

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT  
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG  
JAHRGANG 1915

BAND CXXII

ЗАПИСКИ  
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА  
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

РІК 1915

ТОМ СХХІІ 122



ЛЬВІВ 1915

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT  
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

JAHRGANG 1915

BAND CXXII

ЗАПИСКИ  
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА  
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

РІК 1915

Т О М СХХІІ



Львів 1915

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

НБ ПНУС



249258

БІБЛІОТЕКА  
Іоанно-Франківського  
педагогічного Інституту  
№ 249258

## Зміст СХХІІ тому.

---

1. Нові археологічні знахідки на території східної Галичини. Подав Володимир Гребеняк . с. 5—28
  2. До характеристики Іляша Караїмовича. Написав Іван Крипякевич . . . . . с. 29—36
  3. Український господарський порадиш з 1788. (Бібліографічна рідкість). Подав Михайло Возняк . с. 37—78
  4. З перших літ народовців (1861—1866). Подав Іван Верхратський . . . . . с. 79—102
  5. Посижінє і забави при мерци в українськїм похороннім обрядї. Подав Зенон Кузеля (Конець). . с. 103—166
  9. Похоронні звичаї і вірування у Бойків. Подав Юрій Кміт . . . . . с. 161—166
  7. Народні оповідання про тютюнарів. Подав Володимир Гнатюк . . . . . с. 167—212
- 

## Inhalt des CXXII Bandes.

---

1. Neue archäologische Funde auf dem Gebiete Ostgaliziens — von Wolodymyr Hrebenjak . S. 5—28
  2. Zur Charakteristik Ijasch's Karaimowytsch — von Iwan Krypjakewytsch . . . . . S. 29—36
  3. Ein ukrainischer landwirtschaftlicher Ratgeber aus dem J. 1788 — von Mychajlo Wosnjak . . . S. 37—78
  4. Aus den ersten Zeiten der völkischen Bewegung in Galizien (1861—1866) — von Iwan Werchratskyj S. 79—102
  5. Totenwache und Leichenspiele in der ukrainischen Begräbnisordnung — von Zenon Kuziela . S. 103—160
  6. Leichengebräuche und Aberglauben bei den Bojken — von Jurij Kmit . . . . . S. 161—166
  7. Volkserzählungen über den Tabakschmuggel — von Wolodymyr Hnatjuk . . . . . S. 167—212
- 
-

# Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини.

Подав *Володимир Гребеняк*.

---

Останні часи, головню 1913 тий рік були дуже неприхильні веденю систематичних археологічних розкопок; безнастанні дощі унеможлилювали працю в тім напрямі, а наслідком того — повний застій, гарно попередними роками зорганізованої роботи. Такими прекрасними здобутками, як прим. відкопані в 1910 і 1911 р. проф. К. Гадачком сліди промислової оселі передмикенської доби в Кошилівцях, 1913-тий рік поведичати ся не може. Все таки згадані неприхильні обставини не значать, мов би в останних роках східно-галицька археологія не збогатила ся вже ніякими новими знахідками і фактами. Тоді, коли вправний учений не мав змоги займати ся відбиранем землі скарбів, укритих від віків в її лоні, роботу сю переймив на себе звичайний випадок, роля котрого в археології була і дальше буде дуже великою. Протягом другої половини 1912-того і в 1913-тім році найдено в Галичині випадково в кільканайцяти місцевостях остатки передісторичного життя, принадлежні ріжним культурам і ріжним часам, котрі хоч і достаточню не розсліджені, все-ж таки є не без деякої наукової вартости. Коли би не мали вони навіть якогось иншого більшого значіня, то вага їх як самих тільки дороговказів для будучих дослідів занадто велика, аби їм не присвятити докладнійшої уваги.

1. Глинянська дилювіяльна стація. Найбільше інтересна, здасть ся, знахідка зроблена випадково в 1913 р. в цегольни в Глинянах на поли зв. Дуброва. Між двома верствами глини, висшої, типового жовтого лессу і низшої, ясно-сивої відміни останного, найдено велику скількість, на одно

місце знесених, зі собою перемішаних костей мамута, в переважній частині належних молодим одиницям. Окрім одного черепа і вісьмох долішних щок відкопано цілі партії хребетних стовпів ще в первіснім, ненарушенім виді, дальше багато лопаток, ребер, довгих костей і т. и. Разом з таким звіринним матеріалом, в одних і тих самих ієольоітичних верствах — по дослідіах професора ієольоіти на львівській політехніці Т. Вісьньовського — ненарушених, найдено декілька кремінців з виразними слідами оброблення: один грубо облупаний скребак; вістря кількох ножів у формі не зовсім ясно скристалізованих; жалесенький ніжик, який задля його величини треба вчислити до групи пікролітів; вкінці кілька нуклеусів, з котрих один міг бути уживаний як шило.<sup>1)</sup>

Невелике число кремінних предметів, як видно з висше сказаного, найдено в ново відкритій глинянській палеолітичній стації. Добутий матеріал занадто малий, щоб на його основі можна робити якісь далеко сягаючі висновки. Не без певного оправданя був би навіть сумнів що до фактичного істнованя в Глинянах слідів житя дилювіяльного чоловіка. Жменя дрібних кремінних відщипків не може ще бути певним доказом. Ще більше скептично приймати треба спробу проф. Вісьньовського означити хронологічно і типологічно глинянську нахідку. Опіраючи ся головню на ієольоітичних і палентологічних даних хоче він злучити ново віднайдену стацію з культурою Auzi-guasien у Франції. Хоча би глинянська стація хронологічно такій дійсно і відповідала, то все таки памятати треба, що розвиток палеолітичної культури на сході міг йти иншими дорогами, ніж на заході, що отже схема влучна для класифікації сеї останної цивілізації, у нас може показати ся маловартною.

Глинянська стація, як би воно й не було, являє ся все таки найінтереснішою нахідкою зробленою у нас останними часами. Се перше подібне відкрите в середнім поясі східної Європи, звідки доси ми не мали навіть найдрібніших слідів дилювіяльного чоловіка. Сі останні звісні були лише з одної сторони в околицях ядвислянських, з другої в наддніпрянських; нахідка з м. Глинян була-б отже — так би сказати —

<sup>1)</sup> T. Wiśniowski. Über die in Gliniany gemachte Entdeckung einer paläolithischen Station der Mamutjäger mit der Fauna diluvialer Säugetiere. Extrait du Bulletin de l'academie des sciences de Cracovie. Classe des sciences mathématiques et naturelles. Série B. Sciences naturelles. Avril, Cracovie, 1914.

лучником двох сих, давнійше віднайдених центрів дилювіальної культури. Разом з тим вона може посувати початок кольонізації Галичини у значно давніші часи, ніж доси загально було прийняте. Звичайно говорить ся, що людська нога перший раз ступила в сих частинах краю що йно в неолітичній добі. Тепер можна би вже завернути сю много важну хвилю в далеко старші часи. Проте таки один давнійше затверджений факт полишить ся і на дальше певним, нічим ненарушеним: інтензивна, загальна і численна кольонізація Східної Галичини починаєсь що тільки з хвилею, як чоловік познайомив ся технікою гладження каменя.

2. Нові скринкові гроби на Поділю. Найстаршими і найінтереснішими пам'ятками культури доби гладженого каменя є у нас т. зв. скринкові гроби. Доси звісні вони ледви з кількох місцевостей, відкритих на докладно обмеженій території Поділя. Перший раз подибано таку монументальну пам'ятку ще в 1827 р. в с. Беремянах заліщицького повіту. В 1876 р. відкрито другий подібний гріб в тій самій місцевості. Від сего часу досліджено їх ще кілька а то в сс. Коцюбинцях, Хоросткові, Чорнокінцях (пов. Гусятин) і Кошилівцях (пов. Заліщики). Два інші аналогічні гроби з с. Підгайчик Юстинович і Семєнова (пов. Теревовля) описані дуже недокладно і тому не можна нічого певного про них сказати, не знати навіть, чи вони дійсно скринкові.<sup>1)</sup> Як бачимо, не велике число подібних намяток відкопано доси, а що гірше, ледви один із них, іменно зі с. Увисли, мав щастє бути дослідженим археологом-спеціалістом. Тому кожда і найдрібніша відомість про відкопане нового скринкового гробу для нас дуже важна. З огляду на все те нахідка зроблена в 1912-тім році в с. Заставю теревовельського повіта, де віднайдено саме такий гріб має для науки деякий інтерес.

Опис ново відкритої пам'ятки поданий проф. Ст. Сроковским в тернопільськім „Głosie polskim“ (р. 1912, ч. 14) п. з. Groby przedhistoryczne w Jarosławiu, і повторений опісля з деякими додатками, Б. Янушом в праці про Поділе.<sup>2)</sup> Проте уважаємо відповідним навести сей опис і на сїм місци як поясненє до поданих тут знімок двох найдених у ріли глиняних посудин. Сї останні незвичайно типові для всіх скринкових гробів, в яких

<sup>1)</sup> В. Janusz. Kultura przedhistoryczna Podola galicyjskiego. Tygodnik naukowy i literacki. T. XLI. зом. XI. Львів 1913. Ст. 1046 і дальші.

<sup>2)</sup> Тамже, ст. 1260—1262.

ніколи не знайдено слідів відмінної кераміки, лише завжди таку. На жаль досі опублікований був А. Кіркором лише один рисунок посудини, характеристичної для культури скринкових гробів, і то у видавництві рідкім і мало доступним.<sup>1)</sup> Аби виповнити сю прогалину рішився я подати тут знімки двох віднайдених в Заставю горшків законсервованих дуже добре, як рідко коли, разом з описом самого гробу. Вони характеризують нам знаменито цілу кераміку найстаршої східно-галицької неолітичної культури.

Гріб у Заставю уложений був з великих камянних плит, що разом творили скриню, положену в напрямі від сходу на захід. Дно її, виложене жовтою убитою глиною, прикрите було каменем 1·30 м. довгим, 70 см. широким. На бічні, більші стіни скрині складалися плити так само довгі і 90 см. високі. Менші боки її замкнені були каменями 55 см. широкими. Все те разом прикривала плита такої самої величини як та, що творила дно гробу. В середині скрині зложені були три кістяки, по реляціям робітників, в сидячій позиції, скорше одначе в лежачій, але скорчені, як се було місце в добре розслідженім давнішньому гробі в Увислі. Один скелет був мужеський, довгоголовий; другий жіночий, короткоголовий. Побіч них знайдено більшу скількість глиняного черепя, з якого вдалось зложити майже ціло дві посудини, віддані на табл. I. рис. 1 і 2. Вироблені вони з чорної глини, без гончарського кружка; форма їх кулиста, не має виразно зазначеного дна; вона типова для всіх посудин досі віднайдених в скринкових гробах. Орнамент, яким горшки прикрашені, складаєся з трикутників вершками звернених в долину; поля виповнені густо побіч себе уложеними лініями. Одна з посудин, більша, має окрім сього поясок витворений з ліній, що себе обопільно перетинають, та загнені криски уложені в виді кутасів, що звисають з трикутників в долину. У вглибинах описаного орнаменту збереглися сліди білої маси, якою він був давнішню виповнений. Окрім посудин знайдено ще побіч них два камяні топірці, з котрих один є частинно гладжений.

Описаний гріб нічим не різняється від інших, досі звісних подібних пам'яток Східної Галичини. Вага його лежить головню в тім, що він дав нам добре збережені дві посудини і сим спо-

<sup>1)</sup> А. Kirkor. Wycieczka na Podole galicyjskie. Kłosy. Варшава 1877, ч. 620.



собом уможливив схарактеризувати рисунком цілу найстаршу ту-тушну неолітичну кераміку ідентичну з ними навіть і в найменших подробицях.

При нагоді досліджування згаданого ново відкритого скринкового гробу в Заставю музеальна комісія „Товариства Школи Людової“ в Тернополи заняла ся ще розгляненем иншої подібної пам'ятки в тій самій місцевости, віднайденій припадково ще перед кількома роками при копаню ями на бараболі. По двох днях праці переконано ся, що се також кам'яний гріб поважних розмірів, в яким зложені були кости 6 або 7 осіб. Горішня плита була 1.72 м. довга, 1 м. широка, плити бічні більші 1.35 м. довгі, 1.15 м. широкі, бічні менші 97 см. високі і стільки-ж широкі. Характеристично, що обі бічні довші плити оброблені були на однім краю в легонько вигнений лук. В гробі найдено ф'рагменти неполірованих кам'яних знарядів та більшу скількість черепа, приналежну горшкам того самого типу, як два описані в горі.

Третий з ряду скринковий гріб відкрито ще того самого 1912 року в с. Улашківцях чортківського повіту. Подібно збудований, як два описані в горі, випосажений був зовсім анальоґічним інвентарем, зложений з кам'яних сокирок частинно гладжених і глиняних посудин ідентичних з відданими на табл. I. рис. 1 і 2. Всі відкопані там предмети зберігають ся поки що в археолоґічнім кабінеті львівського університету.

3. Пам'ятки т. зв. передмикенської культури. Скринкові гроби, зразки котрих описані були в горі, є характеристичною рисою найстаршої неолітичної культури Галичини. Молодшу від неї цивілізацію, що при кінци неоліту заняла у нас територіяльно місце першої, характеризує високо технічно розвинена кераміка, в переважній части прикрашена гарними, барвними малюнками. Від сеї її прикмети і прозвано цілу згадану культуру культурою крашеної кераміки або також передмикенською; се останнє імя одержала вона з причин подібности і споріднення з передмикенською цивілізацією Греції. Сліди названої культури находимо скрізь по цілій території полуднево-східної Галичини. Доси звісних було 34 місцевости з виразними остатками її. Рік 1913 збільшив їх число двома новими нахідками: до музея Наукового Товариства ім. Шевченка прислав д. О. Майданюк кілька куснів сильно випаленого глиняного черепа, серед котрих звертають на себе увагу уламки з ушка в виді передіравлених згрублених стінок посудини. Деякі з них

прикрашені барвними орнаментами. Згадане черепаце знайдено на полі Вигосів чи Ливаня в с. Голіградах заліщицького повіту. Зовсім аналогічні черепки так само сильно, аж до червоності випалені також в частині крашені одержав той же музей ще і з с. Іваня Золотого (пов. Заліщики), де були вони знайдені разом з куснями випаленої глини на городі господаря Михайла Ганзюка, в найближшій сусідстві Дністра. Обі ці находки, здається, вказують, що в тих місцях зберігають ся останки давньої оселі або цвинтарища передмикенської доби. Досі вони не були звісні в літературі, тому віднайдені черепки, самі собою неінтересні, набирають деякого значіння як дороговкази для дальших дослідів.

4. Дрібні находки неолітичної доби. З інших находок неолітичної доби зроблених останніми часами у східній Галичині ніяка не має більшої вартості; на них складають ся майже самі принагідно відкопані камяні предмети, прислані музеям з різних околиць краю. З огляду на невелику вартість таких річей обмежу ся лише до самого перерахування їх:

Будзанів (пов. Терезовля). На полі „кремніннї“, де свого часу проф. Деметрикевич досліджував оселю передмикенської доби<sup>1)</sup>, знайдено в 1913 році, побіч одної цілої посудини в формі кубка, характеристичного для сєї культури і більшої кількості крашеного черепа, ще около 150 штук кремнінних відщипків і більших та менших уламків ножів. З відтам походить також кусень кремнінної пилки і кремінна сокирка клинєвої форми, частинно гладжена. (Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові).

Голігради (пов. Заліщики). Над берегом Серету знайдено: п'ять уламків кремнінних ножиків і кремінну пилку 12 см. довгу, гарно ретушовану. (Музей Наукового Товариства ім. Шевченка).

Іване Золоте (пов. Заліщики). Звідси походять: уламок кремінного ножа і камяне долотце, гарно гладжене, з одної сторони плоске, з другої випукле; воно 8 см. довге, в найширшій місці, себто при добре зазначенім вістрі, 3 см. широке. (Музей Наук. Тов. ім. Шевченка).

Дулїби (пов. Стрий). Над рікою Стриєм знайдено сокирку, виробленого з чорного каменя, гарно гладжену, з дірою до насаджування держака. (Національний Музей у Львові).

<sup>1)</sup> Wl Demytrykiewicz. Poszukiwania archeologiczne w pow. trembowelskim. Materiały antrop. archeologiczne. T. IV. Краків 1900.

Горожанна Мала (пов. Рудки). Звідси одержав Національний Музей, дві гладжені камяні сокирки з пересверленими дірама, відкопані на поли Сосна Доминіканська.

Краковець (пов. Яворів). Найдено тут: 1) сокирку-молот, з одним кінцем острим, другим облин, 11 цм. довгий; 2) кременну сокирку, клинової форми, з гладженим вістрем,  $10\frac{1}{2}$  цм. довгу; 3) уламок кременного ножа. (Національний Музей).

Городниця (пов. Городенка). Звідси одержав Музей Наукового Товариства ім. Шевченка такі предмети: 1) кременну сокирку, частинно поліровану,  $10\frac{1}{2}$  цм. довгу,  $4\frac{1}{2}$  цм. широку; 2) кременне шило в виді ножа, луковато вигнене, на кінці ретушоване; 3) частину ніг великої глиняної статуетки передмикенської доби т. зв. сидячого типу; 4) два великі глиняні грузиня; 5) мисочку зі слідам крашеня, найширший проріз  $14\frac{1}{2}$  цм.; 6) глиняний кубок 8 цм. високий, крашений, характеричної форми з низькою долішною частиною і високою та широкою шийкою.

Звенигород (пов. Бібрка). Найдено тут розлупане на двоє кременне шило  $13\frac{1}{2}$  цм. довге в виді ножа з ретушованими берегами.

Скожорохи (пов. Тернопіль). В музею „Товариства Школи Людової“ в Тернополи зберігає ся відкопаний тут в 1913 році кременний ніж (ч. інвентара 856).

5. Памятки типу Чехи-Висоцько. На описаних камяних знарядях вичерпує ся реєстр нових нахідок неолітичної доби. Ся остання розвивала ся в Галичині дуже довго, в часі коли інші краї Європи переживали вже бронзову добу, до нас жеталь доходив лише як дорога рідкість. В Галичині не було ніякої окремої бронзової культури, бронзові предмети були імпортовані, їх уживали як великий люксус властиво в чистій неолітичній добі. Звідси походить, що такі вироби попадають в наші руки тепер дуже рідко, найчастійше як укриті в землі депозити. В гробах находимо їх звичайно побіч камяних предметів, що є доказом на рівночасне уживанє одних і других. Се можемо дуже добре бачити приміром в ряді т. зв. плитових гробів, відкритих в різних місцевослях галицького Поділя. Вони являють ся продовженем культури скринкових гробів в добі т. зв. енеолітичній. Подібну памятку мали між иншим

відкрити по реляціям д. Л. Венґжиновича<sup>1)</sup> також в 1912 р. в с. Турильчу борщівського повіту, на границі двірських піль. На жаль ніякого опису нахідки не маємо і не знаємо, які предмети входять в її склад і тому відомість д. Л. Венґжиновича, як не спеціаліста, мусимо приймати з великою резервою.

Бронза як з одної сторони була у нас в уживаню рівночасно з каменем, так із другої находимо її і побіч залізних предметів. Клясичний примір на се, як то всі три згадані роди матеріалу: камінь, бронза і залізо рівночасно служили в Галидо виробу знарядів і прикрас, подають цвинтарища характеристичні для культури т. зв. типу Чехи-Висоцько. Тут побіч себе не трудно найти кам'яні і залізні знаряди та бронзові прикраси в одних і тих самих гробах. В сїм найлучший доказ довгого істнованя у нас кам'яної доби, яка кінчить своє істноване що йно тоді, коли в інших краях Європи не лише бронза, але і залізо стало вже загально звісні.

Культура типу Чехи-Висоцько була широко розпросторенена на великих територіях північно-східної Галичини. Доси одначе звісні в літературі лише деякі місцевости, де подибують ся сліди її, а то: Ясенів (брідського пов.), Божикивці (підгаецького пов.). З інших згадати ще треба хіба про Глубічок, Баківкут і Увислу (гусятинського пов.) де віднайдено остатки подібної цивілізації, лише в дещо інших обставинах (гроби не рядові а плитові). Невелике число нахідок приналежних згаданій культурі — як бачимо з висше сказаного — доси занотовано у нас; тим більшого значіння супроти того набирають принагідні відкрити нових остатків сеї культури, зроблені в 1913 році. Першу таку нову-нахідку творять два скелети przypadково відкопані на громадським поли в с. Болзци, золочівського повіту; вони лежали в витягненій позиції один побіч другого, не глибше як 50 цм. в землі. Побіч них найдено:

1) Глиняний кубок, 7 цм. високий, вироблений з темно-сивої глини з остро по середині заломаними стінами, анальотичний до звісного нам з с. Чехів, опублікованого Із. Шаране-

<sup>1)</sup> L. Węgrzynowicz. Przegląd zabytków przedhistorycznych w okolicach Borszczowa. IV. Sprawozdanie Dyrekcyi polskiego gimnazjum realnego w Borszczowie. Борнів 1913.

вичем в його праці про передісторичні кладовища в Чехах і Висоцьку.<sup>1)</sup>

2) Долішню частину такого самого кубка; найбільша широкість якого 8 см.

3) Третій з ряду кубок, більший від двох перших, з виразно зазначеною шийкою, на вні відхиленою. Він подібний до посудини репродукованої Шараневичем з с. Чехів.<sup>2)</sup>

4) Фрагмент чарки з ушком, високої 5 см., широкої 9—10 см., типу зображеного Шараневичем.<sup>3)</sup>

5) Два фрагменти посудин, без виразно зазначеного дна, які можуть бути або невеликими мисочками або чарками з відломаними ушками.

6) Дві бронзові, погрійно скручені спіралі; одна має промір 5, друга 4 см. (Музей Наук. Тов) ім. Шевченка).

Того самого типу нахідку зроблено в с. Лошневі теребовельського повіта. При близше незвісних обставинах відкрито там:

1) Кубок з ушком 6·5 см. високий, подібний до репродукованого Шараневичем.<sup>4)</sup>

2) Кубок без ушка 5·5 см. високий також схожий із відданим у проф. Шараневича.<sup>5)</sup>

3) Малий кубок без уха півкулистої форми 4·5 високий.<sup>6)</sup>

4) Бронзову бритву 9·5 см. довгу з луковато вигненим вістрем і тоненкою ручкою, закінченою в середині пережзям колісцятком. (Диви табл. I, рис. 7).

5) Бронзову бранзолету чи нараменник 11·2 см. в промірі, в двох місцях сильно зіджений снідею. (Табл. I, рис. 4).

6) Бронзову обручку по середині грубшу, при краях тоншу, в промірі 5·5 см.; вона прикрашена орнаментом, витвореним з рівнобіжних ліній прямо і скісно уложених. (Табл. I, рис. 9).

7) Бронзову обручку в середині грубшу, по краях вузшу, 3·7 см. в промірі, неорнаментовану. (Табл. I, рис. 8).

<sup>1)</sup> Smentarzyska przedhistoryczne w Czechach i Wysocku w pow. brodzkim. (TeKa konserwatorska, II, 1900). Табл. А, рис. 5; табл. В, рис. 11 і 14.

<sup>2)</sup> Тамже, табл. В, рис. 31 і 34.

<sup>3)</sup> Тамже, табл. С, рис. 43 і 44.

<sup>4)</sup> Тамже, табл. С, рис. 43.

<sup>5)</sup> Тамже, табл. А, рис. 4.

<sup>6)</sup> Пор. тамже, табл. D, рис. 83.

8) Перстень з бронзової бляшки 2·2 цм. в промірі, з незлученими зі собою кінцями. (Таб. I, рис. 5).

9) Перстенець з тоненького бронзового дроту з одною спіралею при кінці, друга — можливо що відломана. В промірі він 2 цм. довгий. (Таб. I, рис. 6).

Третю з ряду нахідку, зовсім аналогічну до двох описаних в горі маємо зі с. Ульвівка сокальського повіту, де під час копаня бараболі відкрито передісторичне кладовище. В могилах найдено п'ять кістяків з головами зверненими на південь, а при них бронзові нараменники, ігузики, ковтки і багато начиня. Відомість про се відкрите подав проф. К. Гадачек Зборони консерваторів на однім з чергових засідань 1913 року; точного опису його поки що одначе не маємо, тому на сїм місці обмежимо ся лише самою згадкою про нього.

Описані нахідки, всі приналежні культурі типу Чехи-Висоцько значно збільшить поданий попередно реєстр місцевостей, доси звісних зі слідів сеї цивілізації. Його при сій нагоді можемо ще помножити декількома, що правда давнійшими, до тепер одначе в літературі ще незвісними подробицями.

Теребовля. В музею Товариства Школи Людової в Тернополи зберігають ся знайдені тут посудини, які виробом і формою своєю безперечно приналежні культурі Чехи-Висоцько. Серед звичайних для сеї цивілізації малих кубків з ушками й остро закінченими днами і серед мініатурових, досить грубо вироблених горшків звертає на себе увагу більша посудина по середині випукла, в горі вузла з розхиленим на вні отвором, з двома великими ухами, поставленими в горішній її часті, одно против другого. Вона репрезентує собою форму, рідку для ропертуару тинів культури Чехи-Висоцько.

Смиківці (пов. Тернопіль). Найдено тут побіч скелета низький і широкий кубок з відломаним ушком, подібний до зображеного у Шараневича<sup>1)</sup> разом з уламком тоненького, зігненого бронзового дроту. (Музей „Товариства Школи Людової“ в Тернополи, число інв. 932).

Борки Великі (пов. Тернопіль). Принагідно в 1912 р. відкопано тут дві посудини; одна наповнена попелом і кістками розсипала ся, другу передано музеєви „Товариства Школи Людової“ в Тернополи. Се малий кубок з остро закінченим дном.

<sup>1)</sup> Цит. праця, табл. С, рис. 44.

зовсім подібний до тих, яких більшу кількість найдено на цвинтаріщах Чехів і Висоцька.

Біла (пов. Тернопіль). Періодично відкопують тут посудини характеристичні для культури Чехи-Висоцько; пару таких предметів зберігає ся в тернопільському музею „Тов. Школи Людової“.<sup>1)</sup>

Переволочна (пов. Золочів). Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові одержав звідси кілька років тому назад високу а вузку посудину наповнену попелом і кістками, зі стінами майже рівними, лише незначно до гори розширеними. Вона подібна до зображеної Шараневичем<sup>2)</sup> і також до кількох зовсім аналогічних посудин з Ясенова і Смільна відкопаних дром К. Гадачком, збережених тепер в Музею Дідушицьких у Львові.

Постолівка (пов. Гусятин). Неглибоко під поверхнею землі найдено тут глиняну урну наповнену попелом і кістками, яка прикрита була круглою бронзовою бляхою з виразно зазначеним бортом на краю її. По середині бляхи зберегли ся зберегли ся сліди залізного ушка, а в однім місці при березі уломок від відбитої залізної ручки, прикріплений до щита трома гвоздиками-нітами. Хронологічно означити описану знахідку дуже трудно, а то тому, що сама посудина, найпевніший дороговказ в таких випадках, не зберегла ся ні в однім відломку. До музею „Тов. Школи Людової“ в Тернополи дісталась лише сама бронзова бляха. Се безперечно було зеркало. Подібного рода предмети широко були звісні на Україні в т. зв. скитських могилах.<sup>3)</sup> До сих останніх дуже подібне зеркальце зі с. Постолівки; там також найдено численні бронзові бляхи з залізними ручками і ушками. Тому то ми готові злучити нашу знахідку хронологічно і культурно зі скитськими впливами а тим самим із культурою типу Чехи-Висоцько, бо і вона стоїть з ними у дуже тісній звязи.<sup>4)</sup> За таким означенем, здаєть ся, промовляє і се, що рівночасно зі згаданю посудиною і зеркалом, але в віддаленю аж кільканадцяти метрів від них, найдено дво-

1) Przewodnik po Muzeum Podolskiem T. S. L. w Tarnopolu. Тернопіль 1913, ст. 3.

2) C. Neuman. Notatki archeologiczne z Ukrainy. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. T. VIII. Краків 1884. Ст. 37.

3) Op. cit. табл. А, рис. 6.

4) В. Гребеняк. Сліди скитської культури в Галичині. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. СХVII—СХVIII. Львів 1914. Ст. 9 і слід.

листу бронзову стрілку подібну до звісних і зі скитських могил на Україні і з гробів з виразними слідами скитських впливів відкритих в Галичині.<sup>1)</sup> Проте одначе до висше поданого определєня нашої нахідки треба відносити ся з оправданою резервою, бо бронзове зеркальце, яке служило нам одиноким при тім матеріалом, не є виключною приналежністю скитських могил. Подібні йому предмети часто можна найти і разом з пам'ятками значно пізніших часів. В Галичині пр. стрінув їх І. Конерницький в некрополі з доби римських впливів (II в. по Хр.) в с. Липеці горішній, рогатинського пов.<sup>2)</sup>

Без огляду на се, чи нахідку зі с. Постолівки будемо вважати звязаною з культурою Чехи-Висоцько чи ні, все-ж таки думаємо, що перечислені відомости про відкопуване слідів її в ріжних місцевостях Галичини дуже виразно показують широке розпросторенє її в межах нашого краю. Найдальше на полудне доходить вона до повіту підгаєцького і теребовельського, звідки через повіти тернопільський, золочівський і брідський сягає аж до сокальського. Сим способом обнимає вона своїми границями майже все галицьке Поділе, цілий східно-північний кут Галичини. Від доріча Бугу переходить в доріче Дністра, і таким чином дві сї частини краю, які вже в неолітичній добі визначали ся ріжними культурними відносинами<sup>3)</sup>, лучить зі собою.

Культура типу Чехи Висоцько в сути своїй мабуть зовсім оригінальна і окрема. Своєрідність її в тім, що без застережень не можна злучити її ні з одною з рівночасно цвітучих доохрестяних культур. Як се старали ся ми вже виказати на иншім місци<sup>4)</sup>, численні узли вяжуть її зі скитськими могилами над Дніпром, головно однакові туг і там керамічні форми. З другої знов сторони предмети металеві відкопувані в одних гробах з глянцями виробами виказують найбільше схожости з типами характеристичними для наддунайських культур. На се також ми звернули ми увагу в цитованій студії, але лише зовсім загально. Основнійше се питанє розглянув проф. К. Гадачек в праці при-

<sup>1)</sup> В. Гребеняк, і. с. Ст. 13.

<sup>2)</sup> Dr. K. Nadaczek. Kultura dorzecza Dniestra w epoce cesarstwa rzymskiego. Materiały antropologiczno-archeolog. T. XII. Krakів 1912. Ст. (24).

<sup>3)</sup> В. Janusz. Z pradziejów ziemi lwowskiej. Львів 1913. Ст. 8 - 33.

<sup>4)</sup> В. Гребеняк. і с. Ст. 17—19.



свяченій енеолітові і гальшгадській культурі в Польщі.<sup>1)</sup> Ясно виказав він там, що металеві предмети, як шпиді і фібули, бранзолети, нашійники і перстені, дармовиси і перли, завушниці, спіралі до волося, гузики і щитики виказують багато аналогії з геометричним і архаїчним стилем, що отже прийшли до нас з полудня, за посередництвом придунайських земель. Змішане названих впливів, східного і полудневого, характеризує нам найкраще культуру типу Чехи-Висоцько, творить з неї оригінальну форму, яка простягає ся в цілім дорічю Бугу і Стару, доторкає Литви, де поступово переходить в окрему культурну сферу надбалтійського Помор'я.<sup>2)</sup>

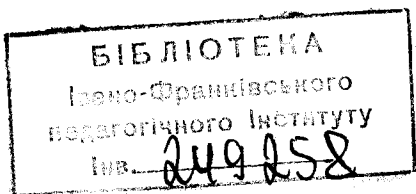
В горі зазначили ми, що бронзові вироби лучать культуру типу Чехи-Висоцько з полудневими, наддунайськими краями. Сказане не є одначе рівнозначне з тим, мов би металеві характеристичні для неї предмети не підпадали вже під ніякі інші сторонні впливи. Скитська культура, котра має так багато аналогій, що із керамікою типу Чехи-Висоцько була не без впливу і на приналежні їй металеві вироби. Округлі бляшки з ушками до нашиваня на одіжу, прикраси в виді зігнених гвоздиків з плоскими головками, шпиді з розширеними і зігненими кінцями а також з плоскими головками, залізні і бронзові тригранні стрілки — все те як найвизрашніше вказує сильний вплив Сходу, який з над Дніпра йшов до нас. Він спеціально сильно зазначив ся на численних відірваних знахідках зі Східної Галичини, головню окремих гробах і могилах; зіставити їх старали ся ми в висше цитованій розвідці про звязь Галичини з давню Скитією. До ряду перелічених там фактів можемо додати тепер ще одну, малу, але все таки характеристичну подробицю.

В с. Городниці над Дністром, в городенськім повіті, найшли випадково в 1913 р прикрасу (табл. II, рис. 1) в виді дзьоба птаха з сильно загненим клювом. Названий предмет вказує незвичайно докладну аналогію з відкопаними подібними виробами в скитських могилах над Дніпром.<sup>3)</sup> Вони являють

<sup>1)</sup> K. Nadaczek. Eneolit, epoka bronzowa i t. zw. „hallstacka“ na ziemiach polskich. Osobne odbicie ze Sprawozdania Akademii Umiejętności Wydziału filologicznego za miesiąc grudzień 1913 r.

<sup>2)</sup> K. Nadaczek. I. str. 5—6.

<sup>3)</sup> А. Бобринскій. Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣстечка Смѣлы. Петербургъ 1887—1894. Т. I, табл. VIII,



ся типовими для сих останніх, де звіринні мотиви зварваризованого стилю в орнаментиці і взагалі у всіх прикрасах є буденним явищем.

6. Деякі пам'ятки грецької культури. Згаданий східний вплив посередно приніс зі собою до Галичини і деякі признаки грецької культури. Се бачити пр. можемо на бронзовім зеркалі відкопанім в с. Сапогові, берщівського повіту<sup>1)</sup>, для якого прототипом, як і для всіх подібних скитських виробів були безперечно грецькі взори. Сказане ще яркійше значує ся на славно-звіснім, багатім михалківським скарбі. Приналежні йому золоті предмети, в першім ряді перли прикрашені філіграном, вказують безпосередну відпечатку грецької культури. Всі вони мають виразну ознаку геометричного стилю, лише зварваризованого.<sup>2)</sup> Тому думати треба, що скарб сей зроблений був в якійсь промисловій місцевості, положеній між Адріятиком і Чорним Морем, звідки прийшов до нас полуднево-східною дорогою. Мабуть із такого самого походження є та такий самий вплив показують і два відкопані останніми часами перстені з грецькими їеммами. Один (табл. II, рис. 2) походить зі Сокаля, де найдено його на повістві, другий (табл. II, рис. 3), з їеммою, на якій зображений Діонізий, видобуто разом з двома „жидівськими“ перстнями (вони десь заділи ся), при земних роботах над р. Стриєм. Відомість про них подаємо на сім місци, з рівночасним поясненем, що річи з виразними грецькими впливами а навіть просто з грецького жерела доходили і до нас, одначе відносимо ся до згаданих нахідок поки що з великою резервою. Обставина, що один перстень відкопаний був в Сокалі, отже в місци, де міг бути занесений і значно пізнійше, в не так то дуже давних часах, знов, що другий мали найти разом з якимись „жидівськими“ перстнями, наказує бути обережними і не витягати занадто далеко йдучих висновків на основі так непевних даних.

7. Пам'ятки римської культури. Народи, які плекали культуру типу Чехи-Висоцько і показують з одного боку сильну звязь зі скитською, з другого знов оставали в безпереривнім контакті з наддунайськими землями, в пізнійших часах

рис. 17; Т. II, табл. V, рис. 7; Т. II, табл. XXIV, рис. 7, 14, 16 Т. III, табл. VIII, рис. 7.

<sup>1)</sup> P. H. Kirkor. l. c.

<sup>2)</sup> K. Hadaczek. Złote skarby michałkowskie. Краків 1904. Idem. Jahreshefte des oester. arch. Inst. 1906. IX. Ст. 33—34.

не виємігрували з галицької території, противно і дальше продовжали тут своє житє.<sup>1)</sup> Лише почали підпадати иншим впливам. Могуча римська імперія, яка своїми границями досягла Карпат, почала впливати численними дорогами, ріжними способами на напрям розвитку тутешної культури. Як сильний був сей вплив у нас, найлучший доказ дає тому конечність виріження в передісторії Східної Галичини окремої культурної доби т. зв. римських впливів. Ся остання припадає на час від I—V віку по Хр. Два хронологічні періоди можна умістити в рамках її: старший — до III в. по Хр. і молодший — IV—V в.

Перший з них найлучше характеризує нам велике тілопальне цвинтарище, розкопане вже давнійше, ще давнійше, ще в 1889 р., доси одначе науково ще не публіковане, в с. Липиці Горішній, рогатинського повіту.<sup>2)</sup> Тут на границі села, недалеко від громадської дороги найдено неглибоко в землі около 200 урн разом з предметами уживаними до прикраси тіла, як фібулами, кістяними гребенцями, зеркальцями. Всі вони взяті під розвагу, позваляють нам означити епоху некрополі на II і III вік по Христі. Дуже характеристичною є кераміка, котра, як виріб в переважній часті льокальний, надає нахідці етнографічне знамя. Збережені посудини, сивої барви, роблені є на злунськім кружку, з глини старанно вичищеної. Прикрасу її творять пруги і ріжні згрубленя, а також риті і гладжені лінії уняті в геометричні системи, дальше самі загальні форми, зграбні наслідувані на металевих і скляних взорах.<sup>3)</sup> Примір таких глиняних виробів подає нам табл. II, рис. 4 і 5. Се дві урни відкопані в осени 1913 р. на місци досліджуваного дром І. Коперницьким цвинтарища в Липиці. Найдені разом з зелізним ножиком показують, що липицька некрополя ще не ціла розсліджена, що відповідні систематичні розкопки могли би видобути ще цінний археологічний матеріал, який разом з давнійше вже звісним кинув би богато світла на цивілізаційні відносини нашого краю в добі римських впливів.

Довкола липицького цвинтарища можна згрупувати цілий ряд аналогічних нахідок, котрі показують, що характеристична для нього культура була широко розпросторорена в межах те-

<sup>1)</sup> K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestru i т. д. Ст. (24) - (25).

<sup>2)</sup> G. Orsowski. Wiad. num. arch. 1890. Ст. 30, 162. Mitteilungen der Central-Commission. Відень 1898. Ст. 59. K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestra. Ст. (24) - (25).

<sup>3)</sup> K. Hadaczek. l. c.

перішної Галичини. Проф. Гадачек зіставляє<sup>1)</sup> аж дванадцять місцевостей, в яких відкопано сліди її. Розкинені вони почавши від Львова, як граничної лінії на заході скрізь по цілій дальше на схід положеній часті краю. Найдено їх в повітах: руденським (Рудки), бобрецьким (Звенигород), каменецьким (Камінка), товмацьким (с. Хоцемир, Петрилів), теребовельським (Зеленьче), городенським (Репужинці), борщівським (Залісе, Боришківці, Капустинці) і коломицьким (Слобідка пільна). Се найлучший доказ, що згадана культура обнімала своїми впливами величезні простори краю, перекидаючи ся дальше і на російську часть України. До ряду висше перерахованих нахідок можемо додати тепер ще чотири нові, з тих дві зроблені в 1913 р., дві інші вже давніше, доси одначе в літературі ще не публіковані. Вони інтересні передовсім тим, що походять з інших околиць, ніж згадані висше, є отже дальшими вказівками, що до розпросторення линецької культури в Галичині.

Принагідно, при орці натрафив селянин 1913 р. в с. Сорочках буцацького повіта на глиняну урну, прикриту відповідною покривкою, в якій побіч попелу і перепалених кісток найдено:

- 1) Бронзову випуклу бляшку, прикрашену вистаючим на зверх бортом, і виразно означеним гудзиком по середині;
- 2) одну кулисту, велику скляну пацьорку;
- 3) дві такі самі менші пацьорки, з них одна має сильно означене ребро;
- 4) чотири дрібонькі, мініятурові пацьорки вироблені з композиції;
- 5) одну велику пацьорку, зроблену з подібної маси як згадані попередно. Форма її досить характеристична: на основнім, кулистім тілі насаджених є шість узів; при підставі відграничені вони від цілости жовтими поясками; до того пацьорка помальована на зелено.

Описана нахідка прилягає здасть ся до всіх вичислених попередно памяток старшої провінціоально-римської культури в Галичині. За таким означенем її промовляє головню форма посудини зі зложеними в ній кістками. Що правда, розбита вона на кусні, проте одначе і вони самі досить характеристичні, щоб дати деяку основу до конкретних висновків. Вироблені з темно-сивої глини в однім місці прикрашені трома вглубле-

<sup>1)</sup> Тамже.

нями, робленими пальцем, уложеними в трикутник. Подібний рід орнаменту звисний вже з давнішої більшої знахідки, публікованої проф. Гадачком. В с. Залісью борщівського повіту знайдено так само прикрашену посудину<sup>1)</sup>, разом з римською амфорою, бронзовим збанком гарної роботи, бронзовим, емалюваним дармовисом і склянню, різнокольоровою перлою. Всі згадані речі зібрані разом виразно вказують сильний римський вплив, на них зазначений і тим самим стверджують, що посудина орнаментована витисненими пальцем вглубленнями приналежить культурі, на якій подібні впливи полишили виразні сліди.

Тій отже культурі приписати треба і знахідку зроблену в с. Сороках. Та се не рівнозначне з тим, мов би вона відповідала їй зовсім точно і хронологічно. Мальована тузата перла має аналогію в знахідках значно старших; подібну прикрасу знайдено і в скитських могилах на Україні.<sup>2)</sup> Там також нерідко відкопують і бронзові, півкулісті бляшки, формою зближені до тої, яку маємо з с. Сороків. Мимохіть отже тиєне ся нам на думку здогад, чи випадково описаний гріб, який з одного боку показує аналогію зі старшою провінціально-римською культурою в Галичині, з другої знов зближає ся до т. зв. скитської цивілізації рівнорядної з нашою культурою типу Чехи-Висоцько не лучить що до часу сеї останної з першою.

Не лише культурально, але і хронологічно з липицьким типом вяже ся друга з ряду доси в літературі незвісна знахідка а то зі с. Половець, чортківського повіту. В музею „Товариства Школи Людової“ в Тернополи переходять дві знайдені там, різної величини і різного виробу посудини. Одна з них велика, виліплена з добре вимішаної, гарно гладженої сивої глини, має стінки остро і сміло модельовані з виразно зазначеними заломаннями (табл. II, рис. 4). Вона відповідає своєю формою зовсім тій, яку публікував проф. Гадачек з с. Вербків, ямпільського повіту подільської губернії.<sup>3)</sup> Між ними є лише та різниця, що наша не має вух. Друга посудина технікою виробу значно відбігає від першої. Се маленька мисочка з незвичайно тонко й гарно виведеними стінками, з сильно блискучою чорною поверхнею на зверх. Перша з посудин як найточнійше вяже ся з формами характеристичними для тілопального клядо-

1) Тамже. Табл. 7. Рис. а.

2) А. Бобринській. І с. Т. III. Табл. XIII.

3) К. Nadaczek. Kultura dorzecza Dniestru. Табл. IX, рис. а.

вища в Липиці, друга, відносно дуже рідка у Східній Галичині, переносить нас далеко в Київщину, де подібної техніки кераміку найдено на однім цвинтарищи разом з виробами зі сивої глини.<sup>1)</sup> Подібні чорні посудини дуже характеристичні в першій мірі для рівнорядної провінціонально-римської надвислянської культури, репрезентованої цвинтарищем зі с. Гаці коло Переворска<sup>2)</sup>, одначе навряд чи можна її останні лучити з наддніпрянськими, як приналежні відмінній культурі. Того самого роду чорну кераміку відкопано у Східній Галичині в значнійшій скількості тільки в одній гончарській оселі в Неслухові, дослідженій в 1898 р. проф. Гадачком.<sup>3)</sup>

Доси описані обі нахідки звязані з провінціонально-римською культурою приналежні були гробам, з яких інвентаря пробиває на зверх так би сказати їх мирний характер. Істнує одначе в Галичині певна категорія знахідок з прикметами саме вовсім противними. Се т. зв. гроби лицарів, які бувають до себе звичайно дуже подібні. Побіч урни, наповненої попелом і кістками зложені части зброї, умисне поломаної в виді мечів, списів, умб від щитів і т. и. з формами характеристичними для культури La Tène, чи провінціонально-римської. Такій групі приналежний гріб відкопано між иншим і в 1913 році в с. Іваню Золотім заліщицького повіту. Разом з урною виповненою перепаленими кістками знадемо на громадським пасовищи велізний спис, довгий обосічний меч, остроги, ручку від щита і два дармовиси в виді мініятурових ведрів. Точнійший опис сеї інтересної добичі поданий буде проф. Гадачком у спеціальнім справозданю.

Зі згаданою нахідкою дуже докладно вяжуть ся два предмети, доси ще не публіковані, збережені в музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Маю на думці в половині переломаний велізний меч, і умбо від щита, найдені в с. Перепильниках зборівського повіту, серед обставин близше невідомих. Меч досить сильно ушкоджений (табл. IV, рис. 2) формою наближений до инших подібних нахідок зі Східної Гали-

<sup>1)</sup> Хвойка. Поля погребеній въ среднемъ Приднѣпровію. С-Петербургъ 1901. (Цитоване за Гадачком).

<sup>2)</sup> K. Nadaczek. Smentarzysko ciałopalne koło Przeworska. Teka konserwatorska. T. III. Львів 1909 (з альбомом).

<sup>3)</sup> K. Nadaczek. Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu. Teka konserwatorska. T. II. Львів 1900. Ст. 48 і слід. Idem. Kultura dorzecza Dniestru. Ст. (31)—(32).

чини перечислених в горі. Проф. Гадачек лучить їх з провінційально-римською культурою, що має мабуть за собою повне оправдане. Наш меч фґормою своєю не відбігає також далеко від характеристичних для неї памяток. Обосічний, остро на кінци закінчений, з ручкою лучить ся при помочи вирізана звонової фґорми. З сею-ж культурою точно вяже ся ще і другий найдений в Перепельниках предмет, а то умбо від щита (табл. IV, рис. 1). На вузкім поясі уміщений є стіжок з високим, острим закінченем; довкола долішної части пояса йде прямо від нього відігнений берег, при помочи котрого прикріплювано умбо до щита. Такої фґорми річи є саме типові для цілої т. зв. провінційально-римської цивілізації.

Перечислені пахідки, всі з території Східної Галичини, дуже точно характеризують нам згадану висше липицьку культуру. Придивім ся тепер, як вона розвиває ся опісля, в дальших часах.

Характеристичним для неї похоронним обрядом було, як ми бачили, тілопалене. З часом зміняє ся воно на старий, давнійше в Галичині поширений звичай хоронити мерців просто в землі, і не піддавати їх впливам огня. У тій зміні похоронного обряду і лежить головна ріжниця між старшою і молодшою провінційально-римською добою у нас. Інші, маркантніші зміни віднайти трудно; розвиток культури йшов і дальше сею самою дорогою, на яку ступив він попередно. Се дуже гарно показує нам випадково відкрите, частинно досліджене проф. Гадачком скелетове цвинтарище в с. Псарах рогатинського пов. Кераміка характеристична для нього<sup>1)</sup> лишилась такою, яку ми мали змогу бачити на липицькім і йому подібних некрополях. Сиві, на гончарськім кружку вироблені, на скляних і металевих взорах оперті, гарно модельовані посудини є типові для нього явищем, таким самим, яким були вони і для старшої нашої римської цивілізації. Незміненими полишили ся також металеві і інші вироби, на них помітний сей самий вплив, за яким слідити мали ми змогу на предметах липицької культури. Одним словом анальотичний цивілізаційний дорібок при відміннім похороннім обряді характеризує нам новішу провінційально-римську добу в Галичині, в порівнаню зі старшою.

<sup>1)</sup> Idem. l. c. ст. (28) – (30).

Як було зазначено найкращим пам'ятником її є цвинтарище зі с. Псарів рогатинського повіту. З ним злучити можна ще кілька інших відірваних нахідок а тобто зі с. Городниці, Теробовлі, Підгайчик Юстинових, Увисли, Глищавні і Переходова.<sup>1)</sup> Вони показують, що описувана культура була поширена скрізь у Східній Галичині, на великих просторах цієї частини краю. На жаль, такі нахідки ще дуже нечисленні, вони рідкіші від належних старшій провінціально-римській добі. Тим більшого значіння набирають тому всі відомості про ново відкриті пам'ятки, типові для названої культури. Поки що маємо змогу зареєструвати на сім місцях два нові гроби, відкопано в 1913 р., які характером відповідають саме некрополі зі с. Псарів.

При робленні ями на вапно в Романовім Селі збаразького повіта, недалеко церкви найшли робітники скелет, побіч голови котрого поставлені були такі предмети:

1) Висока двошпа омаора, з пропорціоальною шийкою, обведеною в горі виразним ребром, дальшим продовженням котрого є, так би сказати, уха посудини, злучені на другім кінці зі стінками її (табл. III, рис. 5).

2) Збанок з одним ухом; стіни по середині сильно заломані, з широкою і високою шийкою, відмеженої від решти посудини випуклим ребром. Низше його йде орнамент в виді слабо означеної зигзаговатої лінії (табл. III, рис. 3).

3) Маленьке горнятко з ушком, яке своєю формою нагадує вище описаний збанок. Воно лише не так майстерно вироблене як сей останній (табл. III, рис. 2).

4) Три мисочки з сильно випуклими стінками, з гарно означеними підставами і горішнім берегом (дві з них репродуковані на табл. III, рис. 4 і 6).

5) Бронзова фібула в виді букви T; вона складає ся з трох частин: пружини, прямо до неї поставленої головної рами з кінцем в діл відігненим і з самої шпильки (табл. III, рис. 7).

Всі вичислені предмети незвичайно характеристичні для провінціоально-римської культури. На дуже численних, як для одного гробу посудинах, вироблених зі сивої глини, виразно тут зазначив ся животворний вплив полудня. Його бачити можна

<sup>1)</sup> Idem. l. c. ст. (31)—(32).



в зграбних формах і в ремінісценціях металевих прототипів, які нам на них не трудно пізнати. Клясичним приміром впливу цих останніх на кераміку може бути збанок з ручкою, описаний в горі під ч. 3. Він живо нагадує подібні бронзові вироби, поширені на полудні. Інші посудини знайдені разом з ним в Романовім Селі знов носять на собі виразний відпечаток римської кераміки. Двоушна амфора безперечно була роблена на вір подібних римських посудин.

З характером глиняних виробів дуже добре гармонізує і один одинокий разом відкопаний металевий предмет, іменно бронзова фібула (табл. III, рис. 7). Подібний тип в виді букви Т з ніжкою відігнутою в долину характеристичний є для провінціально-римської цивілізації, з якою він цілу знахідку з Романового Села незвичайно тісно зв'язує.

З тою самою культурою лучить ся і другий з ряду відкопаний в 1913 році гріб, іменно зі с. Іваня Золотого заліщицького повіту. Побіч кістяка знайдено тут глиняну посудину разом з кружком від веретна. Вона, віддана на табл. III, рис. 10, вироблена з недуже старанно вимішаної до червоности випаленої глини, з помочю гончарського кружка, що легко можна пізнати по сильно зазначених рівнобіжних поземих чертах. Типом своїм нагадує дуже виразно аналогічну посудину з цвинтарища с. Псарів, репродуковану проф. Гадачком в розвідці про римську цивілізацію в Галичині.<sup>1)</sup> З тою самою знахідкою і лучить ся вона культурно.

На описанім гробі з Іваня Золотого вичерпали ми реєстр нових відомостей про поширене провінціально-римської культури в Галичині. З інших подробиць згадати хіба можна про бронзову фібулу (табл. III, рис. 8), привагідно відкопану в с. Городниці, городенського повіту, типом зближену до знайденої в с. Псарах<sup>2)</sup>, та про дві римські монети, одну знайдену в Хоросткові (сокальського пов.) і другу, цісаря Марка Авреліюса Антонія, яка мала бути відкопана в печерах в Кривчу борщівського повіту.

8. Знахідки зі слов'янської й української княжої доби. Провінціально-римська цивілізація, яку мали ми нагоду висше пізнати в описаних знахідках, не є і у нас якимсь екзотичним явищем, зв'язаним з ближше незвісними катастро-

<sup>1)</sup> Mat. antr. archeol. t. XII. табл. IX. рис. 6.

<sup>2)</sup> Idem. l. c. табл. X.

фальними змінами в племінній приналежності населення нашого краю, воно генетично вяже ся з відносинами перед і по її істнованю у нас. Про звязь сеї культури з типом Чехи-Висоцько мали ми нагоду згадати попередно, тепер зазначити треба, що численні нитки лучать її і з культурою хронольоґічно пізнійшою, т. зв. чисто-словянською. Перший раз звернув на се увагу проф. Гадачек, який вказував, що в гончарській оселі дослідженій в Неслухові, разом з керамікою характеристичною для культури в часів римських впливів здибано і остатки типових словянських посудин з філястим орнаментом.<sup>1)</sup> Се був би один з важних показів про автохтонність Словян у східній Галичині. На жаль покищо нічого певного про се не знаємо, матеріял, на яким можна було би в дослідах оперти ся, занадто ще фрагментаричний до роблення так поважних висновків. Головно відомости наші про останну передісторичну добу, т. зв. чисто-словянську дуже скупі, і сміло можна сказати, що ми про неї властиво нічого конкретного ще не знаємо.

Не без інтересу буде тому згадати тут декількома словами про один словянський гріб відкопаний минулого року в Звенигороді бобрецького повіту, хоча він хронольоґічно приналежить вже вчасно-історичній добі. Побіч неглибоко під землею, в витягненій позиції, положеного скелета найдено тут кілька характеристичних каблучків до висків з кінцями есо-вато загненими (т. зв. Hackenringe), один бронзовий дротик і оловяну пльомбу; всі ті річи зіставлено на табл. IV, рис. 4 6.

З-описаною нахідкою лучить ся друга принагідно зроблена в Іваню Золотім заліщицького повіту. Се добре захована завушниця (табл. IV, рис. 3) дуже характеристичної форми; на дуковато вигненим дроті нанизані є три філітрани, прикрашені горошкуватим орнаментом, відділені один від другого тоненькими скрутами дроту. Такий тип завушниць з трома галками в Галичині відносно дуже рідкий; йому подібні знайдені були в Сокали, Мишкові (пов. Заліщики), Вовківцях (пов. Борщів), Боришківцях (пов. Борщів), Застінці (пов. Тернопіль), Гусятині, Калиновщині (пов. Чортків), Чолханщині (пов. Тернопіль), Жнибородах (пов. Бучач) і Кридосі<sup>2)</sup>, дальше в Демидові побіч

<sup>1)</sup> Idem. l. c. ст. (31)—(32).

<sup>2)</sup> Dr. W. Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens. Die oester.-ungarische Monarchie in W. u. B. Galizien. Cr. 133.

Молотова<sup>1)</sup> (пов. Бібрка) і в Постолівці<sup>2)</sup> (пов. Гусятин). Натомість подібна форма ковтків дуже характеристична для слов'янської культури в Київщині і звідси походить навіть назва їх, завушниця київського типу. Кілька відмін в доси звіснім репертуарі їх можна без труду вирізнити. Поминаючи ковтки з насадженими на дріт кришталевими та скляними, по три на кождім, коралинами, що дають нам першу, початкову форму сього типа, і починаючи від металічних імітацій таких коралин, бо се доперва властиво те, що зовемо типовим трохгалочним ковтком, — ми маємо найпростішу форму в ковтках з круглими, гладкими галками, які найшли ся в могилі Смоленської губернії, датованій дїрґемами 1-ої пол. X в. Ся найпростіша форма дає особний варіант в галочках жолудеватих, звісних головно в східноєвропейських знахідках. Початкова-ж гладка кругла галка розвиває ся в трох головних напрямках: 1) вона прикрашуєть ся на поверхні філіграновим орнаментом; 2) вона покриває ся горюшкуваним орнаментом; 3) галочка стає ажурною; при тім часом сї три відміни початкової гладкої галки лучать ся зі собою: маємо галочки ажурні з перлами, з філіграновим і перловим орнаментом і т. и.<sup>3)</sup>

Завушниця найдена в Іваню Золотім належить другому типови описаних ковтків; в Київщині вони поширені були в XII в. по Христї, яким то часом треба датувати і нашу завушницю з Іваня. Вона є одним з дальших доказів на се, що Галичина почавши від давної передісторичної епохи аж по самі історичні часи оставала в точній культуральній звязи з наддніпрянськими землями.

З княжої нашої доби побіч описаного гробу зі Звенигорода і завушницї з Іваня маємо ще одну, в останних часах зроблених, дуже інтересну знахідку. Се печатка зображена на табл. IV, рис. 7 найдена в с. Янчинї, перемишлянського повіту. На однім боці її бачимо святого, а побіч напис МННА, який мабуть пояснює згаданий рисунок. На другім боці печатки маємо великими буквами віддане: Д А Н Ъ ( ) Л О В О. Між Ъ і Л лишили ся самі слїди певної букви, мабуть И або С. Нічого певного одначе про се сказати не можна.

<sup>1)</sup> М. Грушевський. Молотівське срібло. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. XXV. Львів 1898. Ст. 1—6 з рис.

<sup>2)</sup> Музей „Тов. Школи Людової“ в Тернополі.

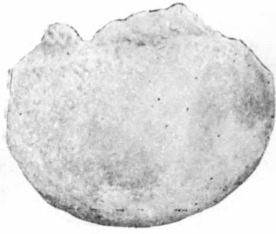
<sup>3)</sup> М. Грушевський. Молотівське срібло. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXXI—XXXII. Львів 1899. Ст. 3—4.

Описана печатка переходуєть ся тепер в Національнїм Музею у Львові. Там також зберігає ся один відкопаний в 1913 році енкалпїон, знайдений на старім цвинтарі в Жукові (золочівського пов.?). Форма його дуже інтересна, рідка, тому на табл. IV, рис. 8 даємо репродукцію названого енкалпїона. Довкола іконографічного зображеня обігаючий напис нечиткий, в однім лише місци можна відчитати імя „Стефан“.

Львів в липни 1914.

---

---



1



2



3



4



5



6



7



8

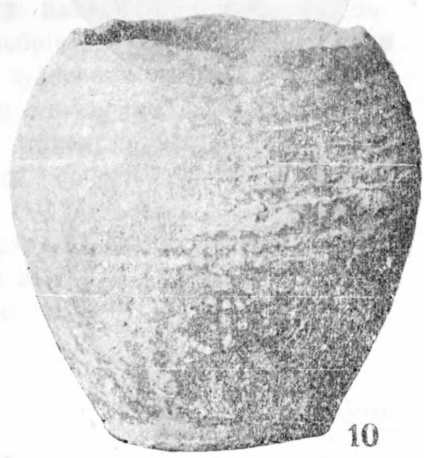
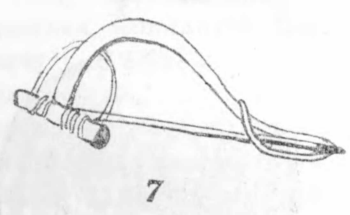


9

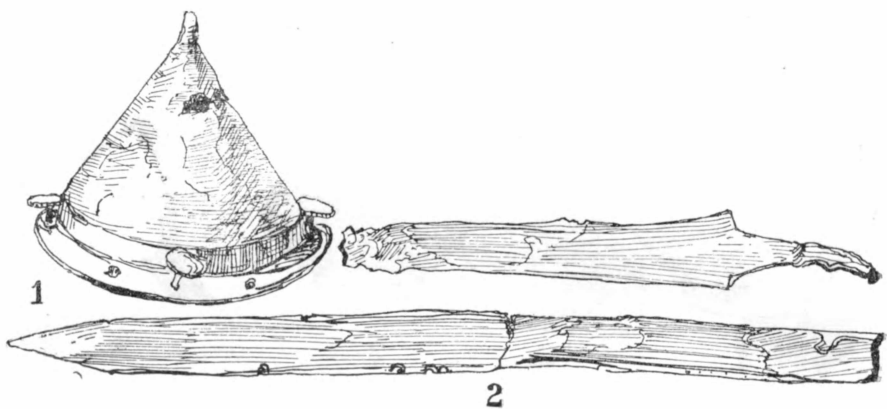
Таб. I.



Таб. II.



Таб. III.



Таб. IV.



## До характеристики Іляша Караїмовича.

Написав *Іван Крипякевич*.

---

Іляш Караїмович виступав в обставинах, які не могли йому зднати симпатії у пізнійшій традиції. Не був дуже помітною особою між козаками. З 1635 р. маємо про нього першу звістку; був тоді мабуть у пруській поході у полку нерестрових, — в повороті у Володимирі 26 жовтня полковник Константин Вовк передає своїх козаків Іляшеви Караїмовичу<sup>1)</sup>. В 1637 р. був звичайним „реестровим товаришем“ переяславського полку<sup>2)</sup>. Виринув на ширше поле аж підчас рухів Павлюка — в партії вірних постановам річипосполитої. В універсалі до переяславського товариства Павлюк писав: „А тих зрадників, кілька є у вас, військових, що їм обіди, вечери і бенкети у пана Жолкевського бували — і за те товаришів наших панови Жолкевському по-видавали, — і не одному уха пообрізувано і на Гадяч вали сипати заведено, — тих зрадників військових не бороніть, щоби їх до гармаги, до війська піймавши приведено“...<sup>3)</sup> Караїмович мабуть належав до тих польських прислужників, може навіть стояв між ними на визначнім місці, бо не чекав на виконане Павлюкових погроз, але в вересні 1637 р. з товаришами подався до війська вел. коронного гетьмана Конєцпольського — аж до Бару. З собою привів Іляш також двох висланців Павлюка, Смолягу і Ганзу, які мали його арештувати<sup>4)</sup>. Польським вождям

---

<sup>1)</sup> Архивъ Ю. З. Р. Ш. 1. с. 357.

<sup>2)</sup> Okolski, Dyaryusz transakcyi wojennej 1637, вид. Туровського стор. 13.

<sup>3)</sup> З Крилова 12. VIII. 1637 — Okolski ст. 12.

<sup>4)</sup> Okolski ст. 13; Конєцпольський в листі з Бару 7. IX. 1637, — М. Грушевський, Історія України Русь VIII. ст. 251.

такі вірні козаки могли віддати неоцінені прислуги. Польний гетьман Миколай Потоцький, що вів королівське військо в Наддніпрянщину почав їх розпитувати, де мешкають проводирі бунтів, як до них дійти, як скоро можуть зібратися, де гармата, який урожай коло Дніпра і ин. „А що бачив, що він (Іляш) у тім щиро поступає, — зеднав собі у й. м. п. кор. польного гетьмана немалу ласку й афект“<sup>1)</sup>. Се був початок кар'єри Караїмовича. Лишився в польському таборі на час цілої козацької кампанії в листопада і грудня 1637 р.

Нагорода за вірність прийшла дуже скоро. По кужейським погроми, під час боровицької облоги козаки мусіли завести переговори з Поляками і 24. грудня зложили оружжя; на знак підданства козаки мусіли віддати військовій інсигнії і „скинути“ старшину; потім заступник Потоцького Кисіль „з рамени гетьмана“ назначив їм осаулів, подковників, судів і писаря. Переяславським полковником іменовано Іляша Караїмовича. Але з урядом і особою його звязано ще висшу почесть; віддано йому на час старшинство над цілим запорозьким військом, бо звичайного старшого чи гетьмана козакам не дозволено. В тексті присяги, яку уложено для козаків, піднесено, що Іляш дістає відзначене за се, що „статочно не в'язучи ся до бунтів, тривав при короннім війську“<sup>2)</sup>.

Іляш як „старший полковник“ не проявляв і не міг проявляти самостійности на своїм тимчасовім уряді, але мусів сповняти доручення коронного гетьмана. В лютім 1638 р. був при гетьманських комісарах, що переводили ревізію реєстра<sup>3)</sup>; в марті ходив з ротмістром Мелецьким і реєстровими на Запороже — безуспішно<sup>4)</sup>; в цвітні був з реєстровим військом в Переяславі і звідси ходив проти нового війська Скидана<sup>5)</sup>; в маю був з коронним військом під Голтвою, де замкнув ся Острянин і з своїми козакам „як добрий юнак“ виконав перший приступ на місто, — при тім його пострілено<sup>6)</sup>. В половині червня ходив Караїмович з реєстровими при коронних хоругвах над Дніпро проти Скидана і розбив його військо<sup>7)</sup>. Капітуляція повстанців

<sup>1)</sup> Okolski ст. 21.

<sup>2)</sup> *ibid.* 66—67.

<sup>3)</sup> М. Грушевський, Історія України-Руси VIII, ст. 279 (в неопублікованій реляції Кисіля).

<sup>4)</sup> *ibid.* ст. 288—9; Okolski ст. 72.

<sup>5)</sup> *ibid.* ст. 290—1.

<sup>6)</sup> Okolski ст. 98. <sup>7)</sup> *ibid.* 139.

над Старцем 7. серпня 1638 р. покінчила довгу кампанію; повстанці і реєстрові мали з собою погодити ся і прийняти спільних полковників, яких визначить коронний гетьман; старшинство над війском задержував гетьман для себе<sup>1</sup>). Між ново іменованими полковниками, в числі шістьох, не бачимо Іляша Караїмовича<sup>2</sup>). Полковників вибрано по половині з вірних реєстрових і з повстанців; се була компромісова ліста і тому мабуть Потоцький не давав туди Караїмовича, що мав занадто правительственну краску і міг стрінутися з недовіреж більшої. Гетьман чекав, щоби уми успокоїли ся і тоді готував нагороду для вірного слуги річипосполитої. На остаточній комісії на Масловім Ставі 4. грудня 1638 р. козаччина мусіла прийняти сувору конституцію, що мала основно змінити устрій реєстрового війська: на чолі стояв королівський комісар, полковниками ставала шляхта. Не відступлено ні трохи від букви закона, — навіть для такого певного чоловіка, як Караїмович, не було виїмку, — переяславське полковництво заняв шляхтич Станислав Олдаковський. Для Караїмовича лишено тільки найвисший уряд доступний козакови — військово осаульство; другим осаулом був іменований Левко Бубнівський, а обом віддано похвали: „через весь той час розрухів не тільки не лучили ся до своєволі, але противно додержуючи вповні віри і підданства й. к. м., богатьом иншим були приводом до доброго“<sup>3</sup>). Платню діставав осаул 600 золотих річно; се була офіційальна нагорода, яку одержав Іляш за свою службу; на таким становищі дочекав мабуть допочатків Хмельниччини, що забрала його як одну з перших жертв.

Караїмович не тішив ся симпатією у повстанців, — се річ зрозуміла. Гуня в таборі над Сулою як услів помиренья ставив видачу Іляша і п'ятьох інших „вірних“ козаків<sup>4</sup>); козаки над Старцем жалували ся, що Караїмович забрав монастирський скарб з Терехтемирова<sup>5</sup>). Іляш жив під страхом, що з ним зроблять, як з иншими прислужниками польського панования<sup>6</sup>). Причини сього нам ясні. Але тяжше пояснити собі, яке було становище Караїмовича між реєстровими, чим він вибив ся на їх проводиря, що взагалі репрезентував собою.

<sup>1</sup>) Okolski o. c. 176. <sup>2</sup>) *ibid.* 188.

<sup>3</sup>) *ibid.* 193. <sup>4</sup>) *ibid.* 139.

<sup>5</sup>) *ibid.* 179—180.

<sup>6</sup>) Пор. М. Грушевський I. с. с. 279, 289 (з сучасних реляцій).

Переглядаючи дані, що маємо про Іляша Караїмовича, ми-мохить доходимо до погляду, що цілі його були дуже особисті, а дорога, на якій здобував свої успіхи, се була панська протекція. Караїмович — коли судити по прізвищу — був чоловік не-українського походження; звідси висновок, що був слабо звязаний зі змаганнями козаччини і легше податливий на корисні пропозиції власть маючих і на надію легкої наживи. Він же мабуть належав до гурта, який бенкетував зі шляхтою в Переяславі, він зумів здобути собі прихильність Потоцького; він уперто тримав ся панської руки і за се здобував похвали і відзначення... Але всі ті закиди ділить з Караїмовичем значна часть реєстрової козаччини. Думка про згідне пожитте зі шляхтою була тоді дуже поширена між козацькою старшиною і взагалі заможнійшим козацтвом; причина була і в надії забезпечити ся так перед напастями, і в страху перед коронним військом, і в неохоті до черни. З Переяслава втікає з Караїмовичем кількадесять козаків — великий гурт його однодумців; інших, як Саву Кононовича і Онішкевича заскочило арештоване зі сторони Павлюківців, а так певно також пішли би під крила гетьмана. Караїмович не був сам оден в короннім таборі, а в інших полках (Біла Церква, Корсунь), також було значне число козаків, що воліли піддати ся польському війську, як іти з Павлюком. Але сї козаки, що не лучили ся з повстанем, через те не зрікали ся ще бути козаками; се відчували добре вожди польського війська. Навіть коли вже переведено ревізію реєстра і виключено з нього всіх підозрілих, — ще не можна було вірити в повну льяльність козаків; висилано реєстровців у походи тільки в товаристві коронних відділів, але і тоді треба було признати: „козаків трудно ужити против їх народу, — як вовком орати...“<sup>1)</sup> Караїмович може не був таким „вовком“, бо занадто добре йому було при боці гетьмана, але не перестав бути козаком і не позбував ся звязків з козаками. Що більше — удержував зносини навіть з одиницями скомпромітованими перед урядом.

При ревізії реєстру в лютім 1638 р. польські комісарі переводили слідство і виключали всіх підозрілих о участь у повстаню; так нпр. скинули з уряду миргородського полковника і розвязали його полк. Також бажали скинути полковників черкаського (Якова Гугнивого) і чигиринського (Григорія Хо-

<sup>1)</sup> Грушевський І. с. с. 289 (реляція Мельцького).

мовича); але за них вставив ся Караїмович, тоді вже „старший полковник“, поручав їх знане в запорозьких справах і казав, що тепер не бачить більше відповідних на сі уряди; „тому мусїли ми їх полишити“ — пишуть комісарі<sup>1)</sup>. З яких причин боронив Іляш тих полковників, можемо тільки здогадувати ся.

Маємо і другий подібний факт. „При тім пописі“, пишуть комісарі, „пильнували ми поарештувати козаків вказаних паном краківським (Конецпольським). І так Черномазо взяли ми і посилаємо“<sup>2)</sup>. Комісарі не говорять, що стало ся з арештованим козаком. Але про нього маємо знов звістку в неопублікованих листах Караїмовича і Станислава Потоцького<sup>3)</sup>. Іляш Караїмович „полковник старший“ знов вставляє ся за підозрілим „товаришем“. Василя Черномаза з Миргорода віддали до козацької вязниці, за неоправданим доносом — пише Іляш до Миколи Потоцького. Він має свідоцтво від місцевого державця і всіх миргородських обивателїв що до „чесного і пристійного помешканя свого“, що не вдавав ся в ніякі бунти і був вірним слугою короля і рїчипосполитої. „Пан Біг і посполите право приказує нам невинних людей визволяти й за ними причиняти ся“, — тому полковник боронить обжалованого і просить гетьмана, щоби лишити його при „здоровлю й худобі його“. Станислав Потоцький, оден з комісарїв, що переводили ревізію реєстра, повідомляє також, що вся військова старшина „висвідчала“ Черномаза, що не був приводом ані радою до ніяких бунтів.

Справа Черномаза цікава відвагою оборонцїв і доброю організацією оборони. Коли Конецпольський поручав арештувати Черномаза, то мусїв мати з ним якісь „рахунки“. Не двлячи ся на такий стан річий, козаки вмиєть організують оборону товариша: дістають свідоцтво льяальности від миргородського державця і інших обивателїв, порушують старшину, зібрану в Переяславі, шукають дороги до комісарїв і гетьмана. Хоч козаччина була під важким терором і мусїла показувати покору і послух, — не вагала ся в потребі заступити ся за підозрілого товариша. Інтересне передусїм становище Іляша Караїмовича, який хоч на зверх незвичайно льяальний, в дійсности тримаєть ся за руки з козаками і покриває їх вини своєю протекцією. Чи робив він се тому, щоби здобути собі симпатії між загалом

<sup>1)</sup> Реляція комісії — Грушевський I. с. с. 280 <sup>2)</sup> *ibid.*

<sup>3)</sup> Оба листи подаємо при кінци.

козаччини чи з інших мотивів, се річ рівнодушна. Але досить ясне його бажане стояти близько до козаків, — бажане тим більше помітне, що в уряду він мав поборювати всякі козацькі „бунти“.

Тодішніх козацьких діячів не все можна належно зрозуміти й оцінити. Не було ще вироблених поглядів і політичної традиції; випадкові обставини ведуть людей в сей або той табір. Не треба забувати, що й Богдан Хмельницький стояв тоді при боці Караїмовича... Але нераз дуже правдива є сентенція польського офіцера: „козаків трудно ужити проти їх народа“... Хмельницький вкінці вернув ся до народа; Іляш Караїмович мав тільки деякі щасливі моменти, а потім кровю заплатив за свою помилку.

Ще про цитований лист Караїмовича. Се мабуть одиноке звісне оригінальне письмо того „старшого полковника“, інші є тільки в копіях<sup>1)</sup>. Не можна ствердити, чи писане рукою Іляша, бо тимсамим письмом писаний лист Ст. Потоцького<sup>2)</sup>; можливо, що оба листи писав запорозький писар. Що лист Караїмовича переходив через військову канцелярію, на се вказує запорозька печать. Тій печаті належить ся окрема згадка. Вибита на папері, підложеним воском чи ляком, промір к. 31 мм.; по середині козак в ході, звернений боком, при боці шабля, на лівім рамени рушниця; кругом напись: **КОПИА ВОИКИ ЗАПОРОЗКОГО**. Се не спеціальна печатка Караїмовича, але давня запорозька печать: в автопсії знаю, що вона є на листах Михайла Дорошенка з 1628 р.<sup>3)</sup>. Хоч змінив ся устрій запорозького війська лишив ся давний „клейнот“, — одинокий свідок давньої незалежности.

## Д о д а т о к.

### I.

Jasnie Wielmozny a nam wielce Mwy Panie Woiewoda  
braclawski, Panie nasz mwy;

Vniżone y we wszem powolne służby nasze mlwey lasce WM  
naszego MPana lako nauptniey oddawamy etc. etc.

1) Згадані у Грушевського І. с. ст. 289, 291 в нотках.

2) Але підпис Ст. Потоцького власноручвий.

3) Жерела до історії України-Руси т. VIII. ч. 187, 188, 189, 190, 201. З тих листів перерисовано печатку і вона буде подана в окремій моїй статі про козацьку сфрагістику.

Towarzysz nasz Wasili Czornomaz z Mirogroda. nie wiedziec za jakim vdaniem, a znac niewinnym, iest oddanym nam do więzienia, który ma swiadectwo od Iego MPana dzierzawcy y wszytkich obywatelów mirogrodzkich poczcwiwego y przystoynego pomieszkania swego, ze na zadne bunty nie zarabiał y wiernym się sługą Iego KM y RP naydował, iako WM nasz Mwi Pan z samych tych listow swiadczych zrozumiec będziesz raczył, prosił mie o przyczynę do WM naszego MPana. A yż Pan Bog y prawo pospolite nam roskazuie niewinnych ludzi wyzwalac y za nimi się przyczyniac, wiedząc, że wprzod ta sprawa po Bogu na WM naszym miłosciwym Panu polega, nie czuiąc nic takowego po tym człowieku, iako niewinnym przy swiadectwach mianowanych, smiem za nim do WM mego MPana prozbę moie wniesc, vniżenie prosząc, aby był vwolniony, iakoby z Mwey łaski WM naszego MPana zdrowia y chudoby swey całym został, który Pana Boga za dobre zdrowie WM naszego MPana prosic, a my vnizoną służbą naszą zasługowac winni będziemy. O co powtore vniżenie prosząc, Mwey sie łasce WM naszego MPana poruczamy. Datum w Pereasławiu, d. 23. february A. 1638.

To tesz WM swemu Mwemu Panu do wiadomosci donoszę, że zaraz dnia iutrzeiszego w drogę za porohi wychodzę.

WM naszego MPana y do-  
brodzieia vnizeni sładzy  
Illasz Karaymowicz z polecenia  
WM mego MPana, pułkownik  
starszy woyska Iego K. M zapo-  
rowskiego.

Лист писаний на аркуші; на 4 стор. адреса:

Iasnie Wielmożnemu Panu Iego MPanu Mikołaiowi z Potoka Potockiemu, Woiewodzie braclawskiemu, Hetmanowi Polnemu Coronnemu, Generalowi Podolskiemu, latyczowskiemu, niezynskiemu etc. etc. staroscie, Panu nam wielce mwemu.

Печать.

Бібліотека Пшевдзєцких у Варшаві, кореспонденції К.

## II.

Iasnie Wielmożny Mci Panie Woiewodo braclawsky  
moj Mci Panie y Dobrodzieiu

Ziachawszy z roskazania WM M. M. Pana na te rewizyą kozakow zaporowskich, przychodzili do mnie wszytka starszyna woyskowa, wy-

swiadczając Czarnomaza, iż do żadnych buntów nie był powodem ani radą. Przychodzi mi tedy prosić za onym WMMMPana y Dobrodzieia, abys nad onym miłosierdzia (gdyż się nie pokazuje na niego, aby miał być buntownikiem), WMMMP. raczył. Vnizone vsługi me przytym oddawam w łasce WMMMPana y Dobrodzieia.

W Pereasławiu d. 23. februarii 1638.

*WMMMPana y Dobrodzieia  
Vnizony sługa  
Stanisław Potocki.*

На аркуші на ст. 4. печать і адреса:

Iasnie Wielmoznemu memu Mciwemu Panu Bratu y Dobrodzieiowi Jego Mci Panu Woiewodzie braclawskiemu, Hetmanowi Polnemu Coronnemu, kamienieckiemu, latyczowskieu, niżynskiemu etc. staroscie oddac.

Та ж е, кореспонденції. Р.

---



# Український господарський порадник з 1788 р.

Подав *Михайло Возняк*.

---

В III і IV випуску „Галичанина“, літературно-наукової збірки під редакцією Богдана Дідицького за р. 1863, подав Антін Петрушевич „Историческое извѣстіе о древней Почаевской Обители Чину св. Василя Великого и Типографіи ея, съ росписью въ той печатаннымъ книгамъ“. Як 93 число видань почаївської друкарні навів такий заголовок і з таким поясненнем: „1788 г. Książka o lekarstwach końskich, заглавіе, предисловіе и послѣдняя часть книги на польскомъ, вся прочая на русскомъ языцѣ. Находится въ библиотечѣ Константина Свидзинского“ (стор. 176). Даючи „Дополненіе къ очерку Славяно-русской библиографіи В. М. Ундольскаго“ (Сптб. 1874), згадав Яків Головацький також під ч. 163 (стор. 37) за книжку про кінські ліки (Книжка о конскихъ лѣкарствахъ), надруковану в Почаїві 1788 р., в заміткою: „Заглавіе и предисловіе по польски, все прочее на зап. русскомъ языкѣ, печ. кирилловскимъ шрифтомъ“.

Наскільки можна думати на підставі уваг Петрушевича й Головацького, ні один, ні другий не мали примірника згаданої книжечки в руках. Перша докладніша вістка про сей рідкий друк заслуга Володимира Антоновича, що в листі з 28 листопада 1874 р. до Якова Головацького сповнив волю передмови Головацького до „Дополненія“, яке переслав Антоновичеві, й писав між иншим ось що: „Під N-о 163 (стор. 37) зазначена в вас книжка про кінські ліки. Я маю примірник сеї книжки та згідно з бажаннем, висловленим вами в передмові, спішу подати вам деяке доповнення. По передмові, написаній по польськи, на стор. 9 подано другий заголовок книжки вже в українській

мові церковним письмом“. Далі поданий заголовок. „Потім ідуть главами обіцяні в заголовку способи й множество інших господарських і лічничих рад все друковане церковним письмом до сотньої сторони, а далі той самий текст передрукований вдруге також у західно-руській мові латинською азбукою“<sup>1)</sup>. До наведеного титулу додав Головацький примітку: „Галицькі народовці могли бы перепечатать эту замѣчательную книжку“.

Іронізував собі Головацький, коли велів саме галицьким народовцям передруковувати сю книжку. Одначе книжка все-таки замітна. Примірник її переховується у бібліотеці варшавського університету. Завдяки безприкладній у нас прислузі доцента варшавського університету Вп. Д. Євгена Тимченка, якому складаю тут за се найщирішу подяку, я одержав докладну копію цього друку й маю можливість сказати про нього дещо більше.

Книжечка малої вісімки, має перший заголовок такий: *Książka lekarstw końskich, oraz sposoby ratowania w chorobach, Bydła, Owiec, &c. W Typografii WW.OO. Bazylianow za Przywileiem I. K. Mci 1788. R. w Poczaiowie*. На третій стороні зачинається знаменита „Przedmowa“ по польськи: „Досі виходили книжки різних ліків польською мовою і друком; не помиляючи ся, можна твердити, що ніякого або дуже малий користок приносили в нашім українським краю (w kraiu naszym Ruskim) читання і розношення сих книжок, бо вони все діставали ся в руки обивателів Поляків, в руки панів, що перечитавши раз для заспокоєння цікавості або щоби розірвати ся у дармованню, не мали понуки заглянути більше до цього писання, заняті приличними своїому стану забавами, які дійсно не полишали ніякого часу досвідчити сї ради, як ратувати в хворобах худобу. Й тому дало ся тепер до друку книжечку лікарств для худоби, коний, овець і т. д. з польських й інших авторів переложену на українську мову (na język ruski), яку має у звичаю, уживає й розуміє польське посільство (w zwyczaj użuwany i rozumiany od pospółstwa polskiego), що живе у воевідствах волинським, київським, подільським і брацлавським. Ужило ся навіть церковно-славянського або українського характеру (charakteru Słoweńskiego czyli Ruskiego), в якім має вправу велика частина посполитого люду або й лєкше може вправити ся. З такого ужи-

<sup>1)</sup> Як. Головацький, Загѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885 и 1886 годы, Вильна, 1888, стор. 38.

того способу можна зробити собі висновок, що польські піддані, заняті по найбільшій часті рільництвом, знаючи, що їх запряги себто коні й воли та їх часть майна: корови, вівці й безроги належать конче й нерозлучно до їх робіт і до їх удержання життя, будуть пильно читати таку книжечку, раді будуть її, охоче досвідчати, тим зручнійше, що ся праця обіцює їм хосен і що є найвідповіднійша для їх стану. Кожде село в кождім краю потребує багато коней і волів, одначе ледви в сотім селі можна допитати ся людини, що на випадок хвороби коня або вола вміє дати ратунок. Тому не зайвим буде дати раду всім обивателям і дідичам міст і сіл поручити своїм підданам вправу в українськім читанню (w czytaniu Ruskim) замолоду, щоби такі книжки, в яких подані були би господарські поради, як ось отся про ратованне худоби в хоробах, можна подавати до науки. Звідси можна би мати надію, що небавком мали би ми знаменитих господарів, які чуйно наглядали би над худобою усякого роду й помогали би їм у хоробах, мали би ми частійших і ліпших коновалів, мали би ми позиточнійших слуг і машталірів при стадах і стаєнних конях; отже, здасть ся, ліпше, щоби зростала краєва торгівля в сім напрямі краєвого пожитку.

Але аби молодь поспільства прийшла до сеї мори, щоби змогла читати й виконувати ради, ви чесні парохы грецького обряду й усі наставники, з любови ближнього й поручених вашому урядови ваших овецок звольте поручити своїм церковним дидаскалам, аби в парохіяльних школах забраним дітям для вправи в читанню книжок, друкованих церковно-славянскою мовою (językiem słowieńskim ksiąg drukowanych), також і сеї книжечки давали уживати. Чейже й до вас, чесні парохы грецького обряду, належить дбати про побільшення добра вітчизни. А хоч ся книжечка не має в собі річий „wspaniałością tchnących“, одначе містить ся та ціль, що не один з людей не ущасливлений своєю долею таким майном, щоби виживив з нього самого себе та свої діти, навчений способу лічити домову худобу, може знайти для себе можність виживити ся.

В сій книжці додані деякі господарські тайни, що призначені як в ціли забезпечення здоровля поспільства, так і для вигоди, не менше хосенні, як перші, себто про лови річних риб, про біленне полотен, про осторожність перед вужами, про охорону від джуми, про саранчу, садження і щіплення овочевих дерев, про засівання лісних дерев і про забезпечення в разі пожару в місті і на селі. Може видавати ся кому се все, що

містить у собі отсеї малий збірник, недостаточним; отож остало поле для того, хто хоче й має охоту просвічати посполитий і вбогий люд в його потребах, таким самим способом оголосити в сих чи в інших обставинах достаточні правила, до чого може побуджувати певно неодного з „rodaków polskich“ бажання стати в малій або більшій степені позиточним для свого народу“.

На увагу заслугує з сеї передмови поперше ся і нині актуальна правда, що український нарід може піднести ся просвітно, а послідовно й економічно та політично тільки книжкою в рідній українській мові, а всякі інші книжки в польській чи великоруській мові не приносять „ніякого або дуже малий хосен в нашім українськім краю“. Симпатичне й авторове щире бажання по своїм силам прислужити ся своєму народови, те саме бажання, що всім нашим визначнійшим письменникам і вченим веліло засісти до зложення букварів чи інших книжок з обсягу початкових відомостей. Цікаве й звернення автора з прошенням до парохів постарати ся, щоб у парохіяльних школах уживали його книжечки як шкільного підручника. Можна з певністю твердити, що й сю ролю сповняла книжечка бодай, доки поодинокі часті наших земель входили в склад Польщі. З тим своїм бажанням дати позиточну книжечку шкільній дїтворі, мученій церковно-славянською мудрістю, стає автор поруч укладчика „Полѣтики свѣцко-ї“, виданої у Почаїві 1770 р., якої шкільне уживання стверджує львівський „Буквар“ з 1790 р., де його передруковано. Закликаючи з одного боку парохів подбати, щоб українські діти замолоду навчили ся читати кирилицею, а бажаючи з другого боку прислужити ся і тим, що знали тільки латинську азбуку, автор по текстї, надрукованім кирилицею, подає сей текст у дещо зміненім видї латинкою.

Український заголовок поданий на 9 стор.:

Книжица для Господарства. Оуказѣюща якъ ратовати въ хоробахъ всакою скотина, то єсть, Конк, Волы, вѣвцѣ, Козы, Свинок, якъ вклѣти Полотно, якъ боронити Пашнѣ ѿ Гаранчї, якъ ратоватиса ѿ Джѣмы, якъ гвѣити Гвѣлницю ѿ Капвсты, якъ локѣты Рѣвс, якъ гвѣити Мѣши и Щурѣ, якъ ратовати людѣй, котѣрыхъ собѣки скаженїи поквсѣли, якъ ратовати чело-вѣкка, котѣрїи не въ давномъ врѣмени з' оумѣ зкїдетъ.

На зміст книжечки складають ся ось такі лічничі й інші господарські поради:

- 1) Лѣкарства для коней на носатизну (стор. 10) — знаки хороби й шість ліків<sup>1)</sup>;
- 2) На тилчакъ (стор. 13) — опис хороби й лік;
- 3) На охватъ (стор. 15) — знаки хороби :
  - а) На охватъ житный (стор. 15) — знаки хороби й два ліки<sup>2)</sup>;
  - б) На охватъ вѣтреныи (стор. 16) — знаки хороби й три ліки<sup>3)</sup>;
  - в) На охватъ водный (стор. 17) — знаки хороби й чотири ліки<sup>4)</sup>
 в додатком пятого „на кождій охватъ“<sup>5)</sup>;
- 4) Когда конь сплечится (стор. 19) — опис хороби й чотири ліки<sup>6)</sup>;
- 5) На паскудникъ лѣкарство (стор. 23) — знаки хороби й чотири ліки<sup>7)</sup>;

1) Такі самі ліки крім наведеного під г) поручає й „Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z Autorow różnyh zebrana, tak też Lekarstwa dla Koni, Bydła y innego drobiu z Przydatkiem ciekawych wiadomości za Pozwoleniem Zwierzchności do Druku podana“. Книжка вийшла в Почаєві 1788 р. Відділ кінських ліків має осіону нумерацію; потрібні цитати на стор. 10. Недостаючий тут лік від г), приходить у книжці „Lekarstwa Doświadczone, które zebrał uczony Lekarz Pana Pileckiego Jana trzeciego“. Користаю в неповного примірника краківського видання з р. 1564; потрібна паралеля на стор. 166 аб. Часть з ліками починаєть ся на стор. 164 і має заголовок: „Nauka lekarstw końskich dobrze doświadczona“ і т. д. Скорочено буду зазначувати почаївський друк „Art.“, краківський „Lek.“.

2) Оба в „Lek.“ (168 б) і тут вони ближші до тексту „Книжиці“, ніж в „Art.“ (стор. 13).

3) Два останні в „Art.“ (стор. 12).

4) Другий і четвертий лік в „Lek.“ (168 а), а третій і четвертий в „Art.“ (стор. 12—13).

5) Зв'язок „Книжиці“ з „Art.“ стверджує таке порівняннє:

На кождый охватъ, котораго скоро постережешъ, отмѣривши на долоню подъ сподомъ хвоста, спусти зъ тогожъ хвоста кровь.

Na każdy ochwat, iak tylko postrzedz można, natychmiast od końca ogona czyli rzepicy na dłoń odmierzywszy krew puścić.

6) „Art.“ (стор. 19—20), два перші в „Lek.“ (170 а).

7) Другий і третій лік в „Art.“ (стор. 14). Перший свідчить про нове жерело „Книжиці“, яким являєть ся відомий в численних видань твір Христофа Дорогостайского „Hippika, to iest o koniach nauka. Książ czworo“. Цитат в краківського видання (коротко „Hip.“) 1647 р. (стор. 105):

Треба заразъ обвалити коня и придержати голову, щобъ нею не рушавъ. Притиснижъ пальцемъ повѣку долнюю на концѣ ока, а коли наросль з мясом также нарослимъ

Obaliwszy abo duże uwiązawszy konia, żeby głową nie ruszał, przyciśni palcem w końcu oka dolną powiekę, a skoro się ta błonka z mięsiskiem narosłym

- 6) На миши конскія (стор. 25) — знаки хвороби і два ліки;  
 7) На норицю (стор. 27) — опис хвороби й лік;  
 8) На дикое мясо (стор. 28) — пять ліків<sup>1)</sup>;

укажется, май же желѣзце тонкое якъ шпилка и на концѣ закривляное добре и тимъ кручкомъ ал'бо голкою з ниткою черезъ тую наросль пересунувши поподъ єю и витягни добре, а витягнувши, пожемъ острымъ утнн тое, що витягнулося поти, поки мясомъ червонимъ або нѣбы кѣсточкою наросло, и заразъ засипъ око цѣлое тамъ, где нарѣзано есть, сѣл'лю, которую притерти треба, щобъ не була остра, и коня пусти, щобъ волю по стайнѣ або гденебудь ходивъ, а за годину або за двѣ треба промивати око виномъ французкимъ або оцтомъ теплимъ разъ и другій и буде конь здоровъ.

Ліками займасть ся тут „Hippiatria albo o koniach ksęgi czwarte o chorobach różnych końskich“ від стор. 101. Дефініція третього ліку „Книжиці“ близша до „Hir.“ (стор. 106), ніж до „Art.“.

<sup>1)</sup> Три перші в „Lek.“ (184 6, 183 6) більше зближені до тексту „Книжиці“, ніж в „Art.“ (стор. 7 і 24). Доказом перший лік:

Якъ коневи дикое мясо въ якої ранѣ есть, спали кѣлка подошовъ старихъ зъ чобѣтъ, стовчи тое на порошокъ, придай к тому лайно собаче бѣлое и дзвндри ковалеской або пороху од рушницѣ, тое добре помѣшавши, засипай часто и такъ дикое мясо згинеть.

pokaże, zelazkiem subtelnym kończastym zakrzywionym na kształt kruczka od samej źrzenice podejmi i przekłówszy wyciągni one dobrze або, ieślibyś się bał o obrażenie oka, tedy zarazem z igłą długą nitkę dużą przez tę błonkę przemkni, spuściwszy precz z onego to kruczka. A tak na nici znowu wyciągnąwszy, nożem ostrym urzni śmieie, najmniej się nie obawiając, bo w tym nic szkodliwego nie masz, onę błonkę або listorkę, poki iedno mięsiukiem tym zakrwawionym або chrząstką narosło tak, żeby jedna część z chrząstką przy niej została, а druga znowu nazad się wemknęła. Po którym urzniu zarazem solą oczkowatą, або jakiej dostaniesz, subtelnie startą, podostatku zasyp ono miejsce zrzezane i wszędzie pod dolną powiekę, а zatym odwiąz i puść konia wolno. Po godzinie або dwu przemyj koniowi to oko winem або octem ciepłym raz i drugi, а bądź pewien, że od tego samego zdrowym zostanie.

Ale gdyby koń w jakiej ranie dziwe mięso miał, napal że starzych podeszw bótowych, stłucz że je na proch, stłucz k temu lajno psie białe suche i proch albo troski kowalskie, to wespół zmieszawszy, tym prochem posypuj dziwe mięso do kilka kroć, tedy zginie.

- 9) На запаленіє конское (стор. 30) — знаки хвороби й два ліки<sup>1)</sup>;
  - 10) На затратованіє (стор. 32) — знаки хвороби й пять ліків<sup>2)</sup>;
  - 11) На бѣлмо свѣже и давне чи старе (стор. 34) — два ліки<sup>3)</sup>;
  - 12) На згѣмбу (стор. 35) — опис хвороби й лік;
  - 13) Когда конь не беретъ тѣла на себе — порада;
  - 14) На вусачъ коневі (стор. 36) — знаки хвороби й лік;
  - 15) Коли коваль, коня куючи, загвоздить цвякомъ албо тежъ конь самъ часомъ наступить и заколется — три ліки;
  - 16) На передоги (стор. 38) — опис хвороби й лік:
  - 17) На дихавицю — знак хвороби й пять ліків<sup>4)</sup>;
  - 18) Коли въ хвоста волося коневі винадаєть (стор. 41) — пять ліків<sup>5)</sup>;
  - 19) На курдюкъ (стор. 42) — опис хвороби й два ліки<sup>6)</sup>;
  - 20) Когда конь збѣгаєть або зорвется чимъ (стор. 43) — два ліки<sup>7)</sup>;
  - 21) На слиногуръ (стор. 44) — опис хвороби й лік<sup>8)</sup>;
  - 22) На дурноту конскую — означенне хвороби й лік;
  - 23) Когда конь мочить кровлю (стор. 45) — лік<sup>9)</sup>;
  - 24) Когда конь не линяєть — порада<sup>10)</sup>;
  - 25) На робаки въ кишкахъ конямъ (стор. 46) — знаки хвороби й пять ліків;
  - 26) Когда конь часто мочъ пускаєть и от того худнєть (стор. 47) — порада<sup>11)</sup>;
- Лѣкарство для воловъ чили товару. 27) Воли щобъ ратиць не притерали въ дорозѣ (стор. 48) — зарада;
- 28) Воли жебы не були слабїи — порада;
  - 29) Рани от побитя и утовчѣня — лік;
  - 30) Щоби воли въ работѣ неспраціованїи булы — порада;

1) Першій лік в „Арт.“ (стор. 23).

2) Першій, третій і четвертий ліки в „Лек.“ (179 аб), першій і останній в трохи далекій формі в „Арт.“ (стор. 23), тільки останній майже в такім самім виді в „Нір.“ (стор. 127).

3) Такіж ліки в „Арт.“ (стор. 1); тільки другий в „Лек.“ (165 б).

4) Другий лік в „Лек.“ (169 б).

5) Всі пять в „Нір.“ (стор. 128), чотири останні в „Арт.“ (стор. 5).

6) Оба ліки в „Лек.“ (169 а), тільки першій в „Арт.“ (стор. 7).

7) Першій лік такий самий в „Лек.“, другий подібний (174 б).

8) „Арт.“ (стор. 18).

9) „Арт.“ (стор. 8).

10) „Лек.“ (179 б) і „Нір.“ (стор. 131).

11) „Арт.“ (стор. 8).

- 31) Щоби мухи воловъ не кусали (стор. 49) — зарада<sup>1</sup>);
- 32) Жеби воли упаслися добре — спосіб поступовання<sup>2</sup>);
- 33) Ёсли волъ хорувати зачинаеть (стор. 51) — спосіб поступовання;
- 34) Воли робочіи аби нехудіе були (стор. 52) — зарада<sup>3</sup>);
- 35) Коли воламъ голова болит (стор. 53) — знаки хороби й лік;
- 36) Коли вола промкнетъ, то есть, коли лявуе — лік;
- 37) На колки воламъ (стор. 54) — знаки хороби й чотири ліки;
- 38) На гарачку воламъ (стор. 55) — знаки хороби й три ліки;
- 39) На кашель для воловъ (стор. 56) — два ліки;
- 40) На прищѣ або чираки ропистіе воламъ (стор. 57) — лік;
- 41) Для воловъ кулгавихъ лѣкарство — три ліки залежно від трьох родів недомаганія<sup>4</sup>);
- 42) На пархи воловіе (стор. 59) — лік;
- 43) О робакахъ въ волахъ (стор. 60) — зарада;
- 44) На воши воловіе — зарада;
- 45) Якъ би вола ужъ укусивъ — лік<sup>5</sup>);
- 46) От повѣтра на товаръ (стор. 61) — чотири ради<sup>6</sup>);
- 47) О овцахъ (стор. 63) — загальні уваги<sup>7</sup>);
- 48) Аби овци не паршивѣли (стор. 64) — зарада<sup>8</sup>);
- 49) Лѣкарство овцамъ на вѣспу — поради в ріжних випадках<sup>9</sup>);
- 50) Для ковъ (стор. 67) — зарада перед заповітряннем;
- 51) На рожніе хоробы для овецъ лѣкарства — три ліки;
- 52) Жеби волки овецъ не хватали (стор. 69) — зарада<sup>10</sup>);
- 53) На повѣтре для свиней — два ліки<sup>11</sup>);
- 54) Якъ познати свинѣ хоріи (стор. 70) — спосіб поступовання;
- Пси въ господарствѣ потребніи суть; для чого лѣкарства тутъ для них гденекоторіи прилучаються. 55) Щоби пси не казилися (стор. 71) — три ліки<sup>12</sup>);

1) „Apt.“ (стор. 132).

2) „Apt.“ (стор. 132): Woły tłuste.

3) „Apt.“ (стор. 131—132).

4) Дещо в „Apt.“ (стор. 131).

5) „Apt.“ (стор. 133).

6) „Apt.“ (стор. 130—131).

7) „Apt.“ (стор. 145).

8) „Apt.“ (стор. 144).

9) „Apt.“ (стор. 144—145).

10) „Apt.“ (стор. 145—146).

11) „Apt.“ (стор. 146).

12) іпор. „Apt.“ (стор. 222): Pies wściekły.



- 56) Певне лѣкарство от повѣтря або джуми людянь (стор. 72) — шість порад<sup>1)</sup>;
- 57) Противо саранчѣ способъ (стор. 75)<sup>2)</sup>;
- 58) Лѣкарство на згубу гуселницѣ з городовъ, з древа и капусти (стор. 77) — девять порад<sup>3)</sup>;
- 59) Противо вужамъ секретъ (стор. 79)<sup>4)</sup>;
- 60) Якби кого вужъ укусивъ (стор. 80) — лѣк<sup>4)</sup>;
- 61) О ловитвѣ рыбъ — способъ поступованья<sup>5)</sup>;
- 62) Рыбу рѣчну ловити (стор. 81) — способъ;
- 63) Принади до вятерей (стор. 82), друга принада до вятерей;
- 64) Раки ловити — способъ;
- 65) Полотно бѣлити, аби бѣле було якъ снѣгъ в мѣцне — способ<sup>6)</sup>;
- 66) Якъ ратовати человѣка, которій недавно зъ ума зыйде? (стор. 84) — два способи, з сього один, „а коли давнѣйша такая будетъ слабость, хочѣи и недавна“<sup>7)</sup>;
- 67) Если кого чираки нападут або часто бувають (стор. 85) — зарада;
- 68) На кашель и сухоты — лѣк<sup>8)</sup>;
- 69) На фебру албо трасцю — лѣк;
- 70) На струпъ и пархи на головѣ (стор. 86) — лѣк;
- 71) Коли зуби болять, якъ ратоватися — лѣк;
- 72) На пухлину людянь лѣкарство.
- 73) Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ (стор. 87) — зарада<sup>9)</sup>;
- 74) На робаки, которіи зовуть волчки, що збоже точать зъ середины, як губити в шпѣхлѣрахъ — способъ;
- 75) Щоби товаръ збожа от дороги не звѣдавъ — зарада<sup>10)</sup>;
- 76) Якъ тїи робаки губити, которіи на древѣ въ садахъ листья и цвѣтъ обѣдають? (стор. 88) — способъ;
- 77) О прищенахъ садовыхъ яблोकъ, грушокъ и иныхъ дресей — загальні вказівки;
- 78) Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ завше свѣжіи були (стор. 91) — способъ;

1) Пор. „Apt.“ (стор. 228—229); Powietrze.

2) Пор. Przydatek до „Apt.“ (стор. 8): Szaranca.

3) „Apt.“ (стор. 215, 220—221 і 223).

4) „Apt.“ (стор. 223).

5) „Apt.“ (стор. 224).

6) „Apt.“ (стор. 224—225).

7) „Apt.“ (стор. 229).

8) „Apt.“ (стор. 231).

9) „Apt.“ (стор. 150).

10) „Apt.“ (стор. 225).

- 79) Орѣхи волоскіи садити (стор. 92) — захваленне і вказівки<sup>1)</sup>;  
 80) Яйця курачи або гусячѣ або інші які перевозувати, щоб ся въ лѣтѣ не псували (стор. 94) — спосіб;
- 81) Коли кто хочеть, абы кури несли яйця цѣлу зиму и больше — рада;
- 82) Якъ цибулю перевозити, хоць бы о миль кѣлька на торгъ, щоби не померзла когда въ зимѣ? — спосіб<sup>2)</sup>;
- 83) О короликахъ (стор. 95) — захваленне і вагальні вказівки;
- 84) Оборона от огня припадкового въ селѣ (стор. 96) — знаряди осторожности.
- 85) Якъ зубы лѣчити (стор. 97) — лік.
- 86) Orichy wołoskyi sadyty;
- 87) Jak cybulu perewozyty, choć by o mył kilka na torh, szczoby ne peremerzła? (стор. 99);
- 88) O korołykach (стор. 100);
- 89) Oborona od ohnia pryypadkowoho w seli (стор. 101);
- 90) Orichy liskowyi perechowaty, szczob zawsze świżyи буły (стор. 102);
- 91) Na kaszel i suchoty;
- 92) Na frybru albo traściu;
- 93) Szczob myszy ne psowały zboża w stonach (стор. 103);
- 94) Na strup i parchy na hołowi;
- 95) Na robaki, kotoryi zowut wołczki, szczo zboże toczat z se-redyny, iak ich hubyty w szpychlichach;
- 96) Jak tyi robaki hubyty, kotoryi na derewi w sadach lyst i éwit obidaiut? (стор. 104);
- 97) Koły zuby bolat, ratowatsia;
- 98) Na puchłynu ludiam likarstwo (стор. 105).
- 99) Szczoby towar zboża od dorohy ne zidaw;
- 100) Jaycia kuraczyi, albo husiaczyi albo iaszzyi perechowywaty, szczob sia ne psuły litom;
- 101) O pryszczepach sadowych jabłok, hruszok i proczyiech (стор. 106).
- 102) W litach hołodnych, albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdorowa (стор. 109)<sup>3)</sup>.

1) „Apt.“ (стор. 221): Orzechi włoskie sadzić.

2) „Apt.“ стор. 225).

3) „Apt.“ (стор. 280).

Стороною 110 кінчить ся захований текст примірника варшавського університету. Останнє слово 110 сторінки не докінчене: „romi“, а далі відсилка „szaty“.

Таким робом являєть ся „Книжиця“ одним з таких порадників, що їх здавна розкуплювали в Польщі і на Україні. Бібліотека Ягйлонського університету переховує невідшуканий тепер іотський друк XVII., дефект, без заголовка й перших 20 сторін. Заховали ся стор. 21—72. Містить сей унікат кінські ліки й далі „Lekarstwa bydłu rozmaitemu“ (від стор. 5—34)<sup>1)</sup>. Іншу рідкість, що своїм укладом пригадує „Книжицю“, має Вілянівська бібліотека коло Варшави. Се іотський друк: Lekarstwa końskie, 8<sup>o</sup>, стор. 17—119. Зразу подані кінські ліки (до стор. 74), далі ідуть „Lekarstwa rozmaite bydłu choremu tak rogatemu, iako też mniejszemu służące“ (стор. 75—89), потім „Informacya o bydłe, informacya o pszczołach“ (стор. 85—95) а вкінці „Nauka gospodarzom około roli, siewu i szszepleniu etc.“ (стор. 95—119)<sup>2)</sup>. Де рідкостей варшавської університетської бібліотеки належить „Szczęśliwy, prętki i tanio uzdrawiający Lekarz koni... z przydatkiem... sposobów przeciw przyrądkom rogatego bydła“ 8<sup>o</sup>, стор. 88 і реєстр<sup>3)</sup>. Дещо спільного з „Книжицею“ може знайти ся також у книжці: Compendium lekarstw końskich na rozmaite ichże choroby i przyrądky... Przytym przydane są lekarstwa bydłu choremu, tak rogatemu, iako też i mniejszemu... Gospodarzom zaś w sianiu i szczeplieniu i uznaniu gruntów nauka i informacya: z ksiąg Piotra Krescencjusza<sup>4)</sup>... Хоч книжка мала найменше пять видань (1743, 1746, 1752, 1753, 1754), належить також до рідких. З численних інших подібних порадників згадаю ще „Compendium medicum“ (два найстарші видання з 1703 і 1704 р. в Люблині, а пізнійші ченстохівські з pp. 1707, 1715, 1719, 1725, 1752, 1767, 1775), хоч ся книжка не послужила жерелом для „Книжиці“; відпустове місце з широко прославленою іконою ставало заразом і книжковим ринком, що не уйшло уваги й почаївських Василян.

Одначе яких не вказувати би аналогічних видань польських і інших авторів, степеня відношення автора „Книжиці“

<sup>1)</sup> K. Estreicher, Bibliografia Polska, XXI, стор. 157.

<sup>2)</sup> Тамже.

<sup>3)</sup> Тамже, стор. 159.

<sup>4)</sup> K. Estreicher, Bibliografia Polska, XIV, стор. 334.

до його жерел не змінить ся. Його можна й докладно означити. Хоч автор говорить у передмові, що поперекладав з польських і інших авторів текст на українську мову, сі слова свідчать тільки про його скромність. В дійсности навіть у кількох прикладах, найблизших до оригіналу, нема дословного перекладу, а в решті тексту тим дальший український текст від своїх перовворів. Він скрізь являєть ся плявовою і свідомою ціли обробіткою вибраних уваг, рад і наставлень, приложеною до вимогів і степені зрозуміння сих кругів, для яких призначував ся сей порадник. З уваги на згадане відношення автора до своїх перовворів являєть ся „Книжиця“ тим самим, чим ще нині велика частина популярних порадників.

Богато спільного має „Книжиця“ з „Aptek-ою domow-ою“<sup>1)</sup>, виданою в Почаїві 1788 р. Передмова до „Aptek-и“ зазначає,

<sup>1)</sup> Аби показати, що автор „Книжиці“ доцільно перероблював текст перовворів, позволю собі навести тут у паралельних текстах останній розділ з примірника бібліотеки варшавського університету й відповідний уступ „Aptek-и“. Роблю се тим більше, що сього уступу нема в кириличнім тексті.

W litach hołodnych albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdrowa.

W oseni albo na wesnu pyryiu koreni. kotoryi pry uprawi roli boronamy z zemli wywoli-kaiutsia, obmywszy do czysta wodoiu, wysuszyty wpered na witry, a potom porizaty na siczku albo posikty w posudyni czystoy i wysuszyty na peczy, szczob uschło iak żyto, i potom w mlini toyże pyrey zmołoty na muku i kohda peczetsia chlib z żyta, w toy czas tretiu albo czetwertu czaść miszaty w żytniu muku i tak robyty roszczynu iak zwy-czay. Kto by chotiw z samoho pyriiu chlib zrobyty, mozet bes-peczne, bo taia ricz probowana, szczo niczoho ne szkodyt i здо-rowiysza ricz, iak żołod, bo żołudi do chliba ne życzu miszaty bolsz iak garnec do czwerki żyta i to poşikty żołod treba na kawalki drobnyi, wywaryty raz i druchy w wodi, a potom suszyty i mołoty.

Apt. 280.

W czasie głodnym.

Perz w polu za bronami wy-ciągający się w jesieni lub na wiosnę zbierać, dobrze wypłó-kawszy i wyniwszy, porznąć na sieczkę i zemleć na mąkę, potem trzecią część do żytnej mąki mie-szać. Można i z samego chleb piec, nie szkodzi, zdrowszy bo-wiem jest jak z żołądzi. Żołądzi zaś mniej trzeba do żytnej mąki mieszać i to trzeba ją pierwej do-brze w wodzie gotować, a dopiero ususzywszy mleć na mąkę Grzyhy, huby, opieńki i inne ususzywszy, można do mąki używać startych. Kartofle także są użyteczne, ale nie wiele ich sypać, ho mdłość sprawują. [Buczyna zaś sucha, mieszana do mąki, jest dobra, lecz surowa jedzona szkodzi].

що книжка видаєть ся в сій ціли, щоби кождий з людей, що не мають нагоди вдати ся до медиків, знав наслідки сили сотворених річей. Тому подають ся „з різних поважних авторів вібрані способи, що служать до поратовання людського здоровля, до ужитку поперед усього в віддалених від медиків домах“. Коротко вказуєть ся у книжці на домові ліки, які легко одержати, „а в осібнім реєстрі остерігаєть ся перед такими, які тяжше купити й переховати“. „Отож кождий, забавляючи ся розумним читанням сеї книжечки, може не тільки легко порадити собі й ближньому в різних несподіванках і випадках, але й навіть і домашній худобі різного роду“. Мотиви видання на світ „Книжиці“ ще вищі, а скромність автора подібна до скромности Дорогостайского, що в передмові до четвертої части „Ніпрік-и“ вазначив, що так, як він не стидав ся видати на світ свого малого знання, так нехай зроблять і сі, що більше виправлені і вченійші в тім напрямі (стор. 101).

Автор „Книжиці“ не відомий. Можна тільки здогадувати ся, що був світською людиною. У „Книжиці“ поручають ся самі природні ліки; раз тільки як один з ліків „от повѣтра на товарь“ дораджуєть ся, зрештою згідно з „Аптек-ою domow-ою“<sup>1)</sup>, господарям, щоби „своій товарь зраховавши от каждой штуки“ дали „по грошу або по болше до церкви за души помершін“. Цікавий при означуванню походження автора один лік для

---

Hde rodlatsia hryby i innyi huby, zbyraiut lude, suszat, a poterszy. do chliba na rozmis miszaiut po czasty newelykoy.

Kartofli dobra rycz siiaty i tyi chlibowy w pomocz budut, tolko ne treba ich bahacko zarazom isty, bo odymaiut i szkodiat. Dobre iest do nych pereiu zażywaty i soli. Można tyż kartofli roztyraty iak horoch; kołyb kto chotiw do chliba ich miszaty, treba tak robyty z nymy. Treba ich terty na tertci zowśim, z łupyny ne obyraiuczy, nad cebrykom, połnym wody. Tak iak wśi kartofli zotrutsia na tertci, pomi-szaty...

<sup>1)</sup> Od każdej sztuki dać na mszę lub ubogim za dusze zmarłych (стор. 130).

волів: „Секретъ досвѣдчаній, которого зацній обиватель єдинъ въ Украинѣ дознаеть, бо хочай въ сусѣдствѣ товаръ падаеть. и єго селѣ часомъ заразить, а на єго оборѣ завше цѣлій товаръ, а то такъ: що весни треба постаратися карасиковъ маленкихъ тилко, колко бы могло бути въ оборѣ чієй штукъ товарни. Ти караски живіи умочивши въ правдивий діюготъ, давати кождой товаринѣ малой и великой, хочби и найменшой, по єдиному караску“ (розділ 46). Сей лік при помочи карасиків знає і „Apteka domowa“<sup>1</sup>).

Документом походження автора книжки стає до деякої степені й її мова. Постараю ся схарактеризувати її в найголовнішихъ рисах<sup>2</sup>).

### Фонетика.

#### Самозвуки:

1) Змішанне букв **Ѣ** і **И**: пашяѣ (з.), солѣ (1), коневѣ (1), синожатахъ (1). смотрити (3 б), окрѣй (5), майстрѣ (6), присяго мелу (9), кровѣ (9), копитовѣ (10), нѣчого (17), пашни (32), коло свѣтаня (32), подѣстѣлати (34), воловѣ (5), пришѣ (40), покѣшеняхъ всѣхъ (56), в шиѣхлѣрахъ (74), кунцѣ (79), гусячѣ (80), ближшѣ (84).

2) змішанне **Ы** і **И**: воли (з.), губыти (з.), пшеницю (1), порцю (1), виявши (1), вияый (1) (ВИ майже консеквентно в цілім тексті), тыи корости (2), іулкы (2), сынѣмъ (2), зробыти (2), сирого (3 б), круглихъ (3 б), миску (3 в), шерстыни (3 б), обидва (3 в), тягны (3 в), годинѣ (3 в), кождій (3 в), сплеченій (4), вишша (4). въ копитѣ (4), вздригається (4), зъ той жили (4), копитомъ (4), всѣ лѣпаткы (4), єдинимъ посторонкомъ (4), рази три (4), мила (4), мило (4), влѣй, нѣби (5), з мясомъ нарслимъ (5), тимъ кручкомъ (5) ножемъ остримъ (5), мясомъ червонимъ (5), промивати (5), оцтомъ теплимъ (5), ирѣснимъ медомъ теплимъ (5), тимъ пазногтемъ (5), жили (5), зъ тихъ жилъ (5), миши (6), іузи (6), ливати страви (6), тимъ часомъ (6), костми головними (6), щоби (6), старимъ саломъ (6), два рази (6), зъ тихъ мишій (6), вѣтровъ дуже морознихъ (6), маточини (6), до купи (7), одъ пори до пори (7), по рази кѣлка (7), старихъ (8), дзиндри (8), засинай (8), копервасомъ паля-

<sup>1</sup>) Każdej wiosny starać się o karaski małe i w dziegiu prawdziwym maczać i każdemu bydłociu dać zjeść jednego karaska (стр. 13 — 131)

<sup>2</sup>) При прикладахъ вказані в скобкахъ місця: з. = заголовок, а числа означають відповідний розділ.

нимъ (8), аби (8), золзи (8), з середини (8), дѣгтемъ добримъ (8), медомъ прѣснимъ (8), змѣшанимъ (8), полкварти (9), криничной (9), сыкавку (9), три рази (9), кварти (9), салѣгри (9), камфори (9), з медомъ прѣснимъ (9), копитовѣ (10), тимъ порохомъ (10) рани (10), оцтомъ теплимъ посолянимъ (10), лоемъ козловимъ (10), промити (10), засипати (10) і т. д. Отсі приклади тільки з початкових десятиох розділів (і то не всі) говорять, що в говорі автора не роблено ріжницї між **И** й **Ы**, що більше, з факту, що **Ы** рідко приходить і являєть ся у великій степені книжним налетом, можна висновувати, що в говорі автора замість двох звуків **И** й **Ы** було виключно одно **И**.

3) **І** (з **О**) віддане: а) найчастійше через **О**: конь (1), крамаровъ (1), лѣкаровъ (1), въ винѣ французкомъ (1), въ горѣлцѣ мощной (1), потомъ (1), при томъ (1), купцовъ (1), ночь (1), мощною (1), по одной ложцѣ (1), тол'ко (2), напои (2), болше (2), при самой костѣ ноздровой (2), поднести (2), збожемъ (3 а), ногъ (3 а), на каждой нозѣ (3 а), кавалковъ (3 б), овса (3 в), подвяхи (4), на нозѣ хорой (4), при лопатцѣ хорой (4), овсяну (4), познати (5), косточка (5), по подъ (5), костми (6), въ той хоробѣ (6), только (6), по равной части (6), от вѣтровъ (6), на хрептѣ конскомъ (7), въ якой ранѣ (8), подошовъ (8), въ той парѣ теплои (8), въ которой (9), найбільше (9), болшь (10), розогрѣти (10) і т. д.

б) через **Ѣ**: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), въ храпѣвъ (2), сѣлю (2), въ макѣтрѣ (3 в), кѣсточкою (5), сѣллю (5), наскрѣсь (5), нѣздри (5), зъ обохъ бокѣвъ (5), нѣздрѣ (5), кѣлка (7), зъ чобѣтъ (8), дѣгтемъ (8), на самѣмъ вершечку (8), нѣздрами (9), на нѣчѣ (9), пѣдковою (10), оцту мѣцного (10), на спѣдѣ (10), обрѣкѣ (13), пѣвзину (14), рѣгъ (15), под пѣдкову (15), бѣлкѣвъ (15), пѣвкварти (16), рѣжнимъ способомъ (17), рѣкѣ (17), пѣвтора (21), опѣхъ (22), дрѣбно (25), въ оброцѣ вѣвсянимъ (25), кѣлка (27), бѣбки (31), бѣбкового (33), зъ трохъ порѣвъ (33), пучкѣвъ три (33), з бомякѣвъ (36), черепкѣвъ (41), на дрѣбній порошокъ (41), нѣздра (45), на вѣвсиску (47), вѣспу (49), по рѣвной части (49), гѣркихъ (51), ракѣвъ (54), орѣхѣвъ (54), листкѣвъ (56), по рѣвнихъ мѣстцахъ (56), пѣзно (56), въ рѣвнихъ мѣстцахъ (57), на рѣвнихъ мѣстцахъ (57), зъ вѣтки (58), рѣвныи (58), по рѣвной части (62), дрѣбненко (62);

в) через **И**: кил'ка (3 б), по посторонку тимъ (4), тилко (5), розитри (10), глистивъ (11), потимъ (17), зилляную (32), на

єднимъ мѣстцѣ (37), въ темнимъ мѣстцѣ (38), розигрѣти (41), въ иншимъ мѣстцѣ (57), обисхнутъ (80);

г) через **у**: шкуру (1), шкурою (2), шкуръ (58), шкурку (67), шкурки (77);

д) через **і**: тілко (10), зійшла (54), въ ропѣ солоній (58).

4) **І** (з **е**) віддане:

а) деколи основним **е**: корень (1), всемъ (2), шесть (2), на немъ (3 а), ячменній (17), вечеръ (17), попропекати (38), жушель (46), потребніи (55), попелъ (58), ремесники (79), локтевъ (84);

б) частійше через **ѣ**: лѣкарства (1), улѣчити (1), лѣкаровъ (1), со всемъ (1), перецѣдивши (1), попѣль (1), запѣкати (2), сынѣмъ (2), клѣщами (4), зъ волосѣня (4), волосѣнь (4), локтѣвъ (4), отѣкъ (6), з мукою ячмѣнною (6), колѣсъ (6), клѣщѣвъ (6), жмѣнку (9), завтрѣшній день (10), лѣчити (17), зовсе́мъ (17), попѣлу (18), пчѣль (18), ячмѣнь (21), ячмѣнной (22), хрѣну (25), въ оцѣ крѣпкомъ (25), кѣлка днѣвъ (26), утовчѣня (29), клѣщиками (32), зубцѣвъ (33), три корѣнцѣ (33), углѣвъ (33), лѣчи (38), рѣчь (39), кужѣльными пачѣсками (40), от заморжѣня (41), хмѣль (48), хмѣль (51), запалѣніе (56), рѣчь (57), зъ печѣвъ (58), хрѣну (59), по укушѣню (60), вятѣрь (64), въ нѣмъ (65), селедцѣвъ (74), локтѣвъ (79), камѣннистый (79), осѣнь (83), самцѣвъ (83), вѣдрами (84), крѣпкой (84).

в) через **и**: гноивъ (гній) (57), въ своимъ часѣ (77), посимъ (80).

5) **я** з **ѣе**: зъ колосямъ (1), зѣлля (1), терментилля (1), съ корѣнямъ (1), волосямъ (7), сѣмя конопляне (8), заколота (15), корѣня (18), зѣллямъ (22), уголля (33), листя (36), подъ деревямъ (58), дерева (58), листямъ (60), з' зѣллямъ (73), камѣнямъ (79), черенямъ (79).

6) **я** з **е** в part. pass.: закривляное (5), палянимъ (8), увиняній (9), роспуцанной (9), присушаній (10), посолянимъ (10), задавняній (15), осолянимъ (15), ростоплянимъ (15), перепуцаной (17), товчаной (17), отовчанній (21), утовчане (36) (побіч: „утовчену“ (37), роспалянимъ (38), пропечани (38), вичищаной (39), зраняне (41), укушаній (45), спаляного (46), досвѣдчаній (46), усушане (47), зробляну (49), заповѣтраніи (50), облупляну (52), утовчанихъ (54), скручана (55), щепляне або саджане (59), роспуцаныхъ (61), усушаного (62), зробляного (62).

7) **іо** з **е**: з ліудомъ (6), маіовимъ (18), перціовихъ (33), діоготъ (46), гноіовой (51), яловціовіе (72), зъ ліону (81).



- 8) **у—и**: глибоко (1), якъ найглибше (37).  
 9) **зыйдегъ** (з.), зыйде (3 б), зыйшла (4), обыйдеться (48).  
 10) **е—и**: ясенове (59), ясинового (59).

## Співзвучки:

- 1) **а) б<sup>1</sup>**—п: за хрептомъ (4), на хрептѣ (7);  
 б) зробыти (2), губыти (3).  
 2) **а) в**: редку (17) і (25);  
 б) **в** придихово: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), вусачъ (14), вѣвсѣнимъ (25), на вѣвсѣску (47), вѣсѣпа (49), звѣвѣтки (53), вужамъ (59), вужъ (60).  
 3) **а) д—т**: звѣвѣтки (53), вѣтамвѣти (57);  
 б) здрада (52);  
 в) всажується (3б), моложавіи (77), до посаженя (79), посаженный (79);  
 г) **дж**: джумы (з.), звъ дрожжами (3 а), дрожчи (15), джуми (56);  
 д) **дзж**: дзжума (56 — три рази);  
 е) **дз**: дзндри (8), дзюри (51), дзиру (66).  
 4) **ж**: жылы (51).  
 5) **к**: гулки (2), боки (3 б), лѣски (3 б), муки (3 в), лопатки (4).

6) **л**. З уваги на розмірно рідке **ы** цікаве написання: булы (50).

В минулім часі окінченне **лъ** майже правильно передається через **въ**: виприхнувъ (1), зачавъ (3), запотѣвъ (3 а), занурився (3 а), спотѣвъ (3 а), прихавъ (3 в), сплечивъ (4), стоявъ (4), вибивъ (4), рушавъ (5), ходивъ (5), мочивъ (6), напавався (6), замочивъ (10), стоявъ (17), звѣвъ (17), жвавъ (19), образивъ (19), загрѣвся (21), звѣвъ (33), кулгавъ (41), дивився (44), укусивъ (45), бувъ (45), сказивъ (55), вивозивъ (57), понакладавъ (57), куривъ (57), проходивъ (65), звѣдавъ (75), нарѣзавъ (77), воставъ (77), росколовъ (77), рушивъ (77), мавъ (83), державъ (84), занявся (84). Виїмків кілька: моглъ (8), провѣвалъ (49), моглея (57), росходилъ (58), держалъ (83).

Вже рідше передають ся тверде **л** через **в** в середині слів: довгій (1), вздовжъ (2), довго (3 б), жовтой (3 в), довгій (4),

<sup>1</sup>) Губні м'ягчать ся при помочи **л** і без нього: в коноплей (1), робляться (2), робять (6), деревяну (6), конопляне (8), потрапляти (9), любять (34), здорова (56), викоряться (83).

довгихъ (18), вовну (48), подовгасто (55), вовни (56), довго (84). Частійше остає первісне **л**: наповнены (1), полчверти (1), въ горѣлцѣ (1), долгую (1), полкварти (9), волну (47), волки (52), волкъ (52), волчки (74), волка (75), волчов (75), на солнцѣ (78).

7) **р**. Як що не числити таких виїмків, як: щурѣ (з.), жайстрѣ (пом. pl.) (6) — **р** скрізь тверде: ноздрами (1), ноздры (1), кураче (1), ноздру (1), гарачымъ (2), запрагти (3 а), звѣра (5), гарачкою (6), токара (6), курачого (7), гараче (8), трасця (9), горачка (9), курачихъ (11), гарачій (15), гарачку (38), повѣтре (53), повѣтра (53), як ся закуратъ (57), господара (79), отрасли (79), курачи (80), радень (82), радно (82), раднами (84).

8) **т**: мѣстцяхъ (56), мѣсцяхъ (57), в мѣсця (77).

9) **ц**: в кількох випадках тверде: въ конецъ (1), до конца (2), на палець (3 б), яецъ (3 в), ложкиць (3 в), слонца (11), щедринець (38), овцахъ (47), овцами (47), овцы (47), овцамъ (49), овца (49), перцу (85). Одначе звичайно **ц** м'якге: книжця (з.), вѣвцѣ (з.), гуселницю (з.), пшеницю (1), чемерицѣ (1), горчицѣ (3 а), палцѣ (3 а), блощицю (6), норицю (7), нориця (7), въ яйця (7), од рушницѣ (8), трасця (9), живицѣ (15), дихавицю (17), дихавицѣ (17), иалцями (17), половицю (17), перцю (25), ратицѣ (27), живицю (30), въ той темницѣ (38), билицю (39), копицю (46), овця (51), овцѣ (dat.) (51), по одробинцѣ (56), гуселницѣ (58), гуселниця (58), билиця (59), концями (77), конца (77) в мѣсця (77), самцѣ (83), самиць (83), самця (83).

10) **ч**: чого (1), гарачымъ (2), зъ щого (6), мочою (32), саранчѣ (57).

11) **ш**: иншихъ (1), по шыи (2), на шыю (3 в), чимъ иншимъ (3 в), зъ пашою (50).

12) **щ**: у сщениать (55); панующихъ (58).

### Морфольогія.

1) Іменник: попѣлъ (1), попѣлу (18); разый (8), разій (8); с кровлю (9), кровѣ (9), зъ кровію (17), крове (61); ку осенѣ (77), въ осени (79); ноздру (1), зъ ноздрей (1), въ ноздри (1), нѣздри (38);

7 відм. одн. на **ѣ**: при самої костѣ (2), на землѣ (4), на концѣ (5), по стайнѣ (5), въ огнѣ (11), въ олѣи (31), на свѣтанѣ (32), о самомъ полуднѣ (32), въ вечерѣ (32), въ полѣ (46), овцѣ (49), въ напои (55), на дощѣ (65), мѣсяцѣ (77), въ марцѣ (77), при коренѣ (79).

2. прикметник: а) конопляне (8), конопній (7);

б) **ѣй** зам. **ый**: заднѣи (3), переднѣи (3), переднюю (4), долнюю (5), лѣтнюю (17)<sup>1)</sup>, заднѣми (25), переднѣхъ (54), лѣт. ніого (69), верхня (79), верхнюю (79).

в) окінченне 1 відм. мн.: I **и**: сказаніи (з.), заднѣи (з.), напятии (3 а), значніи (3 а), круговіи (3 б), коротшіи (3 б), здоровіи (4), довгіи (4), лянїи (7), мягкіи (8), пшеничніи (19), живіи (46);

II. **ы**: наполнены (1), роскиданы (2), намащены (4);

III. **и**: повинни (4), пропечани (38), здорови (54), курачи (80);

IV. **ѣ**: гусячѣ (80), ближшѣ (84);

V. **іе**: мягкіе (7), маліе (9), воловіе (32), ропистіе (40).

VI. Навіть **ее**: іузи болшее (6).

г) Окінчен. 2 відм. одн. жін. р. **ой**.

В однині побіч видів: яру (1), цѣлу (1), здорову (4), глибоку (4), овсяну (4), хора (4), хору (4), червоне (5), остра (5), тяжку (6), кору дубову, ясенову, берестову (6), смолу чорну шевську (10) — стрічають ся рівнорядно й змішано частійше форми: всякую (з.), долгую (1), зимную (3 а), грубую (3 б), болная (4), значная (4), острая (5), цѣлое (5), дикое (8), бѣлое (8), теплое (8), цѣлая морда конска (8), конское (9).

3. заіменник: **который** (з.), **котори** (1), **которую** (3 а), **которая** (4), **которій** (4), **которое** (6), **туюжъ** (1), **тое** (1), **тоєи** (1), **той** воды (1), **тыи** корости (2), **тіи** лѣскы (3 б), **тею** пѣвзіною (14), **теє** (16). **тоєю** водою (26), **иного** (1), **иной** (1), **ишіи** (2), **ишіи** люде (6), **ишую** (14), **саміи** (17), **єю** (5).

4. числівник: **еденъ** (1), **единъ** (4), **една** (3 а), **одна** (4), **першіи** (32), **друга** (3 а), **другую** (10), **зъ** обоихъ ногъ (3 а), **по** обоихъ сторонахъ (14), **третій** (3 в), **третую** (4), **четыри** (з.), **четири** (3 в).

5. дієслово. I. Infinitiv-и на а) **овати** й б) **увати**, на в) **кти** й **гти**, на г) **ть**: а) **ратовати** (з.), **ратоватися** (з.), **дорѣзовати** (2),

<sup>1)</sup> Побіч: лѣтнои (21).

пробувати (4), замазувати (10), завязувати (10), наповати (17), намазувати (30), пошмарувати (31), засипувати (32), пам'ятствувати (32), понарізувати (38), шмарувати (42), нашмарувати (44), накаджувати (49), привязувати (56), зав'язувати (57), обв'язувати (58), з'пилювати (77), одломувати або одрізувати (77), обв'язувати (79);

б), задмухувати (11), хорувати (33), понасікувати (51), понадрапувати (51), закопувати (57), зав'шувати (58);

в), текти (6), усікти (17), утовкти (41), могти (41), стегтисся (56), посікти (56), бігти (84);

г) познати (6), гонитися (7).

II. З ос. одн. теп. ч. кінчить ся частійше на **ть**. На чисельне відношення видів з окінченням **ть** до видів без цього **ть** вказують менше більше приклади десятих перших розділів:

а) в **ть**: називається (1), течеть (2), падаєть (1), лягаєть (1), встаєть (1), постережеть (1), виприсуєть (2), укажеть (2), надмеєть (3 а), маєть (3 а), стечеєть (3 а), познаєть (3 б), западаєть (3 б), всажуєть (3 б), опадаєть (3 в), булєть (4), вздригаєть (4), куруєть (4), идеєть (4), можеєть (6), хоруєть (6), пускаєть (6), вийдеєть (6), показуєть (6), кладеєть (6), продаєть (6), припадаєть (6), згинєєть (8), змякнеєть (8), розпукнеєть (8), роспукнеєть (8), зачинаєєть (9), стогнеєть (9), хватаєєть (9), нападаєєть (9), пієєть (9), перестанєєть (9), возмеєть (9), збереєть (10);

б) без **ть**: поможе (1), перестане (1), росте (1), западає (3), спотіє (3 а), осхне (3 в), встане (3 в), буде (4), вийде (4), перегніє (4), достане (5), згине (5), прийде (5), витече (6), переприсує (9).

III. єсть (з.), єть (з.), було (1), бывають (2), бывали (4), була (5), буваєть (6), бувають (6), бувало (6).

### Дрібні замітки.

Межи прислівниками є й отсі: завчасу (1), знову (1), потроха (1), трошка (3 а), потрошку (15), помалу (3 в), засвіжа (4), нав'хресть (5), наскр'єсь (5), багато (17), доп'єро (41).

Повне змішання **от** й **од** самостійно тай у зложених дієсловах.

Останки двійного числа: на три доб'є (2), через дв'є годьн'є (3 в).

Злука числівника з іменником; через дні в'єсімь (1), через днѣ девять (1), горстей четири (3 в), за обидва концѣ (3 в), рази три (4), по рази кѣлка (7), кѣлка разый (8), через кѣлка день (8), разый кѣлка (8), черезъ три тижднѣ (9), на годинѣ сѣмь (10), черезъ три дни (11), зо три дни (17), головокъ три (17), годин зо двѣ (19), до девяти день (20), черезъ в'єсімь день (23), черезъ три днѣ (25), кѣлка днѣвъ (26), черезъ пять день (32), черезъ шесть день (32), кѣлка день (38), черезъ кѣлка день (42), два днѣ (48), пять день (65), девять день и девять ночей (65), черезъ дни в'єсімь (69), на локтѣвъ два (79), на локтевъ пять широке и на четири локтѣ довге (84).

Страдальний вид: нарѣзано було (5).

Дієприслівники: зовомого (33), молотого (39).

Відносне речення: тіє майстрѣ, що до колѣсь робять маточини (6); з тимъ порохомъ, що нимъ стрѣляють.

Разом з польськими жерелами дістали ся до „Книжиці“, численні польонізви й інші звороти жерел, як приміром: носатизну (1), члонки (1), покормъ (1), каждого (1) (побіч „каждого“ мровокъ (1), воткни (1), ал'бо (1), скрила (1), кравыхъ (2), пушадломъ (2)<sup>1)</sup>, ірузоли (2), любъ (3), тяжиръ (3 а), якоюколвекъ (3 а), раптомъ (3 б), веровки (3 в), якъ наймоцнѣй (4), въ івалтомъ (4), бардзо (6), чили (7), нѣгди (7), хоць (8), іудзи (8), гдеколвякъ (8), хутнѣй (8), тлустости (9), крѣв (9), слонца (11), згаиу (12), капелюша (15), внутрности (17), въ чококолвекъ (19), скронеі (22), кравнику (25), якимъколвякъ (31), збитокъ (32), слонца (32), варги (32), суровое (33), івалтомъ (38), збитъ червона (49), пѣгулку (49), острожности (49), въ боцяна (50), дзюри (51), гдеколвякъ (54), арципожитечна (57), людзкого (63), уставичне (66), якуколвякъ (76), вшелякіе (77), латвѣй (79), зарка (85), бавелни (85).

Книжній традиції з її церковно-славянською і славяно-українською мовою завдячує „Книжиця“ велике число церковно-славянїзмів, з яких для прикладу наводять ся тут отсі: чело-вѣка (з.), времени (з.), когда (1), кто (1), или (1), чрезъ (1), завсегда (1), zde (1), древа (1), между (1), предъ тымъ (1), дабы (1), перваго (1), другаго (1), третаго (1), въ средней (3 а), котораго (3 в), ясти (8), запаленіе (9), затратованіе (10), ноць (10), сѣрачанаго (11), человекское (19), поутру (20), стружден-

<sup>1)</sup> Побіч: пушадломъ (51).

ному (20), згубленія (32), хочешъ (33), з дровомъ овощнимъ (58), начиніє (65), инныхъ деревесъ (77).

Як відповідає кириличний текст „Книжиці“ текстови в латинській азбуці, менше більше порівняннє того дає отсей розділ „О короликахъ“ :

Каждій господарь, надобно, щобъ держалъ въ своєй хатѣ короликовъ кѣлка паръ. Такъ мавъ би мясо на обходѣ, а шкурку платили би купцѣ, а и живіи королики платили би на торгахъ. Кромъ того не дуже коштують, лѣтомъ траву, лопухъ, капусту и щонебудъ въ города ѣсти будуть, а на осѣнь и зиму въ капусти качанами и сѣномъ викормятятся; пашнѣ треба имъ давати, щобъ ситшіи були. Треба тѣлько уважати, щобъ самцѣ рѣзати або продавати, не зоставлявши до осмерга саміць якъ едного самця, бо якъ много самцѣвъ, то кусаються и молодіи королики псують.

Każdy gospodar, nadobno, szczob derżaw w swoiey chati korołykow kilka par. Tak maw by miaso na obychódku, a skurku kupci płatyłyby. I żywyi korołyki płatyłyby na torbach. Pokarm onych ne duże kosztuiet: litom trawu, łopuch, kapustu i szczonebud z horoda isti budut, na oseń i zymu z kapusty kaczanamy i sinom wykormlatsia. Paszni treba im dawaty, szczob sytszyi były. Treba tolko uważaty, szczob samci ryzaty albo prodawaty, ne zostawlawszy do osmerha samyc iak odnoho samcia, bo iak samciw mnoho, to kusaiutśia i molodyi korołyky psuiut<sup>1)</sup>.

Передруковуючи отсю замітну памятку з 1788 р. говорів Волині не в цілости, тільки її кириличний текст, передаю кирилицю гражданкою, в звязи з сим модернізую інтерпункцію і консеквентнійше, ніж у „Книжиці“, переводжу розділенне іменників від іменників і запереченне не від дієсловних видів<sup>2)</sup>.

1) Порівняннє сих двох текстів стверджує також, що нема дословної вгідности кириличного й латинського тексту.

2) Ревізія роблена в Відні без скрипту, якого не віднайдено по господарцї російських військових властей в часі окупації. Перед війною зроблено коректу на підставі копії, присланої з Варшави

(9) КНИЖИЦЯ ДЛЯ ГОСПОДАРСТВА, УКАЗУЮЩАЯ, ЯКЪ РАТОВАТИ ВЪ ХОРОБАХЪ ВСЯКУЮ СКОТИНУ, ТО ЄСТЬ: КОНЪ, ВОЛИ, ВЪВЦЪ, КОЗЫ, СВИНЪ, ЯКЪ БЪЛИТИ ПОЛОТНО, ЯКЪ БОРОНИТИ ПАШНЪ ОТ САРАНЧИ, ЯКЪ РАТОВАТИСЯ ОТ ДЖУМЫ, ЯКЪ ГУБЫТИ ГУСЕЛНИЦЮ ОТ КАПУСТЫ, ЯКЪ ЛОВИТЫ РЫБУ, ЯКЪ ГУБЫТИ МЫШИ И ЩУРЪ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЛЮДЕЙ, КОТОРЫХЪ СОБАКИ СКАЖЕНІИ ПОКУСАЛИ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЧЕЛОВЪКА, КОТОРЫЙ НЕ ВЪ ДАВНОМЪ ВРЕМЕНИ ЗЪ УМА ЗЫЙДЕТЬ.

(10) 1. *Лѣкарства для коней на носатизну.* Той конь называется носатымъ, кобрый, голову похиливши, смутно стойтъ; въ ноздрей течеть слюзь бѣлый въперѣдъ, потомъ штѹками падаеть. Ноги смѹ не служатъ, ходитъ яко пьяный, тяжко лягаеть и съ трудностію встаетъ, бо такймъ слѹзомъ, якій зъ ноздрей течеть, всѣ члѹнки наполнены суть.

Когда завчасу кто постережеть, можна коня улѣичи, даючи смѹ пшеницю яру зъ колѹсемъ вареную въ водѣ зъ дошѹ или зъ снѣгу за покѹрмъ чрезъ днѣ девять и болшей, якъ по(11)требѹ, и туюжъ воду давши завсегда пици, а не чого иного, крѹмъ того потребѹ коня такого держати въ теплѣ, не привязуючи, а когда тое не помѹже, шукати помѹчи требѹ ишыхъ лѣкарствъ, которіи зде кладутся.

а. Єсть по антикахъ, у лѣкарѹвъ, а часомъ и у крамарѹвъ гѹбка мордеявого дрѣва; взявши тоѣи гѹбки луть вленъ, солѣ порцью, полчвѣрти лу. каждого, гѹку потѹвкши, дѹбре варити совсѣмъ въ винѣ французкомъ или въ горѣлцѣ мѹцной и вляти тоѣ коневѣ чрезъ гребло въ горло и въ нѹдри потроха.

в. Наварі мровѹкъ зъ гнѣздѹм, перецѣдѣвши, дай коневѣ пици той водѣ чрезъ три днѣ, а ишой не давай.

(12) г. Звяжи коня, найлѣпше положивши єго, распалижъ швайку долгую и воткни смѹ въ конецъ хвоста между шкѹру, а коли глѹбко на цѣлу долѹню, вробі заразъ кнѹтъ дѹвгій на долѹнь зъ коноплѣй твѣрдо и настарѹй єго козлѹвымъ лѹемъ, вложи въ рану и, винавши єго, по заутру, вымыи рану ѹцтомъ тѣплымъ и знову намажъ кнѹтъ тѣмже лѹемъ и воткни, якъ предъ тымъ было, и такъ кождого дня чини завсегда, ажъ поки перестане слюзь нѹдрами скидати, але при томъ инни лѣкарства чрезъ гѹбу и нѹдры мѹсншъ давати.

д. Возми чемерицѣ черной корень въ антицѣ алѹбо от купцѹвъ, намочи чрезъ ночь въ горѣлцѣ и, умочивши часто въ гѹсячого скрिला перѹ, воткни въ обѣ нѹдры, (13) щѹбъ виприхнувѣ.

е. Кѹраче зѣлля, въ антицѣ называютъ терментилля, вари зъ водою вравъ съ корѣнямъ, давай коневѣ тѹю воду пици, а зѣлля давай ѣсти, вистудивши, чрезъ дней вѣсѣмъ; тоѣ зѣлля ростѣ на синожѹгахъ сѹхихъ.

в. Возми крашанины гранатѹвой лѹкотъ, спали на полѣвлъ и той полѣвлъ зъ горѣлкою мѹцною змѣшай и, зваливши коня, лий чрезъ гребло въ нѹдры, уважѹючи, дабы перваго дня было вляное въ каждую нѹдру жо одной лѹжцѣ, другѹго дня по двѣ, третѹго по три.

2. *На тилчакъ.* Тилчакъ єсть то хорѹба корѹбѣтъ крѹвѹыхъ, зъ ко-

тѣхъ потѣмъ раны рѣблятса и ропá течеть; тѣи корѣ(14)сти часомъ по всемъ коню бывають роскіданы, а часомъ тѣлко на карку ал'бо на ногáхъ ал'бо на удахъ и чрезъ нѣдры випрѣскуеть часто, когда по шыи, понадѣ гѣрломъ гул'окъ или корѣсть нема. Звалѣти коня и пушáдломъ попереинати иншии раны или гулкы, которіи бѣдутъ по ногáхъ и по тылу, гарачымъ желѣзомъ зашѣкати, сѣнѣмъ каменемъ засыпати, а потѣмъ на три добѣ поставити. Напоѣ такому: взѣти кварту мукы жѣтной и шесть кварть воды и бѣше тогѣ не давѣти пѣти; когда на карку, по шыи, понадѣ гѣрломъ грузѣли суть и гулкы, на той часъ потреба жѣлу эъ хрѣпѣвъ витинати тымъ спѣсобомъ: хрѣпы при самоѣ кѣстѣ новдрѣвоѣ вадѣожъ розрѣзати, не трѣба еднакъ дорѣзѣвати до концá нѣдры; тамъ ся жѣла у(15)кáжетъ подѣ шкурѣю, тую трѣба палцемъ поднесѣи и эъ едноѣ и эъ другоѣ сторонѣ отрѣзати пречъ, то и эъ другоѣ сторонѣ хрѣпѣвъ вробѣити, сѣлю засолѣти и завязати.

*3. На охватъ.* Когда конь на едну ногу зачавъ кулгати, то не есть охватъ, якъ западае разомъ на чѣтыри ноги любъ двѣ заднѣи или перѣднѣи, въ той часъ есть охватъ.

*а) На охватъ житный.* а. Когда ся конь охватѣтъ збѣжемъ, на той часъ падаеть о зѣмлю и надмѣтъ ему боки. На тѣе взѣти горчицѣ между три палцѣ, трѣшка олівы, пива квасѣного эъ дрожжами и, тѣе змѣшавши, влѣти въ гѣрло и заразъ (16) запрагѣи въ тяжврѣ и гвати коня, дабы запѣтѣвъ, альбѣ веде егѣ въ воду зѣмную, щобъ весь занурѣвся, и держѣ егѣ въ водѣ годину и заразъ бѣжѣи на немъ, щобъ спѣтѣвъ, а спѣтѣвши, нехъ рѣбитъ; потѣмъ, якъ спѣтѣ, пустѣи ему кровь эъ обоѣхъ ногѣ, эъ двоѣхъ жѣль; на кáждой ногѣ, эъ едноѣ сторонѣ есть еднá жѣла, эъ другоѣ сторонѣ есть другá жѣла у кáждой ногѣ.

в. Конь якъ охватѣтса жѣтомъ любъ якоюкѣлвекъ пашнѣю, маеть заразъ на носѣ якъ бы три жѣлки налѣтѣи звáчниц, въ срѣдной глядѣ, мацаючи, гулкы, которую переколѣи пушáдломъ, нехáи эъ ней кровь стечеть.

*б) На охватъ вѣтрѣный.* а. Охватъ вѣтрѣный познаеться (17) эъ тогѣ, же конь рáптомъ западаеть на ноги и бѣкы ему западѣтъ; на тѣе пустѣити кровь эъ жѣль, которіи называютьса кругѣви; тѣи суть вѣшше колѣвѣ колѣ пазвѣнѣ.

в. Всадѣи застругану лѣску эъ дѣрева-якогѣ сирѣго на палець грубую во обѣ нѣдры, тѣи лѣскы накарѣвати трѣба, той конѣць, которѣи въ нѣдры всáжуетса, и тѣи обыдѣвомá такъ дѣвго кружѣи трѣба, покѣ ажъ кровь зѣйде, добре смотрити еднаково трѣба, дабы тѣи лѣскы былѣи коротшии отъ ѣка на три палцѣ.

г. Мыла кѣлка круглихъ кавáлковъ, що хочъ, вложѣи конѣвѣ въ гѣрло.

*в) На охватъ водный.* а. Охватъ водный есть той, когда конь на чѣтыри ноги зачавъ (18) кулгати. Заразъ на тѣе кровь потреба пустѣити эъ обоѣхъ сторонѣ шыи, которѣю кровь пускати въ мѣску, дабы заразъ до ней придѣти мукы пшѣвичной горстей чѣтыри, яецъ шесть, олівы лѣжицѣ три и глины жѣвтоѣ эъ ложку, такъже и оцту, що потреба. А то розмѣшати якъ тѣсто, помажъ цѣлого коня, дабы и шерсѣины не былѣи сухоѣи нѣгдѣ; и такъ нехъ осхнѣи и все самѣ отпадѣтъ, а конѣвѣ не давѣи лягати.



в. Заложі коневѣ двѣ веровки на шью, а за обидва конци тягвѣ въ кимь другимъ, ажъ ся конь обвалить; якъ конь встане, потягни другий равъ. а потомъ третій равъ.

г. Помажъ уздечки желѣзо лайномъ человѣчимъ и коневѣ вложі (19) въ губу и заразъ затисні сму ноздры, дабы прихавъ, потомъ дай сму овса.

д. Утерти въ макѣтрѣ три цибуль въ виномъ французкимъ бѣлым, дай випити, валиваючи, а потомъ въ другімъ конемъ поѣдь въ поле чрезъ двѣ годивѣ помалу, не напаваячи чимъ инымъ.

е. На кожій охватъ, котораго скоро постережешъ, отмѣривши на долону подъ сподомъ хвоста, спусти въ тогожь хвоста кровь.

4. *Когда конь сплечится.* Такий конь, которій сплеченій есть, заразъ на переднюю ногу кул'гати буде и една лопатка буде въ вишша, друга нѣзша; такий конь пѣгле въ поѣдь болю не маеть авѣ въ копитѣ, что можна пробовати, (20) притискаючи клѣщами ал'бо рукою, где болятъ, такъ конь вадривается.

а. Когда засвѣжа тое постережешъ, що ся конь сплечивъ, подвжжѣ сму ногу здорову шнуромъ, дабы стоявъ на нозѣ хорой, и такъ обертай коня на тую сторону, въ которой ногá болная есть, затина(на)ючи ба-тогомъ, дабы конь сполѣвъ; якъ охпне въ поту добре, пусти сму кровь въ той жили, которая есть при лопаткѣ хорой.

в. Колѣномъ набий плечѣ въ переду и в боку, щобъ въ свою мѣру векочила, ал'бо шиломъ проколи просто сустава болной лопатки, ал'бо чрезъ глубоку воду плавити, снопокъ солобы между переднѣи ноги увявати, а якъ выйде въ воды, пусти сму кровь въ той жили, которая есть между копитомъ а (21) между клѣиомъ, дабы добре кровь выйшла.

г. Когда конь вибивъ лопатку въ ивалтомъ и пухляна значная есть, потреба на споду лопатки дати заволоку въ волосѣна и такъ довго тую заволоку держати, ажъ волосѣвъ перегиѣ, и прикладати въ початку овсяну муку, въ оцтомъ уваривши, густо и примѣшати до того сала; треба памятати, дабы въ той часъ, когда одна лопатка хора курѣется, всѣ лопаткы здорови от споду тлѣстостію намащены бывали.

д. Когда конь виплечится, треба звалити коня, а затесавши два друкки довгии на локтѣвъ четіри, вбѣити въ зѣмлю якъ наймоцнѣй, сдѣинъ друкчокъ на передѣ коня, другій друкчокъ напротѣвъ тогожь въ (22) заду за хрептомъ. Возмижъ въ той часъ однимъ посторонкомъ под колѣномъ на зашморѣ и привяжи до друкка того, которій есть въ заду за хрептомъ, другимъ посторонкомъ возми коло мѣчки на зашморѣ и привяжи до друкка, которій стоить в переду; люте коня лежачого на землѣ держати моцно повинни. Въ той часъ витягнути оба посторонки якъ найлѣншей, обертаючи друкки, щобъ шнурѣ на нихъ навивалися. Ударити треба добрымъ друккомъ по посторонку тимъ, которій илетъ од мѣчки рази три, въ той часъ кость наскочитъ; возми заразъ оцту двѣ части, третью часть горѣлки шумовой, к тѣму мѣла за два гроби, загрѣй одробину оцетъ, ажъ ся мѣло роспуститъ, влей въ тое горѣлку и шаруй лопатку хору.

(23) 5. *На наскудникъ лѣкарство* Позвати тую хоробу, же полъновѣкою буде выросла на концѣ острая косточка вѣби albo рожокъ, а мясо набосле буде червоне. Треба заразъ обвалити коня и придержати.

голову, щоб нею не рушавъ; пригнесьїжъ пѣтцемъ повѣрку долнюю па концѣ бѣка, а коли нарѣслъ в мясомъ также нарѣслимъ укажется, май же желѣще тонкое, якъ шпїлка, и на концѣ закрївляное дѣбре и тимъ кручкомъ ал'бо голкою зъ вїгкою черезъ тую нарѣслъ пересунувши по подѣю и вїтягни дѣбре, а витягнувши, ножемъ остримъ утнї тѣе, що вїтигнулося, поти, поки мясомъ червонимъ або нѣбѣ кѣсточкою нарѣсло, и зарѣзъ засїпъ око цѣлое тамъ, где нарѣзано есть, сѣл'лю, которуку притергї трѣба, щобъ не була бѣстра, и коня (24) пустї, щобъ волю по стайнѣ або глѣнебудъ ходївъ, а за годїзу або за двѣ трѣба промївати око винѣмъ францїзкимъ або оцтомъ теплимъ разъ и другї; и бѣде копь здорѣвъ.

в. Якъ тїлко паскѣдникъ вь очахъ постережешъ, зарѣзъ коневѣ прѣсїнимъ мѣдомъ теплимъ бѣчи помажъ, а вь середїнѣ вь обѣхъ ухахъ жїлы навѣхрестъ поперегїнай, не перетїнаючи наскрѣвъ уха, а якъ кровь зъ ухъ вїйде, дѣбре натрї тамъ, где нарѣзано було, сѣл'лю, подрапъ также пушадломъ вь нѣздри и под верхною гѣбуку над зубами всѣода дѣбре натирай сѣл'лю, также коло клубъ зъ обѣхъ бокѣвъ пушадломъ окрѣбї и натрї сѣл'лю.

г. Когда кто мѣжетъ, нехай достане ноготь от звѣра, званого рїса; (25) тимъ павногтемъ коли подрапаешъ вь нѣздри и под гѣбуку верхною над зубами, варазъ паскѣдникъ згїне.

д. Суть подѣ очїма жїлы и на верху нѣздрѣ; зъ тихъ жїлъ надѣбно кровь пустїти<sup>1)</sup>, а паскѣдникъ згїне и вѣколи на коня не прїйде.

6. *На мїши конскїя.* Мїши познать зъ того, коли копь маеть коло щѣки под шкурою гузи бѣлшее, зъ щѣбѣ буваеть, що горло загорїть гарячкою и конь не мѣжетъ лїкати страви и тимъ часомъ улѣшїтєся; Бувають тїжъ мїши под ухами междѣ костми головнїми и шїєю. Вь той часъ, когда конь на мїши хорѣеть, буваеть, же конь не пускаеть мѣчи, вь той часъ трѣба вь коренъ пустїти коневѣ вошъ або блошїцю, щѣбї мѣчївъ, мїши окладати часто старїмъ саломъ або (26) солонїною, обявзавши шкурою овѣчою або в барабѣ. И тѣ поти дѣлати, ажъ тї мїши змягкнутъ и отѣкъ вїйдетъ або вїтече.

а. Когда конь вь той хорѣбѣ покажѣть, же маеть тяжку голову, що кладѣтся безъ жадного трѣсу, хутко емѣ трѣба кровь пускати, два разї вь четїри годїны, а коли не бѣде веселїй, вь тожъ вь четїри годїны и третїй разъ кровь пустїти. Часомъ зъ тихъ мїшїй буваеть, же коневѣ зъ носа слюзъ текти будеть; коли конь старїй, той слюзъ значїть носатїзну, а коневѣ молодѣму мѣжна затрїмати. Якъ тѣлько мїши поїднѣть, варїти дѣрево гвайкѣ, которое вь крѣму проадаеться и лїти емѣ вь горло, мѣжна также варїти корѣ дубѣву, ясенѣву, берестѣву по ровной частї и также вь горло (27) лїти. Вѣду вь той хорѣбѣ давати пїти теплѣю в мѣкою ячмѣбною. Та хорѣба конямъ прїидаеть от вѣтровъ лѣже морѣзнихъ, от водї в лїдомъ бѣрдво зимной, хѣщъ лѣтомъ, которою напавався. Дѣбре бы було коневѣ хѣрому давати енему, то есть, зѣлїя слюзникъ вь водѣ уварїши, влѣвати коневї в задъ, на що трѣба у токарѣ зрѣбїти сїкавкѣ дѣревяну, а мѣгїлѣ потрїпїти зрѣбїти и тї майстрѣ, що до колѣсъ рѣбятъ маточїни.

в. Мїши также часомъ гнѣуть и одъ того, якъ ихъ ковалским

1) Хїбно: пустїти.

кльщами стіснешь добре, а инніи люде гриву́тъ зубами, коли́ клѣщѣвъ не маю́тъ.

**7. На порицю.** Пориця есть хороба чи́и рана на хре́птѣ конскомъ, котóрая не може́тъ (28) ваго́битися, бо отѣкъ паску́дній а ней те́четь, а шку́рою и волося́мъ нѣгди не покрьѣтся. На то́е вноча́тку за́разъ возмі́ бѣло́къ въ яйця́ кура́чого, ме́ду прѣсно́го, ло́жку му́ки пше́ничной, вмѣша́й то́е до ку́пи, а въ ту́ю мѣшани́ну мача́й кла́ки ли́нії мя́кіе и прикла́дай и не одмѣня́й одъ по́ри до по́ри и чини́ то́е по ра́зи кѣ́йка. И такъ по́малу го́бится бу́детъ.

**8. На ди́кое мя́со.** Якъ конѣви ди́кое мя́со въ яко́й ра́нѣ есть, спали́ кѣ́йка подошо́въ ста́рихъ въ чо́бѣтъ, стовчи́ то́е на по́рохъ, при́дай къ то́му лайно́ соба́че бѣ́лое и дайндри кова́лско́й або по́роху одрушні́ць, то́е до́бре помѣ́шавши, засни́ай ча́сто и такъ ди́кое мя́со згине́тъ. в. Ва́рїти въ во́дѣ сѣ́мя коно́пляне, а то́ую ю́шкою ра́ну вы́мивши, грїшпа́номъ засы́тъ або (29) копе́рвасомъ па́лянимъ на желѣ́зѣ, зва́ти яро́го жи́га, зва́рїти и те́плое въ мѣ́шечку ма́ломъ такъ привя́зати, аби пѣ́лая мо́рда ко́нска бу́ла въ то́й па́рѣ те́плой; и то́е тре́ба робі́ти кѣ́йка ра́зїй, во́ду та́кже тую, въ кото́рой жи́то ва́рїлося, дава́ти пи́ти и то́ежь жи́то мо́жетъ яси. в. Возмі́ са́ла ста́рого и росхо́днику зѣ́лля подь е́дну́ мѣ́ру, зѣ́товчи́ або утѣ́й то́е ра́зомъ и усма́жь, а усма́живши, прикла́дай на зо́лзи якъ найте́плѣ́ше хо́ць бы и гара́че, аби́ конь сте́рпѣ́ти мо́гъ. че́резъ кѣ́лка де́нь, ажъ гу́дзи зма́гкнутъ, а якъ бу́дутъ зо́лзи уже́ ма́гкіи, возмі́жь са́ла ста́рого и пона́сѣ́кавши гу́дзи ну́шадло́мъ, приложи́ на те́пло и то́е робі́ти тре́ба, ажъ ви́текутъ. г. Аби́ в се́редїни зо́лзи ху́тїѣ́й ви́ходили на́вѣрхъ. (30) возмі́ че́тири бѣ́лкі, вси́пь луть е́дїнъ жа́дану, змѣ́шавши то́е до́бре, налі́й конѣви въ го́рло; чини́ то́е ра́зїй кѣ́йка. д. Гдеко́лва́къ во́лза пара́дїтся, по́мазу́й дѣ́гтемъ до́бримъ шо́ де́нь на са́мѣ́мъ ве́ршечку, а такъ во́лза зма́гкнетъ и розпу́кнется, а якъ се́ роспу́кнетъ, по́мазу́й ме́домъ прѣ́снимъ въ му́кою ячи́виною змѣ́шани́мъ, а на оста́тку опто́мъ те́плимъ про́мїй.

**9. На запале́нїе конское́.** За́разъ, якъ се́ запали́тъ конь въ до́ро́ѣъ зъ ве́лі́кого бѣ́гу, зачина́етъ бо́ками робі́ти, стогне́тъ, ляга́етъ, за бо́ки хвата́ется. Зъ першо́го ра́зу возмі́ ло́жку прїсно́го ме́ду и горѣ́лки прѣ́стой за три грѣ́ши шумо́вой и въ полквѣ́рти во́ды кри́ничной, то́е ро́змѣ́шавши, налі́й е́му въ го́рло.

в. Бува́етъ въ то́й хоробѣ́, же на(31)па́дае́тъ коня́ фрі́бра або тра́сця, а калъ ко́нскїй на то́й часъ ви́ходитъ нѣ́бы увїня́ній въ сїю́зъ якї́й бѣ́лавїй, подо́бїй до тлусто́сти роспу́щанной ча́сомъ ко́ль ве́репрїскуе́ нѣ́драми сїю́зъ с кро́влю, шо́ недоб́рымъ зна́комъ есть. Тре́ба за́разъ кро́вь пу́стїти до́бре пе́ршїй ра́зъ и друго́го и тре́того дня то́ежь учинї́ти, тї́лко по́менше́й пу́скати крѣ́вь, дава́ти е́нему́ че́резъ сї́кавку, то́ есть вли́вати конѣви въ за́дь, три ра́зи на де́нь и на нѣ́чь во́ди че́тири квѣ́рти, въ кото́рой ва́рїти зѣ́лля слю́зникъ, покра́явши и до ва́ного при́давши салѣ́три го́рстку або жмѣ́нку, тї́лко тре́ба потра́вляти, шо́бы коня́ якъ найбо́льше те́нлою во́дою напо́їти за́разъ, въ кото́рой та́кже го́рстку салѣ́три роспу́стїти. Ко́гда піе́тъ, го́рачка не́реста́етъ (32) и конь во́змется до ѣ́ла; тре́бажь е́му дава́ти то́е че́резъ три тї́кдїѣ́ шо́ де́нь. Возмі́ салѣ́три че́тири лу́ги або двѣ́ го́рстки ма́ліе, до́дай до то́го че́тверть лу́та камфо́ри и помѣ́шай то́е з ме́домъ прѣ́снимъ,

щобъ галочку можна въ тогѣ вробити; камфору и салѣтру треба утерти разомъ. Отѣж тѣ галки давай равно натицо годіною передъ їдломъ.

**10. На затратованіе.** а. Затратъ, то есть коли конь пѣдковою образитъ коло копита другію ногу, въ чогѣ буваєть, же коло копита рова зберетса и копитовѣ шкѣдити бѣдетъ. Якъ тѣлко тѣе постережешъ, кровь якъ найлѣпше рукамі витисни, а оцтомъ въ сѣблю промій и приложі грѣнку, то есть хлѣбъ прѣстий, псевяній, присушаний (33) на годінь сѣмъ албо болшъ, а потѣмъ розчинивши пшеничну муку бѣлкомъ въ яйцѣ кѣрачого и приложивши, до трѣтого дня не зазираи.

в. Взяти козловіго лѣю и розогрѣти, а вмѣшавши той лѣю въ тимъ порокомъ, що нимъ стрѣляють, рану затратовану заллѣти.

г. Возмі овѣчого калу, олѣю лянного, оцту мѣцного, мѣса несолѣного, розитри дѣбре калъ овѣчий и роснусти надъ огнемъ, намасть и, намазавши на хѣсту, приложі на затратъ, а по версѣ тогѣ обвини шмѣтоку, омѣченою въ воскъ, для тогѣ, щобѣ конь рани не замочивъ, особливо въ дорѣзѣ.

д. Поподъ рану, то есть подъ затратомъ накарбуй ножемъ, щобѣ рона сходила на спѣдъ, виміи рану оцтомъ тѣплимъ посолѣнимъ, а (34) потѣмъ возмі галуну и бѣлка въ яйцѣ кѣрачого, приложі на ночь, а на завтрѣшній день заскваръ лѣемъ козловімъ, а коли варазъ въ дорѣгу маешъ вхати, возмі смолу чѣрну шѣвску и по версѣ тѣплюю засмоли, щобъ вода не доходила раны.

е. А если для педозѣру хѣткого рана була плюгѣва и ропѣста, треба коло раны рога пробрати, промѣти оцтомъ и грѣшпаномъ засипати, а потѣмъ солоніну перетопивши, зливати на воду холѣдную и тимъ замазовати и завязовати.

**11. На бѣлмо свѣже и давне, чи старе.** Взяти лѣжку прѣса и солѣ и до кѣпи вмѣшати, а потѣмъ взяти сукна сѣрачанаго и шнурѣкъ и въ томъ сукни прѣсо и солѣ завязати, а замочивши водою, вѣкинути въ (35) огонь то тѣе въ огнѣ зліетса до кѣпи, що утерти на порошокъ и тимъ задмѣхувати око козѣвъ передъ вхѣдомъ и по захѣдѣ слѣнца черезъ три дни.

в. Возмі глѣстивъ землянихъ въ бѣлкахи яецъ кѣрачихъ и, въ новѣ горшкѣ валѣпивши, упали, а утерши, тимъ бѣлмо засипай.

**12. На згаубу.** Коли копитъ есть волный и отстаѣтъ отъ тѣла, взяти оцту, а, загрѣвши, поливати шмѣту тую, котѣрою ногѣ и копитъ обвязаніи есть.

**13. Когда конь не бере тѣла на себе.** Зливати емѣ обрѣкъ водою тою, въ котѣрой бы треба уварити вербѣвий корень.

(36) **14. На вусачъ коневѣ.** Коли конь на крѣжи упадѣтъ, взяти пѣвзину берѣзову въ стрѣхи албо иншую подобную хабѣну и приложити на крѣжъ кѣнскій и ударити по обоимъ сторѣнахъ тѣю пѣвзиною по три рази по пахвинахъ влѣгка. Або такъ вробі на тѣежъ. Взяти горѣлки дѣброй, запалити на крѣжахъ коневѣ, а въ хвостѣ рѣпѣцю перерѣзати навхрѣсть трѣшка до крови.

**15. Коли коваль, коня куючи, загвоздитъ цѣякомъ албо тежъ конь самъ часомъ настѣпнетъ и заколется.** а. Треба вѣбрати рѣгъ коло ухналя ажъ до живѣго мѣса, а коли зберешъ ажъ до конца ухналя, (37) варазъ кровь потечѣ; если недѣвній затратъ або заколѣтя, що ропѣ

не вісно, кѣнше вбирати рога налѣжитъ, а коли задѣвняній вѣтратъ чи закологн и ропѣ пливѣтъ, треба дѣбре копѣто вѣбрати, щобъ ропѣ межѣ рогомъ и живимъ мясомъ не закралѣлася. Потѣмъ промѣий оцтомъ осблянимъ и залѣй олѣземъ зъ вѣскомъ ростѣплинимъ и возмѣ смолѣ и сѣрки и помѣшай и тимъ по версѣ засмолѣ, а коли въ дорѣгу мѣсишь ѣхати, приложѣ сукно або капелюшѣ шшатѣкъ старѣго под пѣдковѣу и привѣй.

в. Когда засвѣжа постережешъ, вѣчистивши рѣгъ, возмѣ мѣду приснѣго, живицѣ бѣлой, вѣску, лѣцѣну потрѣшку и, тѣе потѣрши, роспустѣ на масть и вѣцпустѣ въ ранѣу, зарѣзъ загѣтѣся.

(38) г. Коли бѣде гарѣчка въ рогу и въ ранѣ, що познѣаешъ, приложивши рѣку до рога и рѣгъ бѣдетъ гарѣчий, возмѣжъ бѣлкѣвъ зъ яйцѣ три и утрѣ з галуномъ за два грѣши и (в)положѣ на клѣче и обвинѣ копѣто, а мѣжна и дрѣжчи зъ пѣва, съ нечѣною помѣшавши, приклатѣти.

16. *На перелогѣ.* Коли конь падаѣтъ на тилъ, оглядаѣтѣся, стѣгнетъ або ричѣтъ, возмѣ лѣжку мѣду приснѣго, за четѣри грѣши горѣлки, водѣ пѣвквѣрти, змѣшавши, вѣлѣй въ гѣрло и гонѣся на немъ ажъ до поту, а якъ тѣе не помѣже, робѣ тѣе лѣкарство, що на глисти чѣли робѣки, якъ нѣжше написано.

17. *На дихавицю.* Кашель естъ знѣкомъ дихавицѣ, для тогѣ рѣжнимъ (39) спѣсобомъ лѣчѣти потреба. а. Напередѣ зо три дни тримай егѣ голодного, не давши емѣ ѣсти, тѣлко по рѣзу на день обрѣкъ овсѣяній або ячменній и наповѣти тѣлко по рѣзу водѣю, зъ мукоѣю ячмѣною и мѣдомъ змѣшавши. Потѣмъ возмѣ солонѣни бѣлой свѣжѣю, нашкрѣбай ей дѣбру пригоршъ и вѣмочи въ водѣ чѣстой дѣбре, а вѣтиснувши з ней водѣу, придай сѣрки перепущѣной на огнѣ лутъ едѣнѣ, часникѣу обираного головокѣ три, зотрѣ тѣе рѣвомъ, а потѣмъ поробѣ тѣе на гѣлочки, якъ орѣхъ волѣскѣй велѣкии, а взявши к томѣу пѣтоки мѣду зъ олѣвою, змѣшай и тимъ мѣдомъ тѣи гѣлочки шмарѣй и пѣтщо конѣви въ гѣрло кладѣй, понихѣючи пѣлцями, дѣки не полкнѣтъ. И тѣе робѣги трѣба черѣзъ три дни.

(40) в. Олѣй конѣпнѣй змѣшай зъ крѣвию собѣчою по половинѣ и тимъ конскѣи жѣли на пѣрсахъ шмарѣй.

г. На прѣстѣй недѣвнѣй кашель рѣдку въ обрѣцѣ давай шкрѣбану, водѣу нѣги лѣжкою, то естъ незѣмну давай и чѣсто до водѣи пшеничноѣ мукѣ жмѣню и сѣлѣгри тѣвчаноѣ мѣлко тѣлкожъ придавай.

д. Царъ ѣшля або подбѣгъ ширѣкѣй варѣти и тѣю кохѣу дихавичнимъ конямъ давай пѣти.

е. Взѣти внутрности зъ чѣрноѣ кѣрки, конѣчне зовсѣмъ нѣчѣго не полошѣчи, и тѣе на половинѣю роздѣливши и горѣлкою прѣстою зъ часникѣомъ перемѣшавши, усѣкти, олѣви додати кѣлѣшокѣ и въ гѣрло влѣти конѣви нѣтщо, годѣну аби стоявъ увязанѣй до горѣи головоѣю, вложѣти на негѣ дергъ три або четѣри и припѣ(41)ти, а якъ выѣде годѣна, другу половинѣю внутрностей уже незмѣшавихъ зъ олѣвою и горѣлкою и прочѣя; но самѣи внутрности, пересѣкши, дѣти зъ овсѣмъ, аби зѣвъ. Пѣрше трѣба конѣя дѣемъ выголеднити, не давши емѣ ѣсти нѣчѣго, а тогѣ дня, котѣрого тоѣ лѣкарство давати бѣдешъ, разъ тѣлко на день въ вѣчеръ напоитѣ егѣ и то не багѣто. Такѣ лѣкарство на рѣкъ мѣжно дѣти конѣви три рѣзи.

**18. Коли з хвоста волося коневи випадаєть.** а. Саломъ або собачимъ або лисичимъ шмаруй рѣпницю у хвостѣ, очистивши и ошкрѣбавши струпѣ, коли будучъ.

в. Возми корѣня зъ слюзняку и зъ лопуху, вари въ брѣщѣ от пѣва и тимъ маси и мачай хвостъ и во(42)лосъ и всюда, где волося нема.

г. Спали паперу, а порохъ той мѣшай зъ масломъ свѣжымъ несолобнимъ и шмаруй.

д. Додай корѣня от тростѣни, котѣрая на болѣтѣ ростѣ, спали на попѣль и зъ того попѣлу зроби лугъ зъ водою тою, въ котѣрой перше вари горѣхъ albo бобъ.

е. Возми пчѣль, котѣри поснутъ въ улѣи, и глистивъ землянихъ, то естъ робакѣвъ довгихъ и пали тое разомъ въ горшкѣ вѣвомъ и зотри на порохъ, помѣшай той порохъ зъ масломъ свѣжымъ, несолобнимъ, маловимъ и тимъ всюда помазуй, где волося нема

**19. На курдюкѣ.** а. Курдюкѣ зовется чиракъ на ярѣпцѣ зъ чогокѣлвекѣбѣлѣ зрѣлѣний; на тое возми въ шмату лѣино (43) челоуѣчское свѣкое, завинувши, привяжи до желѣза узлѣчки и вложи коневн въ губу, аби жвавъ прелъ обрѣкомъ годѣнъ зо двѣ и по обрѣцѣ годѣнъ въ пять.

в. Возми мѣду нрѣсѣого и усмажъ гришпану въ немъ и такую масть прикладай въ рану, а згойтѣся; памятаги трѣба, щобъ коневн до ѣдла давати отрубѣ ишенични замѣсть обрѣку, щобъ яыка не образивъ.

**20. Когда конь збѣгаєть або зорвется чимъ.** а. Якъ захоуѣть конь зъ трѣду, з ѣбгана, же и ѣсти не хѣчетъ<sup>1)</sup>, трѣба ему кровь напередѣ пустѣти зъ попрѣжнихъ живъ, поутру возми горчѣцѣ вѣсѣмъ лѣуовъ, солѣ два лѣти и, тое мѣико утерши, влиь коневѣ въ горло зъ оптомъ и чини такъ до девѣти день.

в. Коневѣ стружлѣнному возми (44) пѣва, масла и звари и солѣ придай к томѣ, вѣбий яецъ з кѣ ка и особно убѣвши ихъ добре, ажъ охолѣне пиво, з масломъ помѣшай и влиь въ горло коневн.

**21. На слиногурѣ.** Слиногурѣ значѣтѣся болѣчка въ горлѣ конскомъ, от чого и языкъ пухне. На тое трѣба лѣгнои воды и положивши конѣ, трѣба лѣлати на языкъ и въ губу, щобъ загрѣвся языкъ и губа, а заразъ воловою жовчею натѣрти языкъ и губу, а при томъ не давати нѣчого иншого ѣсти, тѣлко ячѣвн перевѣяний и отавчанный зъ салѣгрою пѣвторѣ лѣта.

**22. На дурноту конскую.** Дурѣта значѣтѣ шаѣнство, когда конь зъ бою головы ошалѣетъ; въ той часѣ трѣба коневн пустѣти кровь въ обѣхъ скѣней, а потѣмъ давати (45) ему ѣсти ѣчку зъ солѣми свѣкой ячѣвнѣной, придавши лѣстя або того, котѣрое зовется онѣхъ, рослѣ на ставѣ, ширѣкой лѣстѣ кругли маєть, або вѣплямъ, котѣрое зовутъ лѣдѣга.

**23. Когда конь мочитъ кровлю.** Возми лѣти много, посѣчѣи, потѣчѣи и сокъ зъ ней витѣсни, возмижъ того соку ложѣкъ дѣсятъ, вина ложѣкъ дѣсятъ, оцгу дѣброго ложѣкъ дѣсятъ, змѣшай все и влиь въ горло коневн, а такъ чини чрезъ вѣсѣмъ день шо ранку.

**24. Когда конь не лѣяетъ** Бѣгай на немъ, ажъ ся дѣбре зпотѣтѣ, и пусѣи заразъ кровь зъ шѣи, а всю кровь забѣри въ мѣску

<sup>1)</sup> Хибно: хочете.

и то́ужь крѡвлю всего коня помажь и нехай такъ осхнѣ добре, а потѡмъ е́го вѣ(46)хендожьшъ, а зачнѣ лнѣяти.

**25. На робаки въ кишкахъ конямъ.** Робакѣ часомъ такъ гри-вуть кишкѣ, же конь на́гле вдиха́еть, що позна́ешь въ то́го, же конь худне, смѣтно стои́тъ, вгина́ется, нога́ми заднѣми въ чрево бѣется, чре-вомъ трѣтся, где дося́гне, голово́ю оберта́ется то на той, то на дру́гій бокъ, губо́ю хвата́ется за бѡки, хребѣтъ, пѣрси, а часомъ за хвостъ. На то́е возми́ шкаралу́пъ въ яецъ свѣжихъ, вѣдери шку́рку въ серели́ни вонъ, шкаралу́пи самѣи усуши́ и утовчи́ мѣлко, к томѹ возми́ да́ндри въ подѣ молѡта кова́лского четвѣрту часть и утовчи́ мѣлко, додай́ к томѹ пѣрцю утѣртого мѣлко пѣту часть, помѣшай то въ оцтомъ до́брымъ въ горѣкою, а загрѣвши, вли́ конѣви (47) въ го́рло. в. Накра́й хрѣну дрѣбно, посолѣ до́бре, дай въ обрѡцѣ вѣвса́нимъ, а мѡжна и рѣдку да-ва́ти поти, по́ки не оздоровѣе.

г. Возми́ вѣля кре́внику и корѣ осѣковой, вари́ въ оцтѣ крѣиковѣ, а, охоло́вши, налѣй въ го́рло конѣви.

д. Возми́ пшени́чнихъ отрѣбъ до́бру жмѣню, вмѣшай сѣрки то́вчаной луть е́днѣъ. дава́й чрезъ три днѣ на́тщо, а бу́де здоро́въ.

е. Вари́ жѣто въ водѣ дощѡвѡй, ажъ по́ки зъмя́кнетъ, то́го жѣта до обрѡку при́мѣшуй и во́ду до иншо́й воды мѣшай и пи́ти дава́й.

**26. Когда конь часто мочъ пускаетъ и от того худнетъ.** На-павай коня́ кѣлка разѣи и кѣлка днѣвъ то́ею водо́ю, котѡра стои́тъ въ до-линѣ, где гли́ну копа́ють, а коли́ (48) нема́ тако́й воды, чи́сту гли́ну безъ пѣску помѣшай въ водо́ю, прида́вши жмѣню му́ки ячмѣнной.

**27. Лѣкарство для воловъ чили товару.** Воли́ щобъ ра́тицъ не притѣра́ли въ до́рогѣ. Нѣвъ воли́ въ до́рогу гна́ти бу́лешъ, смо́лою рѣдко́ю ра́тицѣ всѣ кѣлко днѣми впе́редѣ пона́лазу́й и въ до́рогѣ то́ежъ са́мое що день чивѣ.

**28. Воли жебы не були слабѣи.** Зѣля, зва́нее гусяча вѣка, во-мятое и утѣртое до́бре разъ ка́ждого мѣ́яця въ напо́ю дава́ти.

**29. Рани от побитя и утовчѣня.** Улѣчити́ мѡжна вѣллямъ слѡзу лѣсо́ного, утерши е́го.

**30. Щоби воли въ роботѣ неспраці́овани́и були.** (49) Живѣцю або терпенѣну въ олѣво́ю змѣшавши, ро́ги и ра́тицѣ ча́сто нама́зovati.

**31. Щоби мухи воловъ не кусали.** Бѣ́ски въ кра́му купле́ни на мѣлкѣй порошо́къ утѣрти и, въ олѣи явѣмъко́лвякъ усма́живши, злѣгка тимъ воли́ пошмарова́ти; або слѣною вла́сною чело́вѣкъ нехай вола́мъ ва́рги чи пѣски пошмару́е.

**32. Жебы воли унаслися до́бре.** Пѣршого дня, беручѣ воли́ въ па́шни, дава́й имъ капу́сту шатко́вану кислюю, хо́ць бы оцтомъ наймо́ц-вѣ́шимъ зѣлляну́ю, потѡмъ чрезъ пѣть день дава́й имъ поло́ву въ отрѣ-ба́ми пшени́чничѣ змѣшану, шѣстого же дня ячмѣню молѡтого дава́й имъ по четѣри фѹнти, а чрезъ шѣсть день наступѹющихъ потрѡха (50) при-чинѣй тако́гожъ ячмѣню ажъ до мѣ́ри звича́йной, по кѣ́лко на ка́ждого вола зѣ́клося дава́ти, аби тѣ́лко не чрезъ зѣ́гокъ.

А кормѣ тежъ такъ вимѡю воли́: разъ, коли́ кѹри пѣрши́и спѣва́ють, дру́гѣй разъ ко́ло свѣта́ня и на той часъ имъ пи́ти дасѣ́, а рѣшту жи́вности дасѣ́ имъ по за́ходѣ́ слѡнца предѣ́ вѣчеромъ.

А лѣтною порою, яко то, въ лѣтѣ пѣрше ѣсти воламъ даваѣи на свѣтѣ, другій разъ о самомъ полуднѣ и въ той часъ ихъ напоишь, третій разъ о годнѣ девятой дасѣ имъ ѣсти въ вѣчерѣ и тогда ихъ знобу напоишь и въ лѣтѣ давати имъ пѣги воду тѣлко що лѣтнюю, а зимомъ тежъ теплѣйшую даваѣи воду пѣти.

ІІѣски воловіе чи то вѣрги вимивати (51) трѣба мочою чили сѣчу для згубленія въ нихъ флямистой пѣни, а въ язѣика тежъ потреба клѣщиками виривати робакѣи, которіи ся тамъ въ язѣикахъ рѣдять, и сѣблю зѣраваъ засиповати и натирати дѣбре, а до того тежъ и о подстилѣню подъ воли чѣстимъ разъ на разъ потреба бѣчноствѣ мати и зѣвше пѣмѣтствовати.

**33. Если волъ хорувати zaczynaеть.** Давѣи ему зѣраваъ едно яйце кѣраче якъ найсвѣжѣйшее цѣлкомъ суровое, аби его зѣввъ волъ конѣчне, а трѣтого дня головку часнѣку вотри в фунтомъ вина або горѣлки и дай ему випити, а то нѣтщо зѣвше.

И если хѣщешъ запобѣгти волѣвой хорѣбѣ, даваѣи здорѣвимъ воламъ (52) такое лѣкарство: три листкѣи листя бѣбковѣого, гѣчки зъ трѣхъ порѣвъ, часнѣку зубѣвъ три або ракамбѣду зубѣвъ три, кадѣла, то есть лѣдану, що три зѣрнятъ перѣцѣовихъ завѣжитъ, зѣлля, зѣвѣмого савѣина, три корѣнцѣи, рѣти три листкѣи, перестѣпу бѣлого пучкѣвъ три, бѣбу бѣлого чи зѣренъ чи пучкѣвъ три, уголля жару углѣвъ три, вина або горѣлки кѣшшковъ три, тое все стѣрти дѣбре и чрезъ три днѣ той напоѣи давати в начиня деревѣяного по три рѣзи на день.

**34. Воли робочіи аби не худіе були.** Трѣба воламъ по половѣцѣи подѣстѣлати солѣму в галузкѣи дубовими або лѣторѣслями, а такъ до лежаня имъ бѣдетъ мѣгко, а стоячѣимъ тѣврдо, а межѣи пѣшу га-(53) лѣзки зъ дѣрева вязѣвого мѣшати, бо тое воли любятъ и тѣютъ от того.

**35. Коли воламъ голова болит.** На той часъ волѣ голова болѣтъ, коли волъ, опуствѣвши уха, нѣчѣого ѣсти не хѣчетъ. На то дятелѣну утѣрти зъ винѣмъ, часнѣкомъ и сѣблѣю гусковѣю и язѣикъ волѣви тимъ натирати, потѣмъ возми бѣбковѣого листя жмѣню и вложѣи ему въ горло, щѣбѣи зѣввъ, на остѣтокъ возми мирги, которѣой въ краму достѣнешъ, тѣлко, якъ орѣхъ, и утѣрши зъ полквѣртоку вина, влѣи волѣвъ чрезъ нѣздра.

**36. Коли вола промкнетъ, то есть, коли лязув.** Лѣстя зъ бѣдѣкѣвъ утовѣчане зъ клѣемъ вишнѣвимъ або зъ якогѣкѣолякѣи дрѣва, а коли нема клѣю деревѣяного, зъ карукѣмъ рѣбѣчимъ або (54) и прѣстѣимъ столѣрѣскимъ змѣшѣи и дай ему зѣсти, або возми двѣ квѣрти мѣки пшѣвичной и упрѣжъ дѣбре и, квѣртоку водѣи розвѣвши, дай волѣвъ; тѣе все робѣги мѣжна два рѣзи на день рѣано, и въ вѣчерѣ.

**37. На колки воламъ.** Коли волъ на кѣлку хорѣе, на еднѣимъ мѣстѣи уствѣяти не мѣжетъ, нѣчѣого не ѣстъ, тѣлко вдихѣетъ и бѣльше мрѣчитъ, нѣдѣитъ, нѣжъ рѣчитъ, въ той часъ мѣло ему бѣрзо пѣши давати и тѣло его на ногѣхъ кѣло рѣатицѣи поколѣти пушѣдломъ, аби кровъ вѣйшла.

На тоежъ: кѣло хвѣста жѣлу котрѣкѣолякѣи знайшѣвши, кровъ пуствѣити и завѣзѣати пѣтимъ. На тоежъ: Взѣяти цибулѣи и солѣ, а рѣазѣмъ тое змѣшѣавши, якъ найглѣ(55)бше подъ хвѣстѣи утѣснѣти або волѣи гонѣти довго. На тоежъ: Садѣтру утовѣчену зъ водѣю влѣити волѣвъ въ горло.



**38. На гарачку воламз.** Коли волъ на гарачку хорѹе, нѣчого ѣсти не хѹчеть, спустивши лобъ, мручїть, плачеть и гної въ о(в)чахъ маеть, а подъ очїма долїяки ся робять, на той часъ такъ есо лѣчї: перестѹпнику зѣля лїстя даваї емѹ ѣсти зъ сѣлю або и гвѣлтомъ въ горло класти, а въ тѣмнимъ мѣстцѣ волѹ тримати и пїти емѹ давати въ той темнїцѣ найзимнѣйшую воду, уха и нѣздри чѣсто водою зимною умочївши гѹбку або хѹстку, умивати.

**На тоєжъ самое.** На залїчкахъ волѹ въ обѣхъ сторѹнъ желѣзомъ роспѣлянимъ шкѹру (ѡ6) попропекати, тѹежъ самое здалѣка подъ очїма. И трѣба на тѹе маї приготѹваную мочъ челѹвѣчу, котѹрая аби стоїла кѣлка день въ якомъ начиню и тѹю мѹчою тѣпло загрѣво мѣтца пропѣчани гѹбкою або хѹстою тонкою протирати на день два рѣзи, пѹки стрѹпи не злущатся, уха тѹкже зъ середїни понарѣзовати, аби кровь стеклѹ, пѹки рѹны не стягнутся. На тѹежъ: Зѣля шедрїнецъ ростѣрши въ пївѣ або въ винѣ, давати зъ водою.

**39. На кашель для воловз.** Землї ячмѣню кварть три и розмочї, половы наймѣлчїшой и вичїшанѹю кварть три, насѣя гусячѹю вїки молѹтого кварть три, тѹе все не мѣшавши, на три часги подѣлїти и кѹждѹ рѣчь особно дати воловї зѣсти. На тѹежъ: (57) Зѣля билїцю утѣртое чрезъ сѣмъ день предъ ѣдлом, то естѣ нѣтшо лїяти волѹвѣ въ горло.

**40. На прищѣ або чираки ропистїе воламз.** Коли ся где въ прищѣ або гѹлѣ якѹи набѣретъ ропѹ у волѹ, трѣба прорѣзати, аби ропѹ випустити, а потомъ прищѣ мѹчою старѹго волѹ другѹго тѣплою вимивати и кѹжѣлнїми пачѣскама витирати, а потѹмъ возмї смолї рѣдкѹю и солѣ и всмажъ на плястеръ и прикладаї тѹе. И то робїти два рѣзи на день, рѹно и въ вѣчеръ.

**41. Для воловз кулгавїхъ лѣкарство.** Коли от заморѹжнїя волѣ кулгавѣ, трѣба нѹгу поднѣстї и мѣтце зрѹяняне гнїномъ розрѣзати и мѹчою старѹю нагрѣво напарити, сѣлю (ѡ8) засїпати и гѹбкою або полотнѹмъ тонкїмъ вїтерти, а потїмъ чрезъ желѣзо роспѣченѹе лѹемъ козлѹвимъ або и воловїмъ залїяти. А еслї бї волѣ от пробїга дрѣвомъ або желѣзомъ кулгавѣ, оглядѣгї нѹги и з рѹны, еслї естѣ ропѹ, випустити, мѹчою тѣплою вїмити, сѣлю зъ гѹбкою вїтерти, а потѹмъ взявши вѹску и олїви старѹю и мѣду пѹтоки и мукї з вїки потрѹшку, разомъ тѹе зтопїти и, прохолодївши, въ рѹну тѹго, кѹлко потрѣба, вѣкладати. Потѹмъ взяти черепкѣвъ зъ слимака або зъ черепѹхи и утовкїти на дрѣбнїй порошокъ и просѣяти, змѣшати то зъ кѣлка фѣгѹми ростѣртимї и, положївши на суко, зъ вѣрху привязати и обвязати дѹбре, аби нѣчѹго тамъ не ватеклѹ и не залѣзло землѣ або гною пѹти, (59) пѹки волѣ стоїти здорѹво самъ не бѹдетъ могтї, трѣтого дня допѣро розвяжї и тѹежъ самое прикладаї и робї, щѹ перше. А еслї бї волѣ кулгавѣ для багѹцкѹсти збирѹющѹюся ропї, часть тѣла хѹрую брагою гѹстою зъ олївою тѣплою або и безъ олїви напарити або розигрѣгї трѣба; потѹмъ на тѹе мѣтце мукї яч(мѣн)нѹю тѣплою приложїгї, колї ужѣ ропѹ мягка бѹдетъ, ростѹгї и вїмити, якъ перше, а вїмивши або цѹбѹлю зъ сѣлю або зѣля спорїшъ, по лацѣнѣ полѣгонѹмъ, або зѣля шантѹбѹлу утовкши, приложїгї и обвязати дѹбре.

**42. На пархи воловїе.** Пархи и рѹжнїе корѹсти мѹчою воловою

валівняною чрезъ кѣлка день, въ мѣсломъ загрѣтою, шмаруючи, зъгойти можна, а можна такъже (60) смолою рѣдкою шмаровати и от того ся гоять.

43. *О робакахъ въ волахъ.* Водю бѣрзо зѣмною тамъ, где робацтво всѣ, часто мити и скроплювати; робакѣ вийдуть, бо онѣ тепло любаць.

44. *На воши воловѣ.* Треба положити волѣ до горѣ черевомъ, щоби дивѣвся до горѣ, язѣкъ витягнути и дивѣтися, еслѣ бѣмблѣ чили гулюбчки на язѣцѣ мѣеть, которѣи еслѣ ся найдуть, желѣзкомъ острымъ поотпѣлювати потреба. Потѣмъ сѣблю въ оливоку албо мѣсломъ въ сѣблю вмѣшанимъ нашмаровати тѣи бѣмблѣ чи груволи на язѣцѣ; коли то згубишь, воши такъже погѣбнуть.

45. *Якъ би вола ужъ укусувъ.* Чернушку и от дѣинглю корень утри (61) и, вмѣшавши въ полквѣрти вина французкого, тѣе чрезъ вѣвдра волѣвъ влѣй, а на тѣе мѣстце, где укушанѣи есть, лайно свиначѣе приклачай; тѣежъ лѣкарство служити мѣжетъ и для человекѣа, еслѣ би бувъ отъ вужѣ укушанѣи, и для овецъ тѣежъ сѣмое лѣкарство.

46. *Отъ повѣтра на товарѣ.* Сѣна яку копѣцю спалити, положивши на ней на верху колѣду дубѣву для того, жеби ся помѣлу палила; жѣжель той, що, спаливши сѣно, востѣне, давати товарѣи чѣли то пити, лючы въ горло, чи то, въ водѣ роспустѣвши, скроплювати тимъ вѣяку сѣна. На тѣежъ: Кѣждень господѣрь, свой товарѣ враховѣвши, от кѣждѣи штуки дасть по грошу або по бѣльше до цѣркви за дѣуши помѣрши. На тѣежъ: Якъ тѣлко (62) товарѣ зачнѣтъ хорувѣти, дай волѣи чи корѣвѣ лѣжку салѣтри и лѣжку сѣла якогоколвякъ, але лѣпше сѣло гусѣче, лечъ и кѣжде добре, шо ранку. На тѣежъ: Найлѣпше товарѣ вигнати въ сѣла, коли тѣлк(о) ся постережѣтъ хорѣба, и далѣко от дорѣги и от сѣла въ лѣсѣ або въ полѣ товарѣ чрезъ мѣсяцѣ два удержѣти, а гной тимъ часѣмъ въ обѣръ казѣти вивѣсти, а въ полѣ чи то въ лѣсѣ жѣжлю въ сѣна спяного або поташу давати шо ранку потрѣшку.

*Для тихъже воловъ.* Сѣкретъ досвѣдчанѣи, которѣго зацнѣи обиватель елѣнѣ въ Украинѣ дознаѣтъ, бо хочѣи въ сусѣдствѣ товарѣ падаѣтъ и егѣ селѣ часѣмъ заравѣгся, а на егѣ обѣръ завше цѣлий товарѣ, а то такъ рѣдѣтъ: (63) шо веснѣи треба постарѣгся карѣсиковъ малѣнкихъ тѣлко, кѣлко бы могло бѣти въ обѣръ чѣйи штукъ товарѣини; тѣи карѣски, живѣи умочѣвши въ правѣивѣи дѣогѣлъ, давати кѣждѣи товарѣинѣ малѣи и велѣкой, хочби и наймѣншой, по едѣному карѣску.

47. *О овцахъ.* Кто хочѣе овци мати здорѣвѣи, глѣсти и волну на нихъ мягкую, нехѣи ихъ нѣколи не наповѣеть водю и приказѣти пастухѣмъ, жеби до водѣ ихъ не говѣли, аѣ на росу ихъ не виганѣти, будутъ дѣже здорѣвѣи, а въ полѣ ихъ виганѣючи, нѣгли на вѣвсиску не пасти, бо будутъ хорувѣти. Въ лѣтѣ зѣирѣти для нихъ лѣстя дубѣве, олхѣвое, липѣвое и берѣзовѣе и тѣе усѣшанѣе на почѣтку осени давати имъ, скропивши ропою солѣною, и на веснѣ.

(64) Коли ся хорѣба мѣжи овцами покаже, заразъ въ того гною овци зогнѣти до иншого хлѣва, а хлѣвъ давнѣи вѣчистити<sup>1)</sup> и нехутко на давнѣе мѣстце овци заганѣти.

48. *Аби овци не паршивѣли.* Варѣи въ брѣзѣ хмѣль и еслѣ есть, лѣгеръ въ вина. а еслѣ нема, бѣзъ лѣгру обѣйдѣтся. Овци, острѣгши, понамазуй тимъ всѣи и нехѣи такъ бѣдутъ два днѣ въ теплой хѣтѣ, не ви-

<sup>1)</sup> Хлѣво: вѣчистити.

ганяючи ихъ, потómъ ронú въ водóю зробíвши въ солб́ якóйкóблякъ, обíий кáжду. Тое коли зробишь кáждого рóку, нѣколи овци не спарши-вiють и вóвну мáти бóдутъ деликáтну и дуже густóю; пáрхи овчин, мóчою мiючи, потómъ сѣркою въ оливою намáщуюши, гiнуть.

49. *Лѣкарство овцямъ на вѣспу.* (65) Якъ ся тóлко на еднóй по-стережé овцѣ, зáразъ тую одлучíти и осóбно тримáти и старáтися, абы вѣгеръ чáсто провѣвáль тóе мѣсце, а коли зимá естъ бáрзо велика, то ей накарáжовати асафетидою, котóрой достáне у Жiтовъ, аптикáровъ. Кормiги ю сѣномъ и оброкомъ, примѣшáвши лóжку сѣрки мѣлко утертой, давáти ей пiти вóду, до которóй, що мóже вiпити, вiйнути зáвше жменю салѣтри тóвчаною, а еслi корóста чи вѣпа въ трудностiю вилóдннть або, показáвшись, навáль ховається, трéба дáти асафетиди якъ лѣскóвий орѣхъ въ ягодами бзовими тóлкожъ, аби полквóла кáждого дня рáно, пóки ся корóста не виiшла; еслi вѣспа бóде збiтъ червóна и по дѣломъ тѣлѣ, зáразъ въ пѣршихъ дняхъ трéба кровь пустiти въ шii такъ, якъ кóнямъ пускається, и такiмъ пушáлложъ, тiлко мѣншижъ, мáлу квалiрку, и дáти ей пѣгúлку якъ лѣскóвий орѣхъ, зрóляну в салѣтри и мѣду прѣсногó другóго дня знову пустiти кровь и дáти пѣгúлку; мóжна и трéтого дня тóежъ зробiти, пóки ся вѣспа не ровшiрннть на пласкъ.

Еслi корóста чи вѣспа бóде сiня або фѣолéтова, дáти кáждого дня пѣгúлку полкнути въ галувú и въ клéю въ гiшень або слинóкъ по рѣвною чáсти зрóляну, мѣлко утерши, вмѣшáвши въ мѣдомъ прѣснiмъ; кдеи той продаюць въ крамáхъ, зовúтъ егó гúма арабѣка, а пiти давáти в той часъ вóду, придáвши до ней оцту мѣцвогó, пóки не бóде квасковáта.

Еслi овца поронiтъ або плóдъ скiнетъ, трéба ю мáти ва (67) острóжности и трéба ей давáти дóсить обрóку мѣшаного въ сѣркою, а коли естъ слабá, давáти ей пѣгúлку въ асафетиди и бáовихъ рóвною чáсти рáно и въ вѣчеръ.

50. *Для козъ.* Внúтрности чи утрóбу въ бóцяна, въ водѣ утерши, по лóжцѣ дáти кáждой штúцѣ ещѣ здорóвой, то не бóдутъ запогѣра-нii, а еслi бы захорóвали. вѣля шедрiнецъ въ пáшою имъ давáти и вóду тую тiлко имъ давáти пiти, въ котóрой намочанii бóдетъ кóрень въ очерету молóдого, и прогнáти ихъ въ пóле, абы на давномъ мѣсци не бóлы.

51. *На рожнiе хоробы для овецъ лѣкарства.* Еслi овци от упáлу слóнца хорують, вѣлля, котóрое зовѣтся бета сiлвестрѣсъ, цвѣкла ѣсова, вити(68)скáй тóе и вливáй въ гóрло и тóежъ сáмое вѣлля незáй вiáтъ. Еслi тiжко отпихáють вѣби дихавiчнии, уха желѣцъ мъ чи пушáломъ въ середiни понасѣкувати, аби кровь вiйшла, и въ пóле або на ивше мѣстце перегнáти. А коли кáшляють, хмѣль варi и въ сѣллю да вáй имъ ѣсти, а вини, мигдáловъ гѣркiмъ утерши, въ кiлѣшкомъ винá французкого въ носъ вливáють. Еслi овцы чѣрево спúхветъ, знáвъ е тъ же шкóдливое вѣлля зѣбла або робачкá як-го; отожъ зáразъ жiвотъ подъ вáргами понадрацувати и наколóти, аби кровь вiйшла и в тiми жiвлами тое сáмое зробити, що сýть кóю хвостá блiзко тiлною гвоiвóю д-югiй, и дáти ей вiпити с полквáрти мóчи челоѣческой Еслi пришь якiй або чирáкъ овца на верхú шкúри где мáе, трéба егó (69) ровтáти, а въ се-

рѣдину соль пражану, дѳбре въ смолѳу рѣдкою умѣшавши, въ ротѣтую рану вложити.

**52. Жеби волки овецъ не хватали.** Завѣсити овцѣ на шиі и привязати дѳбре цибулю въ лупини облупяну. Волкъ, завѣгравши цибулю, утѣкаеть, розумѣеть, що вдрада; дѳсити въ великихъ овчарняхъ завѣсити кѣлкомъ баранамъ, которіи чѳреду волятъ.

**53. На повѣтре для свиней.** Свинѣ що день переганати по рѣзи кѣлика чрезъ воду, щобъ илили, и вѣлля асфодѣлюсь, то есть золотоголовъ або инѳчей, якъ зовутъ багно мочити в той водѣ. звѣтки оні піють.

*Другое лѣкарство для свиней на повѣтра.* Лісяче мѣсо сухѳ або свѣже вложити въ тѳе корито, въ которого оні ѣдятъ и піють.

(70) **54. Якъ познати свинѣ хорѳи?** Вірвати зъ карку щетину: еслі корень щетини есть чистый, здоровіи суть, а еслі на концѣ кровь або ропѣ якѣ и гнілость, то слабѣе суть. Отожъ заразъ досгати девять ракъвъ зъ рѣки и дати имъ звѣсти и тимъ ся курюючи, лѣчать; або багна вѣлля, дрѣбно усѣкши, фунтъ для каждой свинѣ особно вмѣшати зъ иншимъ покѣрмомъ чрезъ сѣмъ день и будуть здоровіи. Еслі на гарѣчку свинѣ хорюють, познѣешь, що ѣсти не хотѣтъ и смутніи стогнутъ; въ той часъ кровь зъ хвоста, гдекѳлвякъ знайдешъ жиљу, пустіи або надрѣжъ. Еслі свинѣ сличатъ дѳже, и то хорѳа есть; шукай же жили на лопаткахъ перѣдѣихъ и кѳло плѣчка пустіи кровь, а коли трѣдно знайти, то дѳветъ лопатки поколѳти пуцадломъ, (71) аби кровь вйшла, а еслі би була хорѳа незнаѣма, на цѣлий день и ночь особно каждую замкнѣти и нѣчого имъ ѣсти анѣ пити не дати, але намочивши вѣлля въперѣдъ орѣхѣвъ лѣсовихъ утѳвчанихъ, той водѣ имъ дати пити найбѳльше, а такъ вониговати бѳдутъ и оздоровіють.

**55. Пси въ господѣрствѣ потребніи суть: для чоѳ лѣкарства тутъ для нихъ гденекоторіи прилучѣются.** Щоби пси не казились. У сщенѣтъ подѣ язѣкомъ есть жилка подобна до робѣчка округлого, подовговасто скрѣчана, которую виняти гѳлкою и оттѣти потреба; вѣгди ся такій пѣсь не скажитъ А коли пѣсь скажѣтся, замкнѣти еѳо на едінъ день, не давши ему анѣ ѣсти анѣ пити, а на завтрѣшній день дати ему въ напои або въ рѣдкимъ ѣдлѣ че(72)мерѣцѣ трѳха або вѣлля дрѳку утѣрши; тѳежъ чивѣги заразъ, якъ би пси и здоровіи були, а покусѣни от скаженого пса. Трѣтое лѣкарство от скаженіи: есть въ аптѣкахъ порошокъ, що ся зовѣ турпетумъ мѣнерале; того порошокѣ, коли ся пѣсь уже скажѣвъ, розробѣги зъ масломъ и хлѣбомъ свѣжимъ и поробити зъ неѳо галочки якъ перѣць и кидати псѳви скаженѳму на день едінъ по дѣсять або по пятнатцѣтъ ра. чрезъ сѣмъ день, а беспѣчѣйи чрезъ дѣсять; коли пѣсь ѣсть тѣи галочки бѳдетъ здоровѣ. И коли скаженіи собѣака покусѣеть здорового пса, тихъ галочѳкъ такъже дати чрезъ три днѣ по тѣлкожъ.

**56. Певне лѣкарство от повѣтра або джѣуми людѣмъ.** Рѣно, нѣмъ вййдетъ человекъ на дворъ, нехъ вѳзме два орѣхи волѳ(73)скихъ сухихъ, двѣ фѣги чи смѳквини и двѣцѣтъ листѣвъ рѣти и солѣ тѣлко, що перѣць завѣжатъ. то рѣзомъ утѣрти и звѣсти належитъ.

а. Не потреба на той часъ, коли на джѣуму хорюють, опивѣтисѣ трункомъ, але поки здоровѣ человекъ есть, мѳжетъ важити для здоровья.

в. Часникъ вѣдше що день свѣжій поперекраваній на двѣ маѣи за павухами и по кѣшенялѣ всѣхъ.

г. Дзингеліовій корень не поликати, але вгѣ маѣи вѣдше въ зубахъ, по одробіацѣ жукою, чи въ кимъ говоріишъ, чи ходишъ по рѣзнихъ мѣстцяхъ, оцтомъ въ водою що ранку губу полокати, скрѣзъ, по поднахами, пахвини между ногами вѣги тѣмже оцтомъ въ водою; тойже оцетъ маѣи въ якої пушцѣ и уставичне, хѣлячи, вѣхати.

(74) д. На той часъ, коли джѣума пануєть, стеретіся, якъ мѣжна, аби въ сукняной сукманѣ не ходити, тѣлко во всѣмъ полотняномъ, бо до вѣзни вараза пристаєть, шапку наветъ маѣи въ полотна; и жѣнки лѣвниковъ анѣ плахѣ и щѣнебѣдъ въ вѣлни робленого жѣби не носіли.

е. Коли кто помѣркуе, же уже джѣума зачинаєть на котѣрой часті тѣла робити, а хѣцѣи и рѣптомъ зрѣблѣся, варазъ вѣяти живу жѣбу рѣпуху, котѣріе въ ліохахъ або подъ дрѣвомъ силѣтъ, або и тѣю, що въ болѣтѣ (але рѣпухи лѣвшіи суть), забити ваступомъ або сокірою по сѣкти и на тѣе мѣстце, где джѣума єсть або бути маєть, прикладати и привѣзовати, рано и въ вѣчеръ отмѣвѣючи; поки мѣсо жѣбѣче тѣпле, въ той часъ лѣвше прикладати. А въ здорѣвнихъ (75) хѣтахъ, люде, трѣба, щѣбъ сѣрку запалѣвши на черенку, всѣкій посудокъ и начиня, въ котѣрихъ ѣдятъ и пѣютъ и вѣду тримають и носѣтъ, надъ тѣмъжъ сѣркою понакурѣвали дѣбре.

Суть на дѣбѣ, хѣць не на кѣждомъ, пучкѣи або брѣнки космѣтѣ, гѣи пѣзно въ осевѣи достѣглии бѣвають, то що рѣку люде збирати повѣвни и въ комѣрѣ привѣвати висѣко. аби мѣши не достѣли; тѣи пучкѣи варѣти цѣлкомъ въ якої небѣдъ хорѣбѣ, чи то дисентѣрѣя панує между людми, чи гарѣчка, чи лѣжна хорѣба, чи боль илѣи запалѣніе гѣрла, чи колкѣи, рано и въ вѣчеръ тѣе варѣти и пѣти.

57. *Противо саранчѣ способъ.* Коли чѣти о саранчѣ въ сусѣдствѣ, трѣба сподѣватіся, же бѣдетъ и всѣуда въ поблізкости; на той часъ дѣбре єсть кожѣани лѣнги и на висѣ(76)кихъ бардѣо дрѣвахъ ихъ завѣшовати въ рѣзнихъ мѣсцяхъ наоколо полѣ засѣяныхъ, а онрѣчь тогѣ трѣба, аби кѣждѣй господарѣ вивозѣвъ гной въ полѣ и зрѣлка кѣупами велѣкими понакладѣвъ завчѣсу, на дворскѣе тѣкже полѣ гной кѣупами на рѣзнихъ мѣсцяхъ зложити повѣвни, хѣцѣи межѣи стоячимъ уже доспѣлимъ збѣжемъ; захѣвавши острожностъ, аби ся збѣже не заняло, запалити тогѣ гною єдну кѣпу глубоко зъ середѣни, жѣбѣи ся курѣвъ. И такъ кѣждѣй господарѣ на своѣмъ помѣрку запалити повѣвнѣ, а кѣждѣй въ иншимъ мѣсцѣ, щѣбъ, якъ ся закурѣтъ тѣи кѣпи гнойнѣ, по всѣхъ поляхъ дымъ мѣглѣся простѣгати. Саранчѣ где маєть рѣшати, вѣдше вѣперѣдъ летѣтъ менша кѣпа, щѣбъ вѣглядѣти мѣстце, котѣрую назывѣ(77)ють скалою. Тѣя вѣглядѣвши мѣстце беснѣчне и до живности способне, вертѣетъся и провѣдѣтъ рѣшту саранчѣ; оцѣжъ тѣя пѣрша кѣпа, котѣрую вовѣтъ скалою, якъ застанѣтъ въ поляхъ дымѣи, отвертѣетъся зѣтамѣйти и идетъ на болѣта и лѣси и тамъ рѣшта саранчѣ потѣмъ поѣдетъ за нѣю, а тѣи поля, на котѣрихъ дымѣи застанѣтъ, мнѣтъ. Опрѣчь тогѣ ровы копѣти, закопѣвати, палити, вѣдлѣгъ звѣчаю всѣуда вѣдомого и уже практиковѣного єсть рѣчь арципожитѣчна.

58. *Лѣкарство на згубу гусѣлницѣ з горѣдовъ, з дрѣва и капусти.* Рѣкѣвъ въ рѣпѣ солѣній намѣчити немѣло и тѣю водою скрѣплю-

вати гуселницю. в. Попóли въ пѣчѣвъ на горóди виносити и роскидáти есть дóбре, бо гуселницю и вишіе робачкї за(78)бивáеть попéль и зéмлю вииравлáеть и на такомъ горóдѣ не бóдетъ ихъ.

г. Сѣяти цибулю мѣжи кау́стою и стáру цибулю завѣшувати мóжна, рáки побїгги мѣжи кау́сту по многихъ мѣстцяхъ роскидáти. д. Колї подѣ часть упáловъ паующихъ гуселниця ся рóдитъ, трéба кау́сту поливáти рáно дóбре и въ вéчерь, хочáй бóде и въ головкáхъ, а на тимъ бóцѣ, звѣтки вѣгеръ вѣе, гной, рогї рѣзныи, кавáтки шкуръ запáлити, аби ся разъ вразъ курїто и той дымъ жебї ся росхóдилъ въ вѣгромъ по кау́стѣ.

е. Где суть сáды въ дрéвомъ овощнимъ, тамъ от часникú гїчку палїти по вѣхъ мѣстцяхъ гóрода. в. Тыхъ робакóвъ чи гуселницѣ взяти въ нишого гóрода якую жмéлю або бóльше и варїти въ водѣ зъ крóпомъ и, вихолодївши тое, зкрóплювати дрéво (79) и кау́сту, але трéба стерегѣся, жебї тою водою рукъ або твáри не покропїли. в. Подѣ деревя́мъ карукомъ зъ сѣркою змѣшанимъ курїти, тáкже курїти гóбкою на лѣщїнѣ ввирóслою. и. Зъ верболóу поро́ху чи пóпелу упалїти и дугъ чре́зъ три даѣ робїти и тимъ робакї зкрóплювати. д. Дóбре есть тáкже обсіпати дрéво полóвами здалéка и обв́язовати дрéва солóмою от спóду въ полóвами мóкрими; робáкъ по полóвѣ не поїзье, тїлко ка́чается.

59. *Противо вужамъ секретъ.* Вужъ въ томъ горóдѣ не постáне, где есть полїнь, билїця и бѣздрéво, тáкже где би ясенóве дрéво щепляне або сáджане булó; лїстя яси́нового вужъ бойтєся, часникú, цибуль и хрѣну. Мóжна то мáти зъ собо́у, идучи въ лѣсы або на бáгна.

(80) 60. *Якби кого вужъ укусивъ.* Пóки гарáчка не припатѣтъ по укушѣню, нехáй человекъ укушанїй сокъ з лїстя яси́нового усѣкнаго вїтисне и вишіе з вино́мъ, той лїсть пѣрше умѣшáвши, а лїстямъ сáмимъ окладáти тóе мѣстце, где укушанїй есть.

61. *О ловитвѣ рибъ.* Возмї любю́шки, чомбѣру, майрáну, ко́ждого по три дра́хми, отру́бъ пшеви́чнихъ, ля́громъ зъ вина́ або сáмимъ вино́мъ роспу́щаныхъ въ поквáрти, або кѣ́тко потрѣба буде укáзовати, корї соснóвой, лóбрики дра́хмъ вѣсѣмъ, утрóби вепрóвой печенóй фúнтовъ шесть, лóю козлóвого, тїлкожъ часникú, кáжде зъ осóбна потовчї и утрї, потóмъ до тогó примѣшáй пóпелу прося́ного и до кúпи злучї на мáссеу и то въ стоя́чей водѣ чи въ (81) озерѣ наперѣдъ двомá годїнами, нѣмъ сѣти вѣкїнешь, утопї, за трéтою ажъ годїною тягвї рїбу.

62. *Рибу рѣчну ловити.* Овѣчого лóю, вѣлля щавнó усúшаного, часникú, ви́нового ля́гру, вѣлля либю́кки, майрáну, дятели́вы сухїхъ, кáждого по рѣвной чáсти утовчї и, зъ хлѣбомъ змѣшáвши, вѣкїнь въ во́ду годїною або двомá, нѣмъ сѣть закїнешь. На тóежъ. Возмї крóве зъ козї, ля́гру зъ вина́, зъ отру́бъ зрóбляного крохмáлю, рáзомъ змѣшáй и, плюцá въ козї тóнко и дрѣбнѣнко усѣкши, рáзомъ тóе згнетї и ужїй. На тó-жъ: Возмї крóве теля́чой и мя́са теля́чого, дрѣбно усѣкáного, тóе въ горнѣцъ вѣстáвити тамъ чре́зъ дни десять, то потóмъ кїдїи на при́аду або на удку.

(82) 63. *Приади до вятерей.* Возмї кра́пиви, вѣлля пятервїкú, то рóзомъ утрї и тóе со́кѣмъ з росхóднику вїтисненїмъ загнетї и до вя́терá вѣкїасги хочъ тáкъ, хочъ въ тонѣчкїй платóкъ завивнóвши.

*Друга принада до вятерей.* Возмі гатку мушкателову, гною людського и хлѣбъ жигный або шепіишій, кáжду рѣчь особно утри, а потómъ тiи рѣчи въ сѣблю вмѣшай и до вятера вложи.

**64. Раки ловити.** Возмі жабы водянiи, порубай въ штúки и вложи въ вятѣрь, а где раки бóдутъ, полѣзуть въ вятѣрь.

**65. Полотно бѣлтити, аби бѣле було якъ снѣгъ и мѣцнѣ.** Зроби дугъ слабій въ пóташу або бегдáшу, такъ слабій, щобъ взявши на язýкъ, солóности чи острости егó (83) лѣдво що чýти було, и въ тимъ намочí полотно абó<sup>1)</sup> нитки на квáтранецъ, потiмъ заразъ виполощи и вiжми въ томъ же лóзѣ полотно и вложи въ кисле молоко або сирвáтку, лѣпше въ молоко, и нехай въ пѣмъ пять день мóкнетъ. Виполощи егó зiнову въ томъ же лóзѣ и розниi на пáликахъ весóкихъ такъ, жебi полотно на лóкоть було от земли и щобi вѣгеръ зъ всóду егó прохóдивъ и слóнце; такъ роспáте на пáликахъ полотно тримай дѣвять день и дѣвять нóчей, не поливáючи егó, але воставляючи егó на росѣ и на дѣшѣ. Если полотно еше небѣе бóде, повторiти тóжежъ сáмoe, по девяти дняхъ еше разъ съ всѣмъ, якъ пѣрше, а часомъ и третiй и четвѣртiй разъ, а тимъ спóсобоmъ полотно бѣюсть належиту достáнетъ. Когда равомъ багáцко ся полотна бѣ(84)литъ, мáло бáрзо коштуеть, для того госпóлинѣ, мáючи полотна бѣлиги, повинни ся умóвити и въ едно начинiе чи кáлку клáсти свой полотна, въ едно начинiе зливáти свой молока и робити дугъ въ пóташу, которого въ кáждомъ мѣстѣ достáнетъ; купити фунтъ по золотóму.

**66. Якъ ратовати человекá, которiй недавно зъ ума зыйде?** Тому человекóви трѣба пустiти зъ ногi одной кровъ рáно, зъ другóй ногi въ вѣчеръ, а заразъ хúстку, въ зiмну воду умочивши, на каркѣ смý прикладáти устáвичне чрезъ день и ночь, а на ночь давáти емý салѣги въ водѣ напѣрстокъ, тожъ и рáно.

*А коли давнiйша такаá бóдетъ слабость, хочби и недавна,* то такъ трѣба робити. (85) Вiяти того человекá и поставити егó подъ корiтомъ, проверiѣвши даиру въ корiгѣ аби емý на самъ каркѣ тiлко водá теклá чрезъ день пѣлий, а на гóлову аби и не кáпнуло.

**67. Если кого чираки нападут або чáсто бувáютъ.** Трѣба хлѣба шкúрку дáти нáтцо, укройвши, сѣркою посолiти и зѣѣсти; такъ рáзи кѣлка чинiти, мóжна и на ночь, то не будутъ.

**68. На кашель и сухоты.** Шишки сосновiи зелѣнии вбiрай и тiми курiтися и дiмъ ликáти трѣба; тáкожъ шишки варi въ водѣ и рáно нáтцо и, идúчи спáти, напiйся дóбре, а въ верболóзовихъ галúзяхъ въ листомъ варѣныхъ въ водѣ купáйся.

**69. На фебру або трасю.** Лiстя зъ вербiни прбстой возмi, потовчi и сокъ въ ней вiтисни и то(86)гó соку возмi кiлѣшокъ и до поль квáрти пiва лѣтнiого примѣшай и рáно вiпiй; такъ робити чрезъ дни вѣшамъ.

**70. На струнъ и пархи на головѣ.** Збiрай яблóчка дубóви, которiи на лiстяхъ ростúтъ, покрай и намочi въ оцѣ и тимъ шмарúй вѣлгáка пюрóмъ гусачимъ що дня, пóки не зiгнутъ струнi.

**71. Коли зуби болятъ, якъ ратовáтися.** Лучiну смолнúю варi

<sup>1)</sup> Хибно: аби.

въ оцтомъ и тимъ губу часто полощи, а хрѣну утѣрши на тѣртцѣ, приложи на руку до локтя с противной стороны, въ которой зѣбы не болятъ.

72. *На пухлину людямъ лѣкарство.* Рути зѣ оливою и зѣ сѣблю утѣрти и тимъ натѣрай пухлину, ягоди (87) яловціовіе варѣние пити трѣба; кому нѣги пѣхнутъ, нехай въ сиклинѣ своей власной, то есть уринѣ умочивши хѣсту, часто що разѣ прикладаетъ.

73. *Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ.* Верствѣю перекладай збоже зѣ листомъ олховымъ albo зѣ зѣлямъ полину.

74. *На робаки, которіи зовуть волчки, що збоже точать въ середини, якъ губити в шѣхлѣрахъ?* Взяти сѣрки, утѣрти, змѣшай въ росоломъ от селѣдцѣвъ, придай часнику утѣртого, що подобаетъ, и тѣе помѣшавши, зѣмлю albo подлогу, где збоже въспѣашъ, поли, также лопату, которою збоже перекидаешъ, тимъ часто махай.

75. *Щоби товаръ збожа от дороги не зѣдавъ.* (88) От дороги закопай кѣсти въ волка або мясо волчѣе або кишки зѣ негѣ; тое зачувши, товарина не поїде въ пашню чрезъ дорогу.

76. *Якъ тѣмъ робаки губити, которіи на дрѣвѣ въ садахъ мѣстѣ и цвѣтъ обѣдають?* Рыбу якуколвякъ расплавай въ шѣки, покрай и намочи въ водѣ, нехай мѣкне чрезъ день єдинъ, накривши, и тою водѣю кропай всѣ дрѣва що дня, вробивши кропило зѣ солѣмъ.

77. *О прищепкахъ садовыхъ яблѣкъ, грушѣкъ и инныхъ дрѣвѣсъ.* Прищѣпи трѣба лѣлати вшелякіе въ своимъ часѣ, то есть на весну въ мѣсяцѣ мѣрцѣ и въ другомъ мѣсяцѣ апрѣлѣ, ку осенѣ такожь можна щѣпити въ мѣсяцѣ октѣвріи и ноѣмврии, лѣшише єднакъ на весну удаются щѣ(89)пы. Прѣтки або галѣзки въ дрѣва груши, чи яблонѣ, чи сливки, трѣба утинати моложави, свѣжѣи, малии, а тѣго держачисѣя. Когда зѣ далекаго краю о миль кѣлка и болше привѣзятѣя, надобно тѣмъ прѣтики всадити въ гліну всѣ вкупѣ рѣзаними концями и, везучи, що дня волоѣю кропити гліну; трѣба щѣпити въ дѣкое дрѣво грушку або яблоню, влѣредѣ вѣкопавши въ лѣсѣ и пересаливши въ салъ свой. Кто хѣще щѣпити, маеть памятати, щѣби въ мѣрцѣ мѣсяцѣ прѣтиковъ зѣ дрѣва рѣжного на всю потрѣбу нарѣзавъ и въ лоху ихъ держати, въ зѣмлю повтикавши разѣомъ; тогѣ стерегтѣся, щѣобъ шѣурки вѣрхной зѣ нихъ не вѣдрѣти.

Зачинаючи щѣпити, влѣредѣ потрѣба дѣкую грушку во всѣхъ голякъ albo галѣзѣкъ осторѣжне обѣяти, потѣмъ пѣлкою (90) ровнѣсенко зѣпиловати вѣрхъ дѣкой грушки, щѣби пнякъ вѣжшей не зѣстѣвъ, якъ двѣ пѣдеи от землі; на той часѣ ножѣмъ росколѣти по сѣмой серединѣ пѣнь и клинкомъ тонкимъ и узкимъ засадѣ, щѣобъ до кѣли не зѣглось тѣе дрѣво, щѣсь росколѣвъ. Возмѣжъ потѣмъ прѣтикъ, который щѣпити маешъ, и острымъ дѣбре ножикомъ зѣ грушѣого концѣ клинѣсто зѣ двѣохъ бѣковъ зарѣжъ, а зѣ трѣтого бѣку шѣурку цѣблюю зѣстѣвъ и такъ тѣю галѣзку въ росколѣный пнякъ вложѣ, уважаячи, аби зѣ обѣхъ бѣковъ шѣурка прѣтика до шѣурки пняка дѣкого злучѣлася. Въ той часѣ зѣразъ вѣйми клинокъ, который вѣбѣвѣсь въ пнякъ въ середину, а то помѣлу, аби сѣ прѣтиковъ з мѣсѣя не рушивъ; въ тожь вѣскомъ въ окѣло розгрѣтымъ облѣпѣи и зѣ вѣрху пнякъ (91) вѣскомъ залѣпѣи, щѣобъ дощѣмъ не вѣатѣкло, по верѣ вѣску гліною зѣ гнѣемъ обмѣжъ и шматѣною привѣжѣи. Часто памятай доврѣтати, аби кѣло пняка чрезъ лѣго листки жѣд-



ніи анѣ при щепѣ, анѣ на долині нѣ одроста́ли; потре́ба ихъ уставичне одлѣмовати або одрѣзовати осто́рожне, такъ хоро́ше при́ймется щѣпа и росі́и бу́детъ. Що ро́ку памята́й не дава́ти от споду росі́ти галу́зямъ; якъ щѣпа уже росі́ти бу́детъ, то и на са́мой прищепѣ галу́зя гу́стии от до́лу обтыва́й.

78. *Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ за́вше свѣжими були.* На со́лнці ихъ пересуши́ти день и други́й и третій, а потѣ́мъ зъ пѣско́мъ сухимъ перемѣша́й, въ го́рщикъ чи гладу́щикъ зъ пѣско́мъ всипъ; бу́дутъ до́бри и свѣжи ажъ до новы́хъ.

(92) 79. *Орѣхи воло́скіи садити.* Орѣхи воло́скіи для господа́ра до́брымъ да́ромъ Божи́мъ су́ть, бо якъ дре́во хоро́ше врѣди́ть, мо́жна бо́льшъ гро́шии взя́ти, якъ за иншу́ю ягоду або яблока, опрочъ то́го перехова́ти чи то лѣго́мъ, чи то зимѣю латвѣ́й. Садити ихъ потре́ба на весу́ рано, ско́ро снѣ́гъ згі́не, ви́копати тре́ба яму глѣбо́ку на ло́ктѣвъ два и на спѣ́дѣ камѣ́нямъ або чере́памъ або це́глою ви́стелити и те́е присы́пати землѣю до́брою на ло́котъ и уби́ти твердо ажъ до верху́. Взйавши потѣ́мъ орѣ́хъ воло́скій, посади́ти на томъ мѣ́стці глѣбо́ку въ землю́ на пядь; якъ вѣ́йде́ть и уросе́ть за лѣ́го, тре́ба обвѣ́зовати на ві́му со́ломою. На дру́ге лѣ́го тре́ба уважа́ти, щобі́ при ко́рені чили при землі́ не дава́ти па́росткамъ одроста́ти, кото́ри, якъ (93) пока́жутся, одрѣ́зовати осто́рожне, таки́мъ спо́собомъ до го́ри росі́ти бу́детъ. Въ лѣ́го пять або ше́сть бу́детъ тако́ве дре́во роді́ги; въ той часъ въ осе́ні: отрасти́ мо́жна и на ха́тѣ подъ стрѣ́хою насы́пати, где, якъ ви́лежѣ́тся, лу́пи́на зеле́на ве́рхня одпрѣ́е и орѣ́хи ви́луща́тся. Орѣ́хи ку́пцѣ купу́ють, а ве́рхню лу́пи́ну та́кже потребу́ють до сукѣ́нної фа́брики. До поса́женя орѣ́ховъ не тре́ба инши́хъ шука́ти надъ ти́и, що продаю́ть въ кра́ма́хъ; ка́ждій, посади́вши, згі́де, аби ти́лко бувъ хоро́ший; дре́во орѣ́хове на мно́гіе потре́бы лю́демъ прида́ется. Ремесни́ки платя́тъ дре́во орѣ́хове доро́го. Где гру́нтъ камѣ́нистый е́сть, тамъ не тре́ба подкла́дати<sup>1)</sup> ка́меня, поса́женный орѣ́хъ ме́жду негу́стимъ лѣ́сомъ уда́ется для то́го, що зимѣю не ви́мерза́еть ла́тво.

(94). 80. *Яйця кура́чи або гуся́чѣ або инши́и які́и пере́ховува́ти, щобъ ся въ лѣ́тѣ не псува́ли.* Обмы́й чі́стою водо́ю зимною яйця и зле́гка на око́ло поси́пъ сѣ́блю и такъ нехъ обисхну́тъ, а не зопсу́ються. Мо́жна та́кожь вложи́ти яйця въ бра́гу лѣ́тнюю и, подержавши три або че́тири годи́ни въ бра́зѣ, вложи́ти въ поло́ву або въ отруби́ пшени́чніи.

81. *Коли кто хо́четъ, аби кури несли́ яйця цѣ́лу зиму и бо́льше.* Варі́ имъ му́ку зъ жу́лудя зрѣ́лену зъ отрубѣ́ми пшени́чними и зъ ма́кухомъ зъ ліо́ну и те́е давай имъ ѣ́сти.

82. *Якъ цибу́лю пере́возити хо́ць би о ми́ль кѣ́лька на торго́, щобі́ не поме́рзла ко́гда въ зимѣ́?* Тре́ба взя́ти радѣ́нь че́тири и, умочи́вши въ во́ду, на моро́зѣ заморо́(95)вити и въ той часъ е́дно зме́рзлое радѣ́но на спѣ́дѣ покла́сти, а други́мъ прикри́ти на е́сѣ сто́рѣни, а такъ вѣ́теръ з моро́зомъ не провѣ́е и цибу́ля бу́детъ цѣ́ла.

83. *О коро́лика́хъ.* Ка́ждій господа́ръ, надѣ́бно, щобъ держальъ въ сво́ей ха́тѣ коро́ликовъ кѣ́лька па́ръ; такъ ма́в би мя́со на обхо́дѣ,

<sup>1)</sup> Хибно: додкла́дати.

а шкурку платили би купцѣ, а и живіи корѳлики платили би на торгахъ. Кромѣ того не дѣже коштуютъ, лѣгомъ траву, лопухъ, капусту и щѳнебуль въ горѳда ѳсти будутъ, а на осѣнь и зѣму въ капустѣ качанами и сѣномъ вѣкоряются; пашнѣ трѣба имъ давати, щѳбъ сѣтши булі. Трѣба тѳлко уважати, щѳбъ самцѣ рѣзати албо продавати, не оставлѣвши до осмѣрга саміцъ якъ едногѳ самцѣ, бо якъ (96) много самцѣвъ, то ку-саются и молодіи корѳлики псуѳтъ.

84. *Оборона от огня припадкового въ селѣ.* Потрѣба, щѳбъ кѳжлій госпѳдаръ державъ ведрѳ одно окромѣшное албо окѳване двѳма обручѣми желѣзными албо обручѣми дубѳвыми широкими, прибѣтими цѣвѣхами и въ такіими вѣірами щѳбі до ратовѣния огнѳ женѣ кѳждого приходіла. Надѳбно, щѳбі при кѳждой хѣтѣ стояла драбѣна лѣгка, которѳую би мѳжна переносити въ мѣстѣца одногѳ на другѳе, прочъ того кѳждій госпѳдаръ повѣненъ мѣти раднѳ на лѳктѣвъ пять шѣроке и на четѣри лѳктѣ довге, пришѣте за едѣнѣ бѳкъ до тѣчки древіной крѣпкой; въ такіими рѣцнами повѣнни лѳде бѣгги тамъ, где огѳнь завѣвся, и замѳчѣвши тѣжъ радна въ вѳду, о(97)крѣгги сусѣнни хѣти, которѣи блѣжшѣ сѣтъ огнѳ, а такъ не займѣтся одѣ искри солѳма на дахѳ и смѣлѣй рѳзѳвати мѳжна огѳнь.

85. *Якъ зубы лѣчити?* Трѣба взѣти грѣшпану дыштелѳванѳго полѣ лѳта, мѣлко стѣртого, пѣрцу турѣцкогѳ черѳѳнагѳ четѣри зѣрка и порѣзати на кавѣлки дрѳбно и горѣлки мѳцной кѣлѣшокъ и, все до кѳпы смѣшѣвши, трѣба палѣти дѳтѳлѣ, дѳнѣлѣ погѣснетъ. Тѳгда взѣвши тогѳ лѣгру, бавѣлни намѳчѣвши, на той зубѣ, которѳой болѣтъ, приложѣти.

## З первих літ Народовців (1861—1866).

Подав *Іван Верхратський*.

Коли то у галицько-руських літератів розпростирив ся щораз більше язык мішаний і щораз більше тратив живучости, дісталась до Галичини вість про смерть Тараса Шевченка. Про Т. Шевченка згадувано у нас і давнійше (у Маркіяна Шашкевича вістка за поезії Шевченка поміщені в „Ластівці“ Гребінки виданій р. 1836, згадка у Якова Головацького...) Але близше за Шевченка у нас не відано. Яків Головацький, іменованій професором руського языка в університеті львівськїм, повинен був за Шевченка не лишень згадати, але о скілько тогді було можливо, познакомити молодь університетську з музою Шевченка і других українських писателів, що, розуміється, мало б благодатний вплив на наш язык письменний, на народну літературу. Але Головацький того не зділав. Закриваючи старанно Шевченка і всіх писателів України мов чужу чуженицю він викладав лише про старорущину. Старорущина безперечно має свою вагу, але сама одна не може заступити живого слова, виповнити народної літератури. До того і язык Головацького в викладах ставав щораз більше сухий, неповоротний, напханий „старинними“ виразами. Головацький став головним проводирем „язичя“, яке зовсім обезсиляло Русинів. Навіть ті незначні писателі (Никола Устіянович, Антін Могильницький) зміняли на „язиче“ язык народний, котрим з почину старали ся писати, тратячи власне те, що лише одно могло їх бесіді надати краси і сили. З ронавінем языка також і зміст річи ставав недолугий і вялий <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> За часів Маркіяна Шашкевича повстав за його приводом кружок, котрий живо почував єдність Галичан в Україноу. До того кружка належали між иншими Яків Головацький і Іван Вагилевич. По смерті

Межи літератами один найшов ся, що умів Русинів совкупити. Був то Богдан Дідицький. Р. 1861 почав він видавати політичну часопись „Слово“. Часопись виходила лиш два рази в тиждень в великім аркуші, однакож тогді, коли то загалом руське письмо у нас було рідкістю, „Слово“ видавалось „великим“, а слава Б. Дідицького межи руською інтелігенцією, іменно межи руськими священниками скрізь лунала. Безперечно Б. Дідицький межи тодішніми літератами займав перше місце. Не можна теж заперечити, що його „поезії“ межи іншими тодішніми були ліпші. Та поетом він не був, хоть яко такого його оголосили його други, а і він сам мав себе за „п'ївца“. Головний його твір то „Буй Турь Всеволодь князь Курскій († 1196). Пов'ість основанна на тлї историческомъ, составлена въ трехъ п'єсняхъ Богданомъ А. Д'єдицькимъ. Львовъ. Типомъ Института Ставропигійского 1860“. Дідицький старає ся читателям розказати про славу свого героя, котрою і сам гаразд не дуже проняв ся, про жите староруське, яке, видко, йому самому було темне. Вже початок поеми зовсім млавий і непоетичний.

Былъ князь на Руси хоробрый, славный,  
 Въ Курску имѣлъ онъ престоль державный,  
 Въ книгахъ писалъ ся онъ Всеволодомъ,  
 Но слылъ иначе межи народомъ:  
 Бо що былъ грозный, буйный як звѣрь  
 И борець крѣпкій на цѣлый міръ,  
 Въ войнахъ ва Русь всю стоялъ ей муромъ,  
 Люде назвали его Буй Туромъ.

Той Князь на Руси такъ прославился,  
 Такъ съ ей врагами насильно бился

Маркіяна кружок немав вже свого осередка. До того щораз більше ділали впливи Погодіна. Але ще р. 1848 і 1849 Головацький говорив про „малорускій языкъ“. Дальше напишав все більше народний язык „старинними“ виразами і розподоняв по можности язиче в Галичині. Від почувуючих єдність Галичини в Україною походить видане І. Борисевича: Маруся. Пов'ість малоруска розказана Грицькомъ Основяненкомъ. Львѡвъ. Типомъ Михайла Франц. Порембы. 1849. Книжка печатана кирилицею, правописею етимольогічною, але старанно заховані приміти українські: *ѣсе, сѣго, бувъ, бѡльшь, тѡлкѡ, вѡдъ, нѣго, повдоровкався* і пр. Переміни в декотрих словах суть лише незначні. Передне слово: „О житю и сочиненіяхъ Грицька Основяненька“ зладжене після К. М. Сементовського. Перед наголовним листком поміщений образецъ української дівчини в підписом: Маруся. *І. В.*

И такъ Половцамъ дался во знакъ,  
 Же щебетали о немъ в птаки!  
 А руска пѣсня въ старинныхъ лѣтъ  
 Такіи чуда о немъ гласить,  
 Такій разносить звукъ о немъ гроикій,  
 Що не повѣрятъ нинѣ потомки!

Такими стихами порушити годі. Ледве дочитати можна того „Буй Тура“. Тож не диво, про славу того героя, про котру „щебетали і птахи“ нині „не повірятъ потомки“. Та поема, котру в час, коли вийшла, тверді старорусини оголосили яко перву межи галицькими утворами, єсть межи стихами Дідицького найслабшою. Правда, до оброблення такої поеми як „Буй Тур Всеволод“ треба було дійсного поета.

„Слово“ оголосило вість про смерть Шевченка. Пішла луна по цілім краю. Декотрі стихи Шевченка в відписях находились у наших священників, але ніхто не знав імени автора. Доперва по смерти Шевченка стали у нас більше цікавити ся. Українські книжки (Ластівка Гребінки, Сніп, Граматка Куліша) були великою рідкістю, ледве кілька примірників найшло ся в руках публики. Але вже почали ся перші проблески народнього язика. На Буковині перші голоси озвались хоч в дрібних брошурах против язичя, на Буковині почав писати народний писатель Федькович, котрий прислав свої стихи на руки Б. Дідицького, а той видав їх в книжочці: „Поезії Іосифа Федьковича І. Львовъ 1862“.

Рік 1862 становить важний зворот. Заповідженоошову часопись: „Вечерницѣ“, котра мала вийти з новим рком, але появилась доперва 1 лютого. В тій часописи писаній в народнім язичі находимо зміни і в правописи: хто, вѣнъ, руській жовтій, писавъ..., зміни, які у многих старорусинів ніяк не допускались і уважались фальшивими і неправильними. В тім році відбуло ся у Львові перве богослужєне поминальне за Тараса Шевченка 26 лютого 1862 р. в православній церковці, на котре явилась наша публика як староруська, так і починаючі відділятись молодорусини і молодіж шкіл середних. Про те богослужєне постарав ся Ксенофонт Клишкович, котрий запрошував руську публику печатаними оповістками розліплюваними по улицах міста, а також порозсиланими виднійшим Русинам до дому. В „Слові“ поміщав Дідицький дописи з України, а літом за помощю руського купця М. Димета, котрий саме тоді поїхав до Київа в ділах торговельних, спровадив більший запас

українських книжок. З самого почину думано у нас, що ті книжки спровадив сам Димет і дуже негодовано, що спродавались так дорого. Дперва в кілька літ пізнійше, коли вже спроваджені книжки давно були розпродані, довідали ся ми, що ті книжки спровадив Дідицький. Відай спродавались тому так дорого, щоби скорому розширенню тих книжок, іменно між молодежю, запобічи. Але саме ті книжки купувала переважно наша бідна молодіж, котра нераз від уст собі віднімала, щоби лише радовати ся рідним словом українських писателів.

Книжки були слідуючі:

	Ціна	Продавано в Ставроп. книг.
Записки о Южной Руси. Издалъ П Кулишъ. Томъ первый. С.-Петербургъ 1856. . . . .	}	оба томи 7 риньск. (=14 корон).
Записки о Южной Руси. Издалъ П. Кулишъ. Томъ другій. С.-Петербургъ 1857. . . . .		
Чорна Рада. Хроніка 1663 року. Написавъ П. Кулішъ. С.-Петербургъ 1857. . . . .		5 риньск. (=10 корон).
Григорій Квітка (Основьяненко) и ёго повісті. Слово на новий виход Квітчиних повістей. Написав П. Кулішъ. С.-Петербургъ 1858 . . . . .	5 коп. с.	20 кр. (= 40 г.)
Хата. Видавъ П. А. Кулішъ. Типомъ другимъ Петербургъ 1860.		2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)
Кобзарь Тараса Шевченка. Коштомъ Платона Семеренка. С.-Петербургъ 1860 . . . . .		2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)
Повістки (Народні Оповідання) Марка Вовчка. Другим виданем. Коштом Н. Тиблена. С.-Петербургъ 1861 . . . . .		1 р. 50 кр. (= 3 кор. — г.)
Народні Оповідання М. Вовчка. Т. другий Коштомъ П. А. Лобка. С.-Петербургъ 1862 . . . . .		1 р. 50 кр. (= 3 кор. — г.)
Повісті Григорія Квітки (Основьяненко). Издавъ П. А. Кулішъ. С.-Петербургъ 1861 два томи у книгарнях 2 рублі сребр.		

	Ціна	Продавано в Ставроп. книг.
(в ставропигійській книгарні повісти продавались нарізано).		
Маруся. В друк. П. А. Куліша 1861	50 коп. с.	1 р. 20 кр. (= 2 кор. 40 г.)
Салдацький Патреть	” 15 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Сердешна Оксана	” 30 коп. с.	80 кр. (= 1 кор. 60 г.)
Мертвецький Великдень	” 15 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Добре роби, добре й буде	” 20 коп. с.	80 кр. (= 1 кор. 60 г.)
Оть тобі й скарб	” 15 коп. с.	40 кр. (= 80 г.)
Козирь дівка	” 35 коп. с.	70 кр. (= 1 кор. 40 г.)
Перекотиполе	” 20 коп. с.	50 кр. (= 1 кор. — г.)
Пархімове снідання	” 10 коп. с.	20 кр. (= 40 г.)
Українські пісні зъ голосомъ. Десяток перший. Видавъ Данило Каменецький. Петербургъ 1861— (дві пісні козацькі, дві чумацькі, дві жіноцькі і дві дівоцькі)	10 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и карткою будиночка в Полтаві (Вергиліева Енеида. Наталка Полтавка. Москаль Чарівник. Ода до Князя Куракина). С.-Петербургъ 1862.		2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)

З тих книжок я найперше купив (в вересні 1862 р.) Кобзаря Шевченка, відтак Чорну Ряду Куліша, Народні Оповідання М. Вовчка і Писання Котляревського. Поводом я покупив всі книжки в горі намічені. Єще були стихи Куліша під наголовком „Досвітки“. Ту малу книжочку продавано по 2 ринські 50 кр. (= 5 кор.), я її на разі не купив, а коли хотів її 1864 р. дістати, вже її в книгарні не було, то само як і Вовчка Оповідань III том (брано по 1 р. 50 цент. = 3 кор.) розпродано всі примірники. Були ще кілька інших дрібних книжочок українських і Граматка Куліша, котрих я не купував. [В р. 1865 єще купив в книгарні Ставропигійській „Українські приказки, прислів'я и таке инше“. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Кожиш. С.-Петербург. В друкарні Тиблена і комп. і Куліша 1864. За ту книжицю я заплатив 5 ринс. (= 10 кор.). По смерті М. Осадци я кілька книжок набув в його бібліотеки німецьких фільольогічних і белетристичних, а в руських Повісти Григорія Квітки два томи вид. Куліша з р. 1858 і „Ластівка“. Сочиненія на Малоросійскомъ яззыкѣ Л. Боровиковскаго, Е. Гре-

бенки, Грицька Основяненка, В. Заб'ялы, И. Когляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шереперы и другихъ. Повѣсти и Расказы, нѣкоторые народныя Малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки. Собраль Е. Гребенка. С.-Петербургъ. Изданія книгопродавца Василья Пилякова 1841. Въ типографіи Императорской Россійской Академіи“. Єсть то той сам примірник, який в своїм часі мав під рукою Маркіян Шашкевич].

Новою народною дорогою шла часопись „Вечерницѣ“ видавана Федором Заревичом, в котрій окрім редактора брав участь Іван Хмара (Ксенофонт Климкович), головний сотрудник „Слова“. „Слово“ вістник політичний під редакцією Дідицького було загальним висловом думки Русинів, переважали „Старорусини“. Все-ж таки невдовіле Русинів почало будитись; почасти відчувано неодвітність напряду мовного і по части старано ся тому запобічи.

„Слово“ знаменаючись яко „малоруске“ против українізму явно не виступало, йшло „політично“ середною дорогою, а навіть з почину містило українські статі мовби заглаюючи всякі недорозуміня.

Саме тоді почато межи молодію носити козацькі шапки (галицько-руські шапки „на завісах“ лиш рідко лучали ся), а також зовсім убирались по українськи декотрі „народовці“, як себе називали. Іменно дуже дійним оказав ся Ксенофонт Климкович. За його старанем появились фотографії Т. Шевченка, літографії рукописних творів Т. Шевченка, а що найголовніше він межи галицькими Русинами перший навязав знешня з українськими літератами, передовсім із Панталеймоном Кулішем.

Федор Заревич, одвічальний редактор „Вечерницѣ“ був одним із здібнійших народовців. В своїй часописи він поміщав під псевдонімом: Юрко Ворона повість „Хлопська дитина“ ч. 1—18 — Сынъ опрышка ч. 34—39, 41—42 і оповіданя: У страха великій очи ч. 12 — Опирь ч. 14 — Гош'в'въ ч. 15 — Родина ч. 16 і 17 — Чудный цвѣтъ ч. 18 і 19 — Кто не любивъ ч. 21—24 — Двѣ матери ч. 32 і 33. Язык і правопись всіх тих творів були народовецькі, значно відмінні від язичя уживаного „Старорусинами“

Разом станули до співділаня Ксенофонт Климкович (Іван Хмара), Володимир Шашкевич, Е. Згарський,



а з Буковини: Йосиф Федькович. В „Вечерницях“ вперше між галицькими часописями являли ся численно твори українських писателів. Іменно Тараса Шевченка: В'їдма ч. 16—18 — Остання Дума ч. 21 — Русалка ч. 22 — Гамалія ч. 23 Неофігы ч. 31—33 — Уривокъ зъ поемы: „Тарасова нѣчъ“ ч. 34 — Прологъ до поемы „Гайдамаки“ ч. 35—36 — Суботѣвъ ч. 39 — Сонъ ч. 45. Марка Вовчка. Козачка ч. 5—10. Л. Глѣбова ч. 12, 22. Кузьми Басарабця. Ляментъ сквирській (переклад, Панталеямона Куліша). За те, бѣдъ чого у мѣстечку Воронежѣ высохъ Пѣшевцѣвъ ставъ ч. 19. — Огняный змѣй ч. 20—26. — Іншій чоловікъ ч. 27—33. — За те, що стало ся съ козакомъ Бурдюгомъ на зеленѣй недѣлѣ ч. 36, 37 (переводу з російського Кс. Климовича). — Дівоче серце. Идилія (властиво: новеля) ч. 39—42 (напечатане фонетичною правописею, так званою „Кулішівкою“). Перед тим же в ч. 33 напечатано Кулішівкою допись з України Терезовського. — Басарабця Розказъ про Явдоху Долинщанку за ѣи долю тай кривду ч. 20. Мужицька дружба ч. 25—27, 29—31. — Тодбръ Буцак ч. 35. — Зъ дороги ч. 39—43. — Олексѣя Петровича Стороженка Матусине благословенья ч. 34. — Михайла Максимовича Тарасови Шевченкови 25 марця 1858. Петра Забоця Гордовита пара ч. 43. — Митра Одельковича Антѣя Михайловичъ Таньскій ч. 43.

Замітні суть також: Чого стоить Шевченко яко поет народній ч. 21. Хуторянинъ. — Згадка за Шевченка, его смерть и похорони пбсла Жемчужникова Кс. Кл. (Основа 1861, III), де поміщені з надгробних промов виголошених над могилою Шевченка: Слово П. А. Куліша, В. М. Білозерського і стих принагідний А. С. Чужбинського.

Хоть і озивались против „Вечерничникам“ так звані „тверді“ або „Старорусини“, та народовцѣв ставало щораз більше, Шевченко вже був загально відомий Галичинам, а молодіж щораз більше горнула ся під народній прапор. „Вечерницѣ“ могли-б були зачате діло гарно повести. Межи Народовцями були молоді, рухливі, талановиті люде, та не було межи ними людей грошовитих; до того самі літерати, тогдѣшні львівські народовці-провідники, не конче вели ся солідно. Як там і було, все-ж таки „Вечерницѣ“ виходили аж до ч. 34 (23 вересня 1862 р.), по чім видавство перервано. Се була перша неудача, котра значно пошкодила новому напряму, іменно межи старшими, не зовсім ще прихилившимися ся до народовцѣв. Перерва наступила

в причин матеріальних. Дочерва 1 листопада 1862 р. вийшло ч. 35. Одвічальним редактором остав той сам Федор Заревич, але прибрав собі за головного сотрудника Володимира Шашкевича. Спинене в видаваню, як редакція виразила ся, повстала в причини пережини складу в редакції і невеличкі засоби матеріальні (те було головно причиною).

„Вечерницѣ“ печатались в печатни Ставропигійській ч. 1—36. В ч. 37 пише редакція: „Понеже несподѣвано булисьмо принуждени перенестись зъ друкарнѣ Ставропигійської до друкарнѣ П. Порембы, такъ число нынѣшне мустьло спѣзнити ся“ і від ч. 37 вже печатались „Вечерницѣ“ в печатни Михайла Ф. Поремби. Дальше виходили „Вечерницѣ“ аж до ч. 43 в дня 28 грудня 1862 р.

В року 1863 вели ся „Вечерницѣ“ в початік напрямі в початку під редакцією Заревича при головнім сотрудничтві Володимира Шашкевича, а від ч. 8 (дня 21 лютого 1863) під редакцією Володимира Шашкевича. В тім річнику всі твори О. Федьковича печатані кулішівкою. Важнійші суть повістки взяті в селянського і жовнірського життя; Люба-груба ч. 1—5. — Серце не навчити ч. 8, 9. — Штефан Славич ч. 13—16. — З галицьких писателів Ксенофонт Климкович, Володимир Шашкевич, Омелян Гороцький (Городський), Грицько Бudevоля (Данило Танячкевич), іменно замітний Н. з над Слну. В його оповіданю: Три недолі, вперве находять ся лемківські слова.

З українських писателів находимо більший пай. І так стрічає ся: Костомарѣвъ (Єремія Галка) ч. 1. — П. Кудѣшъ, До братѣвъ на Украину ч. 2. — Зъ „Досвѣткѣвъ“ Кумейки. Дума (1637) ч. 6. — Історія України одъ найдавнѣйшихъ часѣвъ зъ обширнѣйшого дѣла ч. 7—11. — Тарасъ Шевченко. Чернець (етимольогічною правопису) ч. 3. — Чигрин (кулішівкою як і всі дальші його поеми тут поміщені) ч. 11. — Плач Ярославни (частина зъ поеми: „Слово о полку Игоревімъ“ перевід) ч. 12. — Кавказъ ч. 13. — И живимъ и мертвимъ и ненарожденнымъ землякамъ моимъ въ Україні и не въ Україні мое дружне послание ч. 15. — Холодный яръ ч. 17. — Митро Олельковичъ. Жидѣвська дяка ч. 5. — Лазаревський (перевід з російського) Дитинній вѣкъ Шевченка ч. 7, 8, 9. — Марко Вовчокъ. Пройдисвѣтъ ч. 10. — Олекса Стороженко. Скарбъ (кулішівкою) ч. 12. — Басарабець. Осипъ Мартинчукъ або Юзефъ Мартиновський ч. 17 (Володимир Ал.

Бернатович походив з польської шляхотської родини, став українським патріотом, дописував частійше до „Вечерниць“ і „Слова“ під псевдонімом „Басарабець“ і спирав нашу народну літературу. Помер 26 листопада 1865 р. в Одесі).

В остатнім числі „Вечерниць“ (17) напечатанім кулішівкою, поміщені уваги на „Письмо о галицко-русской словесности проф. М. Максимовича соч. Я. Головацкого“, Те письмо випечатане в „Галичанинѣ“ (выпускъ II. Львовъ 1863). Володимир Шашкевич порікає висказ і діланє Якова Головацького виказуючи всю фальш слів Головацького „касательно правописанья“ і тверджене „мы выше стоимъ въ томъ отношеніи отъ нашихъ братьей Украинцевъ“. Цікаво, як поводив ся Б. Дідицький, видаватель „Галичанина“, котрий в своїм альманаху поміщав твори Куліша, Кониського, Ісидора Воробкевича, а разом згадане письмо Головацького з листом Максимовича. Ото він перед молодцями, котрих уважав, що приклоняють ся до народного язика, читав уваги В. Шашкевича тоном мов одобряючим сказане В. Шашкевича...

Упадок „Вечерниць“ вельми пошкодив новому напряму, іменно межі старшими Русинами, котрі вже по части почали горнути ся до нового напряму. Указовано на вітрогонність молодих, їх несталість в правописи, викидане **ы**, **ѣ** і протиставляно тому солідність старших провідників Русинів, їх твердість і непохитність. Те від части переконувало многих, що не вглубляли ся в річ саму.

Головною причиною неуспіху народовців був недостаток середників матеріяльних і брак людей, котрі б без „дральства“, тихою, совістною працею могли були успішно ділати. Для нового напряму було правда много зділано, але упадок „Вечерниць“ все таки поклав велику перепону і скріпив староруську партію, котра уважала себе єдино правою і здібною єствувати. На „Народовців“ споглядали тверді яко на неспілих фантастів, котрі скорше чи пізнійше мусять лишити ся своїх мрій.

Вже сам початок видаваня „Вечерниць“ був і поклонникам народного язика не по нутру. Вийшли місто з початком січня о місяць пізнійше 1 лютого 1862 р. (ч. 1—34). Потом перервано видавати на цілий жовтень, а видавати знов почато 1-го листопада 1862. В листопаді вийшло пять чисел (35—39), а в грудни чотири (40—43). II річник проводив ся р. 1863. Виходив неправильно. В січни (від 3 січня) видано пять чисел, в лютни чотири (6—9), від 8 числа обняв редакцію Воло-

димир Шашкевич, заразом відбирав передплату (перше передплату на „Вечерницѣ“ присилано на руки П. М. Коссака), в марті три (ч. 10—12), в цвітні три (ч. 13 півтора аркуша, ч. 14 і 15), в маю одно (ч. 16), в червні одно (ч. 17). Так отже тая часопись виходила в першім річнику від 1 лютого до 28 вересня, на жовтень була спинена, дальше від 1 листопада до 28 грудня разом 43 чисел. В другім річнику 1863 вийшло лише 17 чисел (від 3 січня до 15 червня). Смутно про те згадати! Щоби часопись в новім літературнім напрямі довідно повести, треба було витревалой і точної праці, чого мимо таланту у перших народовецьких робітників на поли літератури неставало. Розуміє ся, потрібний був на початок хочби малий капіталик в руках обачного запорядника.

Зільникъ, поезії Володимира Шашкевича. Львів. У друкарні М. Ф. Поремби 1863. Окрім стихів поміщених в „Вечерницях“ і декотрих нових находить ся поема „Черна, княгиня чернигівська“.

В Перемишли вийшла р. 1863 фонетичною правописею написана брошура проф. Маркіяна О. Лавровського під наголовком: „Кілька слів на часі“, в когрій автор радить Русинам „вовсім зближались до люду, писати его мовою и ладомъ“.

Б. Дідицький від р. 1861 все говорив яко „малорос“, що „староруский“ і „простонародный“ „слогъ“ рівно хорошо звучать. А навіть іноді сам видавав народні річи пр. поезії Федьковича і книжочки в „слові простонароднім“ як „Добра жінка и лихого чоловічка переробить. Сказка народна написана Өомою Пельвецкимъ. Львовъ 1861“, а в книжочках видаваних осібно находимо згадки про Україну і Шевченка. І так в книжочці „Сонное видѣне або Розговоръ Духбвъ о польской и руской справѣ“ 1862. Оповѣдь въ стихахъ. Написавъ М. В. Р. Львовъ 1862 находимо в додатку: „Яка була доля Украины бтъ найдавнѣйшихъ часбвъ“ (виписка з граматки П. Куліша) і „Гдещо про Оукраиньского спѣвака Тараса Григоровича Шевченка“. Все те показувало, що і межі старшими Русинами новий народний напрям находив по части прихильного принята.

Святый вечеръ. Поема Евгенія Згарского. Львбвъ 1862. Тогді що до обѣму найбільше стихотворене, але слабе, що до язика мало цінне.

Маруся Богуславка. Поема Е. Згарського. Львів 1862. Также слабій утвір, що до язика трохи лішній.

Несвятоюрщина у манерах, одежі, конверсації и мнѣніяхъ (зъ недрукованою повѣсти „Мандрѣвка дѣдка по Руси“. Соч. Василь Дмитрѣвъ Залозецкій. Львѣвъ 1863.

В остатнім числі „Вечерниць“ єсть оповістка обвіщаюча видаванє нового політично-літературного вістника під наголовком „Мета“. Ту часопись в початку другого піврічя 1863 р. видавати мав місячно Ксенофонт Климкович, на котрого тепер єдино звернули очи всі народовці.

Так було оголошено. Та зараз при печатаню першого випуску редактор сильно занедужав на очи і мусів сю працю покинути та доперва при помочи добрих громадян вийшов сей випуск у два місяці пізнійше, як в разу назначено було. Відтак видавались дальші чотири випуски, а коли редактор все таки не здоровійшав, показаласть потреба дальше видаванє до иншого часу відложити.

„Мета“ була тогді в літературній часті найлучшою часописею, яку ми доси мали. З писателів українських находимо: Куліша, Гребінки (перевід), Шевченка, Гургурдядка, Михайла Чайки, Мордовцева (перепечатано). З прозаїчних річей найлучше подобались Куліша „Брати“ (в ч. 5) історичний роман початку XVII віку (нескінчений) і „Руїна“. З буковинських писателів попадаєть: Ю. Федькович, з галицьких: Денис в над Серета (Василь Ільницький), В. Маринчук, Володко Сте(бельський), Омелян Гороцький (Городський), Евгеній Згарський. Також в „живої словесности“: Коляди Гуцулів, збірник Кобринського.

Коли до того часу „Народовці“ не мали своєї політичної часописи, а статі їх політичні печатано в „Слові“, що задля ріжних причин було невигодно, то тепер вперве політичні річи могли поміщатись у власній часописи. Стрічаємо в первім Но. дописи: Зъ Києва, Зъ Харківщини, Зъ Черніговщини. в дальших Но.: Зъ України, Зъ Києва, Значене Київського университета для українського народу Левка Гончаренка, Дещо до становища Русі супротивъ ляцько-московської борби (письмо Ляха з України), Дещо про школи народні на Україні Левка Гончаренка, Допись в над Волги. Відтак в галицьких писателів Кс. Климковича: Становище Русі супротив лядсько-московської борби. Ровесна літопись. Дещо про те, яким побитом основати треба політичну програму „Мети“? Крайне слово о тімъ, якъ ми повинмаємо самостайность и единство Русі. Русь не бачить для себе ніякого интересу зъ иннішою Москвою.

Австрія и доля України (Голосъ въ надъ Дніпра); однакж язык тої статі показує, що вона писана у Львові). Згадати ще випадає про „Письмо до громади“, котре починаєсь зазивом: Славні Галичане! а підписане: „Невідомий зъ поміжъ гурту“, в Но. 3 горяче, молодече писане, з'орудоване палким молодцем Данилом Танячкевичем.

Мета. Литературно-политичній вістникъ. Видавець и Редакторъ: Ксенофонтъ Климовичъ. Томъ перший. Львівъ 1863. Львівъ. Зъ друкарні Ставропигійського Інститута.

За р. 1863 вийшли 4 ч. Но. 1 за місяць вересень (3/15 жовтня), Но. 2 за місяць жовтень (3/15 листопада), Но. 3 за місяць листопад (3/15 грудня), Но. 4 за місяць грудень 1863 (3/15 січня 1864).

Мета. Литературно-политичній вістникъ. Видавець и Редакторъ: Ксенофонтъ Климовичъ. Томъ другий. Львівъ 1864. З друкарні Ставропигійського Інститута.

За той рік вийшов лише Но. 5 за місяць січень 1864 вид. 3/15 серпня 1864. Те п'яте число єсть заразом остатне.

В ч. 4 поміщено хибно: Ще не вмерла Україна яко стих Шевченка (так бо тоді у нас думано). Находимо на рос. содержанье польськ. *treść*, німецьк. *Inhalt* слово „грясть“, котре не удержалось і уступило пізнійше в Галичині утвореному слову: зміст; подібно не удержав ся новоутворений вираз: „ровесна“ літопись = сучасна літопись.

Мимо так нещасно починаючого ся руху часописного Народовців таки в самій річі рух народно-руський переважав. Вправді провод в літературі мали все таки „старорусини“ послугуючі ся переважно польською бесідою, говорячі по руськи (звичайно дуже невміло) лиш на празник, але межі священиками і межі молодіжю під впливом стихів Шевченка і других українських писателів розвинулась дуже швидко руська бесіда. Руське слово звучало межі інтелігенцією щораз частійше.

Із старших Русинів прихильних народовецькому діланю передовсім згадати належить про М. Н. Косака. Власним накладом видав він „Львовянинъ, приручний и господарскій мѣсяцословъ“ на р. 1861, 1862 і 1863. Печатав ті видання правописею етимологічною з углядненем народних форм. В календарі на р. 1861 помістив: „Местъ верховинця. Повістка зъ правдивого случаю“ Н. зъ Н. (Николая Устіяновича). В кал. на р. 1861 находимо українську повістку „Закоханый чортъ“ Стороженка, а на стор. 84—86 випечатані кулішівкою отсі

українські стихи: „Пустка“ Т. Шевченка, „До дітей“ Кузьменка, „Пісня“ Л. Глібова, „Ластівка“, переклад Ленартовича Ст. Руданського, „Плач сироти“ Климентія. Ті поезії взяті з періодичної, руської часописи „Основа“, а разом подані суть в короткості правила української правописи з „Граматики“ Куліша, а в календарі на р. 1863 єсть „Конотопська в'їдма“ повістка Грицька Основяненка. Косак в перепечатаних українських повістях декуди позмінював вирази, а також в інших календарських річах і в його перекладах видко сліди язичя. Все-ж таки був то для народного в літературі руху щирий чоловік і положив в тім часі значні заслуги.

За старанем віцемаршала і совітника Юліяна Лавровського отворено русько-народний театр (перша представа відбулася 17 руськ. марта 1864 р. — дано перероблену на мелодраму штуку „Маруся“ Квітки (Основяненка). Штуки українських авторів Котляревського, Квітки, Шевченка (Назар Стодоля) були дуже люблені. Репертуар театру був слабкий. Головно давано переклади. З тих іменно сподобались Остапа Левицького: Мужики аристократи і пізнійше владжені: Німецькі бурши.

Тогож року 1864 вийшло „Второе поправное издание Граматики руского языка Михаила Осадцы“, в котрім правопись етимольотична першого видання з р. 1862 значно була змінена в користь народного язика (бувъ, жовтый, повный). Та зміна дуже важна, если зважимо, що грамика Осадци була приписана в школах середних яко шкільна книжка.

Початки до уложеня номенклатури і терминології природописної, народної. Написавъ Иванъ Верхратський. І. Въ печатні М. Ф. Поремби. 1864. Перша книжочка у нас в тій царині печатана правописею фонетичною.

Дуля. А. К. Випуск перший. Коштом і друком М. Ф. Поремби. 1864.

Бачучи совершенну майже недостачу книжок до читаня в ріднім язичі основав Ксенофонт Климович „Руську Читальню“, де поміщав переклади власні і других. „Руська читальня“ виходила правописею фонетичною. Ч. 1 і 2 Чайковський. Гребінка перев. з російського Кс. Климович. 3. Цигани, драма Корженевського, перев. з польського Д. Лозовський (П. Свенціцкий). 4. Шельменко-наймит, комедія Квітки, перев. з московської мови окрім ролі Шельменка Кс. Климо-

вич. 5. Косове поле, повість Хохолушка, перев. з чеськ. Лев Лопатинський; тих 5 чисел вийшло р. 1864.

Р. 1865 вийшли ч. VI. Вечери на хуторі, повісти М. Гоґоля, з рос. перев. Кс. Климкович. I. Передне слово пастуха Рудого Панька і повість: Вечер на передодни Івана Купала в переводі Мордовцева, перепечатані з його видання „Малор. літерат. Зборникъ. Саратовъ 1859“. Ч. VII. Вечери на хуторі, перев. Кс. Климкович. На тім числі скінчилось те пожиточне видане, котре виходило коштом М. Димета.

На рік 1865 видав фонетикою Лев Лопатинський „Народній Календаръ“. В нїм находить ся красне оповідане „Подоянка“. Подія з XVIII в. Павлина Свенціцкоґо.

В громадї Народовців рішено на р. 1865 основати два окремі орґани печатані кулішівкою: літературний „Нива“ і політичний „Мета“.

„Нива“ мала виходити аркушем кожного 10, 20 і 30 місяця. Редактор і видаватель Константин Горбаль. Перше число вийшло „на показъ яко додатокъ до „Слова“. „Слово“ все єще уходило покровителем „молодоруського“ напруму яко „простонародного слоґа“. Примітне єсть слово редакції „Ниви“. „Відъ часу, як змовкли у нас „Вечерниці“ а на Україні „Основа“ не має літерацької (літератської) часописі на всьому просторі рідної нашої землі“. Про літературно-політичну часопись „Мета“ навіть і не згадано. Виражає ся жаль, що у нас, „де заживаємо свобід і признаня“ запустила нива рідного слова мов після впаду Татарви або їх сусідів. Розпреділяючи, які статї буде поміщати (повісти, поезії, наукові статї, бібліоґрафічну критику), жадає редакція „громадської“ підмоги, бо „тимъ лише побитомъ змоґа прислужити ся народови“. Кінчить се слово редакція: „Сподіваємся прихильного в Громадї привіту, щирої підмоги і починаємъ в имя Боже: Помагай Вігъ!“ Головним робітником в „Ниві“ був з почину Павло Свій т. є Павлин Свенціцкий, Поляк з України, хороший талант поетичний. Писав по українськи і по польськи. По українськи зложив „Байки“, в котрих язик єсть прехороший і самі байки складені вдатно, та шкода лише, що ритм в них не всюди вдержаний. Також заповів „Руський Театръ“, котрого першу серію зложеноу з 12 штук ориґінальних і переводних мав видавати М. Ф. Поремба. Але вийшло лише 2 штучки: „Галя з опери-водевіль Ketly“ і „Гаврило Бамбула“ комедія Молієра. В „Ниві“ зачала печататись його повість з життя українського „Колись було“, дальше



„Гамлет, данський королевич“. Драма в 5 діях Б. Шекспіра, дрібні поезії, також переклади А. Міцкевича, А. Пушкіна... під буквою П. і „Подорож по Україні“ з записок Д. Л. Але в „Ниві“ ніяк не слідно якоїсь методи. Також видно, що до матеріалів не була ся часопись належито обезпечена. Єсть річи лишень позачинані, так якби читателям се було зовсім байдужим, чи яка праця скінчить ся, чи ні. Навіть головна повість „Колись було“, якою зачата була „Нива“, печаталась в ч. 1—4 і 6, а в ч. 7 находимо примітку дуже властиву. „З причини, що повість „Колись було“ не скінчилась би в „Ниві“ і за десять місяців, згадали ми її осібно надрукувати і раді як найскорійше в світ пустити“. „Гамлет“ напечатаний лише в ч. 3—9 (т. є перша дія) а „Подорож по Україні“ в ч. 4, 5, 7 і 8, та послі нічо вже не помічалось П. Свенціцького в „Ниві“, котра тепер стратила оттак одного із здібнійших своїх сотрудників. З буковинських писателів виступає Ю. Федькович, котрий окрім стихів пише повістки з життя вояцького і місцевого селянського, переважно в гуцульським говорі: Сафат Зінич, Побратим, Три як рідні брати; іграшка в одній дії: Так ває треба. Данило Млака (Ісидора Воробкевича); стихи: Гуцул сиротина, Соловій-чародій, Піснь буковинська; оповідане: Муштрований кінь. З галицьких: Орест Подушук, Володко Сте (бельський), Іван Верхратський, І. Соколик (Евгеній Желеховський), Денис з над Серета (Василь Ільницький), Г. С. (Григорій Страхоцький, Яків Чорний, Дежко Маковійчук, С. Метеля.

З українських писателів: П. Куліш. Почини лихолітя ляцького і перві козацькі бучи. — Марко Вовчок. Інститутка (перенеч. з Основи П р.). — Навроцький (Ода до юности, фарис переложене з Адама Міцкевича). — Шевченко. А. О. Козачковському. Петрусь. — Л. Мовчій. Гріх задля лиха. — Олекса Стороженко. Спомини столітнього запорожця Микита Коржа і Стехин Ріг (перевід Грицька Б.). — Гетьманець (з Лермонтова, з Огарева, Заврядне оповідане, з Гейне, Байки Крилова). — Дуже красна поема: Тиберій Грах. Автор означений двома зізвідками \*\*.

„Ниви“ вийшло всего 20 чисел (остатне в 20 липня), по-чім перестала виходити. Унадок сеї часописи був знов невдачею, котра пошкодила народній партії. Видко, ведене тої донерва починаючої ся партії обрїтало ся в руках невмілих, а також недостача середників матеріяльних важко дала ся почути.

Все-ж такі важні були писання українських писателів, хоть частійше лиш перепечатувані з видань закордонних (межи публікою були ті книжки рідкі, ледве кілька примірників находилось, межи тими і „Основа“ з р. 1861 і 1862). Для молодези давала „Нива“ ширший хід (як на той час) українським писанням і підкріпила любов к рідному языку, хоть печатались статі без належитого обладу і порядку.

Політична часопись „Мета“ для слабости редактора Кс. Климовича могла появитись доперва 17 лютого (лат. 1 марта) 1865. Виходила двоаркушевыми випусками два рази в місяць, кожного 15 і остатнього дня після руського календаря.

Мета. Політична часопись на рік 1865. Видавець и Редакторъ Ксенофонтъ Климовичъ. Львівъ. Въ печатні М. Ф. Поремби. 1865. (Так на наголовнім листі виданім з посліднім числом дня 19-го (31-го) грудня 1865). На причілку кожного Но. поміщено яко мотто з Шевченка:

В своїй хаті своя правда  
И сила и воля!

Статі Климовича одмічають ся різкістю і живістю викладу.

Іменно згадаєм: Руська народна партія и її політична Россія а Русь (зъ польского дневника „Prasa“. Одвіть Москаля Литви исповідь. Нові (з московської часописі „Свободное Слово“) Федерация и її значене для Австрії. Заказане „Мети“ причинок до характеристики старої ненародної партії. Галицько-Руська Матиця и її ціль. Народно-Руський Театръ и ёго зарядъ. Централізмъ московський. Сподівані наслідки. Azienda Assescuratrice. До спільної програми. Завданне 3-го збору Галицько-русської Матиці. Цісарський Маніфестъ. Питанне галицьке. Бюрократизмъ и автономія. Австрія и Галичина. Изъ Zukunft. Чого хотять одні і другі. Тироль и Галичина изъ Zukunft. Меморіаль и программа.

Дописи з Галичини. Вечерниці в память Тараса (допись з Перемишля). Прощальна річъ говорено на вечерницяхъ въ Перемишлі въ память Тараса Шевченка (н. Будеволя = Данило Таячкевич). Денунціантъ. Осип Сосницький. Некрологъ. Михайло Осадця. Священникъ архидиєцезії Львівської, Учитель при академічній гимназії, Докторъ філософії, Член Виділа Руської Матиці упокоївся дня 10 (лат.) цвітня 1865 р. переживши 29 літ. Ідея рівноправности въ Австрії (Допись

въ Підгір'я). Допись про Кулішівку. Московська агітація (Допись зъ Підгір'я). Прилюдна подяка ВП. О. Качалі зложена рускими слухачами Віденьського університету. Помилки наших ворогів. Дві літератури руські въ Галичині. Омелян Гороцький. — Дотеперішнє становиско Галицько-Руської Матиці. Е. Згарський. — Дещо про матеріалізм а просвіту Славян. С. Голод. — Як говорять Русини Угорські? П. П. — Слїди кулішівки у XVII столітїю. П. П. — Дещо о руських стосунках. Допись изъ Відня. Російські реформи на Русі. Из Zukunft. — Які то у нас учебники для народніхъ шкілъ. П. П. — О представленьхъ руського театру. Изъ Станиславова Ом. Гороцький. — Феллетонъ. Допись од Великихъ мостівъ. — О матеріальнімъ биті учителівъ народніхъ. — Уваги при читаню граматики Г. Шашкевича. П. П. — Школи и польска журналистика. Ф. Д. — Передъ одкритемъ засіданя краєвого Сойма. А. С. — Теперішня політика Поляків насупротив нашої Русі Л.

Дописи з України. Московські пророки на Україні. — Славянофільство московське. — О народніхъ школахъ на Україні. — Феллетонъ. Листи з Парижа. Марко Вовчокъ. — Феллетонъ. Объ тому якъ можна насажати яблунки, зъ котрихъ виростатимуть цілі будинки. — Чи войшли які переміни? — Листи зъ Києва (мотто з Шевченка):

Не вернетця, що діялось!	Не вернетця... А я брате
Не вернетця сподіване,	Таки буду сподіватись,
Не вернетця, що діялось!	Таки буду виглядати,
Не вернетця сподіване,	Серцю жалю задавати.

Галицьким Москвофиламъ. — Оттаке й досі дієтця (Зъ Задніпров'я). Михайленко. — Листи Киевського Славянина. — Феллетон. Критичний огляд української (руської) драматичної літератури (мотто з Шевченка):

И на сторожі коло їхъ  
Поставлю слово...

Котляревський и Гоголь батько (з московського журналу: „Русская Сцена“) Маруся К. (Кониський).

Окрім того в кождім Но. містить ся „Огляд політичний“ сучасний (іменно нашого краю і Австрії) та „Новинки“.

Закінчаючи видане „Мети“ помістив Ксенофонт Климович мов на розпрощанє „Слово до читателівъ Мети“:

„Через три майже роки боров ся наш орган, заступаючий

щиро народній інтересъ Русі-України противу игемонамъ польськимъ и московськимъ — зъ нашими народними противниками и твердо ми переконані, що він багато причинився до усилення народної Русі и до сконсолидовання всіхъ інтересівъ малоруських. Ми поступали завжди на легальній дорозі, путемъ органічного розвитку; — въ нашімъ государстві одзивались ми зъ найбільшою довірою, о приклоннімъ нашій народності правительстві, стояли кріпко за федеративнимъ союзомъ Австрії, уділяючимъ якъ найновішу рівноправність всімъ тутъ жпвучимъ народамъ, вгадовали симпатично про теперішнє министерство; — противу нашихъ сусідівъ Ляхівъ були ми завше справедливі і домагались відъ нихъ справедливости; — въ Росії же, де живе близько 15. милліонів малоруського народу, обороняли ми автономію України супротивъ московськимъ централистамъ и боювали такожъ за федеративнимъ устроємъ всіхъ въ Росії проживаючихъ славянськихъ и неславянськихъ народів.

Сходимо зъ поприща зъ тою переконою, що ми сповнили вірно и чесно своє завдання, що за посередствомъ „Мети“ вяснився не одинъ темний и замотаний вопросъ, що розяснилось наше становище и виказалось явно шкідливе и нашу народність підриваюче літературне прямуване нашихъ москвофілів.

В церковнімъ взгляді хоронили ми старанно церковну унію, закевнюючу народню и церковну самостайність Русі супротивъ польського католицизма и московсько-урядового православія.

Противу нашої старшої братії плекавшої по довгімъ спанку пробудившу ся Русь у її первімъ розвитку, споминали ми зъ найбільшимъ признанємъ и довірою, а якъ коли горячий нашъ патріотизмъ споводовавъ насъ до безвзгляднішого и острішого поступання на противъ деякихъ проводирівъ изъ старшої партії, то нехай будуть вони увірені, що се не походило изъ завистного серця, изъ якої задньої політичвєї думки, побільшь зъ того гіркого и смутного пересвідчення, що деякі зъ нихъ одступили відъ щирої народної думки и приклонились до прямування намъ противного и нашимъ народнімъ цілямъ супротивляючого ся.

Дорікали намъ густо-часто, що ми перші кинули міжъ нашою слабкою интелігенцією кість незгоди, що ми нашъ народній табіръ розбили на партії, но на тее ми одвічуємо, що ми завжди виступали против чужимъ яко солидарна цілість, а якъ

ми въ нашій середині викрили те, що погане и шкодливе, то скорійше можна би нам отсе вмінити в велику заслугу, и додаємо еще, що ми перші подавали руки до згоди, а именно на послїднімъ зборі Матиці, що ми перші, маючи на гадці завітне слово нашого Кобзаря:

„Обнімітєсь, брати мої,  
Молю Васъ, благаю ..“

мали охоту прибїгнути зъ щирою довірою и правдивою любовью до сивоголовихъ нашихъ боївниківъ у народнімъ бою, посивїлихъ и истерявилихъ свої сили моральні и физичні у праці для нашого людю, — але вони самі одкинули подану нами руку и станули на боку відъ нашого народнєго прямиування.

Сходимо зъ поприща зъ тою непоколебимою вірою, що нашъ народъ не вмере, не загине мимо всякихъ ударівъ польскихъ и московськихъ централистівъ, що ми колись встанемо до дальшої боротьби могучі и сильні, що нашому народові засияє колись и то въ недалекімъ времені величя будущина, що наша сила народня забъє сильнимъ и кипучимъ житемъ, и що нашъ народъ стане на рівнімъ ступені зъ другими більше розвинутими народами, и що ми розівємось крїпко підъ могучимъ криломъ федеративної Австрії, підъ ві світлою, нашому народові сприяючою Династїєю“.

„Мета“ мала вийти в 22 числах (від 17 лютого 1865 до кінця року), але для тяжкихъ грошевихъ обставин і неточности передплатників вийшло лише 18 чисел, отже о 4 числа менше.

Часопись ся виходила від ч. 1—12 „Зъ печатні Института Ставропигийського у Львові“, а від ч. 13—18 „Зъ печатні Михайла Ф. Поремби“.

Вспоминка смерті Тараса. Львів 1865. Зъ друкарні Ставропигийського Института.

О. Федьковичъ. Дві рожеві квіти. Чернівці 1865.

В остатнім ч. „Мети“ находимо таку оповїстку: „Изъ новымъ руськимъ рокомъ 1866 зачне виходити въ Львовѣ нова литературна часопись пѣдъ назвою „Русалка“ пѣдъ редакцію: Володимира Шашкевича.

Часопись та, посвящена въ головнѣй части беллетристицѣ, обїямати буде окрѣмъ повѣстей, драмъ, оповѣданъ и казокъ народныхъ, такожъ поезїи, пѣсни народнї, статьи языкословнї, монографїи и оповѣданья зъ исторїи руськои, житѣписи мужей славныхъ,

описанья подорожей, статьи зъ наукъ природныхъ, критики важнѣйшихъ дѣлъ зъ литературы руської, а чужихъ о тѣлько, о кѣлько вони якъ небудь до Руси ѡдносятся, именно же критику театральну, дописи литературного обсягу, бібліографію славянську а особливо же руську, всячину и т. д.“

Програма доводі широка. Та легше програму вложити, нїж виконати. Ту часопись видавав Володимир Шашкевич правописею етимологічною пригненою до народної бесѣди, щоби тим способом, як здавалось, легше притягнути старших, котрі до кулішїзки односились дуже неприхильно. „Русалка“ мала виходити аркушем раз на тиждень. Брали в тїй часописи участь: Перебендя, О. Верниволя, Сирота, Журавель, Маруся К. (псевдоніми: Кониський), К. Л. (історичні оповіданя), Іван Верхратський (зоологічні статї, перві в нашім язиці: Про переображеня комахъ изъ листѡвъ Кирб-ого и Спенс-ого. О жабахъ або скокахъ. Зазуля-Кукавка), Остапъ Левицькій, Данило Млака (Ісидор Воробкевич), Ксенофонтъ Климовичъ. Денись зъ надъ Серету (Василь Ильницькій), Володимірь Шашкевичъ. П. П. (Др. П. Павлусевич). Пяті роковини смерти Тараса Шевченка у Відни (Уривокъ зъ життя Віденськихъ Русинівъ) [єдина допись тут печатана кулішівкою].

„Русалка“ видавалась неправильно. В січні вийшло пять чисел, в лютни чотири числа, в мартї два, а в цвітни лише одно число (2 цвітня). На тїм 12 числі скінчило ся видаванє „Русалки“, хотъ саме в тїм числі прирікає редактор видавати дальше „Русалку“ і обіцює бїльше литературнихъ праць. Так знов невдача.

З цілої „Русалки“ найлучше подобались тогдї молодежи стишки (Перебенді, Верниволі), про котрі Остап Левицькій, один із здібнїйших і найголоснїйших народовцїв помежи тогдїшними студентами університетськими прозваний від колеїв „драла“ проказував, що тим стишкам належить по творах Шевченка перше місце. Если ті стишки порівнаєм з переважною частию тогдїшних галицьких стихописцїв, по формі і річи мусить їх узнати ся лучшими; однакож великої стійности таки не мають. Ол. Кониський для української справи своїми оповіданями, а особливо своєю розвідкою про Шевченка (двотомове виданє) положив значні заслуги, але таки поетом не був.

Починанє народовцїв так часто перериванє мало вплив уемний. Тверджено, що то неудала забавка неспїлих молодиків,

котрі з часом вернуть до „староруської“ правописи, що у загалу тогді мала дуже важне значенє. Правопись фонетична уважалась зовсім хибленою. Старші з інтелігенції майже без виєму стоячі по стороні Богдана Дідицького укріпились тепер в своїх думках. Тим часом насувались нові події політичні. Нещасно закінчена війна австрійсько-пруська викликала зміну в політичнім уладі нашого краю; перевага дала ся рішучо Полякам. Відтак заява Івана Наумовича в „Слові“ показала явно, чоґо хочуть наші „етимольоїчні правописники“ стараючі ся по можности писати „старинними“ „староруськими“ виразами. Відмежили ся тепер виразно обі партії.

На разі народовці були без часописи. Навіть так заслужений і здібний чоловік як Кс. Климович не міг межі ними удержати ся і він ради насущного хліба поїхав до Відня яко сотрудник Йосифа Ливчака для видаваня його „Славянсько-ї Зорѣ“. Климович саме тогді оженив ся, а його матеріяльні відношеня саме тогді були того рода, що межі скудними народовцями не міг ніяк удержати ся. По закритю „Зорѣ“ і виїзді Ливчака до Петербурґа він вернув опять до Львова. Занимав ся і дальше народною літературою (прим. редатовав 1872 р. політичну часопись „Основа“); однакож вже не міг виступати яко провідник народовців. Передова роль Ксенофонта Климовича межі народовцями минула безворотно.

Хоть як дуже партія народовецька була притиснена, таки посіяне межі молодію зерно не загинуло, а дальше розполоняло ся. Купка українських книжок, головно з „Кобзарем“ Шевченка на чолі, спроваджених Богданом Дідицьким, хоть і спровадених незвичайно дорого, зробило скоро своє діло. Не богато було тих книжок, тож переписовано з рук до рук і живе слово витиснуло безбарве язичє. До того видавані тут в Галичині українські і галицькі народні писаня що раз сильнійше притягали молодь, котра рідний язик сердечно витала.

Руська університетська молодь була переважно дуже убога, та саме та убога молодь зложила ся і почала видавати фонетичною правописею „Правду“ р. 1867 під редакцією Лонгина Лукашевича (перше число вийшло 1 цвітня, остатне т. є двадцять семе 21 грудня 1867). Лонгин Лукашевич молодію університетською був дуже цінений не лише задля народних гасел, але також тому, що не був „драла“. У наших первих народовців була се рідка приміта, у котрих ведучі перед поступали звичайно надто буйно, що при невеликих достатках

дуже шкодливо значило ся в многих зглядах. Лонгин Лукашевич немав таланту літератського, але з тогдішню українською літературою був доволі ознакомлений. Межи українськими літератами на перве місце клав Панталеймона Куліша. Редагуючи первий річник „Правди“ він переложив П. Куліша повість „Майорь“. В р. 1867 виступають декотрі нові народовці.

Якова Головацького, професора руського язика в університеті львівським правительством суспендовано а іменовано суплентом тої катедри Дра Омеяна Огоновського.

Партія народовців хоть і старала ся дальше розвивати, була крайно приголомшена новими подіями. Не теряла правда надії, не уставала в праці, але пізнавала всю трудність положеня.

Тогді то взяли декотрі наші священники перебиратись в Холщину. Також декотрі професори шкіл середних, кандидати професорські і инші з молодежи перебравись за кордон, межи ними і деякі народовці. Через вихід тих людей ослабила ся наша і без того нечисленна інтелігенція. Чи самі руснаки були по переході вдоволені, инше питанє; чи язиче „Слова“ могло заступити в Росії „русській“ язик, котрий показав ся їм зовсім иншим язиком, дарма, хоть їм торочено, що в Москві і Петербурзі так пишуть і говорять, як клигає „Слово“. Прийшло каєте, та ворота годі — уже вернутись не мож було, зачинились ворота на все.

Тут еще згадати нам належить про народовців, які межи молодежею р. 1863—1866 мали великий вплив і заохочували її до народного язика і народних ідеалів. Данило Тянячкєвич, питомець священничий, розентузіязмовав головно молодь сіменища священничого у Львові, а також ділав ободряючо на молодіж гімназійну.

Наталь Вахнянин, музик, питомець сіменища Перемиського, а пізнійше професор гімназійний (історик) в Перемишли і Відни, впливав на своїх ровесників і на молодь гімназійну.

Корніль Сушкевич, один із найширших і засібнійших народовців всюди в руських товариствах був дійний, а також запомагав часто по змові народовців і народовецькі діла. Його накладом печатались Поезії Тараса Шевченка в двох томах 1867 („Зъ друкарні закладу имени Оссолинських“).

На старших священників впливав благодатно іменно о. Стефан Качала в дусі народнім.

Від заснованя „Правди“ 1867 р. вже не переривано ви-



давництва тої народовецької часописи (до р. XIII, 1880), котра печаталась фонетикою. Народовців ставало все більше. Правопись в шкільних книжках була так звана етимольоїчна, але значно зміненна і призначена до народного виговору (головно після другого видання граматики Осадци з р. 1864). Ся правопись ще довгі літа удержалась і в народовецьких письмах, хоть „Правда“ все до р. 1880 виходила в фонетичній правописи по части змінній. Гидке язиче остогидло Русинам. Взагалі язик народний завладів в письмі.

---

---



# Посижіне і забави при мерци в українськiм похороннiм обрядi.

Подав *Зенон Кузеля.*

---

## IV.

### Лiтература укр. забав при мерци i їх територіальне розмiщенє.

На забави при мерци i взагалi на обряди, звязанi з т. зв. стороженєм мерця, у нас давнiйше не звертали належної уваги, хоч сей звичай мусiв бути перше бiльше знаний i поширений. Давнi описи похоронiв або цiлком його не згадували, або згадували його мимоходом, кiлькама словами, без конечних в таких разях детальнiх описiв. Замiтки в родi Бiдерманових про угорських Українцiв, що „in der folgenden Nacht leisten die Nachbarn der trauernden Familie Gesellschaft und man bringt sie mit erheiternden Erzählungen“<sup>1)</sup> або Кайндлевих (на пiдставi нотаток о. Манастирського) про буковинських Гуцулiв, що „des Abends versammelt sich die erwachsene Jugend des Dorfes — nicht um stille zu trauern, sondern zu geselligen Spielen... Märcen und Sagen werden da erzählt, Rätsel aufgegeben und gelöst. Gesellschaftsspiele aufgeführt“<sup>2)</sup> можна стрiнути часто в давнiйших етнографiчних працях, а i в нинiшних не належать вони ще до унiкатiв. Вправдi подибуємо у декотрих авторiв трохи докладнiйшi звiстки про „дивний зви-

---

<sup>1)</sup> Н I Bidermann: Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte Інсбрук 1862, стор. 80.

<sup>2)</sup> Die Ruthenen in der Bukowina (Der Buchenwald). Чернівцi 1889, I, стор. 71.

чай, званий лубком“, який видав ся їм характеристичним, одначе сі звістки були так спорадичні і дрібні, що не звернули на себе пильнійшої уваги. Тому то ще в 1902 році В. Гнатюк, передруковуючи в своїй праці „Угро-руські духовні вірші“ (Зап. Наук. Тов. ім Шевченка т. 47) описи деяких угро-руських забав при мерци і доповнюючи їх кількома своїми описами, міг заявити з покликом на Гуцульщину Шухевича (Матеріяли до укр. етнольоїї V, 243—247), „що окремі забави звісні доси тільки між Гуцулами“ (стор. 113). По правді щойно праця Шухевича і наш квестіонар в справі збираня похоронних звичаїв викликали „лубком“ більше зацікавлене; результатом того треба вважати ряд прегарних описів у збірці Гнатюка: Похоронні звичаї і обряди (Етн. Збірник XXXI—XXXII).

Найдавнійшу згадку про забави при мерци стрічаємо в половині XIX стол. в статі В К[овальського]: О руско-народныхъ звывчаяхъ (Отечественный Сборникъ. Відень 1857). Майже рівночасно довідуємо ся про істнованє тогож звичаю на російськім Поділю з праці К. Шейковського: Бытъ Подолянъ (Київ 1860, вып. 2, стор. 28), який описує і „бите лубка“. Третя з ряду вістка відносить ся до Угорської України: її подає А. Кралицький в статі: Русины дяборскіи въ Угорщинѣ (Науков. Сборникъ галицко-русской Матицы 1865) і описуючи в місци, де того-б найменше можна сподівати ся, звичай „ходити свѣтити надъ выстертымъ мерцемъ“, згадує між иншим, що по півночи бере ся молодіж „за игры, такъ званни „лопатки“ и „дѣда“ (стор. 107—108). Дальшою з черги працею, в якій згадуєть ся і забави при мерци, є статя Софрона Вітвицького: О Нусиѡach (Львів 1873). На стор. 110 читаємо тут знов загально, що „przy zmarłym schodzą się sąsiedzi i krewni wieczorem, siedząc do różnej nocy. Diak czyta psalmy, a po tych odczytaniu rozdają wódkę i przekąski gościom, młodzież zaś bawi się pierścionka, zwane „hruszka“. Sąsiedzi żałobnie trembitają, koło chaty pali się watra welyka“. Четвертий том Трудів Чубинського (Т. IV. СПб. 1877, Обряды) приніє у відділі: Похорони окремиий розділ: Время, когда покойникъ въ домѣ (стор. 705—706), в якім крім вісток про „стереженє душі“ перед капосними чортяками, з переяславського повіту подтавської губернії подано ще й передрук з Шейковського про „бите лубка“ в подільській губернії. Такий совісний збирач, як Кольберт, не міг не звернути уваги на „лубок“, збираючи матеріял про Покуте, і описав справді сей звичай в 1 томі своєї збірки: Ро-

кусіе (Краків 1882, стор. 215—216 і 190), так як його знають у селі Чортівці. У нього-ж згадуєть ся далі, чи не пораз перший, докладнійше про носижіне в першу ніч по похороні.

Особливу увагу звернено на забави при мерці в подільській губернії так як сей звичай не стрічав ся ніде більше на Україні. Крім Шейковського і Чубинського його занотував протоєрей Е. Сіцинський, тоді ще студент Київської духовної Академії, в своїй розвідці: Черты изъ народныхъ представленій о загробномъ мірѣ (Подольск. Епарх. Вѣдомости 1885, ч. 18, і окремою відбигкою, стор. 9—10), а за ним заговорили про нього досить голосно духовні круги, хочаби ріжними способами викоринити сей „дикий“ звичай. Богато місця присвятив йому протоєрей Пав. Ланевський в полемічній але живо написаній праці: Сопоставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ св. православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи — отъ рожденія на свѣтъ Божій челоуѣка до смерти и погребенія его (Прибавленіе къ Подольскимъ Епарх. Вѣдомостямъ No 16—17 1891 года), а саме в остатнім розділі VIII. Погребеніе и поминовеніе умершихъ (стор 329—331), де поминувши полемічній і місіонарський за-пад дуже вірно схоплено з життя живий образок сходити при мерці і забави в „дубок“. Острим полемічним тоном, що пригадує трохи староруські „слова“ і „носланія“ і характеризуєть ся вже самим заголовком: Дикая забава „дубокъ“, визначаєть ся дальша подібна статя священника К. С—ча (Подольскія Епархіальныя Вѣдомости в 16 мая 1898, No 19—20, стор. 492—496), в якій по описі „дубка“ і інтересних звістках про територіяльне його поширенє, подають ся веілякі способи, як його усунути з уживаня, правдоподібно з огляду на розпорядженє Подільської духовної консисторії з 6 марта 1898 р. Від сих обох статей різко відбиває научним трактованєм справи невелика розвідка сваяц. Виталія Шероцького: Народныя игры при покойникахъ (Православна Подолія. Еженедѣльникъ Подольской епархіи. Камен. Подольск. 1908, ч. 36, стор. 757—761); автор послугуєть ся тут порівняним матеріалом і стараєть ся дати научне поясненє забав при мерці.

До закордонної України відносять ся вкінци статейка Хр. Ящуржинського: Остатки языческихъ обрядовъ, сохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи (Кіевская Старина 1890, I, стор. 132), в якій згадуєть ся рідкий вже пережиток веселити ся,

співати і грати на похоронах, що давніше був в уживаню в селі Підвисокім, київської губернії.

Перша праця з докладним описом посижіння і забав при мерци появила ся щойно в 1889 р. з під пера В. М. К[озарищука] в часописи „Наука“ у Відни п. з. Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ. Автор присвятивши окремиї розділ похоронним обрядамъ буковинських Гуцулів і згадавши тут (стор. 359—360) коротко про забави при мерци, звані „грушкою“, уважав конечним ще раз до них повернути і обговорив їх незвичайно докладно в IV розділі, затитулованім „Игрушки“ (грушки) (стор. 596—605). Збірка Козарищука належить до найбогатших в тім напрямі і містить описи 22-ох ігрушок.

Проф. Р. Кайндль згадав про „лубок“ досить загально в цитованій вже праці: Die Ruthenen in der Bukowina (стор. 71); за те в пізнійшій праці: Die Huzulen (Відень 1894) спинив ся довше над гуцульським посижінем і подав опис 6 забав (лопатки, огарчика, вугля, жмурка, грушки і короля грати).

Дев'ятьдесяті роки XIX ст. принесли кілька розвідок з угорським матеріалом. Статі: Лопатки. Народные забавки въ Бергскомъ комитатѣ, въ Стройнѣ, що була поміщена в Унгарськїм Мѣсяцеслов'ї на 1892 рік (Унгар 1891) я не міг ніде дістати; збілочку забав, видруковану в Унгарськїм Листку за 1892 рік (стор. 184—5, 209—211, 220—221, 234—235), з описом 1) Лопарьки або лопатки, 2) Мельниці, 3) Діда і баби, 4) Жида, кози і цапа 5) Грушки, 6) Головеньки і 7) Ниточки, зробив доступною для ширшого загалу В. Гнатюк, передруковавши її в Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка 1912, т. XLVII, в статі: Угро-руські духовні вірші (стор. 112—116). Разом з ними оголосив він і власні описи шістьох інших забав: Дідо, Сусіда бавити ся, Вести сіль, Шийку бити і Лопатку бити (стор. 116—118).

Дуже подрібний опис забав при мерци подибуємо в анонімній розвідці, поміщеній у віденській „Науці“ за 1893 р. п. з. Объ Угроссакхъ. а то у розділах Похорони, стор. 21—22 і Опровідъ, стор. 22—27. Дуже докладно описано тут забави: Лопатки, Опровід і Жида, а крім того згадано про переважно невідомі забави в Торг, Купців, Изводителя, Шута, Турню, Мельника, Діда і бабу і Панщину. На забави при мерци звертає увагу і Юр. Жаткович в статі: Замітки етнографічні з угорської Русі (Етнографічний Збірник, II, Львів 1896, стор. 24—26) і подає опис забави в Бабу і діда та в Опровід з за-

міткою, що таких забав буває тільки, „що з них можна цілу книжку списати“.

Обширна праця кс. Мрочка: Śniatyńszczyzna (Przewodnik naukowy i literacki, 1897, XXV) не поминає забав без згадки. Крім загальних заміток про посижінє маємо тут описи „лубка“ і забави в „пана“ (стор. 590).

„Обличительный“ характер має допись про „непрыличные, навѣтъ опасныи, страшныи, а иногда и мерзеныи забавы молодежи и старших“, поміщена певно кимось з священників у львівським москвофільським тижневнику „Русское Слово“ (1898, ч. 3) в тою самою цілю, що висше згадані статі Ланевського і К. С—ча в „Подільських Епарх. Відомостях“. Але і тут можна виловити інтересні матеріали (як пр. загальна характеристика забав, забава в „Смерть“ і т. д.).

Про „свічене“ в Белелуї, снати́нського повіта, подає звістку Б. Грінченко у збірці: Изъ усть народа (Чернігів 1900).

Найбільше число „играшок при грушці“ подає В. Шухевич в третім томі „Гуцульщини“ (Матеріали до укр.-руської етнольоїї, т. V, стор. 243—247) і описує отсі забави: Зайиц, Шукало-сособкало, Коза, Сорока, Білиця, Стільчик, Діди, Двірник і джурат, Перстенец, Огарчик, Скіпка, Виса, Піжмурки, Вуглик, Млин, Вірменин, Склівка, Пец, Гліг, Королі, Солімка, Обручка, Трюхан, Вогонь. Описи Шухевича короткі але цілком зрозумілі.

Lud peczeniżyński Осипа Шнайдра (Lud, 1907, XIII) присвячує посижіню небогато місця; всеж таки згадуєть ся тут забави в „прочихана“ і „перстінце“.

Найбільше живо принесли одначе аж остатні роки, коли наслідком випрацюваного мною „Квестіонаря в справі збираня похоронних звичаїв“ і особистих заходів Гнатюка і моїх викликало ся близше заінтересованє похоронними обрядами і звернуло ся між иншим і більшу увагу на забави при мерци. Наслідком того появил ся ряд дуже докладних і обширних описів, які Етнограф. комісія видала в 1912 р. як 31 і 32 том Етнографічного Збірника під редакцією В. Гнатюка. Крім моєї статі: Українські похоронні звичаї й обряди в етнографічній літературі. Огляд студій (стор. 133—173) і бібліографія (українських похоронних звичаїв і вірувань у душу та позагробове житє) (стор. 174—202) уміщено тут 20 описів похоронних звичаїв а в тім отсі описи, в яких узглядно і забави при мерци: I. Т. Перейми (учителя) з села Ролиці Руської, горлицького пов. (стор. 205) з 2 забавами; II. учит. О. Яворського з ясель-

ського пов. (стор. 210); III. О. Охримовичівної в Волосянки, скільського пов. (стор. 227—229), в 10 забавами; IV. учит. А. Онищука з Зелениці, надвірнянського пов. (стор. 235, 237, 238—244) в 20 забавами; V. селянина П. Шекерика-Доникова в Голов, косівського пов. (стор. 264—280), в 21 забавами; VI. учит. Петра Дудека в Голов (стор. 288—289); VII. учит. Мих. Кузьмака з Жабя-Магури, косівського пов. (стор. 291—297), в 16 забавами; VIII. Ол. Кисілевської в Товмачика, коломиїського пов. (стор. 300—301), в 4 забавами; IX. учит. Ос. Михайлецького з Тростянця, снітинського пов. (стор. 310—311, 314), в 3 забавами; X. О. Ракової в Раранча, черновецького пов. (стор. 340—342), в 5 забавами; XI. учит. І. Бордейного з Молодієва, черновецького пов. (стор. 350), в 3 забавами.

Вкінці треба згадати, що забави при мерци увійшли і в наше красне письменство. В остатнім оповіданю Мих. Коцюбинського з гуцульського життя: Тіни забутих предків (Київ—Львів 1913) прегарно а заравом надзвичайно вірно змальовано образ посижіння при мерци враз з голосінями і забавами: в зайця, на ким висиш, млина і в грушку (стор. 62—66).

Забави при мерци доховали ся нині не на цілій українській території а тільки в менше доступних околицях західної України. Після до тепер пороблених записів і моїх власних студій та пошукувань, збираних в части підчас етнографічних подорожий в рр. 1904—1906 і 1912, в части при помочи квестіонарів і листів, можна вже досить докладно вазначити територію, на якій доховали ся в чистім виді первісне сторожене при мерци „посижіне“ і забави при мерци. Вона зачинає ся на самій західній етнографічній границі і тягне ся безперервно по обох боках Карпат аж до румунської етнографічної границі, обіймаючи з малими виїмками на самих долах усіх Лемків, Бойків, Верховинців і Гуцулів і то так австрійських як і угорських. Забави при мерци доховали ся далі у Підгірян (коло Надвірної і Станиславова), Покутян аж майже по Дністер і в цілій майже Буковині від Черемоша, Прута і Дністра аж до полудневої румунської границі. Коло Дністра і Прута переходить ся територія до закордонної України і, як знаємо з доносу одного місіонара Подільському Епархіальному начальству<sup>1)</sup> і в статей К. С—ча<sup>2)</sup> і Шероцького, обіймає мало не ціле ро-

<sup>1)</sup> Подольскія епархіальн. Вѣдомости 1898, ч. 19—20, стор. 493.

<sup>2)</sup> „Игра „Лубокъ“ разпространена чутъ-ли не по всей Подоліи“.



сійське Поділе, особливо над рікою Дніпром і в повіті гайсинським аж до самої молдаванської етнографічної границі. О скільки ся територія захоплює австрійське Поділе а також і Волинь, що взагалі визначаєть ся богатма старинними чертами, можна би сказати щось певного аж по переведеню умисних розслідув.

Очевидно, не на цілій означеній тут території, грають забави при мерці однакову ролю в похороннім обряді. Найбільше значіне мають вони в гірських прикарпатських околицях, а особливо у Гуцулів, і тому звідси маємо найбільше число різних забав. Чим дальше від гірського осередка в доли, тим менше значіне цілого посижіня і обрядових забав і тим менше родів забави. Так приміром вазначує Перейма з Ропиці, що „забави устроюють лише в темнійших селах“, особливо глибоше в горах, а „в селах близше світа, особливо міста, нема жадних забав, не грають у карти, заховують ся поважно“ (Етн. Зб. с. 205). Коли деякі гірські села знають і по кількадесять забав, то на Підгірю їх число рідко коли переходить 5—10, а на долах і на Поділю сходить навіть звичайно або до 2—3 забав, або вкінци до самого лише „лубка“. Так приміром великий простір російського Поділя і Бесарабії вдоволяєть ся одним одніським „лубком“ а зрештою знає хіба забаву в карти.

Для поясненя територіяльного розпростореня нашого звичаю важно вазначити місцевости (і повіти), в яких або маємо записи забав або про котрі знаємо, що в них ще бавлять ся при мерці. Місцевости сі групуємо йдучи із Заходу на Схід.

Лемківщина: \*Тарнавка коло Ганчової, горлицького пов.<sup>1)</sup>, Ропиця Руська, горлицького пов. (Етн. Зб. XXXI—XXXII, 2 забаві, в вазначенем, що забави при мерці знані і деінде по темних селах і в горах), ясельський пов. (Етн. Зб. 210)<sup>2)</sup>.

Бойківщина: \*Бориня, турчанського пов. (3 забаві), \*Лавочне, стрийського пов. (8 забав)<sup>3)</sup>, \*Волосянка, скільського пов. (15 забав)<sup>4)</sup>, \*Хащоване, скільського пов. (4 забаві), \*Головецько, скільського пов. (9 забав), \*Славсько, скільського пов.

1) Місцевости, в яких маю власні або взагалі рукописні звістки, вазначені звівдою.

2) Записав уч. О. Яворський в Яслі без докладнійшої льокалізаціі.

3) 4 записав я, а 4 згадують ся у Пачовського: Похоронний обряд, стор. 21.

4) 10 забав описала Ол. Охримовичівна (Етн. Зб. 227—228), а я сам вібрав 5 забав, незгаданих нею, і 3 забаві, описані в її збірці.

(17 забав), \* Підгородці, скільського пов. (2 забаві), \* Крушельниця, скільського пов. (1 забава)<sup>1)</sup>, \* Синевідсько вижне, стрийського пов., \* Побук, скільського пов., \* Бряза, долиньського пов., \* Ілеме, долиньського пов. (1 забава), \* Княжівське коло Рожнітова, долиньського пов., \* Перегінсько, долиньського пов. (6 забав)<sup>2)</sup>, \* Ясінь, калуського пов. (1 забава), \* Присліп, калуського пов. (1 забава).

На долах: \* Угерсько, стрийського пов. (5 забав), \* Довге Калуське, калуського пов. (?)

Гуцульщина (враз з Підгірем і Покутем): Зелениця, надвірнянського пов. (20 забав) (Етн. Зб., 237), Жибівець<sup>3)</sup>, Делятин, надвірнянського пов.<sup>3)</sup>, \* Микуличин, надвірнянського пов., \* Камінне і \* Волосів<sup>4)</sup>, надвірнянського пов. (2 забави), \* Братківці, станіславівського пов.<sup>5)</sup>, Печеніжинщина (2 забави)<sup>6)</sup>, \* Коломия<sup>7)</sup>, \* Коломийщина (взагалі)<sup>8)</sup>, Гуцульщина взагалі<sup>9)</sup>, Товмачик, коломийського пов. (Етн. Зб., 300—301, 4 забави), Голови, косівського пов. (Етн. Зб., 266—277, 21 забав), Жабє-Магура, косівського пов. (Етн. Зб., 292—297, 16 забав), \* Жабє, косівського пов. (7 забав)<sup>10)</sup>, \* Криворівня, косівського пов. (10 забав)<sup>11)</sup>, Тростянець, снятинського пов. (Етн. Зб., 310—311, 2 забави), Беледуя, снятинського пов.<sup>12)</sup>, Чортовець, городенського пов. (1 забава)<sup>13)</sup>, Космач, косівського пов.<sup>14)</sup>, Ясенів гор., косівського пов. (1 забава)<sup>15)</sup>.

1) Після заяви о. Здерковського „свічене“ з забавами знане в цілій Скільщині (Зб. VII. 1903). Се видно зрештою з розкладу висше вчислених сіл.

2) 5 забав записав Г. Кузь, одну записав я від дра Зілінського.

3) Гляди А. Онищук (Етн. Зб., 237).

4) Виходять з уживаня.

5) Три остатні села вже на долах.

6) Sznajder, Lud pieczeniżyński.

7) Інформація І. Туряньського.

8) Записано 30/7 1903 від пані Здерковської.

9) Шухевич, Гуцульщина (22 забави); С. Вітвицький, О Нисіаш (1 забава); М. Начовський, Похоронний обряд (12 забав); Шекерик—Доників, Етн. Зб., стор. 252 (в цілих наших горах); Kaindl, Die Huzulen, стор. 12.

10) Із збірки о. М. Мосори.

11) 6 забав записала В. Волянська, а 4 забави описані в „Тінях вабутих предків“ М. Коцюбинського.

12) Грінченко, Изъ усть народа.

13) Kolberg, Rokucie I, 215.

14) Шухевич, Гуцульщина, III, стор. 248.

15) Kaindl, Huzulen, стор. 12.

Поділе: Устечко, чортківського пов. (1 забава) <sup>1)</sup>.

Буковина. Гуцули: Загальні звістки у Кайндля (Nuzulen) і у В. К[озарищука] (Изъ буковинскихъ горъ).

На долах (півн. Буковина): \*Загально у повітах вижницькім, вашківськім, кіцманськім і черновецькім, а з окрема в селах: \*Глиниця, вашківського пов. (3 забави), \*Барівці, \*Калинівці, \*Чорторія і \*Карапчів, вашківського пов. (3 забави), \*Ошихліби, \*Неполоківці, \*Пядиківці, \*Зеленів, \*Бергомить, \*Дубівці, \*Лужани, \*Шишинці (по 3 забави), кіцманського пов., Раранче, черновецького пов. (Етн. Зб., 341, 5 забав), Молодія, черновецького пов. (Етн. Зб., 350, 3 забави) і \*Кучурів Великий, черновецького пов. (1 забава).

В полудн. Буковині: \*Іліг, турагуморського пов. (6 забав).

Угорська Русь: Загально у Жатковича (Етн. Зб. II, 23—25, 2 забави) і в статі Объ Угроруссахъ (Наука, 1893, 4 забав).

Лемки: Ляборські (Кралицький, 2 забави).

Бойки: Ворочів, унґварської столиці (6 забав) <sup>2)</sup>, \*Лисиче (1 забава) і \*Кушниця (1 забава), Стройна, берегської столиці (Унґварський Мѣсяцесловъ на 1892 р.).

Гуцули: Мараморощина загально <sup>3)</sup>, Терешул і Дубове, мараморської столиці (6 забав) <sup>4)</sup>.

Російське Поділе. Загально <sup>5)</sup>. Гайсинський повіт <sup>6)</sup>, околиця Каменця <sup>7)</sup>.

Бесарабія. По Дністру, загально <sup>8)</sup>.

Забави при мерці мусіли колись обіймати більшу територію, але нині вони зникають дуже скоро і уступають місце поважним церковним співам. Навіть у зазначенім висше прикарпатськім шматі землі стрічають ся вже села або і цілі округи, де забави при мерці відомі лише з назви, або і цілком забули ся. Не знайшов я їх приміром у Щавнику, новосандецького пов.,

<sup>1)</sup> В. К. О руско народныхъ звычаяхъ. V. Лубокъ (Сборникъ 1857, ч. 13, стор. 98—100).

<sup>2)</sup> Гнатюк, Угро-руські дух. вірші (Зап. Н. Т. ім. Шевч. XLVII, стор. 116—118).

<sup>3)</sup> Унґварський Листокъ, гл. Гнатюк, стор. 112; Объ Угроруссахъ, стор. 22.

<sup>4)</sup> Ibidem і Гнатюк, стор. 113—116.

<sup>5)</sup> Гляди висше стор. 7.

<sup>6)</sup> Шероцкій, ор. cit., стор. 757.

<sup>7)</sup> К. С — чъ, Дикая забава „лубокъ“, стор. 493.

<sup>8)</sup> Ibidem, стор. 493.

в Ганчовій, Смереківцях і Гладишові, горлицького пов., не згадує їх о. М. Зубрицький<sup>1)</sup> в описі похоронних звичаїв і обрядів у Мшанци і сусідних селах старосамбірського і турчанського повіта, ані о. І. Кузів<sup>2)</sup> в описі похорону в Дидьовій на Бойківщині, не знає про них і Д. Лепкий<sup>3)</sup> в своїх численних статтях про жите підкарпатських Українців з околиць Дрогобича і Самбора, а над Прутом на Буковині не стрічає їх ані Купчанко<sup>4)</sup> ані П. Руснак з Самушина<sup>5)</sup>, хоть забави в тих околицях доволі розширені<sup>6)</sup>. Такі острови стрічають ся тепер чим раз частійше і будуть все більші. Одначе і тут не завадить бути обережним у заперечуваню уживаня забав при мерци, бо практика показує, що не всі інформації цілком певні. Треба чистити ся з тим, що багато інформаторів не знає про звичаї, які труднійше заобсервувати, а ще більше інформаторів, що з різних причин не хотять казати всього. Інформації священників не завсіди певні і повні, бо люди криють ся з своїми обрядами перед ними. З моєї подорожі знаю приміром факт, що місцевий священник, щоб представити себе добрим душпастирем, заперечив існуванє забав (його жінка хвалила ся навіть тим, якби якою заслугою), коли противно селяни признали ся до забав цілком отверто, лише заявили, що криють ся з тим перед пан-отцем, бо грозив. Свящ. С. Вітвицький згадує в своїй праці про Гуцулів лише загально про дві забави, коли в інших описах Шухевича, Овищука, Шекерика-Доникова, Козарищука і ин. маємо їх незвичайно багато. І дяки, що найліпше знають похоронні обряди, не завсіди радо подають відомости. Селяни переважно нерадо дають інформації про „заказані“ звичаї, боять ся можливих прикrostий і не хотять, щоб з них сміяли ся чужі. Приміром у Веддїжи ніхто не хотів мені розказувати про забави при мерци. За те радо розповідають про своїх сусідів.

Сей стид і страх признати ся до забав при мерци похо-

<sup>1)</sup> Етн. Зб., 211 і д.

<sup>2)</sup> І. Кузівъвъ, Жите-бутє, звичаї и обычаї гѳрекого народу (Зоря 1889).

<sup>3)</sup> Д. Лепкій, Похоронні звичаї (Зоря 1883), Про небѳщикѳвъ (Зоря 1890) і т. д.

<sup>4)</sup> Купчанко Гр., Похорони на Буковинѳ і виші статї, цитовані в моїм огляді (Етн. Зб., стор. 145—6).

<sup>5)</sup> Етн. Зб., стор. 365.

<sup>6)</sup> Позитивно знаємо, що забав при мерци не знають у Вербівци, теревельського пов. (Етн. Зб., 374), на Холмщині і Підїсію (Етн. Зб., стор. 385).

дить звідси, що наші священники здавен давна виступають проти „лубка“, уживаючи до того не лише порад і просьб, але декуди навіть грозьб і церковних кар.

Тут лежить головна причина, чому забави при мерці чим раз більше затрачують ся.

В Крапній на Лемківщині були колись забави в загальнім уживаню, але скасував їх парох, о. П. В Побуці „свѣчене“ ще є, але його тепер занехують, „бо єгомосць викорінюють“. П. Шекерик з Голов каже, що „теперішними часами, вид коли проти сих забавий виступили були владики, котрі ходили суда по наших горах, Шиптицький, а найгірше Хомишин, зачели були попи и дѣйкі попивскі пидлизні заказувати сї забави“ (Етн. Зб. 266) і „навіть лучили си такі випадки, шо пип ни хотїв ити на похорон, ек єму хто сказав, шо там били грушки, або скі забави робили“ (Етн. Зб. 278).

Цілий похід проти „лубка“ зроблено на російськїм Поділю. Висилають ся окремі місіонарі, священники роблять урядові доноси, а консисторія виступає навіть з окремим циркулярем і розпорядженєм (6 марта 1898). В. Шероцький згадує не лише церковні проповіді проти „лубка“, але і „адміністративні переслідуваня“ (Народныя игры при покойникахъ, стор. 757). К. С—чъ пише окрему статю про „дикую забаву „лубокъ“ (Под. Епарх. Вѣдом. 1898, с. 492—496) і виповідає війну „лубкови“, поручаючи духовенству впливати на своїх прихожан при помочи церковно-парохіяльних шкіл і „собесѣдованій“<sup>1)</sup> в церкві і в школі і даючи їм практичні поради, як переконати нарід, щоби кинув свій старий звичай. Про нищене сего звичаю з боку духовенства довідуємо ся вже й в давнійшій статі свящ. Ланевського: Сооставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ в Под. Епарх. Вѣдомостяхъ (стор. 330). Довідавши ся припадково від сусідів, що в його селі бють „лубка“, „возмутился духъ“ його, „такимъ неслыханнымъ дотолѣ безчинствомъ“, що він зараз взяв з собою сторожа церковного і візника і пішов до хати, де лежав мерлець, щоби „задержать хотя одного и узнать, чьи то хлопцы такъ безчинствовали“. Не зловивши нікого і пристидавши „полунощныхъ пьяницъ“ — каже о. Ланевський: „на слѣдующій день я имѣлъ обильный матеріаль, по поводу „лубка“

<sup>1)</sup> „На такихъ именно собесѣдованіяхъ и слѣдуетъ поставить пер- вѣе всего вопросъ о ликости и неумѣстности игры въ „лубокъ“ въ томъ домѣ, гдѣ есть усопшіи или усопшая“ (стор. 495).

и тунеядства на „похоронахъ“, для пастырського обличительного слова съ церковной кафедрѣ, и съ той поры не бьютъ „дубка“.

Другою причиною заникання забав при мерці був зріст гражотности і просвіти між наших народом і тому не даром деякі етнографи<sup>1)</sup> виразно зазначували істноване забав при мерці тільки в темних селах.

Третою, не маловажною причиною були вкінці економічні обставини. Похорони а особливо принята підчас носижія і кошмашні звязані ще до нині з великими видатками. До мерця кожний має приступ, а кожного треба приймати і їдою і горівкою, якої відходять цілі ведра. І. Бінковський обчислив у 90-х роках, що похорони коштують 15—25 рублів, і ся сума певно не зависока і не обіймає оплати священника<sup>2)</sup>, дяка, паламара, гробаря і т. д. Галицькі похорони стоять далеко дорожше і тому не даром на селі кажуть, що мерці забирають з собою нивку за нивкою. Наслідком того зачинають тепер обмежувати не тільки видатки, але й самі обряди. Де не дають багато горівки, там зараз менше гостей, тай нема кому робити забав<sup>3)</sup>, а де ще соромлять ся зривати з старою гостинністю, там — як каже І. Бінковський — „стараються, какъ можно скорѣе сбыть покойника съ хаты, похоронитъ его, чтобы какъ можно скорѣе прекратить и сократить совершенно лишній расходъ водки“<sup>4)</sup>. Свящ. Ланевський<sup>5)</sup> також констатує про рос. Поділе, що „селяне раді би збути ся із хати своїх покійників і в один день, якби то було можливо“, а вже другого дня не дадуть священникови спокою і домагають ся похорону, бо „нима звидки тримати, світло коштує“, а властиво не так те, як угощенє. за яке по шию залазять в довги. Про Холмщину зазначив Кольберт вже давно, що звичай давати горівку устає наслідком подорожія горівки (Chełmskie, I, 182).

<sup>1)</sup> Гл. Тимко Перейма в Етн. Зб., стор. 205.

<sup>2)</sup> В лубенських пов. обчислює Милорадович похоронні видатки на 6—20 рублів (стор. 169). На Лемківщині беруть священники від 40 К в гору до 200 К (Етн. Зб., стор. 206), в Самушині на Буковині платять ся за похорон від 5—40 К (Етн. Зб., стор. 365), на Гуцульщині платили по 150 левів, „а ше и до сегодня плате по сто левив за похорон“ (Голови, Етн. Зб., стор. 263). Про кошти похоронів у давнину (з XVIII в.) гляди статі цитовані в моїй статі (Етн. Зб., стор. 171). Про високі оплати в давних часах на Гуцульщині: Kaindl, Pasterstwo i wierzenia pasterskie u Huculów (Lud, II, 1897), 203.

<sup>3)</sup> Разорительный обычай, стор. 248.

<sup>4)</sup> Сопоставленіє, стор. 330—331.

Сі коштовні приняття знані не тільки у нас, але і у інших народів, а в середовічних часах та з початком нових часів були в уживаню в цілій Європі так, що аж власти мусіли проти того виступати <sup>1)</sup>. Для прикладу наведу, що ще в ХІХ ст. мусів каринтійський сойм займати ся справою заборони, зглядно обмеження частунків при посіжіню і комахнях <sup>2)</sup>.

Економічні причини викликали зрештою і багато інших обмежень і змін у наших народних звичаях. Давнійше приміром, коли хто умер у селі, ніхто не брав ся до роботи <sup>3)</sup>, потім перейшов сей обовязок тільки на сусідів <sup>4)</sup>, а нині додержує його лише найблизша родина <sup>5)</sup>. На Великдень мертвих перше взагалі не вільно було робити, „щоб не накликати гніву померших“: тепер ніхто не відказує ся від роботи <sup>6)</sup>. Домовину робили давнійше також за дармо, приймаючи за се тільки частунок і звичайні дарунки, а нині і за се треба заплатити <sup>7)</sup>. За копане гробу — як кажуть у Волосянці — гроші не годить ся брати <sup>8)</sup> і тому гріб копає якийсь чоловік за горівку та хлібня; „але тепер сут уже гробарі єннбстайні, то берут гроші“ (Етн. Зб., стор. 227) <sup>9)</sup>.

В Ошихлібах від яких 15 літ зачинають переводити ся забави при мерці наслідком заразливих недуг, через що власти заборонювали забави (Мацієвичівна).

<sup>1)</sup> Дрібна загонова шляхта з околиць Гуца сходить ся до мерця цілим селом і виїсши мерця до сінни не і засїдає через цілий час, доки є що їсти. Для того забивають вола, свиню, кількоро овець і беруть 20—30 гарців оковити: варять при огни під голим небом (Kolberg, Chelmskie I, 183). — Homeyer, Der Dreissigste, 159. Blümml; Totenlieder, 156; Руска Рада, 1900, III, 210—211.

<sup>2)</sup> Murko, Das Grab als Tisch (Wörter und Sachen, 1910, II, стор. 140).

<sup>3)</sup> Милорадович, Сборникъ малор. пѣс., 168.

<sup>4)</sup> Етн. Зб., 207, 342, 299. Töppen, Aberglaube, 106. Bartels, Was können die Toten, 118.

<sup>5)</sup> Етн. Зб., 204. Lazăr, Südrumänen, 170. Petrović, Zaplañe (Zbornik V), 297. Meyer, Dt. Volksk., 270.

<sup>6)</sup> Домавицький, Народній календар у Ровенськїм пов. (Мат. до укр. етн. XV, стор. 66). Kolberg. Chelmskie, I, стор. 142.

<sup>7)</sup> Етн. Зб., 215 (Мшанець); 311 (Тростянець); 343 (Паранче); Козаршук, 361. Труды Чубинського, IV, 706 (даром).

<sup>8)</sup> Етн. Зб., 364 (Самушин).

<sup>9)</sup> Етн. Зб., 264 (Голови: грабар копає гроби в ціні від 1—14 корон і харч в додатку); 301, 376 (Вербівець).

## V.

## Огляд забав при мерцях „іграшок“.

Число забав, уживаних при мерци на посіжіню доволі велике і виносить по моїм зіставленням трохи понад сотку, не вчисляючи в те значне число відмін, які нераз можна би вважати за окремішні забави. Майже всі ті забави описані менше або більше докладно і лише кілька знаємо тільки з самої назви. Деякі з них відомі нам у найменших подробицях і знані в кількох або й кільканацятьох описах: інші знов виступають спорадично в невеличкім числі описів. Мимо великого числа описів їх спис ще певно не повний, і при дальших розслідах може побільшити ся. Ю. Жаткович згадує приміром в Замітках з угорської Руси, що їх так багато, що можна би в них списати цілу книгу, а крім того багато місцевостей ще взагалі не просліджено.

Богацтво забав при мерци вийшло на яву щойно в останніх роках, так що більшість описів цілком нового походження. Навіть мої власні розпити принесли ще 14 цілком невідомих забав.

Різнородність іграшок при мерци так велика, що трудно їх піддати якомусь поділові. Маємо тут останки обрядових забав, забави в наслідуванем звірят, забави в суспільно-політичною закраскою, станові забави (хліборобські, скотарські, ремісницькі), пережитки старих воєнних ігрищ, проби пописів зручності, справдішні змагові вправи, старинні і молодші гуртові забави, пригадуючі в дечім ягільки, парубоцькі забави, дівочі і діточі ігри, а вкінці, хоч у невеличкім числі навіть модерні гри, звисні з кругів інтелігенції. Деякі забави мають певну звязь з похоронним обрядом і на них ми звернули вже попередку увагу; ще більше таких забав, які могли мати обрядове значіне, як приміром забави з світлом, водою, солюю, яйцем, вугликом, вороженням і т. д.: вони могли мати оборонне значіне проти духів а може і проти самого мерця. Одначе ті розсліди не за всіди певні і завели-б нас за далеко, тому обмежимо ся тут до загального зіставлення забав, відкладаючи докладне обговорене подробиць до плянованого корпусу українських ігор і забав.

Забави угруповані так, що подібні змістом стоять коло себе, а далі наперед йдуть забави з певним або можливим обрядовим значінем, відтак гуртові забави мужеські і жіночі, а вкінці забави зручності. Усюди на перед йдуть більше знані і популярні забави.



1. Діди<sup>1)</sup>. Дід і баба голосять перебрані над мерцем. В Волосянці дід убиває бабу і над нею голосять. Зап. в Гуцульщині (Шухевич, V, 245; Криворівня, рук.) і на Бойківщині (Волосянка, рук.). Муж<sup>2)</sup>.

2. Опровід, смерть (Головецько). Наслідуване посижіння і похоронного обряду. Один кладе ся на лаву і вдає мерця, зібрані голосять смішні голосія, піп каже смішну проповідь і т. д. Зап. на Угорщині (Жаткович, II, 25; Обь Угроруссахъ, 22) і Бойківщині (Головецько, рук.). Знана на Угорщині (Wlislowski, 18—29; Dobšinský, 155).

3. Лубок, лопатка, лопарька, дранички, грушка, праннік, канчуки, шишак, лещук, шійку бити, чесати коні, йти на кукану, гембас, гамбас, прочохан, чўшка, шило.

Один жмурить у короля, пана, корови на колінах і його бють лопатою, лубком, палицею, пранником, канчуком, грушкою. Як відгадає, хто ударив, йде на його місце той, що ударив. Зап. у ріжних сторонах так, що забава загальна. Деінде грана має назву дупак. Мужеська (Товмачик: чисто парубоцька), але декуди беруть участь і жінки (Волосянка). *Udziela, Materiały etnograficzne z miasta Ropczyc i okolicy* (Zbiór wiad. do antr. kraj., X, 1866) 78 (ksiądz); Lang, Samobor (Zbornik) XVIII, 129.

4. Смерть. Жінка або парубок перебирають ся за смерть і викликають (стинають) жертви. Зап. Козарищук, 602; Русское Слово 1898; Lang, Samobor, 255.

5. Ружана<sup>1)</sup>. Дівчину вибирають за корову, вона вмирає і над нею голосять. Зап. на Бойківщині (Волосянка, рук.).

6. Чорта. Перебирають когось за чорта. Зап. на Бойківщині в Лавочнім, Головецьку, Мохнатім, Волосянці (усе рукописне).

7. Бога і чорта, ангіле кьигнут (Зелениця), тягнене бога (Голови), бога тьгнуги (Жабе). Перебрані за бога і чорта стають в сінешних дверях і тягнуть ся з своїми людьми, хто переможе, бог чи чорт. Коли переможе чорт, то чорти скачуть і тішать ся, співають і приговорюють (Волосянка). Зап. в Волосянці (Етн. Зб., 228), Зелениці (*ibid.*, 242), Головах (*ibid.*, 272) і Жабу-

<sup>1)</sup> Докладнійше про ту забаву, див. Записки, 121, стор. 208 і д.

<sup>2)</sup> При описах забав наперед подана головна назва і її варіянти, потім опис забави і її відмінн, місце записаня і надрукованя (рук. = в моїх рукописних збірках), хто бавить ся (муж. = мужеська, жін. = жіноча, міш. = мішана для обох полів), паралелі і замітки.

Małupi (ibid., 292). Міш. — Труды Чубинського, III, 65: чорт. У Поляків jawór (Kolberg, Lud. Kujawy, I, 1867, стор. 221); Lud, IX serya, 256; Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiad. do antr. kr., II), 34.

8. Тягнуть фарбу. Відміна попередньої забави з наданем імен. Зап. в Славську (рукоп.) і в тій формі загально відомо на долах, на Україні і у інших народів під назвою фарби, краски. — J. Moszyńska, Kurajo, 82. Ивановъ, Игры Купьянскаго у., стор. 61, ч. 73 („краски“). V. Rožić, Prigorje (Zbornik XIII), стор. 81; Lang, Samobor (Zbornik, XVIII), 245.

9. Вблос мечуть в миску води, а один з присутних показуючи, ніби куди пливе волос, обризує усіх водою. Зап. Коварищук, 598.

10. Вуглик вішають посеред хоромів і дмухають на него: як вуголь кого попече у лице, регочуть ся. Зап. на Гуцульщині (Шухевич, 245, Кайндль, Huzulen, 12).

11. Склівка, горшата смолять (Коварищук). Один буцім то присмолює горнець з водою (склянку) до сволока і опускає ніж на землю; коли хто схилить за ножем, наливає йому води за обшивку. Зап. у Гуцулів (Коварищук, 598; Шухевич, 247).

У Румунів на Буковині знаме під назвою: sticla 'n grindă (MarianŃ, стор. 212—213).

12. Вогонь. Один закладає другому на голову сірак і питає, що видить на світі? Коли запитаний відповість: горить, наливають йому через рукав води. Зап. Шухевич, 247; згадує Пачовський, Пох. обряд, 21.

13. Трюхан, пульпак. До бука навхрест привязують шматку, поять її водою, а потім обхляпують нею присутних. Зап. Шухевич, 247. Муж.

14. Соліжка. Парубок обіцює соліжкою піднести другого, каже йому отворити рот і всипає йому сажі із жмені. Шух., 247. Муж.

15. Доктора. Один удає вагітну жінку, що родить, а другий, лікар, поливає його водою або всипує горячого попелу за обшивку. Зап. Волосянка (Етн. Зб., 228). В Головецьку доктор „в сраку лубком дуч“ (рук.). Муж.

16. Шукає покладок. Кладуть одному яйце під шапку, а другий згадує і бе рукою по шапці. Зап. Зеленів (Етн. Зб., 243).

## Наслідуване звірят.

17. Коза. Один перебираєть ся за козу і принажений солию до жінок коле рогами і т. д. Зап. у Гуцулів (Голови, Етн. Зб., стор. 269; Шухевич, 244; Козаришук, 597—598). Знана у Румунів: Magianŭ, 204.

18. Жид, коза і цап. Жид веде на ярмарок козу і цапа, пасе їх і т. д. Цап утікає між дівчата і жінки, між старі баби і доказує, аж хата ходить. Зап. Гнатюк, Зап. Н. Т. і. Ш., 115.

19. Медвідь. Один перебраний вдає медведя, гонить за ялівками (дівчатами), аж трембітою скликані вакарі і бовгарі роблять на него облаву і убивають його. Зап. Козаришук, 597.

20. Білиця. Середуший парубок-білиця наслідує голос і рухи білиці, а стрільці старають ся вдарити його по руці; він плює і бе їх по ногах. Зап. у Гуцулів (Шухевич, 244) в Головах (Етн. Зб., 268), Жабю (Етн. Зб., 293). Муж.

21. Зайиц, продає заяця (Зелениця), зайицьи купувати (Жабє). Один продає заяця, а ніхто не хоче купувати і все винаходить нову хибу. Зап. у Гуцулів (Шухевич, 243; Козаришук, 603), Зеленици (Етн. Зб., 238), Головах (ibid., 275), Жабю-Магурі (ibid., 296), Криворівни (Коцюбинський, Тіни забутих предків, 64). Міш. Згадує Пачовський, 21.

21а. Ружана. Одна перебираєть ся за „корову“: її пасуть, доять і т. д. Зап. в Головецьку (рук.).

22. Когут<sup>1)</sup>. Без опису. Рук. звістка з Тарнавки.

## З а н я т я.

23. Вірменин, Жид купець (Голови). Один перебирає ся за Вірменина, іде на двох парубках ніби на кони і купує телиці і ягниці (між дівчатами), пробуючи чи товсті, добрі, дійні і т. д. При тім всілякі жарти з дівчатами. Зап. на Гуцульщині (Шухевич, 246), Голови (Етн. Зб., 271), Жабє (ibid., 294) (Козаришук, 604).

Гаївка: Верменчуки (Гнатюк, Гаївки, 105) не стоїть з тим у звязи.

24. Млин, млинка<sup>2)</sup>. Наслідують млин, мелене муки і т. д.

<sup>1)</sup> Про значіне когута (і курки) в похоронних обрядах. про що м. и. згадка у Льва Діякона, див. Срезневскій, Святимиша и обряды языческаго богослуженія древнихъ Славянъ, Харьковъ 1846, стор. 88; Котляревскій, р. cit., стор. 86—87.

<sup>2)</sup> Про значіне млина і млинової волі у турецьких Сербів і в Боснії див. Ястребовъ, Обычай и повѣрья турецкихъ Сербовъ, стор. 145, 156;

Забава знана загально у Бойків, Гуцулів і на Угорщині у всіляких відмінах. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242), Головах (ibid., 267—268), Жабю (ibid., 293), Шухевича (Гуц., 246 з двома відминами), Криворівни (Коцюбинський, 66 і рук. Волянської), Обь Угроруссахъ, 26, у Волосянці (рук.), Борини (рук.), Підгородцях (рук.), Жабю (рук. Мосора). Варіант у Гнатюка: Мельниця, дід і баба (ЗНТШ., 113) злучений з забавою „дід і баба“.

**Муж.**

У Румунів: то́га (Marianŭ, 205), в Білки на Буковині.

25. Везти сіль. Хлопці сидять рядом, представляючи сіль, а пани купують сіль і витягають хлопців з ряду. Зап. мною у Волосянці (тягнут соли) і Гнатюком на Угорщині (ЗНТШ., 117). Муж. Гляди ще ріпу сіяти.

26. Сіль варять. Двох перебирає ся в кожухи і вивернені шапки, варить сіль, а потім її продає. Зап. мною в Головецьку. Муж.

27. Ріпу сіяти. Хлопці (ріпа) сидять один за другим, побравши ся по під сили, а господар доглядає ріпи, сапає її, посипає попелом, а потім вириває. Козаришук, 602. У Перегінську грають подібно ріпки, при чім купець пан вириває палицею по одній ріпці. Гл. низше „баранці“. Муж.

28. Ткачі. Наслідують ткане, перевертаючи ся скоро і бючи ся по черзі в задок. Зап. в Головах (Етн. Зб., 272). Муж.

29. Заладять прясти. Парубкови припинають фартух і кажуть на печі прясти, а тимчасом надходить чоловік „прахи“ і бе її. Зап. мною в Головецьку. Муж.

30. Тешуть дуби. Кладуть по кількох межі коліна, ніби дуби і обтісують їх ремінцями на бажане купців, аж усіх обтешуть. Тоді кладуть на дворі на санки і три рази обвозять довкола хати. Зап. в Зелениці, 238. Муж.

31. Коваля. Коваль саджає парубка або жінку на стів, кує, зриває підкови і бе в підшви. Зап. у Ролиці (Етн. Зб., 205) і Волосянці (ibid., 228). Міш.

32. Роботи. Пан показує роботу, а всі ремісники пальцями за ним. Хто змилить, дістає пацу. Зап. в Товмачику (Етн. Зб., 301). Marianŭ, 198 (buvna).

33. Пана і робітників. В пана стають на службу наймити і наймички і роблять роботи, які пан загадає, за що ді-

стають потім (смішні) нагороди. Зап. Мрочко (Sniatyńszczyzna, 590), Тростянець (Етн. Зб., 310).

34. Весіля з музиками. Гумористичне наслідуване музики на весілю. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 239).

35. Церков і корчма. Коли в церкві, то молять ся, коли в корчмі, то наслідують голоси звірят; когута, бика, вола, вівці, пса, кози, вовка, перепельці, ворони, чайки, пугача, кані, шпака, сойки, голуба, дрозда і т. д. Зап. Коваришук, 600. В церков бавлять ся і у Волохів на Буковині (Босанче) і в Семигороді (Marianŭ, 203: Mönästióra).

36. Ножа грають. Доглядач шукає, хто йому вкрав ніж, вбитий вістрем у стід. Зап. Коваришук, 601.

37. Баранці. Хлопці сидять попід силу, а злодії їх викрадають. Зап. в Славську (рукоп.).

38. Обручку вкрадену вишукує ворожбит у злодія іripовідає йому. Зап. Шухевич, 247.

39. Жида. Всілякі пригоди жида, як вів коні на продаж. Обь Угроруссахъ, 23—6. Деякі частини пригадують загально ч. 18.

40. Стрілець полює на дівчата, гінчі здирають з них сердаки, а дівчата мусять викупити ся поцілуєм вибраного і обмазаного вуглем короля. Зап. Коваришук, 604.

41. Король і вїйт. Викидають розколений патик з корою „квіти“, хто має бути королем а хто вїйтом. Зелениця (Етн. Зб., 241). Тасама забава у Кайндля (Huzulen, 12) п. н. „Короля грати“ і в Ошихлібах (рук.) п. н. „Цар і коваль“. Пригадує забаву „сорока“ у Іванова (Игры, стор. 38, ч. 33), де щіпкою викидають пана, цигана і сороку.

42. Вїйт і жебрак. Наслідуване цілого поступованя при судженю злодія. Розправа: вїйт, заступник, жебрак, злодій, судія, адвокат, писар, свідки, грощ. канцелярія, суд, арешт. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 239).

Marianŭ, 211 (mânzulica).

43. Суд судить опришка і випитує про його провини. Потягають за верету і він паде. Зап. Коваришук, 600—601. Муж.

44. Гліг. Вибраний двірник засуджує парубка на легкі або смерекові буки або на гліг, а король виконує засуд. Зап. Шухевич, 247. Муж.

45. Каса. Виступають вїйт, присяжний і пан, їм кладуть гроші, поліціянти шукають, здирають фанти, відтак ліцитація, на якій треба фант викупити. Каса знана в двох відмінах (каса

плодюча) і є найпопулярнішою забавою в Головах (Етн. Зб., 272—4, 278), „бо там є і сміх і жарт, цуловане, тай всі си баве, хто лиш хоче“.

### Забави товариські.

46. Діда і баби. Перебирають ся за діда і бабу і бавлять ся в чоловіка і жінку, виправляючи при тім всілякі штуки. Дуже популярна забава, загальна, відома у всіляких відмінах або в звязи з іншими забавами. Зап. Волосянка (Етн. Зб., 229), Жабє (ibid., 295), Угорська Русь (Жаткович, II, 24: з забавою гусака печуть; Гнатюк, 113: Мельниця, дід і баба; Обь Угро-руссаяхъ, 26; Кралицький: „дід“, Козаришук, 603.

Marianŭ, 209—210: Moşnegulŭ şi baba (з Буковини).

47. Огарчик, огарка, огарок, скіпка (Шухевич), голівенька (Гнатюк), вогник (Молодієво). Запалена скіпка обходить усіх, в кого згасне, той мусить усіх цілувати. Дуже популярна забава зап. в Головах (Етн. Зб., 274), Жабю (ibid., 295), Товмачику (ibid., 301), Тростянци (ibid., 310), Паранчи (ibid., 341), Молодієві (ibid., 350), Шухевича (Гуц., 245), Кайндля (Huzulen, 12), Гнатюка (ЗНТШ., 116).

Marianŭ, 202: Luminârica в Бадовець і Босанча на Буковині.

48. Королі, Вірменин (Криворівня). Дівки мусять цілувати трох королів, в котрих один поганий, а як не хотять, то мастять їх сажєю з лозж. Зап. Шухевич, 247, Криворівня (рук.).

49. Гусака печуть. „Пан“ обмащений сажєю а коло нього двох пече гусака, викликаючи по черзі всіх, щоби цілували ся з „паном“. Дуже популярна забава зап. в Волосянці (Етн. Зб., 227), Головах (Етн. Зб., 269), Жабю-Магурі (Етн. Зб., 292), у Жатковича (24), Гнатюка (ЗНТШ., 116: дідо), Славську (рук.), Головецьку (рук.), Волосянці (рук.), Хашованю (рук.), Іліті (рук.), Криворівні (рук.: королі).

Marianŭ, 214: gâsca.

50. Ниточки. Одна жінка натне ниток, возьме їх по середині в руки а кінці дасть в уста парубкам, дівчатам і т. д., добираючи смішні пари. Коли випустить руку, мусять цілувати ся, хто має одну нитку. Зап. в Головах (Етн. Зб., 276), Жабю (Етн. Зб., 293), у Гнатюка (ЗНТШ., 116: ниточка), Глиници (рук.).

51. Загадка або ниточка. З початку ниточки, потім, хто не хоче цілувати ся, мусить сказати загадку. Козаришук, 605.

52. Колотез, копати керничку (Літ). Одно клякає, падає в колотез і просить, щоби його витягнула названа особа. Зап. в Головах (Етн. 36., 275), Жаблю (ibid., 293), Угерську (рук.) і Літі (рук.). Udziela, Materiały etnogr. z Ropczyc (Zbiór wiadom. do antr. kraj. 1886, X), 81; Lang, Samobor, 249.

53. Висіти, вішене (Голови), шибениця (Товмачик), я завис (Криворівня). Одно каже, що висять на тільки а тільки, а друге на завив ратує. Зап. в Зеленеві (Етн. 36., 239), Головах (ibid., 274), Товмачику (ibid., 301), Шухевича (245), Коцюбинського (64), Криворівни (рук.).

54. Сусіда бавити ся. Сідають на перемену хлопці і дівчата, а один в середині питає ся по черзі дівчат, кого люблять. Викликаний цілує ся. Зап. Гнатюк (ЗНТШ., 116).

55. Полоти грядки. Одна поле грядки і кличе собі до помочи хлопця. На кілька грядок поле, тільки разів цілують ся. Зап. у Літі (рук.).

56. Кликати гори у куми. Кого вибере в куми, з тим цілує ся. Зап. у Літі (рук.).

57. Носити мід. Йде від особи до особи і кому скаже в ухо: „бринь, бринь“, з тим цілує ся. Зап. у Літі (рук.).

58. Перстенець, перстень, обручка (Голови). Роздають перстенець в зложену долоню. а один згадує. Дуже популярна забава, записана в Зелениці (Етн. 36., 243), Головах (Етн. 36., 276), Молодієві (рук.), у Коварищука (602), Шухевича (245), Шнайдра (Lud peczeniżyński), Вашковеччині (рук.). Уживана і при інших нагодах, гл. Kolberg, Pokucie, I, 184; Kujaawy, I, 223; Kolberg, Lud, Ser. III, 222; IX, 259; A. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiadom. do antr. kraj., II); Lang, Samobor (Zbor. za živ., XVIII, 246). 33; подібна ягілка „бильце“ (Гнатюк, Гаївки, стор. 101). У Волохів: ineluşulu (Marianŭ, 201).

59. Жеребця. Спершу шукають „жеребця“ (ніби обручку), а в кого знайдуть жеребця, тому завязують очі і кажуть згадувати, хто його вдарив рушником. Зап. в Тростянці (Етн. 36., стор. 311).

60. Пастора. Зап. в Літі (рук.).

61. Рожі. Без опису. Зап. в Угерську (рук.).

62. Пташка. Зап. в Угерську (рук.), заг. прим. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór, II), 31 і Gołębiowski, Gry, 73; Kolberg, Lud, X Ser., 326.

63. Листоноша. Зап. в Угерську (рук.).

## Забави, сполучені із жмуренєм і битєм.

64. Бирки. Завязують одному очі і він шукає бирки, що йде з рук до рук. Зап. у Волосянці (Етн. Зб., 228).

65. Чьубрик, чуприк. Один в середині вгадує, хто його потягнув за чуприну. Зап. в Жабю (Етн. Зб., 292) і Раранчу (ibid., 341).

66. Млинець. Летінь жмурить над цебром і вгадує, хто його вдарив лопатою. Зап. Козарищук, ст. 597. Пригадує млин (ч. 24) і лубок (ч. 3).

67. Жмурка, На него. Один жмурить і мусить вгадати, хто на него всів, як на коня. Зап. в Зеленеви (Етн. Зб., 241) і Головах (Етн. Зб., 267).

68. Піжмурка. Одному завязують очі, кого зловить, той його заступає. Зап. Шухевич, 245 і Кайндль, 12. Згадує Пачовський, 21. Дуже поза тим популярна забавка, звисна під всілякими назвами: жмурка, панаса (Ивановъ, Игры, стор. 2, 52, 59, 60), чорна (сліпа) корова (Маковей, стор. 140—1). Милорадовичъ, Сборникъ малор. пѣсень (Сборникъ харьк. ист.-фил. общ. X, 55). J. Moszyńska, Kurajło (Zbiór wiadomości do antr. kraj. V), 83.

69. Сорока, скрепачка (Волосянка). Один жмурить і вгадує, хто то вдає сороку. Зап. в Головах (Етн. Зб., 268), Жабю-Магурі (Етн. Зб., 295), Жабю (рук.), у Шухевича (244), Козарищука (602) і в Волосянці (рук.).

70. Поіана. Двох завязує собі очі, бере в руки повязані плати і бе ся, куди попало. Зап. в Жабю (Етн. Зб., 295).

71. Грати бирки. Один кидає бирки; як 4 впаде плазом, то бе всіх „ганчуком“. Зап. в Волосянці (рук.). Кидане бирки також в числі 41.

72. Сосбкало, шукало (Шухевич). Подають по під коліна один одному тудз, а той, що в середині, „кіт“, мусить вгадати, в кого в. Зап. в Головах (Етн. Зб., 270), Жабю (ibid., 295), Шухевича (244), Мосори (рук.: теж стільчик), Вашковеччині (рук.). Забавка знана і при інших нагодах (Kolberg, Pokucie, I, 191). Труды, III, 96, жгут. У Румунів: ciuștea (Marianŭ, 196).

73. Кбса, лиса. Позасідавши кругом лицем до середини, де присів „кіс“, подають собі потайки „скрутец“ і бють коса, а він має вгадати хто. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 241), у Козарищука (601), в Борини (рук.), Волосянці (рук.: „рукавиці шиють серед моста“), Головецьку (рук.: „у квас сідаєме“),



у Гнатюка (117: „шийку бити“), в Каміннім (рук.: „бють канцурами“). Забава зближена до сосокала, а в деяких відмінах пригадує „лубок“. Moszyńska, Кураїло, 82 (квас). Kolberg, Pokucie, I, 191; у Мазурів „w lisa“: Lud, III, 882; Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiad., II), 31 і цит. Gołębiowski, Gry i zabawy, 75 (lis).

74. Галембеза, глембізи, журавля, крикала. Короля чіпають ся хлопці: він бе остатного жердкою, а той утікає і закручує цілий ряд. Зап. в Головах (Етн. Зб., 276), Жабю-Матурі (ibid., 296) і Жабю (рук.).

75. Коваля. Кілько хто викине бичиків, тільки дістає на руку ударів. Зап. в Ранчу (Етн. Зб., 341).

76. Стільчик, позич мені стільчика. Чотирох сидить на стільчиках, а пятий старає ся захопити місце, коли вони міняють ся за місця. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 238) і у Шухевича (245).

77. Кучі. Хлопці беруть ся за шиї, стають один коло другого тісно і творять кучу. Довкола гонять свиню і коли вона відре ся до середини, то той, хто впустив, стає свинею. Зап. в Волосянці (Етн. Зб., 228) і Хащованю (рук.). Подібне до ката і миші.

### Забави зручності.

78. Бука тягнуть. Хто кого потягне на свій бік. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242). У буковинських дітей ся забава називаєть ся „кобзлянка“ (Маковей, 142).

79. Кота тягнуть. Хто довше витримає бука? Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242) і Головецьку (рук.).

80. Коня. Дужане, хто сильнійший. Зап. в Перегінську (рук.).

81. Мурашка. Хто сильнійший. Зап. в Перегінську (рук.).

82. Битє комина, пец, горшків. Вправи патином, щоб не допустити до стручення вбитого ножа. Зап. в Головах (Етн. Зб., 271), Жабю (ibid., 294), у Шухевича (247): пец, в Головецьку (рук.) і Перегінську (рук.: горшків). Lang, 251.

83. Медведя бити. Парубки їздять на собі по хаті і намагають ся скинути себе взаємно з „живого коня“. Зап. Пачовський, Похор. обряд, 21.

84. На віблицю скачуть. Зап. в Головецьку (рук.).

85. Сало тягнуть. Лізуть по дручкови до повали і через

вікно скубають солому „сало“. Зап. в Волосянці (Етн. Зб., 228) і в Славську (рук.: Сало різати).

86. Яйце бнти. Ножик падучи зі сволюка має розбити яйце. Зап. у Козарищука, 598.

87. Буді красти. Ловити булю, як паде з гори. Зап. в Волосянці (Етн. Зб., 228 і рук.).

88. Грошик тягнуть з води, керничка. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242) і у Козарищука (604).

89. Здоймати губами їрийцар. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 243). Пор. Dobrowolski, Lud hrubieszowski (Lud, I), 216.

90. Горівку пити. Діставати патином землю. Зелениця (Етн. Зб., 243).

91. Зв'язаний встане (з землі). Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 243).

92. Бараболі. Кружать бараболею під горшком. Козарищук, 604.

93. Два ножі ва одним крейцарі танцюють. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242).

94. Шила. Сидять з виставленим великим пальцем до гори, а один тримає попри се шило. Коли той, що ходить і бе кулаком по пальцях, не спостереже шила, то мусить сильно вколоти ся, коли трафить на палець з шилом. Зап. в Раранчу (Етн. Зб., 341).

95. Вовки. Згинає ся прутик в каблучок у виді лука, на обох кінцях обв'язує ся ниткою, яка творить тятиву, вкладає ся між нитки скалку або патичок, через обкручуване нитка напинає ся і тоді скалка, чи патичок скаче в голову, де звичайно застрягне в волосю так, що треба витягати. Притім жартують. Зап. в Каміннім (Левицький).

### Без опису.

96. Олій бити. В Лавочнім (Пачовський, 21).

97. Ординанц. В Лавочнім (Пачовський, 21).

98. Гарбуз. Жабе (рук. Мосора).

99. Дурнішьяка. Жабе (рук. Мосора).

100. Панщина (Объ Угроруссахъ, 26).

101. Турня (ibid., 26).

102. Шут (ibid., 26).

103. Изводитель (ibid., 26).

104. Торг (ibid., 26).

Як видно з отсего зіставлення, більшість забав виконується мущинами, а решта належить до забав мішаних. Оскільки можна вносити з записів, чисто жіночі забави належать до рідкостей і лише перстенець, сорока, смерть, заяць і ружана належать, хоч не виключно, до жіночого репертуару. Малі хлопці мають рівнож свої забави (прим. везти сіль) і виконують донекуди, як приміром у Перегінську і забави дорослих (канчук, ріпки, коня, горшків, журашки).

До найпопулярніших забав належать: лубок (понад 40 записів), гусака печи (з 11 місцевостей), коса (7), млин (13), діда і баби (7), огарчик (9), бога і чорта (5), перстенець (7), сорока (6), купця (4), ниточки (5), продавати заяця (7), висіти (6), коза (3 + 1), комина (5), колотез (4), галембеза (3), сосокала (5), жмурки і піжмурки (5), король і віт (3), білиця (3), опровід (3), діди (3). За те около 50 забав стрічає ся спорадично, бо маємо їх тільки в однім описі.

Дуже тяжко рішити ся, чи деякі забави характеристичні для певних територій, бо до того маємо ще за мало матеріялу. Все-ж таки і з дотеперішнього матеріялу загально розпростореними можемо вважати забави: лубок, перстінчик і забави з битем канцуром у веїляках відмінах. Що до територіяльного розділу забав, то характеристичними для Гуцульщини забавами були-б забави зручності (майже всі), смерть, церков і корчма, стрілець, суд, віт і жебрак, весіле з музиками і т. д., для Бойківщини забави в доктора, сало тягнуть, ружана, опровід, для угорської Русі забави з Жидом, для долів забава в пана, що завдає роботи. Се показує дотеперішний матеріял, одначе сей образ змінить ся з прибутком нового, який автор просить дуже надсилати або на його адресу або впрост Комісії Етнографічній Наук. Тов. ім. Шевченка.

### Доповнення до 121 тому.

До стор. 184: Al. Majkowski, Szkice z życia Kaszubów w pow. kałuskim (Ziemia 1913, стор. 407); Милићевић, Живот Срба селака, 1894, стор. 341; Lang, Samobor (Zbornik za nar. život, XVIII, стор. 126—138); Puste noce. Echa Płockie i Łomżyńskie 1898 (Gawelek, Bibliografia ludoznawstwa polskiego, ч. 1932, стор. 104). До ст. 185: Birlinger, Volkstümliches aus Schwaben, 409; T. Wolff, Volksglauben und Volksgebräuche an der oberen Nahe 1905, стор. 196; M. Foyen, Einige Sitten und Gebräuche aus Blankenheim (Zeitschrift des Ver. f. rheinisch-westphal. Volkskunde, II, 89).

- До стор. 187 і 199: Helena Muzikowska, Biskupie miasteczko (Ziemia. 1913, стор. 714): при бурмістрі з Мушини (в XVIII ст.) гості дві ночі забавляли ся, пили, співали і оповідали смішні оповідання.
- До стор. 190, 183; von der Steinen, Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens, 1894, 458 (шум), 495 (танці і забави при мерця), 497 (мімічні гри); Харушин, Етнографія, стор. 199.
- До стор. 190—191: Fritz Schmidt, Sitten und Bräuche des rumänischen Volkes bei Hochzeits-, Tauf- und Totenfeiern (Karpathen, Kronstadt 1911/12, стор. 151—2); Парашкевовъ, стор. 393—400.
- До стор. 198: Kondziella, Volkstümliche Sitten, стор. 134.
- До стор. 204: Парашкевовъ, 384; John, Aberglaube, Sitte und Brauch, 1909, стор. 121; Rockholz, Der deutsche Glaube, I, стор. 207; Krauss, Slavische Volksforschungen, стор. 113; Kondziella, Volkstümliche Sitten und Gebräuche, стор. 135—136.
- До стор. 211: Похорони і празники (Руска Рада. Чернівці 1900, II, стор. 210—211).
- До стор. 214: Ігри як частина похоронного обряду доховали ся до нині у Осетин, де на похоронах відбувають ся перегони кіньми: побідник дістає в нагороду одіж небіщика, його сідло, нераз коні, бики гроші і т. д. (Сборникъ свѣдѣній о Терской области. Владикавказ, 1878, стор. 301—302).
- До стор. 216: A. Brückner, Wierzenia religijne i stosunki rodzinne (Encyklopedia polska, 1912, IV/2: Początki kultury słowiańskiej, стор. 171); Niederle, Život starých Slovanů, I, 1911, стор. 224—379.
- До стор. 220: Уже Валяфрід Страбо наминає духовних „heidnische Lieder und abergläubische Mummereien dabei nicht zu dulden“. Священики підчас похоронного пиру не повинні пити, жартувати, сміяти ся, співати; недоволені також „Schwert- und Fackeltänze sowie Mummereien“ (Ruland, Geschichte der kirchlichen Leichenfeier, стор. 179—183).
- До стор. 221: M. Foyn, Einige Sitten und Gebräuche. II., 89.
- До стор. 222: У Словінців (Етногр. Обзорѣніе, XXXVIII, 1898: Хр. Ящуржинскій, О погреб. обрядах, стор. 95), Чергедських Болгарів (Pič i Amlacher, Die dakischen Slaven und die Csergeder Bulgaren. Věstnik král. čes. spol. nauk., tř. fil.-hist.-filol., roč. 1887. 1888, стор. 284), цілу ніч бавлять ся, співають веселі пісні і грають ся.

## ДОДАТОК.

# МАТЕРІАЛИ.

В сїм додатку поміщено виїмки з відповідий, які я дістав на мій кветіонар. Перші відповіді передаю в скороченій по змові формі, лише відповіді В. Боровського і буковинських співробітників подаю в цілості, бо дають в частині новий матеріал, в частині дотикають мало розсліджених околиць.

### I.

В давнійші часи забавляли ся люди при мерці з горівкою. Без горівки не могло обійти ся, хоть найбільшійший, мусів напоїти свої гості бо і на похорон би був ніхто не прийшов.

Давнійше були в уживаню різні забави, але запронали ся. Бували такі забави, що у хаті лежав мерлець і в сїнях гуляли, або було так, що мерця винесли з хати, а забава з музикою до хати.

Ті забави без музики, що вживають ся при мерці, се лопати, рожі, падати в кирницю; пташка, листоноша бавлять ся тільки в місті (мабуть у Стрию *Куз.*).

Падаю в кирницю бавлять ся так. Один каже: „падаю в кирницю“, а другий з присутних питає ся: „на кілька метрів“? Той, що подає се, сїдає або клячить на землю і каже на кілька метрів; тоді питають ся його, кого жадає собі, щоби його витягнув, і той каже, хто йому сподобасть ся і кличе, і кілька той казав метрів, тільки має поцілувати його.

З мерцем нічого не роблять. Є промови, примівки і приспівки, а також голосять і нарікають при мерці.

Родина заховуєть ся при мерці сумно. Але бувають родини, що мерлий лежить в хаті, а родина гуляє в сїнях і фіїлює багато.

При мерці має ся співати псалтир. По селах запрошує родина дяка і дав йому за цілий псалтир 6 К, а за пів 3 К, і так співають і пють горівку, і знов співають ще ліпше, і так тягне ся цілу ніч.

При мерці трапляєть ся, що сварять ся, але рідко. Трумну роблять коло мерця.

Родина перебираєть ся.

Світло світить ся цілу ніч або (?) цілий день. Світло воскове. Окремої ватри не розпалюють. Світлом не бавлять ся.

Цілу ніч обовязана сидіти вся родина. При мерці спати не вільно і не дозволено в тій самій кімнаті, в якій лежить мерлець, але люди помимо того сплять. На поминках нема окремих забав.

*Подав Василь Пахольчак з Угерська коло Стрия.*

## II.

1. В Підгородцях бувають забави при мерци, звані „світички“. Відбувають ся для розривки, щоби погішити родину помершого, щоби хатним не нудило ся в ті ночі, коли то мерлець лежить наріджений, бо тоді боять ся духів.

2—3. Забави відбувають ся у всі ночі, як лежить мерлець, у хаті, де лежить мерлець або в сінях, як багато є людей, при отворених дверох від хати. Забави відбувають ся при келішку горівки.

4. Поодинокі забави називають ся ріжно, прим. праник, шлин. Найважнійша і найгарнійша забава є праник.

В праника бавлять ся в сей спосіб: Одного з гостей (хлопці, дівчата, старші менше) вибирають королем. Король сідає на сталець серед хати або сінній. Його коронують в той спосіб, що бють праником в ногу, яку має на даний знак піднести в гору. Той що хоче бавити, сідає королеви в коліна на другий сталець; король закриває йому очі і каже піднести йому ногу. Один з юрби прибігає і бє його в ногу (підшву) праником нераз так сильно і болючо, що сльози покотять ся в очий. По удареню кидає борзо праник на землю і стає між товаришами. Король відслонює удареному очі, а той має вгадати, хто його „парнув“. Як угадає, хто вдарив, то міняють ся, а не вгадає, то ще раз сідає на сталець і так йде в безконечність, нераз і цілий вечір мусить сидіти і зносити удари серед сміху товаришів.

5. Мерця не зачіпають в забаві — хіба що, як хто гнівав ся на небіщика, то дотикаючись мизинного пальця вмерлого, перепрошуєть ся із ним.

6—7. Родина заховуєть ся пасивно, від часу до часу заводить, участи не бере.

8. Співають при мерци передовсім пісні „посмертні“: „Памятайте християне, що ся потім з вами стане“, „Прийде година“. Буває також читанє веселе, гумористичне, примівки і загадки.

9. Ні.

10. Через цілу ніч світить ся світло, найбільше білі свічки.

11. При мерци сидить тепер родина, давнійше наймала „бабу“ (звичайно стареньку), яка сторожила. В тій самій кімнаті, де мерлець, вільно спати.

12. Як виносять в хати труну, то ковтають 3 рази труною з мерцем в пороги, щоби по смерти не ходив і не „пуджив“ (страшив). За труною сиплять мак по дорозі, від хати аж до цвинтаря, бо кажуть, що трудно буде мерцеві вайти у село, хіба аж повбирає всі верна маку, розсипані по дорозі.

Цілу ніч по похороні мерця світить ся світло. Кладуть тої ночі миску води, щоби душа мала де обмити ся, як прийде, то в, щоби душа очистила ся від гріхів.

*Від Петра Макогона в Підгороднях, скільського повіта, записав Василь Дуда, укрінч. студ. теології.*

29. XII. 1913.

### III.

#### Опис забав при мерці в Славську.

1. Лопатка. На лаві коло стола сїдає оден з учасників забави, вибраний „за пана“, і бере капелюх до рук. Перед ним сїдає на низший столець хтось другий, котрий добровільно зголосить ся. Пан наслонює йому очи капелюхом, а він підносить ногу скілько може до гори. Котру ногу має піднести — се вже залежить від його волі. Нога усе в в обуві і то звичайно в ходаках. „Ідучі на осьвічуваня“ (сидіти коло мерця), котрі мають намір брати участь у забаві забезпечують ся перед наслідками сильних ударів в той спосіб, що вкладають до ходаків багато соломи, або попелу, або шматі. Більш здорові і сильні не вкладають до ходаків нічого. Коли той, що має заслонені очи, підніс ногу, ударяє його хтось з поміж близько стоячих з цілої сили вздовж по стопі лопаткою ad hoc зробленою і кидає лопатку на землю, а сам мішаєть ся ві стоячими так, що усї рушають ся; лопатка довга 40—50 см. В тім часі коли той, що вдарив, кидає лопатку на землю і мішаєть ся з иншими, „Пан“ відслонює удареному очи і каже до нього: „Угадай, котрий тебе ударив“? Той каже показуючи рівночасно пальцем: „Може ти, Василю“, або „може ти, паничу, ударив“? Коли угадає, то вказаний сїдає на його місце, коли ні, то сам сидить дальше так довго, аж доки не вгадає. Через те нераз мимо добрих підстілок в ходаці не може битий стати на ногу.

Участь у тій забаві можуть брати так мушчини, як і женщины.

2. Баранці. Участь у тій забаві мають виключно мушчини і мушчить їх бути найменше 10. Від стола до порога стоїть лавя. На ту лаву сїдає оден перед другого від стола аж до порога. На лаву сїдають як на коня і кожний задний обнимає того, що перед ним сидить, сильно руками і держить, щоби, як прийдуть злодії, не могли украсти „баранця“ себто одного з них, бо усї сидячі на лаві зовуть ся баранцями. По обох сторонах того ланьцуха сидячих стоїть оден загінчай<sup>1)</sup> з ганчуком в руці і баранковою, до гори дном виверненою шапкою на голові. Ганчук є силетений в хусток або шалів. Двері в хати до сїний стоять отво-

1) Загінчай = господар, властитель худоби.

реві. В сінях є найменше 5 злодіїв і 1 купець. Купець має на плечи бесаги, набиті соломкою, в кишені або ремени (чересі) папір або в місто нього тріску деревляну, а на голові часом на взір загінчаїв баранкову шапку. Бесаги роблять з гатів чи там порток. Купець іде до хати до загінчаїв купувати баранці, а в тім часі загінчаї промовляють до баранців: „Гатьга, гатьга, баранці нап'ємо ся литки“<sup>1)</sup>. Купець входить до хати і каже до загінчая: „Помай Біг, щупаку“. Загінчай відповідає: „Поцілуй ме в сраку“. Відтак питають ся загінчаї купця: „Звідки ви“? Купець відповідає: „З Роздуло-би-вас“. Купець питає: „Що ту маєте“? Загінчаї відповідають: „Баранці“. В часі тої розмови заглядають злодії в сінний до хати. Тоді купець починає годитись з загінчаями за баранці і передіймає невпинно бесаги в одного плеча на друге, але усе так, що когось тими бесагами досягне й ударить. Загінчаї кажуть: „Покажи пас“! Купець відповідає: „Я свині не пас“. Тоді впадають до хати злодії, хапають одного баранця і втікають до сінній. Загінчаї пускають ся за ними і бють ганчуками, куди попало. В сінях вже перестають бити. Украдений пристає до злодіїв, а тоді розпочинаєть ся торг наново і так повторяєть ся аж покрадуть усі баранці. Тоді кінчить ся вабава.

3. Сало різати. Вносять воринку<sup>2)</sup> до хати і вкладають горішнім кінцем у вікно в повалі, котрим дим з хати виходить. Один іде крадькома з сінній на під і бере з собою коновку води. Зібрані в хаті пробують лізти по воринці на під віби по сало. Коли хто підлізе близько до вікна, тоді той з пода виливає на него воду. Повстає великий сміх і на тім забава кінчить ся.

4. Тягнути фарбу. Участь у забаві беруть виключно мушцини і то більше число. Наперед вибирають з поміж себе двох найсильніших і іменують одного ангелом, а другого чортом. Ангел і чорт ідуть до сінній, а один у хаті надає всім прочим якісь імена і то головню від дерев: пр. дуб, смерека, базник (се в вірованю народу мешканє чорта) і т. д.; однак між іменами, впрочім довільними, мусять бути такі: церков, корчма і млин. Коли скінчить називати, кличе: „Вже“. Се знак для ангела. котрий стає зараз у сінях під хатними дверми кличе: „Бембелем“! Тоді хто небудь з тих, що бавлять ся у хаті, питає: „Хто там“? Ангел відповідає: „Ангел“ Той в хати питає дальше: „Який“? Ангел відповідає: „Сліпий“ або: „Глухий“. Іншої відповіді від тих двох (сліпий, глухий) не може бути. Давши таку відповідь входить ангел до хати і стає коло порога. Тоді знов хтось питає: „Що треба“? Ангел відповідає: „Фарби“! Той питає його: „Якої“? Ангел каже тоді, якої хоче

1) Горівки. 2) Патик.



фарби пр. церков, дуб і т. д., але усе тільки одно імя. Коли трафить на таке імя, котре є між названими, тоді той, що має таке імя, відзивається і від тої хвилі належить уже до ангела. Ангел веселий і вдоволений в „душі“ вертає до сінній. Коли не угадає фарбу, то в плачем вертає до сінній. Тоді приходить черга на чорта, котрий усе робить так само. Ріжниця тільки та, що коли чорт угадає фарбу, то не лишає її вже в хаті, але серед співу яких веселих пісень провадить до сінній. Рітко коли лишає угадану фарбу чи там свою „душу“ в хаті. Коли чорт не угадає, то заводить і утікає до сінній. Відтак іде угадувати ангел і чорт на переміну, аж доки не угадають усіх фарб. Потім стає чорт зі своїми людьми в сінєх, а ангел у хаті зі своїми. Через отворені хатні двері подають ворину. За оден кінець ворини чіпають ся люди ангела, а за другий люди чорта і тягнуть, хто дужчий. Хто перетягне на свою сторону, то той міцнійший. Тоді відкидають ворину (часом в часі тягання поломить ся), а ангел стає до борби з чортом, котрий котрого перемаже. Коли оден одного повалить на землю, люди побідника вибухають радісним сміхом і на тім забава кінчить ся.

5. Гуску печи. Кладуть на світичи (припічку) огонь зі скіпок (дрібних скалок). Оден сідає на припічку коло огня, бере на скіпку митку і держить її над огнем, а сам дримає, ніби спить. Його сусід тручає його рукою і кличе: „Чоловіче, гов, що ти робиш? вставай!“ А той ніби зі сну зривається і кричить перешуджений: „Гов, гов!“ і буцімто дуже заспаний махне миткою й ударить кого з близько стоячих по твари. Тоді той, що будив його, питається: „Мой, що ти робиш?“ А він відповідає: „Гусака печу“. А той питає дальше: „А чому-ж ся не пече?“ Пекучий відповідає: „Бо в нього масть не тече“. Тоді той що пече гусака, бере до рук, оглядає і зачинає сумно плакати. Сусід питає його: „А чого плачеш?“ Той, що пече, починає оповідати прикру історію свого гусака. „Я, каже, йшов горі селом до того а того (ту подає імя і прізвище) і повернув-єм до него до хати, а гусака забув-єм у себе в дома. Я сиджу в хаті і говорю з тим (тут подає імя і пр. з Іваном, Федором), аж чую на дворі крик і писк. Я вихаплюю ся з хати і дивлю ся, а мій гусак-сирота вибіг в дому ва мнов. Жінка того а того газди (тут подає прізвище) увиділа його, кличе свого газду з хати і каже: „Дивись якийсь ось де звірь“. Вони оглядають і не знають ти, аж догадали ся, що то мій гусак та взяли його бити і кажуть: „Ого, то того кметя звірь! Сам не має де бути, а гусака водиш за собов та нам шкоду робиш!“ А жінка каже дальше: „Газдику, забиймо того звіра“. Серед сього оповіданя той, що пече, оглядає свого гусака, а в него висить цура (нитки). — „Як“, мовить він дальше, хопили мого гусака обоє в газдов, як почали бити і забили на смерть. Тогди жінка того

газди, що забив, бере гусака в руки, то за голову, то за ноги оглядає і каже: „Дідику, я з того буду мати ушка<sup>1)</sup>, а з того поводи<sup>2)</sup> на мішну<sup>3)</sup>, а з того когутки<sup>4)</sup> на уха, а оде мовить, жила, жила, яби довго в тим прожила“<sup>4)</sup>. Скінчивши те оповіданє, каже оповідач далі: „Тогди в нього масть потече і порепенить<sup>5)</sup>, як тота а тота (тут подає імя одної жінчини, котра в при забаві) того а того (імя муцини) поцілує“<sup>4)</sup>. Вказана жінка іде і цілує. На тім кінчить ся забава.

*Записав у Славску, пов. Стрий, від Ф. Кіраля, Стефан Підручний.*

#### IV.

При мерци устроює молодіж забави як: канчуки, ріпки, коня, горшків і мурашки. Сі забави були уживані, від коли память сягає, і все в той самий спосіб, а щоби були які інші і нині затратились, про се не можна ніде і від нікого довідати ся.

Забави виглядають ось як:

**Канчуки.** Сплітають ві старих шмат полотна, вибирають малі хлопці в поміж себе „пана“, кладуть поєдинче перед паном лежачого хлопця, закривають йому очі, причім питають: „Угадай, хто вдарив“? За котрим равом відгадає, тоді його й пустять, а на то місце кладуть того, котрий вдарив, і так по черзі.

**Ріпки.** Поклавшись сидячи в ряд, оден другого обійме за груди. З переду приходить „пан“ і купує ріпки. Другий пан відповідає: „Та вижкниси“. Перший дає в руки сидячому палицю в руки, котрий сильно тримаєсь, а той тягне, в заду всі разом тримають ся і так по одному вириває.

**Горшки.** Ставлять на трех коротких патичках помело. Два хлопці беруть за жердку. Перший обернувшись в зад остро цілить, щоби друлити помело, а той рівночасно відвертає, щоби не поцілив, значить щоби не збив горшки.

**Коня і мурашки.** Дужають ся, котрий сильнійший.

Все теє уживають при мерци.

Говорять, що гріхом є бити канчуками, провадити ту забаву, бо в той спосіб питали Ісуса Христа, коли водили на суд від Пилата до Каяфи і ударяли його, закриваючи йому лице, при чім питали: „Відгадай, Христе, хто тебе вдарив“? Се має бути гріхом і тому кажуть ту забаву закинути.

1) Політички при косі.

2) Ремені на котрий привязана мішна.

3) Се жіночий „канчух“ з чорними кутасами.

4) Ковтки. 5) Сильно тече.

Забави відбуваються першого і другого вечера, коли вмерлець лежить на лаві (коли старший — малі діти ставлять на столі).

Серед хати на підлозі стелять соломи, в тій самій хаті, де лежить умерлець. Малі хлопці починають для гумору ті забави, про які говорило ся. Коли там умре молода особа і поважніша, а родина великий жаль має, то часом не дозволять цілком справляти забави.

Тіла помершого ніхто ніколи не рухає, ані ніхто о нім не сповідає.

До тіла помершого ніколи і ніде не промовляють, ані не приспівують, ані не припивають. Заводять тільки і то з родини, по котрій особі жаль мають, але не всі. Як плачуть, а то переважно жінчини, то прихилившись до мерця з плачем виговорюють: „Йой газдочко, мій газдо...о...чко, що...о...ож я буду тебе...р діяла“... Чи приміром за сином, донькою і и. або приговорюють і виповідають з попередніх літ якісь в тою особою веселі, а також сумні хвили життя, або що колись говорили та далось добре в пам'ять.

Часом чи то отець чи мати пересиджує в ночі підчас забави опустивши голову в великім смутку. Веселости підчас того родина не має, хотайби які забави.

Співати при мерці не вільно, хіба часом оден з хлопців книжку читає, а старші спокійно з увагою слухають. Співає ся тільки Псалтир при померших.

Як не мають малі хлопці забави, то панує як найбільша тишина, через що поговірка: „Тихо як на смерті“.

В иншу одіж ніхто не перебираєть ся, тільки в родині дівчата коси розплітають. Чоловік зглядно мушина ходить через цілі три дні, як умре хто в родині, без шапки і капелюха і всюди в селі, де лиш потреба, то не надягає шапки, хочби не знати який в зимі мороз, а в літі дощ.

Через цілий час, коли мерлець лежить у хаті, світять свічки, в день і в ночі, і то кінець голови небіщика. Коли умре старший брат чи сестра, то горять дві великі свічки „поставники“. Инше світло не світить ся, ані ніхто не бавить ся жадним світлом.

Родина і сусіди, що мають охоту, сидять чи то до півночі чи дальше коло мерця. Хлопці, більші і менші сплять на соломі серед хати в тій самій кімнаті, де умерлець.

Того дня в вечер, коли поховують небіщика, ставлять на вікні склянку молока, порцію вина чи горівки. Сей звичай має значити, що се ніби гостина для небіщика, як приїде першого вечера в гості: молоко має бути для малих, а вино чи то горівка для старих.

На поминках нема ніяких обрядових забав. На поминки вапрошу-

ють родину і сусідів, ставлять за столи, гостять, при відході палять ладан на хлібі і співають „Вічная пам'ять“.

*Подав Юрко Кузь, з Перегінська, долинського повіта.*

## V.

1. Забави при мерци зачинають ся зараз по „нарідженю“ мерця на катафальок, щоби угостити тих, що були запрошені до помочи при убираню мерця.

2. Забави тії були в давних часах, однак тепер остало ся тільки де-не-що.

3. Коли угостять запрошених, кладуть літру горівки у стіп мерця для тих, що приходять молитись за його душу.

4. Се властиво у нас не називає ся забавою, тільки звичайною гутіркою домашною при горівці.

5. Декотрі з гостей потискають мерця за великі пальці у ніг, щоби їх не переслідував у снах та видінях.

6. Один з членів родини в розпуді звертає ся до помершого, благаючи його (се залежить від того, чи то батько, мати, муж, жена), щоби повернув до спільного житя, або щоби забрав їх з собою, не лишаючи на недолю сего світа.

7. В тім часі родина, пригноблена горем, пораяєть ся коло приладження похоронного обряду.

8. При мерци співають пісні церковно-жалібні і народні, відповідно до віку і стану помершого. Проймаючі пісні сирітські:

„Ой пішла сирітка  
Темними лугами!  
Де ти йдеш сирітько?  
Та шукаю маму“ і т. д.

9—10. При помершим світять шість свічок, в день дві, а в ночі горять всі, — світло переважно біле.

11. При мерци в ночі сидять найближші в родини, а інші сплять в тії самій кімнаті.

12. По похороні сходять ся ті, що супроводжали помершого на вічний спочинок, до кімнати, де лежав мерелець, і тут при вставлених столах стравою і горівкою починаєть ся забава, звана погребовим празником, в часі котрого всі присутні вискавують добрі прикмети і діла помершого. Наконець найстарший з гостей виголошує подяку, а помершому співають „Вічная пам'ять“.

*Записав в Довгій калузькій коло Калуша учитель Ілія Прокопів.*

## VI.

Коли хто умре, то до хати, де він лежить, вечером зачинають сходити ся люди. В селі Княжівськїм коло Рожнітова, між Бойками кажуть: „Я йду на смерть“, в Микуличині, надвірнянського пов., між Гуцулами кажуть: „Іду на привиле“, в селах Камінне, Волосів, надвірнянського пов. кажуть: „Іду на смерть“.

Коло мерця бавлять ся. Грають ся зарівно коло мерця дитини як старшого. Грає ся сама челядь, парубки, дівчата, молоді господарі, молодиці. Старші грають коло мерця в карти. Молодші строять жарти, пхають репяхи у волосє. Підчас коли дяк читає псалтирю, розказує хтось байку, щоби не нудило ся. Оповідують смішні пригоди. В селі Волосові, надвірнянського повіта, був один господар, Гринькевич, якого умишно просили, щоби коло мерця бавив смішними оповіданнями людей, бо „не кождий уміє в таку хвилю розсмішити других і ровігнати смуток“.

Рівночасно, хто прийде, „чістуют горівкою“.

Забави. Лубок. Беруть палку з липової кори або скручений рушник, одному завязують очі і він схиляє ся, прочі стають у круг, один в них бє, а битий вгадає, хто вдарив. Як вгадає, то той, що бив, іде на його місце і т. д.

Вовки. Згинає ся прутик у каблучок у виді лука, на обох кінцях обвязує ся ниткою, яка творить тятиву, вкладає ся між нитки скалку або патичок, через обкручуванє нитка напинає ся і тоді скалка чи патичок скаче в голову, де звичайно застрягне у волосю так, що треба витягати. При тім жартують.

Таку гру як лубок називають в інших случаях, значить ся, коли не грають ся коло мерця, дупаком. Дупака грають ся хлопці на Великдень коло церкви. Вовків коли инде не грають ся.

В селі Волосові сї гри виходять з ужитя, в селі Каміннім задержали ся і дуже управляють ся, між інших бють ся „канцурами“ (шматами).

Подібно як в тих двох селах надвірнянського пов. є в селі Братківцях, станиславівського пов.

*Подав Віктор Левицький, студ. фільм. в Камінного. 22. XII. 1913.*

## VII.

Із рукописної монографії о. Мих. Мосори „Гуцули“.

Признаки. Котра дитина тежка, то вмрет. Коли піп хрестить дитину, а читаючи євангеліє потрапить на червоні букви, то дитина не жити, а ек на чорні, то умрет.

Коли першу дитину, котра умре, вносить ся в хати головою, то всі діти у тих Газдів муть умирати, а ек ногами, то ні.

По хоронки. Небіщик називаєть ся у Гуцулів труном. Трупа мнють, одягають у святочну одіж, на голову дають шапку і кладуть його на лаву під вікном, підстеливши під него ліжники. В головах трупа стоїть маленький хрестик, а коло него дві маленькі свічки воскові. Три свічки ніколи разом не можуть стояти, бо хтось умре. При голові трупа стоїть миска з зерном, а хто трупа посіщає, приносить в собою свічку воскову, запалює, встромлює в миску. Свічки ті мають за душу небішка цілі згоріти. Украсти свічку від небішка і мати її в собою за пауху при процесі, то виграв ся процес. В уста трупа вкладають гріш.

Ніч при трупі переводять дуже весело. Сходять ся на „посиджьи нье“ або на „ігрушки“. Дяк читає при трупі псалтир, а всі прочі бавлять ся в „хоромах“ або в другій хаті. Хоч домашні голосять, гості бавлять ся як найліпше і то всі без ріжницї: молоді і старі, хлопці і дівчата.

От яких ігор бавлять ся при трупі на посиджьию:

Грушки, коли один другого ударить, а той маючи очі закриті, має відгадати.

Галембізи (футуй міза, крука?), коли чіпають ся один за другим і біжать, а котрийсь пустить і всі попадають.

Млинка або млина. Один лягає на сталець і бере дві лопатки під сталець. Двох перебираєть ся за жидів, а жиди наймають, кажуть: „Дам тобі горівки“, та в сердаків роблять климакп, а млин вивернули.

Сосокала. Візьмуть за круглий стіл докола посідають і климак влагоде, со-со-со, со-со-со кажуть і скруток помежи мужіни, а той сідає у кругле.

Сороки. Обручки, дівчата грають.

Стрільчика. Те що сосокала.

Гарбуза.

На дворі домові приладжують вечеру, а трембітарі сумно трембітають. За трембітане підчас цілого похорону дістають вони по вівці. Так переводять Гуцули при трупі одну і другу ніч, а часами третю і четверту, бо труп лежить у хаті нерав і 4 добі, бо Гуцули потребуєчи ріжних припасів на похорон, ходять до міста пішки нерав по 6—8 миль а подорож ся триває часами і з три дні.

Підчас цілого похорону мужини з рідні небіщика ходять на знак жалоби з відкритою головою і в найдальшу дорогу, лиш до міста не йдуть, а виручують їх сусіди та приятелі. Декуди перевязують голову чорною биндою; жінки і дівчата ходять з розпущеним волосем.

Коли зближаєть ся день похорону і побачать, що надходить свя-

шеник, трембітарі заводять сумні арії, а наняті плачки починають голосити: за сю роботу дістають вони також по вівці. Священик віправляє напахиду, а Гуцули затикають каглу, щоби душа туди не вилетіла. По напахиді виносять трупа на двір, а священик держить проповідь, по чім наступає обід. По обіді звертаєть ся священик до присутних і в імени небіщика просить, щоби йому простили всякі провини. За першим зазивом каже найближша рідня: „прощаємо, як Бог му прощає“, за другим разом прочі кривні, а за третим всі присутні.

Опісля наступає помана: роздаровують кривним, приятелям та бідним насамперед одіж небіщика буденну, відтак святочну тай і інші дари (вівцю, ягня). Хто дістане подарунок, дякує словом „прости-бі“! А в простибі велике є і мале, відповідно до одержаного дару. При сій церемонії стоїть баран з волоченими рогами, а у рогів запалені свічки. Він піде разом з похороном і дістанеть ся в поману священикови, а великий сором був би для рідні небіщика, якби хтось помани не приняв, значить не хоче простити небіщкови якоїсь обиди.

Похід рушив: попереду несуть хрест, обвяваний білим полотном, котре дістаєть ся відтак священикови, і дві хоругви. Цілу дорогу трембітарі сумно трембітають або дяк варипить: „Святий Боже“! — утихають лише, коли священик стане, прочитати євангеліє. В церкві, коли править ся послідне цїлованє, отвирають трумну. Трумну накривають лише ліжником, котрий дістаєть ся в удїлі священикови.

На цвинтарі, коли священик відійшов уже по відправленю напахиди, отвирають ще раз трумну, плачки голосять, а одна з них пускає в округ гріш. Коли гріш перейшов через усі руки, впускають домовину до гробу, кидають гріш, в голові трупа тикають хрестик, маленький, деревляний з горючою восковою свічкою, і засипують гріб.

Тепер починаєть ся тризна: частують ся горівкою і стравами, які рідня небіщика принесла з собою в дому. Кладуть на гріб горнець з водою, кашу молочну, кулешу, хлїб і пшеницю з медом. Надїляють щедро бідних (прошаків, що ходилиб по селах, у горах нема) за простибіг. Тризна тягнеть ся ще з яку годину, підчас чого трембітарі жалісно та сумно трембітають. Сум сей ще більше переймає чоловіка, що похорони у Гуцулів відбувають ся звичайно в ночі, бо хотяй випроваджене мерця відбудеть ся хоч як рано, то всеж таки задля великого віддаленя (з за четвертої гори) гуцульської хати від церкви та цвинтаря, вспіють на цвинтар щойно вечером. Коли священик забуде що в хаті, де був похорон, приміром палицю, то не годить ся ні відсилати, ні відбирати.

Поминок по небіщику відправляють Гуцули в 40 день, в пів року та в рік по смерті (сороківщини, годівщини). Крім того суть ще три „дїдушкові суботи“ перед Зеленими святами, в суботу перед св. Митром

та в першу суботу великого посту. В ті дні поминають Гуцули своїх небіщиків, а на цвинтар знов виносять всяких напиків та харчу і угощують бідних. І се зоветься помана, що також буває велика або мала.

Гуцули вірують, що небішки по смерті вганяють ся і показують ся людям, хотяй був опровід. Діти померші без хресту, звуться „збігленята“. В перших 7 літах по смерті докучають своїй родині, а в дальших сімох літах сусідам та знайомим. Коли знайде ся хто, що не убоїть ся їх прошибаючого крику та верже який платок на крижмо і вимовить слова: „Крещасть ся раб божий“..., той спас душу неповинної дитини. Рідко однак доступна збігленя хресту; люди боять ся його крику і дитина мучить ся довгі літа. З часом вони переміняють ся в навки.

### VIII.

На лубок сходять ся десь коло десятої години вечером. Мушину роблять домовину. Потім засідають до вечері. По вечері старші розмовляють про свої господарські справи, а жінки, особливо молодші і молодіж виробляють часто збітки тим, що дримають; пришивають їм онучі до сорочки, завязують сплячому голову дрантивою густкою, а найчастійше малюють твар сажею. Се все діє ся без жадного співу і то при яким небудь мерці, ви. чи то старий чи молодий. Так сидять аж до рана.

Мерця через цілий час лишають в спокою.

Небіщика лагодять все на лаві, головою до образів. Під голову кладуть дві подушки, одну на попереk, другу вдовж.

Старому кладуть на голову шапку, жінці перемітку, дівчину вбирають у косиці як до шлюбу. Коло голови мерця кладуть ласкавець, василька класти не можна, бо би ціла родина вимерла.

В головах на горшку воскова свічка. На лаву стелять верету.

Скоро лише возьмуть мерця в лавиці, кладуть сейчас на те місце хліб. Ударяють три рази домовиною до порога. Як винесуть мерця в хати, родина лишає ся на якийсь час в хаті, звичайно доки відчитається евангелія, дивлять ся лише через вікно. Не виходять сейчас тому, щоби не було знов скоро мерця в хаті. Потім вимітають все сміття і викидають разом з віником на гній.

На перехрестю на цвинтарі лишають горнятко з водою, щоби та душа подавала води старшим родичам на другім світі. Солону, на який везеть ся домовину, лишають коло брами цвинтаря, а не можна ніколи забрати домів.

Вернувши із цвинтаря, засідають до „обіду“ кушаючи перед тинишениці по три ложки.



Вечером кладуть на вікно колач, горнятко в медом. Се для душі. Не сплять цілу ніч, щоби підстеречи душу, як прийде пити. Рано приглядають ся, і все кажуть, що душа трошки надпила. Кличуть сусіду (відповідно до того чи то старий небіщик був, чи молодий), дають йому горнятко в медом, колач і свічку. Се за душу мерця.

За газдою голосять:

Газдо мій, газдо, на кого ти мене лишнеш, відки я тебе маю візирати. А хто мені сніжки в польи привезе, а хто мені дров в ліса наставить, хто води мені принеси? Встань та скажи ми хоть, що маю робити. Скажи, що маю в такими діточками дрібними робити. Встань та подивися, як волики тебе жьилують...

Газдине моя, газдине, на що ти мене лишнеш в такими дітьми малими, яку я собі раду дам з ними. Хто діти буде чесати, хто їм головку вмие, хто буде вбирати їх, а хто сорочечку шити. Хто їсти зготовит, хто їх погодує. Встань та подиви сї на сирітки бідні, та заговори ще хоть слово.

Синку мій (імя рек), яж на тебе цілу надію мала, на кого ти мене лишнеш. (Вдова — газдо, мій синку) я надіяла ся, що ти мене поховаеш, а я тебе ховати мушу. Встань, та подиви ся, як худібка за тобов жьилує. Я думала тебе до слюбу вісилати, а ти ідеш у землю студену.

*В Перерові, коломиїського пов., від Івана Чужака, записав М. Дідик, студ. фільмос.*

## IX.

В Криворівни, косівського повіта, заховали ся ще досї забави при мерці, які виступають під назвою „посижіне“ або „грушка“. Грушка — се властиво назва одної окремої забави, але що вона як раз і лише на посижіню відбуваєть ся, тому й каже нераз Гуцул, що „йде на грушку“. Посижіне переходить традиційно в роду в рід.

Забави відбувають ся при мерці лише першої і другої ночі і то тільки в хоромях (сінях). Передовсім входять гості до кімнати, в котрій лежить мерлець, кажуть там на його інтенцію „Огче-наш“, а опісля щойно йдуть бавити ся.

Посижіне має свої спеціальні забави, які лиш при тій нагоді відбувають ся, а є їх кілька. Вони називають ся: „грушка“, „коралі“ або „королі“, „я завис“, „млин“, „вірмени“, „дід“.

Грушка. Один сидить, — його називають „корова“, — і тримає в руці капелюх або шапку. Другий кладе голову в ту шапку, а під час того хтось третій бє його по плечах подіном або ременем чи то ло-

паткою в дерева. Тепер той, що його били, має відгадати, хто його бив і як відгадає, то той, що бив, іде на його місце, як ні, то лишаєть ся дальше і т. д. А як уже забава цілком скінчить ся, то тоді кажуть: „Аби та корова розсіла ся“ (зн. розпукла ся).

Коралі (королі). Двох найстрашніших (найпоганіших) кладуть, аби сиділи (два королі), а два другі „вірмени“ стоять і кажуть: „Печу, печу гусака, коли понечиш, коли масть потечи; тогди потечи, коли дівка (назвуть імя) поцілує в лице“. Дівчина йде й цілує двох королів у лице і т. д.

Я завис. Один, т. зв. гайдук каже: „Я завис“, а другий наставник має допильнувати, аби дівчина поцілувала в лице. Як вона того не зробить, то тоді наставник бере сажі з кагли і смарує її лице, ніс і т. д.

Млин. Один кладе ся на сталець, а другий покладе йому на плечі клин і бе по клині поліном. Тоді той, що на стільці, має вдавати туркіт млина; той що бив його, бере від него ніби муки і дає присутнім нюхати, чи мука добра. Як хто скаже, що мука пуста, то того, що муку молот, перевортають і бють.

Вірмени. Забава полягає на тім, аби як найбільше фантів зібрати. Хто хоче відібрати свій фант, мусить Вірменів поділувати; коли не хоче цього зробити, то за кару мажуть його лосм із сажою.

Дід і баба, див. в текстї попередю.

На тім грушка кінчить ся і гості, віказавши ще раз при мерці „Отче-наш“, розходять ся д' хаті. Мерця не втягають до жадної забави, хиба тільки, що при остатній примовляють до него. За ноги, руки не тягають і не тиснуть за пальці. Натомість примовляють до него, а родина гостить. Але не приспівують, ані не пють до него горівки. Родина не бере ніякої участі в забаві, лише пересиджує цілий час коло мерця і оплакує його.

При мерці співати не вільно. Нема рівнож криків, битя начиня і вливання води. Танцювати і грати на скрипці не можна, за те один звичайно грає на флорі, а двох або й трьох тримбітає. Перебирають ся лише в забаві „дід і баба“.

Світло є при мерці через цілий час, в день і в ночі, а іменно є це каганець в лосм. Ватри окремої або скипок не розпалюють, рівнож світлом не бавлять ся. При мерці сидить цілу ніч родина, але спати при мерці вільно, що й звичайно дієть ся.

На поминках, що тут звуть ся „комашня“, нема ніяких обрядових забав; таксамо на гробах.

*Записала в Криворівни від Василини Генисюк Волод. Волянська, студ. філь.*

## X.

## Похоронні звичаї і обряди на галицькім Поділю в повітах гусятинськім, чортківськім, борщівськім і мельницькім.

Зараз по сконї чоловіка, старого чи молодого, хтось в родини або із близьких сусідів прикликає найбідніших людей, жебраків, які тільки на те й чекають, щоби помершого умити. За то дістають від доматора по келішкови або по два горівки і закуску, що складаєть ся переважно з хліба, соли, чеснокау або цебулі. До мущини закликають мущин, а до жінок жєнщин.

Тїло помершого умивають теплою водою; кладуть сталець посеред хати, коло стільця цебр з теплою водою і стирки із старого лаха і стирками миють помершого від голови до ніг. По умитю уберають мерця в чисте біле і кладуть на постелєну лавку, яка звичайно уложена в хаті попри стїну, або і посеред хати на застелєні дошки, але така нарада практикуєть ся тільки у богатих гавдів. Зверхи накривають тїло обрусом або простиралом, руки складають на груди, на палець закладають перстєнь з воску, на груди кладуть восковий хрест, на очі, як незаперті, дають мідяки а на голову накладають шапку, в якій ходив за життя. Поверх обруса кладуть на груди серп, ноги звязують до купи удертим довгим платочком. Потім виносять цебер з водою, в якій мили помершого, на двір і лиють дєсь у сутичі, кула люди не ходять. Гребінь, яким чесали покійника, викидають на дорогу. Хатне зеркало обертають склом до стїни. Потім усї разом уклякають і молять ся за душу небіщика. По роботі і молитві дістають від доматора „почєсну“.

Жєнщину таксамо вбирають по святочному; голову завивають у рантиху, закладають восковий перстєнь на палець а на груди дають восковий хрестик і серп. Молодих хлопців і дівчат уберають як до шлюбу, до шапки пришивають кокарду з червоної бинди на вид рожі, а дівчину уберають у вінець.

По такім спорядженю тїла знову хтось в родини або в близьких сусідів їде до паламаря або до дяка і дає на повїнне, за кілько згодить ся. Наколи паламар дзвонить три рази (і так має ся дзвонити) і то рано, в полудне і в вечері, а ще до того довго, то значить, що хтось умер богатїй або старїй, а як дзвонить коротко, то знак, що умер бідний або таки дитина. Той, хто ходив замавляти дзвонити, бере в церкви хрест і два ліхтарі малих, а чотири великих, які мають стояти при помершім через цілий час його лежі на „катафальку“. Хрест і два малих ліхтарі кладуть за головою покійника, а чотєри по боках катафальку.

Люди тої місцевости, наколи почують, що всї дзвони на дзвіници разом дзвонять, знають, що хтось у селї помер. Тодї випитують ся одні

других, хто умер, і в короткім часі знають у цілім селі про помершого. Денехто в родині або зі знайомих покидає своє діло і йде до дому, бо знає, що притім випе келішок або два, три горівки і що перекусить, — бо так практикуєть ся.

У вечері того самого дня, коли хто умер, сходять ся до помершого „на лубок“. Родина і знайомі, старі і молоді, мужчини і жінки, хлопці і дівчата, а навіть і малі діти з родичами, як уже виють ходити. Всі то разом заповняють цілу хату, яка є, і сїни, а як не влазять ся до хати, то літною порою на дворі, де хто може.

Старі мужчини оповідають собі всяку бувальщину про давні часи, про панщину, всілякі небелиці, правду і дурниці. Для прикладу оповім, що я чув за своїх молодих літ між людьми.

І так оповідають про Бога і чорта, як Бог позичав у чорта жменю землі, щоби нею засїяти, про Адама і Еву і про їх подруженє, про чортів, ангелів і взагалі про духів і страхи. Дуже люблять розказувати про старі часи, особливо про панщину, яка за мого дякованя була ще в свіжій пам'яті. Розказують про панську буту і про ляцьке збиткованє над народом. Як пани їх били буками, як родичі мусїли безплатно давати своїх синів за панських фірманів, лакеїв, кухтиків і козачків, а своїх доньок за покоївок, дївок і няньок. Як родичі самі мусїли водити свої доньки до пана на розпусту, а так само і молоді чоловіки своїх жінок. Оттак приміром розказували раз, що, коли батько чи чоловік спротивив ся привести жінку до пана, то пан казав його замкнути, а доньку чи жінку казав обнажити і бити різками, а на посміховище казав її обголити голову серпом, намастити зранену голову дьогтем, на тото набити курячого піря і так голу водити по селі і на кождім роздорожу вчишлювати на голе тіло по 5, 10 або 15 різок. Розказують дальше богато про пана Каньовського, про мандатарів і про всілякі панські збитки та примхи. Кажуть на приклад, як то один пан казав мандатарови виганяти в ночі селян над стави та ріку і бити прутами по воді, щоби жаби не квакали. То знов треба було клапати ся псам, а жінки мусїли в псарнях плекати щенята. Дальше сходять на військові часи, оповідають як котрого брали до війська, що там бачив, кілька сидів в арешті, чога завнав у житю і т. д. На кінци сходить на теперішні гаразди, розповідать про хрестини, весїля і похорони, кілька вийшло горівки і т. д.

Молодші газди оповідають собі те, що чули від старших колись: приміром про Довбуша, Дзвінку, про те як Стефан Дзвінка забив Добуша кулею, над котрою правили попи 12 служб божих, про опришків і як вони обходили ся з панами і богачами, а як з бідними. Потім розказують, що хто наброїв у молодих літах, як був хлопцем і парубком, котру любив і з котрою оженив ся, дальше як він був відібраний до

війська, де служив, як називала ся „шаржа“, кілька сидів в „анцеляку“ і т. д. Інші хвалять себе і брешуть. Один каже, що як був в Італії, то ходив коло пекла (Везув), а батнет мусів злімати з Гвера, бо бояв ся, щоби не пробив неба, так там небо низько. Другий знов хвалить ся, як то він у війні кулі відбивав шапкою, або як зобачив, то ловив у кулак і стріляв нею до неприятеля. Ще инший оповідає, як він стояв на вартах і видів біду, який він був відважний, а другий оферма, які мав жоханки при війську і т. д. Розказують також всілякі байки і анекдоти.

Старі баби говорять знов про своє, кілька вона мусіла за панщини кіп збіжа на лані нажати, кілька навязати, кілька пряла мотків пряжі, як докладала свого новісма, щоби вдоволити двір, кілька зерна, піря на вагу, кілька давала яєць, курий, качок, гусий, як вона місила тісто на хліб досвіта, а гайдук упав до хати і бив нагам до роботи на лан, як вона мусіла лишати все лоском, тісто в діжі чи в печі, малу від грудий дитину і бічи на лан. Інші знов оповідають, що то з ними пани вирабляли. То знов сходять на чарівниці і відьми, як вони уміють чарувати до любови, до ворогованя, до злученя парубка з дівкою і до розводу чоловіка з жінкою, як уміють принести щастє, шукати папороть, привабити дівчині жениха а бідному парубкови богацьку дівку і т. д. Як то відьми перекидають ся в котів, в собак, жаб, миший і відбирають молоко у коров. як на Юра, на Гилі ідуть на межі, до гори ногами лізуть на хрести, як скіпцями збирають росу, чим таку відьму можна злапати (попівським пояском, що ним підперізуєть ся до Служби Божої); дальше йде розмова про чари, данє, чародіїв, що вміють відвертати хмари, град і зливи і розказують їм, куди мають іти, в котру сторону, про духів, про холеру, про те як вона ходить за куму, як перебираєть ся за паню або жидівку і куди махне рукою або хусткою, то там дуже люди вмирають, про опирів і їх роботу і що з ними робити, щоби не ходили (розкопавши гріб, треба його назад перевернути і пробити осиковим колом), за відшепти і промови, за підлітя і підсипаня, за віля, яке від чого, за хуханє, злизуванє, вливанє воску, скиданє вугля від уроків, за діточі плачі, чому плачуть і що на те робити, як ніяка відзвичаїти від п'ятики і що на се робити і богато таких инших історій.

Молодші женщины через цілий час пльоткують. Скаржать ся одна другій на чоловіка, друга на свекруху, инша знову на сусїду або на другу молоду жінку, що їй пеує пожитє, одна нарікає на свою рідну маму і на тата, що її присилували вийти за того а того, друга нарікає на чоловіка, що напрасний і прикрый, инша що нездалий і за опішалий що до виконування своїх повинностей; инші обсуджують своїх сусїдок, що тота а тота нероба, капарниця, що любить других чоловіків а своему щось зробила і він її любить а не бє і т. д. без кінця.

Хлопці і дівчата бавлять ся лубка (лунка). Десь у куті сідає на стільчик хлопець або дівчина, кого собі впожежи себе виберуть. Другі беруть посторонок, мотуз такий за грубий як укажуючий палець, сплітають у двояк так, щоби був добрий до биття, або як нема посторонок, то беруть від коний нашильник, шлюю або ремінь, і тим бють ся. І тепер зачинаєть ся забава, справді дика, з всякими неприличними виразами, жартами і сміхами. Гурток молодіжи саджає одного або одну із свого гуртка на сталець, а другий кладе йому голову між коліна. Сядячий тримає зверху за голову сильно, щоби не видер ся і не підглянув, хто його бє. Кожлий з гурта осібно зачинає бити по чераї того, що тримає голову межи колінами, а він має вгадувати, хто ударив. Усі в гурті сміють ся і передають собі посудину в рук до рук, аж доки той, що жмурить, не відгадає, тоді кладеть ся на його місце той, хто ударив і так йде забава дальше. При такій забаві не один часами тільки набере ударів, що ва провину певне на то не приставби, а так забава, то мусить.

Такі лубки з такими оповіданнями, розказами і переказами, з посудю і обсудю, як повище наведені, і з такою забавкою відбувають ся майже при кождім помершій через одну, дві або три ночі, доки труп лежить у хаті.

У визначений день і час похорону збирають ся всі знайомі і родина на погріб. Доматор збирає молодих парубків, щоби несли процесію, то є хрест і хоругву. А під трупа має бути віз або сани (відповідно до пори року), в які упрягають воли, а як не можна дістати волів, то впрягають кові. Парубки приносять із церкви процесію і спирають на хатну стріху перед вікнами тої хати, де лежить небщик, а також два або три господарі приносять воскові свічки з церкви і роздають вібраним, щоби при цілім погребі в поході світило ся в руках світло, і так очікують попа, церковного старшого брата з євангелієм і дяка.

В тім часі, коли чекають на попа, господар або хтось инший, якому заний є зараз, трактує вібраних горівкою і хлібом, а родина, вглядно жіноцтво, укладає пляни до плачу, яких мають добирати слів і жалю. Коли піи появить ся на подвірю, тоді зачинають плакати, заводити або голосити. Плач буває сухий, без слів і правдивого жалю. В плачи виговорюють, що померший перед смертею говорив, чого жадав, що його жінка давала йому їсти і т. д. Звичайно виглядає плач ось так:

„А ти умер, а менесь лишив,  
 А що-ж я тепер буду робити,  
 Звідки я тебе буду виглядати,  
 Чи заа гори високої,  
 Чи заа води глибокої,

Чи вза ліса темненького.

Боже-ж, мій Боже, хто мене тепер порадит,

Хто мою худібку обійде<sup>а</sup> і т. д.

І то тільки тоді так плачуть, як піп не відправляє, а наколи піп читає євангеліє або відправляє похорон, то тоді одна другу зацитькує і перестають плакати. Такі сухі плачі бувають здовж дорогою до церкви і на цвинтар, на цвинтарі; по скінчених похоронних церемоніях то плачуть доволі сльозами і без сліз.

По похороні вертають майже всі зібрані до того помешканя, де помер небіщик і де лежало тіло. Тут доматори дають так званий обід. Перед ідею пють горівку і закушують. Притім вітхають, хвалять помершого, який він був добрий і т. д. По закусці встають усі<sup>а</sup> на ноги і зачинають згодом молити ся. По молитві сідають знову довкола стола і зачинають їсти обід. При обіді горить свічка, яка ще не допалила ся при помершій. По обіді встають знову всі до молитви, випалюють на стели чорний хрест в диму свічки і розходять ся домів. Доматорі наливають у келішок або в склянку води повно, рівно в краяхи тої посудини і кладуть на вікно, а верх того відкраяну цілушку в хліба і так зіставляють на цілу ніч. Се має бути напій і пожива для душі помершого, яка тої самої ночі має прийти, щоби напийти ся води і закусити цілюшкою та оглянути ще раз те обіста, де він жив і умер.

*Подав Василь Боровський з Черновець, довголітний дяк у згаданих повітах, літ 58.*

## Описи буковинсько-українських похоронних звичаїв.

### ХІ.

#### Похоронні звичаї і обряди в Глиници, вашківського пов.

Коли в хаті лежить хтось смертельно хорий, тоді стережуть його, щоби не вмер без свічки. Конаючому подають запалену свічку в руки, бо вірять, що коли сконає без свічки, тоді його душа блукає в темноті. Часто в гніві проклинає один другого: „Щобись сконав без свічки<sup>а</sup>“. Мерця вбирають як найкрасше. Дівчині чи хлопцеві кладуть вінець на голову і споряджають їх зовсім так як до шлюбу. Відданий чи жонатому припинають ширинку в боку, яку дістає чоловік ще перед шлюбом від своєї молоді. Се такий чотирикутний платок з полотна, гарно оброблений і в усіх чотирох рогах вишитий гарними wzорами. По ширинці пізнають ся на тім світі подружені, що розлучили ся. Замість панчіх убирають калавги на ноги. Шиють їх з гарного лянного полотна, скраєного у квадрат, такий трикутник, що лише одним боком зшитий. Другим

боком всувають ноги, щоби на тім світі не пекло, як буде перескакувати огонь. Поверха надівають ще й обуву, причім звязують ноги, щоби не розхлювали ся, однак розвзують, як кладуть у домовину. Звичайно дітям напихають за пазуху яблук, орішків, цукорків та ріжних солодоців і так висилають їх у „вишнях“. (Вишнями називають кладовище тому, що там багато вишневих дерев). Коло мерця роблять усе, що потрібно, чужі люди: чужі м'яють, чешуть, вбирають. Він лежить звичайно на столі, обстеленим довкола коверцем домашнього виробу, під голови кладуть йому кілька подушок. Як звичайно коло мерця стоять чотири поставники, два по обох боках у ногах, два висше коло рамен, і ще у головах стоїть якась посудина, де стоять горючі свічки. Так само в руки мертвого дають свічку, при якій він сконав, лише що вона не горить. З нею кладуть його в домовину. З тої самої свічки беруть троха воску і роблять перстень кождому молодому чи старому.

Кожний, що приходить віддати помершому честь, при вході хати хрестить ся і молить ся, але нікому не каже „добрий день“, зближаєть ся до мерця, запалює свічку, ліпить її до поставника, хрестить ся, цілує небіщика в руку і знова хрестить ся. Люди вірять, що на тім світі по їх смерті засвітить ся тільки світел ім на стрічу, кілька хто відніс за свого життя до померших. Тому то старають ся не минути й одного мерця і зробити як найбільше прислуг, бодай при кінці.

Зараз, як лише хтось сконав в родині, несуть на „подзвін“ (по душі), бо тоді йде душа до неба й її треба дзвонити в дорогу, при чім розносить ся вість по селу, що хтось умер. Як умре мати, то через цілий час, аж доки не похоронять її, ходять її син і муж простоволосі (без шапки), а незамужні дочки ходять в розплетеним і спущеним волоссем. Кому в рідних жалко за мерцем, той голосить в хаті та як ідуть на цвинтар і пориває всіх присутних до плачу. Однак голосять лише тоді, коли дійсно жалують за помершим. В голосіню вмальовуєть ся ціле своє горе і гірке життя покійника добірними словами. Не обходить ся тут і без того, щоби не згадувало ся про весну чи літо, коли так гарно сади зацвітуть, пташки заспівають, лише покійник не почує їх головочку, не походить по садочку. Вмерлого звуть гордим, що не чує сердечного плачу, не хоче слухати нікого, щоби збудити ся зі сну, глянути на них, на їх болі. Йде, вибираєть ся до нової хати, де сонечко не світить, де глухо й темно. Коли-ж за життя не був улюблений між своїми, то й по смерті ніхто не смуткує за ним. Зовсім тихо випроваджають його в хати.

Почавши від першого вечера цілими ночами аж до похорону збирають ся коло мерця. Молоді бють лубка, а старші засідають за стіл і роблять коливце та хрестики, що їх опісля роздає господина, чи хто



иньший з старших кривняків за душу помершого. Се все діється в кімнаті, де лежить тіло.

Лубок — се гра. Всі нарубки засідають. Один з між них сідає окремо. Другий з завязаними очима кладе голову на коліна першому. Він не сміє нічого бачити і заложує по заду руки так, що долоні сходять ся до купи і обертають ся на внішню сторону. Тоді один з сидячих підносить ся і бе по долони того, що з завязаними очима, почім скоро сідає, а сей вгадує, хто його вдарив. Як угадає, то міняють ся, а не вгадає, го кепкують з него дальше. Ся гра зветь ся бити лубка. Вона триває аж до рана, потім розходять ся домів. Збирають ся на те, щоби рідня не смутила ся, а щоби трохи забула про своє нещастє.

Коливце роблять на параді. Решето чи сито вбирають гарною матерією, в середину на дно кладуть хліб, а по боках з внутрішньої сторони, підпори, спечені із тіста і так плетені, як колачі, лише мають форму трикутника з продовженими раменами поза верхи кутів. В хліб натикають патчків, на яких насиляні сухі сливки, фіґи, яблока, медівники, а підчас Великодня ще й писанки. Коливце несе один чоловік при домовині аж на цвинтар, а потім воно дістаєть ся священникови.

Люди вірять, що, коли хто вмере підчас Великодних свят, той іде просто в рай, бо він тоді отворений і ніхто не стереже входу до него. Коли вмере мати при народженю дитини, то на тім світі лежить на золотій постели щаслива і як мучениця принята до раю. Віщують, коли втворені очі, або одно око не закрило ся повікою, що покійник ще когось візьме за собою: він кличе. Однак ніхто про се не говорить голосно, лише думає по тиху.

Треба згадати, що через цілий час, коли лежить мертвець у хаті, від сконаня, горить світло коло него. В иншій кімнаті печуть, варять, щоби владити поминальний обід. На дворі збирають ся майстри і роблять домовину. Готову вносять до хати, кладуть коло покійника на лаву. Тепер крають довгий кавалок білого полотна. Ним вистелюють в середині домовину. З того самого кавалка в головах шикють подушечку і набивають гнблівками або васильком. Також на спід домовини під полотно розстеляють гнблівки і кроплять свяченою водою. Літною порою кладуть у домовину ще й цвіти, ріжного зіля, щоби пахло, а молодого, щоби прикрашувало. Як принесуть хоругви і мари, тоді до хоругов привязують хустки з свічками, які дістають ті, що несуть хоругви. Мари вкривають коверцем. Коли священник відчитає панахиду над мерцем, кладуть його в домовину. Тепер покривають шидою і просто лица продирають її; всі рідні і чужі цідують його, взагалі пращують оя з ним.

По запечатаню домовини виносять її на подвір'є. На кожнім порозі тричі спускають домовину в діл. В сей спосіб померший пращає ся в хатю, в порогами, які більше не буде переступати. На подвір'ю кладуть деревище на носі і вкривають коверцем, а на самім верху розстеляють довгий кавалок полотна, який по всім бере піп. Верх сего кладуть ручники домашнього виробу, чи гарні хустки повязані з свічками і колачами, як заплату за труд тим, що несуть домовину. На середині стоїть сточок, що горить цілу дорогу на домовині. З цвинтаря несуть його назад до хати помершого.

Як лише винесуть мерця з хати, так зараз вертає ся священник до кімнаги. Скоренько замикають вікна і двері: ніхто ніде не рушає ся. Над кожним вікном, дверми і під кожним образом вапалюють свічки. На стіл кладуть коливце, пшеницю солоджену з оріхами, колачі з топкою соли, що призначені на „служебку“ і горнятко з солодкою водою. Доколя стола стає ціла сімя, що ще ніде не виходила з хати, від коли винесли мерця. Тепер священник відправляє молебень, почім виходить в хати. За ним виходять прочі, виносять те, що було на столі, лише вода лишаєть ся, а коливце, служебку і пшеницю роздають чоловікам нести. В церкві лишаєть ся все, лише пшеницю вертають домів. Всі присутні дістають по свічці, запалюють їх і несуть у руках через цілий час походу. Розумієть ся, що ті свічки, які поприносили люди до тіла. Тепер почерез трунву роздають за душу помершого. Перш всего дають комусь курку, щоби прогребала дорогу душі на той світ, а потім слідує иньше. Починають ся плачі та голосія, як лише рушать йти. Проповідають до всего, що лише може звернути увагу на себе, при чім все навязують до мерця. І так приміром відзивають ся до дзвонів: „Дзвоніть дзвони, дзвоніть, та Н. збудіть“.

Над могилою близько стає рідня і по всему, як спустять в неї домовину, кидає кожній з своїх жменю персти, гроші, щоби заплатити місце для прибутого. Дехто кидає свічку, щоби не снів ся покійниє. Всі вертають ся на обід; лише гробарі лишають ся висипати могилу. В хаті, чи на подвір'ю засідають за столи, кушають тої пшениці, що вернули в собою, їдять, пють і молитвою кінчать поминки. Не всі розходять ся домів. Деякі лишають ся на ту ніч „сокотити сточок“. Вірять, що сеї ночі прийде ще душа до хати. Сточок — се довга свічка, ссукана в пчоляного воску, сточена (звита) в кочільце так, що один кінець вільний і може горіти. Сточок кладуть на горнятко з солодкою водою, запалюють його і стережуть, бо має прийти душа і буде пити сеї води з горнятка (може хтось побачить єї). Можна їсти, пити і гуторити, також спати, лише мусить хтось стояти на сторожи. Ранком розходять ся. З недогорілого сточка стягають віск, мішають з свіжими

і сучать з того 12 свічок, щоби стало на дванацять неділь, на кожлу службу божу по свічці.

Родина не носить ніяких виїшних відзнак жалоби, лише довго не співають, ані бавлять ся і, хоч троха забудуть про свое нещастя, то довго вважають, щоби не було людських поговірок. В девять днів збирають ся на поминки, а потім ще й в шість неділь.

При кожній пагоді старають ся помянути помершого. Як прийдуть осейною порою поминальні суботи, то платять, щоб священник відправив службу божу, то свічку притулить перед святим, то комусь дасть з „рук“ за душу помершого. Також празниками згадують, щоби не затерла ся память по мерці і щоби йому лекше було лежати в могилі. На Святий вечер, поки самі повечеряють, несуть вечерю сусідам або бідним в село. По вечері не забирають страв з стола, щоби мали що їсти духи, як прилетять, коли всі живі сплять. На Великдень дають за помершого писанки, перепічки, а дехто виносить обід на могилу і скликає людей. Перший четвер по Великодни, званий світлим, святкують. Тоді прикрашують гроби віями, насаджують вишні, кущів калини і т. д. В п'ятницю вечер, перед „Зеленими святами“ несуть свічки на цвинтар, запалюють і приліплюють до хрестів. З кожної хати несуть тільки свічок, кільки є померших. В суботу відправляеть ся служба, виходять з хоругвами на цвинтар. Священик читає поминники. Тут накривають стіл для священника і громадської старшини, а для прочих застеляють гріб когось в своїх покійників і викладають їжу. Як не стає людей, то один другого просить — шіняють ся.

Однак сі звичаї виходять цілком з моди, хиба між деякими найпростійшими людьми і старими задержали ся цілком в такій формі, як тут переказано.

*Подала Єлсавета Михальчуківна, учителька.*

## ХІІ.

### Похоронні обряди в Ошихлібах, кіцманського повіта на Буковині.

Коли мерлець як слід наряджений, сходять ся передовсім сусіди та посвоячені до тої кімнати, де він лежить. Всі, що приходять, приносять з собою свічки і приліплюють до світочів, що стоять за головою при кінці стола, а потім шепчуть молитви.

Люди сходять ся на те, щоби стерегти мерця, особливо цілу ніч, доки не заворіє. Се називають „приведе“. Особливо радо сходить ся молодіж, а щоби їй не нудило ся, бавлять ся у всілякі гри, також щоби розрадити горем прибуту родину помершого. Однак ті гри що раз меньше відбувають ся. Причиною сего були заразливі недуги, через що власти

заборонювали всякі сходини. Тепер чим раз більше приймають ся звичай, щоби присутні при мерци були в поважнім настрою, хоч правда, що тут без чарки з горівкою не обійдеться ся. В Ошихлібах наступила рішуча зміна від яких 15 літ.

З ігор, які ще відбувають ся де-не-де в „Цар і коваль“ та „Шило“.

Перша в них — се забавка малими пачичками. Ровколую ся кавалок прута завбільшки 1 dm довжини і cm проміру і обі ті половині підкидають ся на столі. Коли вони обидві впадуть однаково, значить випуклими сторонами або плоскими, то той, що підкидає, гідний бути „царем“. Коли ж не однаково, то нагонить того, що кидав до ковадла, але поки що „причучють“ його, то є бють, доки не зголосить ся другий до дальшої гри. В грі беруть участь хлопці і дівчата.

Популярнішою грою є вгадане „шило“, що відповідніше для хлопців. Відбуваєть ся в той спосіб:

Завявуеть ся в ручника гудз і дають ся в руки одному з тих, що хотять взяти участь у грі. Другий (без спеціальної назви) сідає на крісло, а третій ставить йому свою голову межі коліна. Той, що дістав ручник в гудзом, вдаряє третого ручником по плечах і передає другим, а сей мусить вгадати, хто вдарив, бо в противнім разі бють його доти, доки не вгадає.

Все те відбуваєть ся в кімнаті, де лежить небіщик. Хиба що там дуже тісно, то йдуть до сінний.

Подібні звичаї доховали ся у більшій часті сіл кіцманського повіту як: Неполоківці, Пядиківці, Зеленів, Бергомить, Дубівці, Лужани, Шипинці і н.

В Глиниці, вашківського повіту, відбуваєть ся та сама гра, що й в Ошихлібах, тільки той, що тримає на колінах, називаєть ся „паном“ або „панею“.

Коли є мало хлопців, то грають ся дівчата т. зв. „Ниточки“. Одна в дівчат насотас з клубка ниток з шів метра довгих. При тім тримає в одній руді. Опісля розтинає, а молодіж, що граєть ся, хапає за рвотяті нитки. Дівчина пускає тоді зі своєї руки, а обидва кінці ниток лишають ся у руках двох, які мусять ся відтак цілувати (старають ся поставити хлопця або яку погану особу).

При грах не беруть участи свояки небіщика.

Кажуть, що перша гра пригадує бійку, яку мусів вносити Ісус Христос при засуді а друга гра вказує на зрадливий поцілуй Юди.

В новітнім часі молодіж меньше приходить; старші читають Біблію або Божий лист. Тут сходини називають ся „Лубок“. Уважають того за щасливого, у котрого є багато людей на лубку.

Наведу при тій нагоді дещо з иньших похоронних звичаїв та обрядів в Ошихлібах.

Коли вкладають мерця до труни, мусить чоловік жінці або противно (відповідно до того, котре з обоїх скорше вмере) покласти шлюбну ширинку як знак, що з втратою помершого тратить і ту радість, якої зазнає при тій подарці. Нововінчаним кладе хлопець зглядно дівчина вінок на кочину чи капелюх.

До обслуги при похоронах ідуть сусіди, приятелі та дальші свояки.

На цвинтари кидають у гріб гроші, щоби викупив собі мерлець землю, де лежить.

Коли спускає ся труну до гробу, передає котрась жінка курку, яка має відграбати гріб і дорогу до раю.

Ті, що вертають з похорону мусять іти тою самою дорогою домів, щоби мертвець не ходив богатьма дорогами.

По похороні сокотять у хаті, де лежав, душу. Горить „сточок“, себто звинена в коло свічка, до котрої дасть ся трохи воску з тої, яку тримав небіщик перед смертю в руках. Той сточок кладеть ся у горня в воду, а коли він згорить, пють ту воду ті, що сокотять.

Полотно, яким накривають умерлого, має форму трикутника і зветь ся „калавга“. Пришивають його до подушки, що є в трунві, мабуть в тій цілі, щоби не розтрясало ся сіно із неї, як небіщик буде вставати на страшний суд. Також і тому, щоби не пекло, як буде втікати через пекло.

Коли хто настрашїть ся мертвого, то коли вмере другий, най потисне його вараз за мизинний палець.

*Подала Євгенія Маційвичівна, учителька.*

### ХІІІ.

**Дещо про похоронні звичаї в селі Барбівцях, вашківського пов., на Буковині.**

Коли хто помре, то наперед микють тіло, щоби збути його від гріхів. Відтак убирають і кладуть на лаву або на стіл. В руки дають свічку, щоби на тім світі було йому видно. На очі кладуть гроші, бо вірять, що небіщик може отворити очі і покликати за собою кого з живучих. В головах стоїть свічник з свічками.

Хто входить до мерця, перше молить ся, опісля каже „добрий-день“. Кождий, хто приносить свічку до мерця, збуваєть ся одного гріха.

Коло мерця мусить бути один на сторожі, щоби нечисті духи не мали приступу до тіла.

Тіло ховають третього дня, в пам'ять, що тіло Ісуса Христа було три дні мертве. Як приносять домовину, пробивають у верхній часті, в так званім віку, дірку, щоби душа могла в кожний час прийти до тіла. Тіло кладуть у домовину, рідня прощаєть ся в тілом і кожний з окрема каже: „Хай Бог не пам'ятає тобі, щось злого зробив за життя“.

Всі оплакують мерця, бо вірять, що щасливіший той, за котрим більше плачуть.

Як спускають тіло у яму, то присутні кидають у яму грудку землі. Се значить, що вони купують йому ту землю.

Всіх трох вечерів, що лежить мертвець, сходять ся хлопці і дівчата на „приведї“ і бавлять ся ріжних забав: перстенця, пана, ковблика і и. Як грають ся перстенця, то один жмуриєть, а другий по чераї дає перстень тим, що сидять з заложеними долонями до середини. Один дістане перстень, а всі иньші все тримають заложені долоні. Той, що жмуриєть, вгадає, в кого той перстень. Як угадає, то мусить той жмуриєть, що в него перстень знайшов ся, як ні, то перший мусить так довго жмуриєть, доки не відгадає.

Пана грають ся в той спосіб: Одному зав'язують очі ручником, а другий з присутних бе його драницею по плечах. Як відгадає хто, то йде на його місце, що вдарив його, як ні, то мусить знова відгадувати.

Ковблика грають ся переважно молоді. Всі сідають на землю і творять коло. Сідають вони так, щоби попід коліна було вільне місце. Зв'язують хустку в клубок і кидають один до другого попід коліна. Одному тримають руками очі, щоби не видів, де сей клубок упаде. Той, що тримає руками очі, говорить: „ковблику, ковблику, ховай ся добре, бо я граю, розпускаю, як тя йму, роздеру, до пана шкіру принесу“. Опісля уводить його між тих, що бавили ся клубком. Знова мусить відгадувати, в кого клубок. Як відгадає, йде другий на його місце, не відгадає, йде знова на те саме місце і заслоняють йому очі.

Як винесуть тіло на цвинтар, то три ночі мусить горіти свічка в тій хаті, де лежить мерлець. Се на те, щоби душі ясно було по хаті ходити, як прийде. Кладуть також страви і то найбільше солодоців. Зеркало мусить бути заслонене.

Сих звичаїв придержують ся в околицях вашківського повіту і то: в Барбівцях, Калнівцях, Чорторії і Карапчеві.

*Подала Олена Жалковська, учителька.*

## XIV.

## Похоронні звичаї в гуцульських околицях північної Буковини.

Гуцульські „похоронки“ різнять ся в дечім від похоронних звичаїв долинян.

Перед хвилею, як мають уже брати тіло на цвинтар, ще нім закриють трунву віком, заводить далекий кривний або добрий сусід на дворі у флюяру. Гомонять сі звуки флюяри, мов остатня розмова із умершим. Потім прибивають віко, укривають трунву новим налавником та обв'язують його вишиваними рушниками.

Потім починаєть ся похід на цвинтар. Цілком на переді, яких 300—500 кроків йде той чоловік, що грає на трембіті. Дальше за ним йде процесія. На ній маячуть білі або чорні хустки. За процесією несуть домовину. За домовиною йдуть голосільниці. Як пімре дитина або молодець, то співають вони місто матери. Звичайно ділять ся вони на дві часті або ті самі ведуть говірку в співі за родину і за помершого. Виглядає се немов діяльог у пісні:

„Ой чому ти, синку, не сказало,  
В еку ти си доріженьку виреджало?  
Я би була дверці замкнула,  
Віконце забила“...

Так голосять голосільниці в запиті до покійника і самі таки відповідають навад родині за него:

„Ой не твоя на це мамко,  
Але Бога сила.  
Скажиш майстрам хатку збудувати  
Без дверців тай без віконця,  
Де ні сонце не загіє,  
Ні вітрець вже не повіє,  
Ой там, мамко, му лежати!“

На сім ввертають ся знов до помершого в імени матери:

„Та де Тебе, синку, викидати,  
Ци в городі на васильку,  
Ци на гробі на барвінку,  
Ци у лісі на береви,  
Бо скрізь буде проливати  
За тобов дрібненькі сльози“.

Голосільниці — се здібні жінки, які нераз komponують слова, котрі відносять ся до обставин, серед яких жив небіщик, до причин його смерті. Вони вкладають ті слова у відповідну арію, після якої

співають ся всі похоронні голосіня. Голосіня супроводжують сумні звуки флюяри.

Так приходять вони аж на цвинтар. Як спускають труну у гріб, кидають мідяки на вічну пам'ять від знайомих і рідних. Коли умре хтось в нежонатих, то кладуть йому в головах на гробі побіч хреста яличку прибрану волічками та крашеною вовною. Замітне се тим, що з подібною яличкою приводять молодого чи молоду. І на похороні несуть вони сю яличку „молодекови“, ведуть його звінчатись ва віки з веленою муравою.

Як засипають гріб, грає трембітар на трембіті в сторону хати покійника, немов би просив послідного прощаня. А як уже засипають гріб, обзиваєть ся знов флюяра, та вже під цвинтарем.

Всі розходять ся домів крім того, що грає на трембіті, брата або товариша. Вони сідають під цвинтарем і заводять довго у флюяру.

*Подала Олена Жалковська.*

## XV.

### Похоронні обряди в Кучурові Великім, черновецького повіта.

По смерті купають мерця. До сеї роботи кличуть звичайно чужих людей, бо своїм не годить ся. За се дістають одіж, а часом і плату. Воду, в котрій купають мерця, не висипають всю; якусь частину задержують і микють нею стелю, лавиці, щоби всяке нехарство, як таргани, стоноги і т. и. вивдихало. Гребінь, котрим чешуть мерця, викидають десь далеко або закопують, щоби ту журу, яку мав померший, віддалити від хати.

Коли хто вмере до півночи, то се значить, що мерлець ще когось потягне в собою; коли по півночи, то лишить їх у супокою. Щасливим уважають того, що вмере по Вознесіню. Кажуть, що Ісус Христос звніс ся на небо і утворив там рай, до котрого навіть і грішники мають у сім часі приступ.

Коло помершого горять безперестанно свічки. Молодого парубка або дівчину вбирають цвітами, літом живими з городу, зимою висушеними. Мають навіть призначені цвіти для мерця, т. зв. васильок, котрий посвячують і тримають рік від року за образом якогось святого. Дівчину чи там парубка вбирають так як до шлюбу, а також і одружену, котра вмере до року: на неї вкладають рівнож шлюбну одіж і вбирають голову цвітами.

Мерця кладуть на лавицю під стіною, де він лежить через два дні.

Вечерами сходять ся старі і молоді на лубок або привидь. Декотрі приносять свічки і запалюють їх, иньші кладуть йому гроші на



очі, щоби не отворяли ся. Наколи мерлець тримає очі отворені, то потягне ще когось за собою і то не лише з родини, але навіть і з чужих. Коло молодого чоловіка грають у карти, а часом читають псалтир, як в між ними якийсь письменний чоловік.

На лубок сходять ся всі з доброї волі, за те не платить ся їм нічого. Богато залежить від того, якою смертию він помер. Коли який чоловік повісить ся, то до него мало хто хоче йти на приведь, а навіть уважають за гріх, йти до такого, що віддав душу чортови. Коло самого мерця сидять більше старенькі, а молоді забирають ся на двір або до хорім і там бавлять ся. По більшій часті бавлять ся розмовою і жартами.

Часом бавлять ся т. зв. дранички, а то в той спосіб: обвивають драничку якоюсь хусткою, потім саджають будь котрого на середині хорім, а всі інші стоять довкола него. Один з тих, що стоять, кладе йому голову на коліна, а прочі бють. На кого вгадає, той мусить класти голову на його місце, а сам йде до тих, що мають право бити. Одні і ті самі не сидять до рана, але міняють ся.

Над ранком лишаєть ся вже лише сама родина. Тепер розпочинають ся плачі і голосія, бо ночью не годить ся. Голосять звичайно в найближшій родині: доньки, сестри або тітка. Слова складають в тім часі, коли голосять. В них виявляють свій жаль, смуток, а часом і просьбу. І так на пр. хочу навести тут кілька стрічок, котрі вдало ся мені запам'ятати:

„Зорі файно за воями,  
Всі гавдині повставали,  
Лиш Ви, мамко, так твердо заспали,  
Віді ночі до нас не балакали,  
Ніяку роботу нам не завдавали.  
Бн я вам, мамко, засьпівала,  
Від головки аж до ніг,  
Аби ви си лишили цих великих доріг.  
Зробіт, мамко, таку волю  
Та возміт мене з собою.  
Бо тут сироту кожний зневажає,  
Котра мамки тай не має.  
Яко сигодни файна днина,  
Зійшла си до Вас вся родина,  
Прийшли ні їсти, ані пити,  
Прийшли з Вами говорити.  
А Ви так мамко си зговорили,  
Що Ви до них ніц не говорили

Встаньте, мамко, йдіт ногами  
 Най не нисут Вас руками.  
 Встаньте, неньку, вдарти в дзвін,  
 Бо йде мамка від сьогодни на віки в свій дім.  
 Заулька буде кувати  
 У лісі на зелених кряночках,  
 А Ви, мамко мети сироти,  
 У ялових білих дощечках.  
 Вілетіла душка з тіла,  
 Та на райських дверях сіла,  
 Райські двері ся втворили  
 І туди душку пустили.  
 Куди Ви, неньку, доходили,  
 Що Ви мамку туди загулили (заманили).  
 Чи за гори високої,  
 Чи за ямки глибокої.  
 Побудьте, мамко, побудьте  
 Тай за мени не забудьте\*.

Третої днини старають ся запровадити тіло на вічний супочинок. В сей т. вв. похоронний день приносять хоругви і хрест, до котрих привязують хустки або ширинки. І се призначене для тих, що несуть за мерцем хоругви. Хустки, які причіплені до трунви, забирають ті, що несуть її. Коли виносять трунву з хати, то перед порогом або ворітьми стелять ручник, через котрий мають ту трунву перенести. Сім ручником настеляють її дорогу ту, через котру вона має дістатись на той світ. Перед тим окроплює піп тіло свяченою водою і знімає в грудий „сточок“ себто свічку з чистого воску в довжину мерця. Ся свічка горить хвилями через два дні на грудях мерця, аж доперва третої днини здіймає її піп із грудий помершого. По сїм виходить піп на двір, а родина прощаєть ся з тілом в послїдне і накривають трунву накривкою. Трунва покрита звичайно полотном (білим), а з верха коверцем, котрий призначений для гробаря. Верх коверця кладуть колач, а зверху сточок. При тим ще і горнятко з медом. По дорозі читають над мерцем Євангеліє, а по відчитаню подають через трунву колачки, медівники і т. и. Перехолячи міст кидають гроші, котрими платять дорогу мерцеві. Коли спускають мерця до ями, то тоді подають через трунву курку, щоби відграбала мерцеві дорогу на той світ. Колач і мід, що находили ся на трунві, дають за душу помершого, а сточок забирають навад домів.

Те місце, де лежав померший, настеляють ручником чи там ширинкою, зверху кладуть колач, мід і сточок, котрий хвилями запалюють.

Се лишають вони для душки їду, бо душа що ночі прилітає на своє місце і харчує того меду. Третої днини дають те все за поману (за душу помершого).

*Подала уч. IV р. учит. семінарій, О. Суховерська в Кучурова Великого.*

## XVI.

### Похоронні обряди в Гліті, ґурагуморського повіту.

При смерги тримають сторожу, співають різні пісні і то дуже сумні і згадують тільки добрі діла, бо за злі, кажуть, вже буде Бог судити. Ту воду, в якій мили мерця, висипають на таке місце, де ніхто не ходить, а по найбільшій частині несуть аж у потік, щоб Бог так очистив від гріхів, як та вода в потоці завжди чиста.

Потім вбирають як найкраще і найчистіше, бо прийде судний день, а тоді так усі мають явити ся, як їх убрало ся на смертельній постели. Дають також усі признаки, які небіщик здобув собі за життя, приміром заслужені мєдалі, потім гребінь кладуть під голову і там стоїть через три дні, потім кладуть у домовину.

Дуже вважають, щоби мерцеві не було втворено око, бо се значить, що хтось умре в родині і то як одно око, то хтось умре пізніше а як обидва, то дуже скоро.

Зараз першого дня починають сходити ся люди на так званий лубок і сидять цілу ніч. До рана засиджують звичайно старші люди, а молоді розходять ся по півночі. Як хто вступить до хати, молить ся наперед за душу помершого. Коли більше походить ся, починають ся бавити. Тягнуть мерця за ноги, щоби не ходив за ними, відтак за ніс, щоби не привиджував ся, за очі, щоби не снів ся.

В першій мірі починають гру, звану лубок. Грають її в той спосіб. Вибирають судію, судіївну, адюнкта, адюнктову, двірника, двірничку, пастора і пасторку. Пастор вибирає собі когось з членів, приміром двірника і питає ся: „Де ти був?“ А сей: „Я був у судійової!“, а як би сказав, що був у двірнички, то зле і мусить давати за се фант. Потому питає ся двірник, „де ти була, як я був у тебе?“ і т. д. Пасторови припадає віддавати фанти. Він підносить фант у гору і питає, чий се фант. Той, чий фант, мусить признати ся, бо опісля припадає для нього подвійна кара.

Звичайно перший носить мід в той спосіб: Іде від одного до другого і кричить в ухо „брїнь-брїнь“ — і цілують ся.

Потім заставляють гусака (гуску) печи. Один іде до одвірка і каже: „Печу, печу гусака“, а пастир каже: „Коли спечеш?“ Сей від-

повідає: „Коли сало потече!“ На дальше питає, коли потече, вибирає той, що грає, когось (приміром двірничку) і каже, коли вибрана особа його поцілує в лице. І то тільки разів, кілька разів собі вибере.

За иньший фант треба кликати гори в куми. Один каже: „Горне, горне! кличу тебе в куми!“, а пастир каже: „Що Бог дав?“ — „Хлопця!“ — „А кого кличеш на куму?“ Сей вже мусить собі вибрати і знова цілують ся.

Иньша гра: копати кернички. Кажуть: „Я впала в керничку“. — „На кілька сяжінь?“ — На два, три, вісім, пятьдесять, на кілька хоче. „А хто би йшов витягнути?“ Вибирає собі кого небудь і цілують ся.

Полять грядки. Один каже: „Полю, полю грядки“. — „Кілько грядок?“ — Кілько собі хоче, тільки каже. — „А хто би йшов помочи?“ Кличе собі. „На кілька день береш?“ На кілька днів возьме, тільки разів мусять цілувати ся.

По забаві розходять ся, доторкають ся рук, начеб пращали ся в умерлим. Тоді хтось залазить під катафалок і пришиває (?) тільки зближить ся; опісля сміють ся, що вже би йому готовитись на другий світ.

Так через всі три дні сходять ся і бавлять ся. Хто увійде перший раз до хати, кладе який мідяник на викуп.

При похороні беруть полотно і на кождім мості переходять через него. То полотно дають комусь бідному. Так само на кождім мості кидать через трунву гроші у воду і посилають дітий шукати ті гроші, щоби мав чим викупити ся від злих духів.

По дорозі плачуть, виказуючи деякі добрі діла. А на цвинтар несуть курку і дають через гріб бідному, щоби так легко душа полетіла.

Через всі три дни не замітають хати, бо кажуть, що вимітає ся душу з хати. Через усі три дни стоїть його улюблена страва під припічком некивана, щоби душа їла.

Як вернуть в похорону, зараз ідуть вперед до худоби і кажуть їй, що вмер її господар, потім до кождої деревини кажучи, що вона всохне в туги.

Четвертої ночі не вільно цілу ніч спати і мусить горіти світло. Тоді сходять ся звичайно старші і балакають цілу ніч.

*Подала Анна Мазурович, учителька в Гліту.*



# Похоронні звичаї і вірування у Бойків.

Подав Юрій Кміт.

---

Речі тут подані зібрав я у Дзвинячи Горішнім і Гвіздци Турчанського повіта. Треба сказати, що се тільки „окру́ша“ з обильної минулості, яке поволи-незамітно забуваєть ся й розсипаєть ся...

Признаки, по яким віщують смерть у яким домі, є ті: „Коли ся кому дащо теніо зародит, то певно буде в тім році вмирлиць, то ниhibна правда. Як ся свині снят, то мусить хтось у хижі умирати“.

Близьку кінчину пізнають: „Як ся бере хорого за ніс, а він ни має в носі руху, то певний знак, що вмере. Як по елею йде дим з хиж борзо, то хорий вмере, а як розстелит ся по хати, то подужат, злекшат му“ (Дзв. Г. — Николай Буряк).

„Як отиць з матірьов дуже жалуют за дітинов, то воно ни може вмерти. Як же ся дїтвак теніо мучит, то отиць і мати відступають го, утікают у село. Коли ни било ще вмирця в хижі, то теж хорий ни сконат. Несут на чужу хижу; або вбирают у чисте шматя, стелят млаку і переносят на сьвіже місце хорого; розсиляют ківліня на хижі і мечут на зимлю; мнют вікна, що янгів ни може приступити, бо засувані“ (Дзв. Г. — Іван Морикінь Кривого).

У Гвіздци, коли хорий не може сконати, йдуть до таких, з якими він позаходив ся та мав суд, аби прийшли „спростити ся“; або беруть сьвіжу солону і сьвіже, випране простирало та простирають під нього; коли постелять на землі, то добре вважають на скін і беруть його швидко до постелі, бо „як би вмер на землі, то повідают, що сїм літ зимля того газди ни хоче ро-

дити“; коли котрий таки не може вмерти, дають йому чисте шматя.

Вмре газда, мусить мити його „жона“, а діти мие мати, жону вмивають близькі сусідки, або кривні.

„Наряджують“ на лаві під вікнами; стелють млаку, по млаці йде полотно; під голову, хто має „нарід“, шиють „подуша“ і вкладають отави. Вбирають у сорочку й портки; заопасують волокою (вовняним шнурком), або крайкою; на голову дають шапку, а на ноги капці з полотна. Зоні дають купну сорочку, фартух (мальованка з білого полотна), білу запаску, або з квітами, капці або панчохи, світлячки (пацїрки), чіпець і хустку.

Молодець дістає ще одну білу хустку, яку обсиляють коло руки, а другу червону держить у руці; на палець дають перстень з воску, а до шапки пришиляють вінець з барвінку. Подуша під головою в труні зладжене з червоної хустки, в якій завинене сіно або отава. Дівчина убрана як до шлюбу; коси розплетені, вінець на голові, хустка через плечі, а краї на грудях.

Накривають мерця з головою полотном, а відкривають рано і „миют му тварь так, поки бив живий. Коль ся мив до типир, то й типир го треба вмивати, аж го сховают. Берут шматку, помочат у воду, пообтирают чисто і зновіль накривають“.

Коли нарядять, зараз уклякають і „бісідують пацїрь“, хоть іще немає свічок, анї хреста

На столі кладуть у черепку св. воду, з житних колосків кроицьце, підшкрібок з хліба (мале бохоня), лампу з церкви і хрест, а на лаві коло мерця ставляють шість воскових свічок, застромлених у глину.

Дитину наряджують на столі; коло неї кладуть саме те, а ставляють чотири свічки.

Зараз по сконаню вибігає перед хату „жона, або дівка пустити голосом“ звістку про се. Пізнійше, коли посходять ся „жони“ — кривняки та своячки, стають у ряд або на прищі перед вікнами, або у хаті в часі студени, і заводять співучну голосом плачі-жалі. Се роблять звичайно рано й перед вечером, та коли прийдуть „носильники“ з хоругвами на обору і в часі похоронного походу. Тут подаю записаний мною плач у Дзвинячи Горішнім. Не пригадую собі, на чийому було се похороні; коли дяк співав „Святий Боже“, я незамітно нотовав собі виспівуваний „дівками“ жаль за помершим вітцем. Плач сей по-

вторюєть ся, лише в деяких місцях дороги роблять ся відповідні додатки, як се видко в наведеного мною. Був я теж свідком, як донька „розчала“ плач за „татцьом“, але якось не складало ся їй се, тоді зібрані довкола неї жони стали їй підповідати незаметно. Дочуте виголошувала вона на співний лад...

„Татцуню наш солоденечкий — золотийко наше! Ой ти вже заверташ на тоту дорогу від нас і від своїх сусідойків... Йо-йо-йой, золотийко наше солоденейке! Та ти тудя до ня в гостинойку ходив, та ти тудя до ня дарунойки носив, а типиртвоя хижа вже нидалеко... Коли-ж я тя ввиджу, татцуню мій солоденейкий... Йо-йо-йой, золотейко наше! Та ти свою дівойку лишаєш! Коли до ня завитаєш? Вже ся зимля виметала... Ой, Ой ти, сестрице, його вже ся пркждадала... Татцуню наш солоденейкий — золотийко наше! Йо-йо-йой! Надійойка моя, вже тя забирают, та вже тя до гробу спущают... Ту тя сонійко ни догрів, ту тя вітир ни додує... Золотийко моє!“

На того, що прийшов у день до мерця, кажуть: „Пішов бисідувати пацірь“; у вечір, у ночи: „пішов світити“. Кождий, що приходить, мачає колоски у воді і кропить мерця.

„Підносят і в нас фіїдї комо вмирця, би борше ніч ішла. То найбільше хлопці, а ще як дістанут добре горівки. Берут йиглу, цвяхи, зшивають йидно з другим, прибивають фартух до лави. Як умер Лесьо Рідощ, то хлопці прибили цвяхом фартух до лави йидні жонї. Вона ни знала; встає і роздерла гет фартух. Мішают меджи сумне трохи такого...“

Красти крадут, оби лино захопили дащо. Коли вмер Горovníків Василь, тот Лимич, Петрів брат, то баба з Тирнови замїтала хижу і вкрала сокиру, тоту, що забивали нев труну, жотала в сьміте й трїски; пак Городничка відознала і відобрала.

Що я, сїгомосьць, видїв у Соколїці<sup>1)</sup>: Вмерла сваха, там віддана моя дівка. Переночувалисьме, повмивали ся, збисїдували пацірь, сват узав фляшку, наляв килїшок горівки, пішов за порїг до сїний і пив чирив порїг до мертвої жони горівку. Настуньо, дай Боже здоровля! Випив, пак увїйшов до хиж і частвував людий. І у нас того давно било. Роблят, оби газда за жонов, а жона за газдов ни банували.

Дїгинї дают до трунчати грейцарь і до ями мечут грейцар, бо пляц си укупує. Також діти за вітцьом або матїрьов

1) Соколики.

мечут ірґейцарі до ями на саме тото. Давно тоти, що любили теніо пити, то си велів поїидин фляща горівки поставити у труну; котрий зноваль теніо любив курити, то просив поставити файку у дирвище.

Як тіло возьмут з хижи, то родина́ обходит сьтів до трьох раз, аби ни банували. За газдов, газдинев, як мають виносити тіло з хижи, випуцают зи стайні скотята, оби теж ни банували. Як поставлять труну на фуру, берут потрохи зи всього насіня і двое хліба, завязують у півку і кладут перед возом на оборі три рази“ (Дзв. — Іван Морикінь Кривого). У Гвіздци, коли винесуть труну на обору й поставлять на возі, двое з родини „обвержут“ завязаний узлик ріжного насіня „довкола труни, оби насіня за ним ни банувало, би ся родило“ (Михайло Жук). „Горниць, у якім стояла запята сьвічка, коли виносят з хижи, мечут у поріг, оби ся сказив, оби відійшов жаль. Поки мерцем ни торкнут у поріг, поти він чує. Тогди в останковий раз відкланят ся своїм порогам.

Матири і вітці ни йдуть до циркви за дітинов, оби ся діти годували. Ни йде теж газда за жонов і жона за газдов, бо би ся він ни оженив, а тота ни віддала“ (Дзв. Г. — І. М. Кр.). У Гвіздци „за трунов ни йдут чужжі жони, лише з його, або ві народу; з чоловіків ідут тоти, що запрошені, а до хижи приходят з того круга, а здалека ни йдут“ (Мих. Жук).

„Воду, яков миют умирця, виливають у нивзахідне місце, коди ся ни ходит. Няй нікому ни чкодит. Хижу, як заметут, несут сьмітя на сьвій ґрунт і те в тот бік, де ни є царина, де ся ни оре“ (Дзв. Г. — І. М. Кр.). У Гвіздци дуже боять ся мерця, тим то не ціднують його хіба у труну зверху або в хаті, або на оборі, тут де перідки, коліна, а більше ні. „Всьо по вмирци забирают, берут і то шматя, що в нім умер, ни дают го нікому, замітают хату і спалят, давно сипали та метали в дибирь, али люди відказували, бо стояло по биригах, або мечут у таке місце, де й худоба ни заходит, бо повідают, що й худобі чкодит: бохоня дают псови, а до мисяти лют сьвіжої сьв. води, кладут хустину (кусник полотна) коло мисяти, бо приходит душа тов водов мити ся і рубатков обтирати ся“ (Мих. Жук). Воду ставляють на вікні або столі. У Дзвинячи „у вичирь ставлять на сьтів нисьвачену воду і хліб; у ночи приходит душа і кормит ся“ (І. Морикінь Кр.). „Як умре старий, то ще сьвітят скіпов або сьвічков цілу ніч, ништо ни йде спати,



приходять сусіди і бисідують дащо, а за дїтваком сьвітят лямпу, тоту домову, трохи скрутят і сплят“ (Мих. Жук).

У Гвіздци дуже зважають на се, аби процесія рівночасно з священиком прибула на обору небіжчика, там то стають біля придорожних хрестів і оглядають ся за духовним. Роблять тому так, бо „як ждуть на оборі, то низадовго буде зновіль вмириць у ті хаті“.

„У нас коло мирця на вікно кладут чеснок, аби ся ни снів і ни приходив. Як би ся кому в дому вмириць приснив і його кликав, аби му ся ни вголошав, ни треба нич гварити. Мене раз кликав чириз вікно Городників Василь: Николаю, та ти ще ни спиш, відомкни ми, а я ся ни відзивав. У нас звязують мирцеви рубцьом вилиці, руки, й ноги, а пак як кладут до труми, розвязують і тоти рубці ховають. Тим рубцьом підкуржують, як ся снит вмириць“ (Николай Буряк — Дзвиняч). „Як ся приснит вмириць і чоловік захоріє зараз, тогди йдуть на гріб того мирця, беруть у горниць зимлі, наливають води, микот тов водов хорого, а так несуть тоту воду на цвинтарь, виливають на гріб, або на дзвони, або в двирі цирькви (в дїрку від ключа) і ставлять горниць на гробі гортаниць. Або роблять іще й так: Беруть рубиць, яким звязували мирцьови руки, ноги й вилиці, пок лежав на лаві, і тим рубцьом підкуржують хорого“ (І. М. Кр.). У Дидьові, коли приснить ся мати, то говорять: „Бодай ти дротяна мітлище меджи очищами, зваряний камінище на головищу“! „Як приснит ся дівці парубок або парубкови дівка, то тра накке тот сон гварити до плота або до каміня, так чи до чилядника, аби ся дащо злого ни стало“ (Дидьова — записала Ліна Бощурко).

Коли хто згадує про доброго небіжчика, говорить: „Богойко би му дав там легойки“!

„Нива банує за газдов і газдинев. Як першого року по смерти ся вродит, то так буде банувати чириз сїм літ, а як ся першого року ни вродит, то ще буде чириз три роки банувати“ (Дзвиняч — Николай Буряк).

Похоронні отже повіря і звичаї зосередковують ся біля самого розстання і біля охоронення живих перед світом померших. Повіря змальовують нам чоловіка надто привязаним до життя, до всіх його складних чинників, до землі і до всього, що має вона. Тому то розстання, а радше розпрощання з життям вельми болюче... Окруженне намагаєть ся влекшити хорому сей тягар; підпомагають „розсилити засиланя“, що держать його

міцно при собі, иноді відривають його насильно від тісних звязків, переносячи хорого або на „чужу хижу“, або на „жлаку“, себто на приготовану підстїлку („післань“) для номершого.

Як хорий „банує“ за життем, так теж усе полишене тужить за ним... Кидають горцем у поріг, себто кидають банованне, аби розпирсло ся, аби покінчило ся разом з останковим чуттем, яке має пропадати з доторкненням трумни об пороги... Сьвіт, до якого відійшов померший і в якому треба „окуплювати“ йому місце, та се, що стоїть з ним у контактї, дуже „чкїдне“ усьому живому, тим то ідуть у тому напрямі обезпечення і заховують ся обережности.

Згадаю тут іще про одно. У Дзвинячи мерли якийсь час діти на шкарлятину. В селї „ляк і тирвога“. Хтось пішов у саму північ на дзвіницю і задзвонив у всі дзвони. Се задзвоненне мало спинити смерть у її походах... Та про се не міг я розвідати ся нічого більше, чомусь здержували ся з поясненнями, хотя про инше розповідали менї дуже радо. Може про се дзвоненне знає хто основнійше та подасть до публичного відома, а поки що я ділю ся тим.

---

---

# Народні оповідання про тютюнарів.

Подав *Володимир Гнатюк.*

---

В Австрії належить тютюн до державних монополій; через те не може його садити, хто хоче, і продавати, де й кому хоче. Кождий, хто управляє тютюн, дістає насінє з державних маґазинів, засїває ним з гори означений простір, підлягає державній контролі, яку виконують фінансові стражники, звані популярно ревізорами, збирає урожай і віддає його в визначенім терміні до державного маґазину, де відповідно до ваги й роду тютюну дістає заплату. Відібраний тютюн переробляєть ся опісля в державних фабриках і продаєть ся у так званих „трафіках“ по цінах, уложених із гори так, щоби вони не тільки покривали всі розходи, злучені з продукцією, але приносили ще значний дохід, який держава обертає на свої ціли.

Кождий урожай тютюну обчисляєть ся з гори, але тільки приблизно, бо докладно задля всяких атмосферичних і інших впливів, не можна обчислити. Хто садить тютюн, повинен увесь урожай віддати до державного маґазину; коли одначе він віддаєть на приблизно обчислену вагу, а йому лишить ся надвишка і він ту надвишку ужие для себе, або пролаєть на боки, а про се власти не довідають ся, то його щастє і за те не потягає його вже ніхто до відповідальности

Тютюн не родить ся одначе на кождій землі, лиш на дуже добрій, тому не всюди можна його управляти. В горах його управа не вдаєть ся зовсім, але гірняки не менше пристрастні

курці, як долиняни, а подекуди й більші, бо прим. у Гуцулів курять не лише муштини, чоловіки та парубки, але й жінки, жінки та дівки, а дуже часто й підрутки. Коли в хаті живе більша родина і складається з самих курців, то вони вепіють прокурити протягом року таку поважну суму, що може дуже заважити на бюджеті незасібного господаря. Аби ту суму зменшити, стараються курці набувати тютюн по низших цінах, як державні, впрост у тих, що управляють тютюн, а ті зі свого боку годять ся на продаж, бо все таки дістануть більше, як у державнім магазині. Вправді наражують ся при тім обі сторони на ризико, що будуть висліджені й покарані, але що діється на світі без ризика?

Отсі то особи, що ходять із гір на доли купувати тютюн впрост від продуцентів, називають ся тютюнарями. В „Науковім Збірнику“, виданім 1906 р. з нагоди десятиліття наукової праці проф. М. Грушевського в Галичині, надрукував о. Михайло Зубрицький статю п. н. „Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичині в ХІХ ст.“, в якій подає документальні звістки й народні оповідання про пачкарів (тютюнарів) і пачковане тютюну у Бойків, що ходили за тютюном на Угорщину і мали сутички не лише з австрійськими, але й угорськими ревізорами. В 80-их роках минулого століття, як зазначає автор, перестали одначе займати ся пачкарством, бо видно воно перестало їм оплачувати ся, і нині Бойки курять тільки державний тютюн.

Не те у Гуцулів. У них сей звичай заховав ся ще й доси, але очевидно на далеко меншу скалю, як давнійше. Ніяких сцісій між ними й ревізорами, в яких доходило би до бійок, або що гірше, до убийства, тепер нема. Не відбирають тепер ревізори також люльок і не перетрясають, який саме у них тютюн. Через те події, змальовані в оповіданнях, друкованих понизше, належить уважати вже за минулі, за пережитки, хоч і не так то давні.

Пробуваючи літом поміж Гуцулами, знав я, що між ними було розвинене сильно пачкарство тютюну, по який ходили вони на наші доли, головно у снятинський повіт. Оповідань про те не міг я одначе записувати особисто через недугу; тому звернув ся я до деяких знаних мені осіб із просьбою, зібрати такі оповідання, на скільки вдасть ся, та прислати мені. Просьбу мою сповнили одначе тільки три особи; за те належить ся їм тим більша подяка, що заховали для потомности одну таку

рису в побуту народнього життя, якої сліди згинуть незабаром повсім.

Як бачимо з тих оповідань, тютюнарі мали рід своїх організацій, до яких належали звичайно самі досвідні люди, що вміли держати язик за зубами і не зраджували своїх товаришів, попавши в біду. Нових членів приймано все обережно. Тютюнарі вибирали ся в дорогу невеличкими гуртками, аби не дуже звертати на себе увагу та лекше переслизнути ся попри ревізорів, коли б їх де покітили. Бувало одначе, що пускали ся за тютюном цілими громадами, які числили по кількадесять людей, і тоді вони вже не крили ся, а немов спровоковували ревізорів; колиж ті підійшли до них, переводили з ними формальні битви, які кінчили ся не тільки побоями або покаліченням, але нераз навіть смертю. Деякі більші зухи пробували пачкувати тютюн поодинокю, на власну руку й рвзико.

Найважнійшою задачею тютюнарів було купити добрий тютюн по можливо не високій ціні. Не кождий, хто управляв тютюн, хотів його продавати, боячись доносу й карі. Колиж тютюнарі купили тютюн, складали його в беаги і ночами або досвіта виходили в дорогу так, аби завчасу проминути люднійші місця та дістати ся в гори і ліси, де почували себе свободнійше, бо там лекше було чи утекти, чи сховати ся перед ревізорами. Дуже часто вдавало ся їм дійти домів без випадку; тоді ховали частину тютюну для себе, а частину передавали сусідам та приятелям, або продавали знайомим. По одній вдатній виправі вибирали ся на другу й третю і нераз такий тютюнар за кілька літ відбував по кількадесять подорожий у дожи за тютюном.

Коли тютюнарі здібали ся в дорозі з ревізорами, то вся тактика їх залежала від обставин. Як гурток бачив перевагу по стороні ревізорів, що ходили звичайно не самі, але з асистенцією, то піддавав ся їм добровільно і заносив тютюн туди, куди вони йому вказали. Там важено тютюн, списувано протокол і випускано тютюнарів, а по якомусь часі діставали вони візваня до суду, де відбували ся розправи і тютюнарів засуджувано на досить високі грошові карі, замінювані в разі неможливости сплати на кару арешту. Розуміеть ся, що й такі тютюнарі, які піддали ся вже ревізорам, старали ся ще в дорозі всякими можливими способами викрутити ся від них: то змилили їх чуйність й утекти, то бодай позбути ся незамітно тютюну, кидаючи його приміром у воду.

Коли гурт тютюнарів був значний так, що переважав силами ревізорів, тоді не піддавав ся їм, лише зводив із ними бійки, що нераз кінчили ся дуже сумно. Найчастійше старали ся тютюнарі засипати ревізорам очи піском або попелом і утекти; були випадки, що їх перевязувано і так покидувано у лісі; часом прибивали їх до землі окремо повигнаними патицями так, що вони не могли навіть рушити ся і якби не трафіла ся чужа поміч, могли згинути; деколи привязували їх до дерева і так лишали. Я сам бачив у Криворівни такого одного покараного ревізора; тютюнарі привязали його до дерева і лишили. Коли люди знайшли його, він уже збожеволів; тепер ходить за милостинею і каже, що він король над королями та папа над папами (Oberpapa, Oberkönig — так себе називає).

Коли тютюнарі перейшли в дорозі всі митарства і дістали ся до дому, мусіли приготовляти відповідні сховки для укриття тютюну, бо ревізори могли кожної хвилі спасти несподівано на них і не лиш відобрати тютюн, добутий з таким трудом, а нераз і неприємними пригодами, але й спонукати діткливу кару для них. Треба було отже напружувати всю бистроумність, аби його так сховати, щоби ревізори не знайшли, хочби й шукали, бо не прийшло би їм навіть на гадку шукати в данім місці. Колиж не вважаючи на те, грозило відкрите тютюну, тютюнарі уживали нових хитрощів, аби вивести ревізорів у поле: Вони удавали хорих і підкладали тютюн під себе; давали його ховати жінкам там, де ревізори не могли шукати; звертали увагу ревізорів в инший бік, а тимчасом спалювали тютюн, скоро бачили, що вже його ніяк не виратують для себе; крутили шнури з тютюну і на них розвішували різні річи; обвивали ним бантини, а поверха потягали ще чим; тримали тютюн у бербеницях, які перевертали горі дном і дно заливали молоком так, що видавало ся, немов бербениці повні молока і т. д. Ще зручнійше ховали люльки, коли за ними шукали ревізори. Про всі такі випадки находимо оповідання, що нераз виглядають зовсім як анекдоти, а все таки вони маюць під собою реальну основу, не вважаючи навіть на те, що в них промовчуєть ся час і місце події та назва осіб, що брали участь у події. Але се власне характеристична прикмета більшости народніх оповідань.

Відбуваючи ревізії по хатах, мали ревізори з собою все асистентів, визначуваних війтом. Нераз бували між тими асистентами такі, що набирали з дому скрутлів тютюну та підки-

дали тим, на кім хотіли пімстити ся, щоби їх так упхати в біду. Але се бувало рідко. За те далеко частійше трафляло ся, що ті асистенти старали ся помогти тим, до кого йшли на ревізію. Вони переказували до них через знайомих, щоби стерегли ся, а самі йшли дальшими або гіршими дорогами, аби дати тамтим час повамітати сліди за тютюном. Коли се не вдало ся, то вже на місци помагали їм, на скільки могли, ховали тютюн, вводили у блуд ревізорів, звертали умисно куди інде їх увагу, аби лиш виратувати своїх свояків, побратимів або сусідів.

Ревізори виступають в оповіданях як дуже острі й віддані зовсім своїм обовязкам; подибують ся одначе натяки і на хабарників, що відбували ревізії звичайно перед більшими святами, на які потрібували грошій, і знайшовши тютюн, полагаджували за відкупне справу на місци, не передаючи її висшим властям до урядованя.

подаю тепер записані оповіданя.

### 1. Оповідане провідника тютюнарів.

Ми маємо скріз знакомиці; ек лиш минемо дорогу, шо йде в Кутив до Косова, то нам тогди легко на души. Де схоємо, там ночуємо. Скрив нас приймают, тай нима чьо си боєти, бо то все бізивно. Нираз дівки нам допомагают нести, ек виде, шо ми си умучили. Грошій у нас ніхто ни бере, хіба ади дес дамо по пару листків титиню.

Я нираз вихожу й по сім разив у поле на одну осінь. Біда, до того треба охочього, себного, тай вукого. Ни кождий може ити. А ек значне просити, оден, другий, тай шо маю робити? Бисашіни на бук тай гайда у поле мизи Бойки. До Кобак, Лінцив (Ілінці), Тростенця, або до Банилова! Іга, скрив у нас є знакомі куми.

Ше мне Вих крив екос, ні раз мне ни ловили в титинем, а страху мав нираз; або теребилюлька в передь нас, або й ни в передь них.

У Головах, Косів пов., записав від тютюнаря О. З. Петро Шекеряк-Доників 1913 р.

### 2. Дещо про звичаї тютюнарів.

З богато сів нашої Гуцульшіни здавен давна ходе люде у поле за титинем. Ше за чесив мандаторства та олришківства ходили наші люде у „поле“. Розказують, шо ваташко пушкарив Юріштан ловив титинарив, за шо навіть и погиб від левізорій, які его убили из злости за то, шо зни, левізорє, ни можут нікого имити из титинем, хоть до того постав-

лені, а Юріштан ловив, тай їм за то приходила ганьба від панів, а Юріштанови похваліне. Та за то похваліне він и роги покотив в левізорських рук.

Давно була гирьша біда, ек тепер, були поганіші звичеї, а й люде були буйніші, ек тепер. Давно можна було левізорови будь де на середь дороги ловити чьоловіка, робити в ним ревізію, шукати коло него титиню, ба навіть ек курили люльки, то брали в зубий люльку, витереблювали в неї титинь и шукали титиню, від чього и приєвали левізорій „терешлюльками“.

Робили великі засідки на переходах, куда переходє титинарі, при помочі людий, шандарий, ба навіть й войска. Приходило нираз тай ни двичі до менчих або и бирших бійок при помочі стріл в обох боків, де гибло нираз побирше людий, ек бійка на Рознівским<sup>1)</sup> поли а про богато бійок ніхто навіть и ни знає, хіба тоти, шо в них були, бо кождий ни дурний си у біду пхати тай ровказувати за то, що дес осветили воду на віки екіє „терешлюльці“.

Тепер уже так дуже ни тресут, тай до великих бійок ни приходи. Але однако в ше и тепер богато всєких бійок, але то все пропадає, нидіє, бо ніхто про то нічьо ни зберає, тай годі зберати, бо кождий си сокоти.

Титинарі мусє бути видважні на всєке діло. Нираз можна за мінуточьку втратити здорове, житє, або й маєток. Ек си озме ти бисаги в титинем на плечі, то тогди від разу чьоловік стає видважним. За титинем ходє навіть великі богачі, шьо и полонини мают. То кортечє в екоїє біди. Ни заділі зарібку,<sup>2)</sup> але таки так, в звичею, в кортечки богато ходє. Навіть и заділі того, шоби було чім си пофалити передь другими про екус пригону в титинем, бо навіть ходє и такі, шо нічьо ни курє, але винесе тай даст другому, от зроби екус ласку.

За титинем ек си зберают ити в поле, то дес у свето або в неділю, коло церкви, або дес на екихос забавах, от тілько шо дес у гуртених місцях зберают ци, котрі мают ити в одній кліюмпі.<sup>3)</sup> Котрі пусті, то тих гет ни приймают, бо с пустим годі ити в таку дорогу. Виберают собі калфу,<sup>4)</sup> екий має їх вести. На калфу завжде вибираєт ци чьоловіка ровужного, видважного и такого, шо добре знає дорогу лісами, те-чірами,<sup>5)</sup> знає дорогу на верницях, деревах, поточінах, шо хоть би серед екої пїтьми, то він трафи, ни ваблуди.

Витак си зговорекот, де мают си избрати, бо вици идут повдинцьо, аж до на місце, де мают купувати титинь, шоби на нї ніхто ни погадав,

<sup>1)</sup> Рожнів, село.

<sup>2)</sup> Задля зарібку.

<sup>3)</sup> Гурт.

<sup>4)</sup> Провідник, начальник.

<sup>5)</sup> Верхами.



шо це идут за титинем. Нираз сі наберают и по двісто людий, а нираз иде лиш по два, три, а часом, ек дуже себний, то и самий один. Кажут, шо найліпше ходити повдинчю, в малих клюмпах, бо ліпше удержети поредок пидчес бийок, на засідках лекше утечі, або и прийти, ци обминути хотьби еку засідку.

Титинарі сокоте си дуже крадежий, бо кажут, шо то їм си ни пропікає, лакомо си то на ні визнавати, тай тогди можут їх ловити. Ни можна з чюжеї люльки пригарі завертати у свою, бо тогди того, шобере у свою люльку чюжі пригарі, можут легко имити з титинем.

Титинарський рух ни упав, а держит ци майже у цовний силі. Лиш тепер ходє дрибними клюмпами. Я сам знаю сотки людий, котрі ходє за титинем, а нираз їх и й здibuвав, але по нашому гуцулскому звичю був би кожлий великим лайдаком-зрадником, котрий би вражував на титинарів.

Про титинарив годі багато чього вивідати, бо мало хто розказує, ек види, шо хочь брати то на папір, бо уважєє це за екійс пидступ. Хто ходив сам з титинарями за титинем, тот и багато знає про титинарив, бо вни такого ни бовт ци, ай сам може мати нираз багато вселяких пригодий.

Зап. у Жабю, Косів пов. 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

### 3. Виправа за тютюном.

Усі курці так си знают, ек лисі коні. У неділю коло церкви оберут собі старшого проводиря, так званого калафаря. Тот калафарь зберає кілько ему треба людий, тай иде з людьми „у поле“ за титинем. А люде идут у місто, то повдинчи, то гуртками, з теркілками<sup>1)</sup> на плечьох так, аби в драпіжників<sup>2)</sup> ніхто, ни покмітив, шо вни йдут за титинем. У „поли“ уже мают знак, де си мают зберати и там на означине місце усї си сходе. Тогди калафарь иде у село з одним, з двома себними людьми и виберає у Бойків<sup>3)</sup> добрий титинь для своїх людий, тай его токми, плати и набиває у бисаги. Дуже добре бути проводиром-калафарем, бо ек є багато людий, то калафарь ніколи навіть не плати за свій титинь, ему за дурно дают Бойки титинь. Ек усї вже си наладуот, тогди чикают до вечира, у вечир усї партії идут з своїми проводирами до тих хатий, де є титинь, и там си гостє. Іде, пют, а ек си добре потемніє, усї си виберают у дорогу з титинем.

Титинь нести то дуже прикра річ, бо ек покладеш бисаги на плечє, то отак ек бес камінь уложив на серце. Найтежше минути дорогу, котра

<sup>1)</sup> З ладунками.

<sup>2)</sup> Фіансових стражників.

<sup>3)</sup> Гуцули звуть так людий з долів.

йде в Косова до Кут, бо туду буває дуже багато засідок и ек си зроби рейфах, то село, то такої Бойчі влече, що страх.

Ек идемо у село купувати титинь, то хоть виде сусіде и люде, тай знають, чого ми прийшли, то однако не зробили би на нас звит.<sup>1)</sup> Проводирь ек веде людий, то мусит добре знати, куда и ек вести. Муси знати усі еруги, потоки, багни, річки, переходи на ріках, и усі засідки, на котрих звичейно засідають драпіжники на людий идучих в титинем. До того всего мусит ше добре знати по облаках, верницях, та течирах, щоби мав добрі пунта, аби ни блудий, ек веде людий. Або ек чесом жетет ци ровта, то муси добре усе знати, аби мих добре в своїми людьми вивихлювати. Ек уже перейдут дорогу, що веде в Косова до Кут, тогди уже лекше стає йти, бо суда вже май гористо, нима таких засідок, тай уже дико. Кожда біда боїт ци за своє жите тай си ни пхає під руки людем.

Сула люде чім у гори, то такі добрі, ек хліп. Помогають нам підносити бисаги, кличут у хати, дають їсти, розказують, де на нас позасідали варти и таке инче. Але утуда долив то такі люде погані, шо страх. Туду під Коломийов, за Прутом, то скоро лиш покімують тебе, то такий заведе рейфах, шо страх. Женут ци за людьми, та кричут: Агу Гуцули, злодії, опришки, агу! Але до таких людий ми маємо лік. Раз ми ишли, а то на нас підсіли у погильниках баді. Ми лише прийшли проти села, а то за нами Бойча<sup>2)</sup> у погоню в сапами, кілел, бучим, в чім хто мав, в тим за нами си займив. Ми тікали, а ек си зробили у лозиню, тогди уже знали, шо робити. Одни си поховали поза лози, а другі ніби утікають. Ек прибігла Бойча за утікаючими, а ми тогди в бучини за Бойками в заду. Ек знаєш потисли, то Бойча отак ек снопи попадала на землю, та порозлітала си, ек мухи. Я одного ек ушкрентав буком, а то си лиш зайойкало. На другий день я вижу, а мий бук тріс, а там під зашкальюбинов шталаба шкіри в месом и волосем. Но але преці так потікали Бойки, ек нисамовиті, вид Гуцуліі.

Звичийно наші мають сходини на Хоминцким. Ми раз там вийшли у восени, уже пошпаїк падав, аж там застали ватерку, шо ше ни погасла, тай свіжі сліди левізорів, шо чикали на нас. Уни ждали тай си ни могли діждати нас тай лише си забрали в передь нас. Та ек стали си сходити тогди титинарі, на тим Хоминцким, то ни за великий чес вийшло си 160 людий в усіх селий гирских. Ек то, брате, вिति рушило, отак ек троша то пишло царинками, нікого ни питаючи си. На переді идут два-три, себні проводирі, а во два в заду, кілька по боках, тай кождий калафарь коло свої калфи. Ек би си видки нанесла біда,

<sup>1)</sup> Донос. <sup>2)</sup> Бойки.

аби нікого ни пустити кікати, бо єкби котрий кікав, так нічо лиш буком, куда видиш, беш. Але ид такій вармії боет ци приступати будь хто. Витак виходе, де мают ци розходити, там си роздекуют, пют, тай си розходе кождий по доміх.

Єк си винесе титинь, то єго бийно нести до хати, лише треба дес делеко вид хати ховати.

Левізорє носє желця з гадиный и тимунь уни тзкі пудні; єк їх уздри чоловік, то єму вид разу тонкне у серця, бо єк-би ни мав желце в гадини, то би ни був нудний.

Зап. у Головах, Косів. пов. 1908 р. від Василя Антонєка Петро Шекерик-Доників.

#### 4. Принагідна поука.

Даўно ходили від нас на кітюн на доли, бо туді єї кітюн родит. Але то треба було мудрого, аби и вінєс, бо дуже тото тяжко приходило, шо дуже за тим ривідували. Дідо, нябошик, ходиў заўше на кітюн і трафило си єму на нічлігу, шо у одного гззди жінка була старша, як чоловік. Легало си спати тай они виділи, шо чоловік лег собі на лаву, а жінка из другим легла собі у поскіль. Но, переспали они ніч тай идут. Кажє она чоловікови: Та виправуў бис ти люди у дорогу! — А він зараз і послухаў. Прошли они від хати гет-гет и ти люди зачєли єї єго випитувати: Через котрий спосіб жінка над тобоў старшує? Узєў він казати: Та через котрий спосіб? Замогла ні, зробила си дуца и бє ні, а не можу я з неў на дорогу вийти, бо она дуца в рєшта. — Узєли они казати: Иги! та шож бо то за така робота, аби жінка була дуца и аби старшувала вад чоловіком, аби чоловік ни маў свободи у сєєім салаши; він на той спосіб ніц варт. — Він кажє: Ну, та шож варта слабший poradити з дуцим? — Они узєли, так кажут: Видиш, ти є молодий, а ми старіщі уже люди, якїж би то гіло було, аби ми тебе набили, шо хокь хто си подивит и так скажє: Хокь є їх два, то они молодіщого не повинни бити. — Це праўда, кажє, шо як бити: То чів село, того й праўда. — А они кажут: Але то уже цалком, як жінка старшує над чоловіком; то так виходит, шо єк жінка може старшувати над чоловіком, то так и ми можемо старшувати у твєєім сєлі над тобоў. — И мали они палиці и узєли тай добре єго надрали тай дали єму палицю і кажут: Оцеў палицеў аби ти добре надраў жінку, аби ти пізнаў, шо ми тебе били не за то, шо ти нас погостиў у сєєї хаті и ти нас заночуваў и продаў нам кітюну, але за то, аби ти из жінкоў добри гзздуваў, аби твєє гзздівство не ишло ў ніщо.

Так єк они пішли, то жінка си єго не бояла ач би він і дома

буў, а так она собі в побратимом вілегувала, аж він прийшоў. Як він прийшоў, то стаў зараз жінку бити, а то бити тай ше добри, бо ті гіді не так его били, ек наказували, твердо его наказували: Як меш жінку бити лихо, то піде твое жите ніяко, бо она сі уже справила на влу дорогу, ай ше ни дилеко, вавернути можна. — Но набиў він жінку добре и уже ва годину ци ва дві видит, шо ему з неў ліпше.

У рік ци у два пішоў гідю, нибощик, зноў на кітюн и трафіли зноў на ту саму хату, шо були и ни пізнали ві хату, ні мастку — усьо було по газдіўськи. Але газдині їх зара пізнала. Як они увішли тай: Слава Йсу! ци то як білше звичаїў було, шо каже: Добрий вечирь! — А газдині швитко просит їх сідати тай посилае слугу ва горіўкоў. Прошу тибє, ти мій слуга, ти є слушний и пильний на усечино, шо найліпше мині, абис мині типерь збігаў ис цеў горіўкоў. — Тай слуга раз такі збігаў ис тоў горіўкоў. Тогди газдині до свого чоловіка заговорила з очима: Клади гіді за скіл. — Але гіді — кешко перед ними украсти, аби они то не вигіли, як они до себи заговорили. И здиўнило гідіў, бо кільки они ходили по світі, а ше и по далших селах, ше они таку доброту не вигіли, аби газди такі були добрі між собоў и аби так чужих борзо гостили. — А они не пізнают, де они є. — Но посідали они за скіл, віпили по порціи ци по дві, тогди газдиня каже: Ци ви, газди, пізнасте сі, де ви є? — А гіді один ис другим гей би сі уже и добагли, але уже сі застрашили. Але каже газдиня: Не бійти си, газдики, за добре нікто нічо не каже: ви зробили мені добре, бо шом робила тогди, то ужем залишила; ек би я до сего часу така була, ек ви мене знасте, то до типер ни було би чога ни то людим прийти, але уже ни варта би псови и брехнути.

Но погостили си они, переночували, рано дали їм газди тютюну ва дурно и віправили їх аж цирєз другє село и тєкували тим газдам старим ва науку.

Запис. 1908 р. в Зеленици коло Надвірної від Дмитра Остапука Антін Онишук.

## 5. Тютюн у хлібі.

Ми маємо ва Прутом поле. Та ек ішли наші ва Прут — ці орати, ці шьо — то мусіли тютюн ховати у хліб, аби не найшли лівівори. То викроювали зі споду шкіру у хлібу та вібирали мєкушку гет тай там набивали тютюну; вітак заложували шкірку назад тай таким способом віносили собі тютюн на ґрунт, ек робили, тай мали шьо курити. Інакше ни гаразд було вінести, бо ці у капшуці, ці де, то здибали лівівори і забрали, ше й плати контрабанд.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка  
Ант. Онищук.

### 6. Тютюн за рогами у волів.

Як ішли наші за Прут на поле, то воли віносили їм тютюн на той бік. То буў такий спосіб, шьо брали скрутец тютюну тай обвивали коло ріг волам і поверьха клали воловід і удавало си. Ек здібали лівізори, то обшукали скрізь, а там не найшли.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка  
Антін Онищук.

### 7. Великі кашуки.

То даўно носили курці дуже великі кашуки, бо то гаразд накришити багато тютюну, тай ек уздрит лівізориў, то віснаў дес так — ці по траві, ці на дорозі між порох, ці при молочіню у полову так, шьо гаразд з чимось вімішети, а не гаразд візбирати до ваги. А ек то були скруті, то уже не гаразд шьос з тим зробити: кине дес від себе тай знайдут усе і плати контрабанд.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снят. пов. від Юрка Волощука Н.  
Антін Онищук.

### 8. Бідні, голодні.

Иде нас раз штири з титинем тай прийшли ми в Старо-Кути, а там ти вже знаеш, екі сади, а ми так зголодніли, шо страх. Гроший нема, хліба нема тай піла біда. А ми шо робити? Гай у сад до одного ґазди. Та я, ни бий си, ни був дурний, заликував си собі в затінь, бо то так місечно, шо страх, тай собі сижу там та рву слив, еблук и в бисаги, тай їм, тільки хочю. А тоти три мої товариші повилізали у еблони серед саду, та вже так там халасуют, шо страх, та тресут. Я вздрів, а то йде ґазда від того саду из трьома синами. Их! ек на ні скричі! А Фочюрюк нишесте склав си тай просит ци: ґаздику любий та солодкий, ми бідні, ми голодні, ми в дорозі, з голоду гинем! — А я вже таки веваю во сміху.

Але Бойко ни дарує їм. Забрав бисаги тай їх до себе ит хаті. Нараз набігає посев и за мнов тай и мене займили до того ґазди. Я прихожу, а то кулешя, ек Черногора, на столу, смажениця в ринці, горівка у флеші. Ми сіли тай їмо, а ґазда все припрошує: Ви голодні, ви бідні, ви подорожні їште, кільки хочете, лиш ни крадіт ані кришки; ек ес голоден, то йди в хату и проси їсти.

Витак подав нам бисаги, ми собі пишли, але я цілу дорогу Фоче-реви докорєв: Ми бідні, ми голодні! — аж вин си мінив.

Зап. у Головах, 1911 р. Петро Шекирик-Доників.

### 9. Гуцул із вижатою чуприною.

Прийшов до одного газди Гуцул красти тютюн. Залів до стодоли, виліз на банти й зачав ножем утинати швори. Але той газда сокотив тай лиш Гуцул виліз, а газда запер браму, а будив парубків тай каже „Тепер ти, Гуцуле — будемо курити! — Гуцул в плач і зі страху ледви шо зліз. Газда звезав му ноги, руки, взев серп тай нуж чупер серпом жети. Вижев весь чупер й замкнув Гуцула до стодоли, а сам пішов до хати спати. Але Гуцул помалу зачав си шобортати, витег одну руку, потім другу, витег ніж і розтев шнур на ногах, потім полів у гонти, втев пару шворів тютюну, продер стріху — тай утік у гори.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

### 10. Як тютюнарі роздобули нарушниці.

Збирало си раз нас шість за титинем у поле. Ёк стали ми си питати у Бойків доброго титиню, то аж зайшли до Банилова буковинського. Там покупили ми титінь, напакували у бисаги тай заждали вечера, доків си добре ни стемнів. Ёк потемніло, а ми кажемо тому Бойкови, шо сми у него купували титінь: Перевези ко нас, бадіку, почерез Черемош пороном, бо ми си ледви сами перевезим, а того, шо вози пороном бийно просити, аби нас ни зрадив. — Бойко си на то згодив тай ми си вибрали, тай пішли. Але то на дворі така шарга, а такий мороз, шо страх, прото в Пилипівку. А Микула Карабчук каже: Ий, братя любі, яка це студінь, а я ни маю нарушниц; та це я ни вийду без нарушниц ид хаті з студени. — А Микулин Карабчуків брат, Максим каже: Ни бий си, екос уже буде.

Прийшли ми ид Черешови, посідали у порон тай Бойко зачав нас везти почерез ріку на галицький бвк. А на Бойку був новісенський великий, аж по земню, бойківський кожух. Бойко нас везе, а Максим Карабчук став Бойкови верьх плечь тай викроїв шалабу кожуха, тількі плечя з Бойка, ножем. Але ми нічьо ни видимо, анї ни знаємо, тай Бойко нічьо ни чює. — Перевіз нас Бойко, тай ми си роздекували тай собі пішли у свою, а Бойко сів у порон тай пішов у свою. Ми идемо, а Максим Карабчук каже: Уже гевде є, мой, и нарушниці! Тай витегав спид сардака шалабу кожуха. — Ми мали иглу, нитки, тай раз два изшили тому нарушниці тай уже Микула Карабчук в нарушницями вийшов ид хаті. То біда була давно.

Зап. у Головах, 1908 р. від Івана Янушевського Петро Шекерик-Доників.

## II. Як ходили ревізори.

Тих лівізоріў ішло усе трох найменчі: два ішли до хати, а оден стояў під вікном. Тай ни гараад було схоронити си в тютюном, бо той через вікно дивиў си і усьо видіў. Ёк надійшли они несподівано, шьо віхто не заздріў, то гавда ёк куриў тай ёк маў тютюн у люльці тай так борзо тютюн вітеребиў в люльки тай прожер. Бо ёк би ні, то зараа бере і важит тот тютюн тай плати контрабанд; а так заплатит лиш ва люльку.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Ант. Онищук.

### 12. Грабіж.

Скоро нашли тютюн у гавди, аби скруток-два, тай забираў подушки, вереню, кожух або шо тай тачив до Мендиле; у Мендиле лишеў, ва шо лишеў, а гавда мусіў вітак вікупити від Жида.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Ант. Онищук.

### 13. Заворожені ревізори.

Одного разу прийшоў Гуцул купити тютюну. Закупив він у гавди пару шваріў — не знаю уже кілько, 2 ці 3 — тай іде. Іде він дорогоў тай надобаў лівізоріў. Кажут они — тоти лівізори: Добре, каже, шо я тебе надобаў; ходи в нами! — А той Гуцул каже: Добре, паночтю, добре, зарив іду, най си лиш перевую. — Но сіў він тай перевуў си, перевуў тоти ходаки тай бесаги на плечі тай пішоў. А тоти лівізори не могли си в місці кінити. Таке шос той Гуцул поворожиў.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антін Онищук.

### 14. Пімста за ревізію.

Даўно ходили лівізори в гвирами, а ішло їх на більшу ревізію 8—10. Прийшли раз до мого брата, порозбирали си до сорочок, а гвири вложили у хоромах коло стіни. Шукали усюди тай полізли на під над стайнеў. А я повертіў си сюди-туди, оглянуў я гвири — не ладовані. І — ёк то кажут: Ніхто так не потрафит, хіба чорт та хлопец — шьо робити? Найшоў я крухких цвекіў, позабиваў, позагвожджував усі паніўки і сильно влевцем позабиваў тай цвекі попримомлюваў, аби не витко. Скінчила си ревізія, нічого не нашли, позбирали си тай пішли в затканими гвирами не до ужитку.

То була пімста ва ревізію.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Івана Сандуляка Лук. Ант. Онищук.

### 15. Розмова зі скарбовим стражником.

Иду я раз із здекутором штейрентовим отуда Головским плазм та лише сми наложив флейток титию люльку, а то біда фінанс ліве. Икийс Жэбивский розпіціонт, старе, в бородов, груди розшінкани,<sup>1)</sup> бо то в літі горечо. А я таки борше кричу: Ади генде теребилюлька иде! А вин, брате, біда учюв, тай кричі: Я теребилюлька, а ви розимкни-кліть!

Ми сіли, а вин прийшов ид нам тай каже: Ви кричите, шо я теребилюлька, але ви розимкникліть, бо скривъ валите си у кліти, а мене хіба вкий лайдак направи. То я тогди мушу ити.

Витегає пачку титиню тай дає курити. А я кажу: Коби пан дали инчого титиню, а це пусте! — Вин відий здогадав си тай каже: Но, якого би ви хотіли? А я тогди ніби закрутив тай кажу: Е, пан повинен курити за шість корон. — А вин каже: Я, пане, ні мам тіле пендзи. — А витак шош говирков зийшли ми на титинарив. А вин каже: Ё, у вас доста, шо носє контробант; мені миндували, ми маємо то все позаписувано. — Я кажу: Та то може хіба деский лайдак ходи за титинем, а бирше ніхто. — Фінанс мині на то сказав: Добре мати кождому газді по папуши, то ему нічо ни пошкоди, але най добре сховає. Господи, ади ска гарна Скупова у вас, там сховай, тільки душа забажі, и ніхто ни найде. — Но, а ек хто нам заминдує, то ми мусимо шукати.

Но видите, то ек би ни свої вороги, то за титинем ніхто би ни шукав. Але ототи, шо мают трафіки, то вни миндуют, бо їм си шкоди. Таже ви гадаєте, шо ототи Жиди ни доноєс? Но не кождий Жидок, шо має трафіку, зараз нашемрує на титинарив.

Зап. у Головах, Косів. пов. 1911 р. Петро Шекерик-Доників.

### 16. Ревізор Слонеўскі.

Найлютійший левізор, шьо попадаў дуже наш нарід, шьо рабуваў людий — називаў си Слонеўскі. Він ішоў часто без візволєня уреду громадського; браў собі сам присежного і ішоў на ревизію. І зимовоў пороў, ек то вечірницї, то він приходнў під вікна і дивиў си, де є курці (шьо поході си газди, нарубки) і уходит тай право до люльтї. І богато в того користаў.

Літом звичайно ідут люди на сапанє тай берут в собов тютюн. Але там на поли то ніхто не держит тїтюн коло себи, але ховали у землю під межу. А тот Слонеўский чикав досєвіта у укупі так, гі шпїгун

<sup>1)</sup> Відслонені.



і ек люди надійдуть, а він візитирує і обрабує з тютюну гет тай плати контрабанд. Страшно си его нарід бояў.

Раз пішоў тот Слонеўскі до господаря Петра Семотюка на долішнім куті на ревізію. Приходить він на задні двері і екос заглянуў старого, шьо старий шьос робит у хоромах. Каже Слонеўскі: Вуйку, вуйку! А ховай те-ко тютюн, бо левізори ідут. — Старий гадаў, шьо то ікис чоловік каже; питає: Шьо? — Левізори ідут, ховайте скоро тютюн! — Той акурат маў у хоромах гілетчину тютюну тай хап! несе. А Слонеўскі напроти него: А шьо сховали, вуйку? Відібраў і плати, діду.

Але 61 року Слонеўского асентирували до восьька. Тай були там і карліўскі, шьо служили уже; ек він прийшоў рекрутом, то они уже були старі жомнери; тай брали его на сміх; кажут: Ади, карліўський теребифайка не знає рехцўм зробити, а газдам знаў добре віривати люльки з зубіў.

Запис. у Карлові, Снят. пов. від Івана Сандуляка Лук. Антін Онищук.

## 17. Небезпечна стріча.

Зибрало си нас вище шисть в поле за титинем. Господи, то така фляга, машкара, шо пудь дає, а ми прийшли до Кобак, а там нима доброго титиню, та ми ек зачели ити сели шукаючі доброго титиню, то аж шестої днини зайшли до Джурова. Прийшли ми в Джурові до одного газди, тай там згодили титинь. Ни так, ни так то добрий и був, але вже був ліпший, ек тими другими сели. Згодили ми титинь, а ми такі голодні, шо ти кажу, ни мож було витримати. Я зачев кавати: Звари ко, газдо, кулешу, а ми пишлим за горівков, тай бих випили могорич и потрішки перехопили, бо ми такі голодні, шо вже ни мож видержети.

Господи, ек си баба ни олютя, а то тенга баба, а чьорна, ек Циганка, та ек скричі: Ая, я горівку ни пю, а кулеші ни маю з чого зварити, муки нима, ащо, я сама ни маю шо їсти, ащо.

А я собі погадав: Чекай, чекай, я тебе ше добре обробю! А далі кажу: Та дідько тебе бери, бабо, из твойов кулешев; ми собі попоімо про тебе, але лиш пишли дівку, аби принесла нам горівки.

Баба хоті не хоті пислала дівку по горівку, а дідо такий, брате, рад, шо страх. Вин був добрий чоловік. Баба зачала розкладати ватру у печі, та все в одно си вади: Ащо, нима з чього ватру накласти, ані шчо їсти зварити, ащо. — Ватра фисти, але приноси дівка горівку, ми сіли за стил, а я прийшов ид бабі тай випив до баби лиш пив порційки горівки, а бабі шох примовив на горівці тай даю пити. Баба ни хотіла, ни хотіла, а витак випила. Та ек стала баба пити, до всіх шистьох випила по повний порції горівки. Их! рухнула си тогди баба!

Штрикла у пид, принесла липини, набурила ватру, пишла у кліть, вноси штири такі паліниці хліба, ек паски, та уноси тешки<sup>1)</sup> из вепра. Засмажила тай дає нам їсти. Ми їмо та пемо, тай баба з нами. Пишла баба тай уноси мині швару титиню в дарунку, але такого доброго, шо рехунку ему нима, а другов шваров усіх нас потілила. Баба мене опчипає, а я бабу собі, а ше дес чесом лапну й за смішнєнку, а баба ни фали мене, ни записуєт ци мині, та має мене за найпореднійшого мижи усіма. Так си баба шолофостила, аж серед хати пена усела си тай легла спати, а чьоловік таки ліх спати, а ми си забрали сміючі в дорогу. Мих би був брати, шо хотіти, але абих ви пожив, шо же ден нічо ни кинув.

Идемо ми, а то така пітьма, а шарга, шо пуду дає. Нічого ни видко, хоть око вибери. Ми идемо отак бирше навгадь. Тут вийшли ми в дуброви Кобацкої, тай загубили дорогу. Але я найшов сад Телєнбасив на Старо-Кутах коло „Яна“. А там була хата, тай я посмотрив одвірки й вараз здогадав си, де дорога, тай вийшли ми на дорогу. Перейшли гостинец, шо йде з Кутив до Косова, а вिति вже у гори я би був ни заблудив дорогу й з чортами. Вийшли ми пид Хоминцький, а там стое латри в дриви. Зима<sup>2)</sup> така ліпани, шо світа ни видко, а ми так помервли, шо страх. Я таки си борше узєв до латра, розбили, тай запалили цілий буковий латер дров. Ватра така кіпає, шо пудь дає. Мм полегали собі подалеку тай вигриваємо си, а зима до нас ни долітає, бо топи си в горечю.

Забрішело на зорі, таже це біда, треба утікати, — гадаємо собі, бо ек хтос пидвиди, шо тут си кури ватра коло латрив, тай зараз пидут дивити си тай нас цапнут.

Ми си борше вибрали тай пишли. Я мав в Тюдеві знаомого менника отам у потоці гет ид горі, гет више тюдівської церкви, тай ми си изправили до того менника, а там бих передновали, а вिति у вечир далі в дорогу...

Лише ми вийшли в дуброви на поленку тай избігли на потик тюдівський, а то в зистрїть ид нам просто вид шлина вале два шандаре, вїт, тай поліциян. Ото ми впали у руки, нима навіть шо пусто и фїркати си! Про оборону й бесїди нима, бо то в селі, зараз би си збігли тай ишли, про втечу й думки ни маємо. — Слїд, бо зима, а до того ми таки їм пид самим носом. Одєн ратунок легати в поточїну, ска там мала великі береги.

Вже все одно, буде шо буде, ми вергли бисаги в поточїну, тай сами впали коло бисаг. Я ек ліх, так си из місця ни теваю. А вуйко Микулка лишив бисаги, а сам зачєв утікати на литьєох й на колїнах

<sup>1)</sup> Кишки.

<sup>2)</sup> Сніг.

ид горі поточінов, та все шо поступи, а то слід проломи си, а вин у воду лиш зальопоти. Доста ми вже було ни до сміху, а ше сми си смієв, ек собі нагадаю, шо Микулка боев си води, шоби де си и кришечку ни замочів, а тепер ек гуса льопотів у воді. Та ми мали велике щестє, шо ровта прийшла поверх нас й нас ни воздріла, ба навіть вийшла на наш слід и нічьо ни покмітила. Ек ровта прийшла, а ми тогди борше до мєнника, там си повисушували, а вिति далі в дорогу, але вже ни в страсі, лиш смішкуючі си в Микулки, шо вин ловив струги в поточіні.

Зап. у Головах, Косів. пов., 1911 р. Петро Шекерик-Доників.

### 18. Підглянені тютюнарі.

Зибрало си раз нас шість за титинєм у поле. Мий дєдя (Антосій Янушевский), я (Іван Янушевский), Федьо Кітрилюк тай ше єкіс три, вже сми, бигме вабув. Набрали ми титиню тай вернули си т хаті.

Прийшли ми у Соколивку, аж то уже велика днина. Мий дєдя, покійничьок, був тогди за проводиря. Ек прийшли ми в Соколивку коло Продана, а дєдик каже: Повертаймо до Продана, бо в днину бийно ити, аби дес нас ни имили деруни.<sup>1)</sup> У Продана будим пити, а у вечир пидим.

Ми си на то згодили, зайшли до Продана тай зачєли пити. Пислали раз за горівков, ба другий раз, ба третий раз тай усе випивают. Уже сонце д вечеру, а ми си видімкали ити. Але дєдик ни хотів ити, каже: Люде, шо ви робите! Та же це ше днина, можут нас виловити.

Але ни було шо робити, то си наперли тай пишли. Але треба було из дороги переходити на другий бик, аби пити у вобичь, а там була страшна скала. Мусіли ми метати бисаги на землю тай иждати, доків помаленьки кождий си ни перєхає попид скалу берегом. Попереходили ми помаленьки попид скалу тай лише си приймили у скалу д горі ити в верьхе. Але на другим боці за водов була школа, а тот профєсор злодій робив зводи<sup>2)</sup> на титинарів. У него, бувало, сидє лєвізоре тай скоро уздрє титинарів, то си гонє тай ловє. Але ми пидийшли у вобичь, а дєдя каже: Йй то бийно, аби ни було отам лєвізорив у школї.

Аж нарав отворили си в школи дєвері тай вийшли вिति два шляхтичі. Тоти шляхтичі зачєли бічі дорогов тай перебігли воду тай зачєли си дерти ид нам д горі. Ми кажемо: Верє то лєвізоре, ци Жиди? Бо вни пушки поховали, шо ни було витко спид лахманив. То и уни були

<sup>1)</sup> Скарбові стражники.

<sup>2)</sup> Доноси.

хстрі; аби ми їх ни пизнали, то вни си переберали. Але ек си май зближили ид нам, то ми кажемо: Таже це, бигне, левіворе! Тікаймо!

Ми зачели утікати у вобичь, а левіворе за нами. Та шо, ми уже умучіні, а вни, знаєш, свіжі, дужі. Так си женут, шо страх, за нами. Але була екас поточіна, а там ґруник, а витак знов поточіна. Ми зачели бічі у ту поточіну, аби вібічі на той ґруник, май звисше, а левіворе собі біжут, аби вибігли зниже, тай аби нас перебігли. Тай були би нас, брате, там перебігли, але ми лише вибігаємо на ґруник, аж там була хата, а в тій хаті на задвирю грало весіле. Дедик ни змих тікати з бисагами, верх бисаги з титинем на землю, тай сказав: Ого, най те Бих пибє! — Ми собі погадали: Зараз нас тут виловє, ни буде шо робити.

Нараз з того весіле штрик екійє чоловік ид нам тай ханнув дедєві бисаги з титинем з землі тай зачєв тікати з нами ид горі у ліс. Дедєви си зробило лекше тай дєдя собі уже утікав из нами. Ми лише біжимо поверхє, а левіворе таки тут-тут нас ловє! Але на наше шєствє терла там у вобочі чєлєдь предево. Було шість чілідин. А ек узріла чєлїдь, шо за нами женут ци левіворе, тай нас тут-тут подогонєют, а чєлїдь тогди си заголила, ек си левіворе зближили ид ним, тай зачєла кричєти: А чього вам треба? П...и? Ѓ...ли бєствє? Натє, в...т?

Тай тим тота чєлїдь трохє припинтала левізорій, шо ми утекли у ліс спєред них. У лісі ми пометали бисаги тай посїдали, маємо горівки у боклагах тай пємо. Ми скоро у ліс, а у лісі уже великі. Ни боїмо си левізорив! Сиділи ми там, говорили, аж доків ни зробила си добра нич. Ѓк повечєріло, але було місячно, хоть мак избєрай, ми си зачєли лагодити в дорогу. Але зачєли ми наглядати тай уздріли у гучі лівізорив. Уни, оба левіворє, так ек котюги, назєрают, шо ми там робимо. Уни собі гадают: Скоро вни рушє с титинем, а ми тогди на нї нападим з нивападу тай богдай имємо двох, трьох. А ек нї, то богдай будим ити за ними, тай їх екас имємо дєс на перєлазі, ек будут перєлїзати.

Але ми скоро уздріли левізорив, то таке си зачєли острити: Ото коби нам тут левіворє! Зараз бих ім осьветили паску! А наші левіворє ели си трохє видступати у вад. Дєлїнь ми устали тай пишли. А левіворє собі идут за нами так, ек котюги, крадьки.

Вийшли ми на одно поле тай уздріли ми, аж идут таки за нами левіворє. Йй! Господи! ек ми пометали бисаги, та за левівори, а левіворє далі в ноги спєред нас! Тай нагнали ми левізорив так, шо вжє ни мали охоти ити за нами.

Ми вийшли ид хаті, та дав дєдя тому чоловікови руно вовни тай кусок солонини, тай той чоловік пишов собі гєт. Але помих бисаги вивєсти аж до т хаті нам.

Правда, витак у дві неділі післі того, ми знов пишли у моле за

титинем. Але дедя вже ни ишов, бо ни годен був тікати, ек би де трафіло си до того, старий уже був. Прийшли ми до того Проданюка в Соколивці знов, тай закликали тоту челідь, шо сперда тих левізорив тай того чоловіка. Но та правда, шо ми тогди побаювали! Им... Господи, поки я був молодий, то по кільканацять раз вихожу за титинем на місец у поле.

Зап. у Головах, Косівського пов., 1907 р. від 70-літнього Івана Янушевського Петро Шекірик-Доників.

### 19. Як кушнір утівав перед ревізорами.

Оден кушнер ішоў в села, шо шив кожухи тай узеў собі троха тітюну у мішок тай несе. Та потому оповідав, шо як ішов, то такий страх дістаў, в далеку сї ему привиджели шаблі, панки, тай він зараз кидав мішок і тікаў гет. Але потому, як придивиў сї, хто то іде, тай вертаў сї, браў мішок і ішов дальше. Так він дуриў сї кільканайцять раз. Потому такі справді надібаў фінансиў і зачеў тікати, але уже міха не лишеў. Але они бігли за ним, шо мали сили. Віжит він — а то зима — гадає, як не зможу тікати, то скину чоботи, а босий буду тікати. Вібіг він на горб (снятинський) тай змучений сїў. Дивит сї він, а они также посідали під горбом. Но він відпочав тай пішоў скоро до дому.

Запис. 1913 р. в Снятині від Олекси Мардаревича Антін Онищук.

### 20. Пригоди тютюнарів.

Зибрало си нас раз три в Жебья за титинем у поле: я, ше оден Жебевский чьоловік, тай Юрина Бордюків з нами третий за проводатора. Прийшли ми в поле, накупили титиню, тай рушили вти у добрий чес домив. Лише ми вийшли з дуброви на дорогу отам, ек си йде в Косова до Коломиї в пістинским згоні, а то лети фира в горішня, тай у вові сиде два баді.

Ми похотіли втікати, а баді зачели кричети: Агу, злодії Гуцули! Віддайте тютюн, ащо чикайте! — Та наш побратим таки поре борше у дуброву, а ми два з Юринов Бордюковим май трохе вгвтані стали ждати на бадіків. Юрина каже мині: Ти си нічьо ни бий, лиш абис то робив, шо й я.

Бадіки прийшли ид нам, злізли в воза тай так осовито до нас пристунают! А ми си ніби перепудили тай дрижимо, а то ше бирше бадікам додало охоти. Ащо, ви тютюн несете, злодії Гуцули. Ащо! Га, ми вас віддаме до Косова. — Воля ваша, панове мої великі, робити з нами, шо хотіти, ми у ваших руках — відповідає Юрина, а сам лиш

тут моргає на мене, аби я був на поготові. — Бадіки скричели на нас, аби ми здоймали бисаги тай метали на виз, а сами стоє над нами. Ми си вибгали за бисагами, а Юрина лиш кліпнув на мене, их! Господи, ек почестуємо бадіків бучками по чолу! Юрина одного, а я другого, а бадіки ек сніпки, лиш си пофльоцкали на землю. А ми вже тогди так своїх бадіків жупуємо, шо відий. Ек уздріли ми, шо бадікам ни делеко до смерти, лишили сми їх тай пішли ид возови. Там, брате, у вові стої берівка шош у шість вик, горівки повна, и два хліби жикші, тенгі, тенгі. Ми то все забрали собі из воза, тай си дивимо, а бадіки наші, то оден встане, то другий, тай изнув падут на земню говоречі из собов: Шо, я ті ни казав, дай спокій Гуцулам, а ти ни мих си наїсти титиню! Ащо, виднш. Маєшт ютюн. — Ми прийшли ид ним, наметали їх обидвох на фіру, а сами нишли далі в дорогу дубровами.

Видийшли ми кавалок у дуброву тай там сіли, Юрина роздинає ту горівку, я крою хліб, пемо, їмо, тай си сміємо з дурних бадіків. А то си нарав розступили гаджучки, зашелестіло листе тай ид нам си уповів наш третий побратим, такий перенужений тай благонький. Та коби ше був сів и сидів тихо, але вин си зачев питати: А вас ни стра- тили ти грабивники?

Ні, ни стратили, сідай, меш пити горівки! тай потег его за рукав Юрина. — Вин сів коло нас тай пе тої горівки, а ек си напили добре, тогди Юрина ек зачинає его бити. Господи! Вици та вици у писок, тай наказує ему: Диви си, мо', аби ти бирше ни вакав си ити за людьми в дорогу, бо ти зрадик. Ти чьо тікав? Ге! таже ек гиним, то гиньмо всі разом, але ни лишей другого в біді, ек идеш з ним в одним това- ристві.

Тот си просив, шо просив, а нарешті ек его добре Юрина набив, тай самий его пустив и нагнав гет, шоби навіть з нами разом ни ишов.

Юрина був дуже ретенний чьоловік, протоопришок, и любив того побратима, шо ек вже був екій трафунок, то вин си ни пужів, але став до оборони, ек було треба.

Припочіли ми оба тай пішли горі сами два. Виходимо в Жебе лише зачінає зоретц, а ек зийшли ми отам коло фіросив у селі, то вже зробила си днинка. Лише ми перебігли дорогу, а то біжи за нами леві- вор. Ий Бог же би цего побив, таже це біда! Тут село, люде, зараз зроби си лярма тай нас вилове з титинем. Ми оба з Юринов зачели утїкати. Юрина був на світі легкий и швидкий; ек прийшов ид екомус парканови, то си навіть и ни дотулив до него, так его перескочив. А я ек скакав, тай си завадив сорочков за сук и завис на паркані. А левіворина набіг тай мене чяп за бисаги из ваду.

Ий — ек си обернув Юрина, та набіх ид нам, та ек ужох левізора

буком по храпах, а левізорина лиш си перевернув у ревец під плит. Ми тогди в Юринов потокмили крисавї на голові, та далї в ноги.

Прийшли ид хатї, попереберали си, ніхто нічо ни знав и до сегодне. Левізорину узели під докторе, а тот полохливий побратим и вмєрав та за титинем ни ходив бирше, таку ему дав науку Юрина. Але ми оба в Юринов були великі побратими, аж доки Юрину ни завісили в Коломиї ек послїдного ваташка гуцульских опришків.

В Жабю-Ільци, Косів. пов., зап. у маю, 1911 р., Петро Шекерик-Доників.

## 21. Гуцули з закришкою.

У нашім краю, то не усюда роблє тїтюн. От ік у Гуцулів не робит тїтйону ніхто. Гуцули в гїр сходили і розбігали си по тих селах, шьо робили тїтюн і купували собі, де можна. Але шьо тот тїтюн не вільно нігде продавати, лиш у цїсарских маґазинах, то за тим дуже слїдили левізори. Часто було, шьо ті левізори нападали на Гуцулів, ек они вертали си до дому у свої гори в тїтйоном. Але трафляли си такі між тими Гуцулами, шьо потрафили перед ними утїкати, а ек ні, то робили в ними ріжні штуки і такі переносили тїтюн у гори. Одного разу, під зиму, зайшли Гуцули до одного сила і вечером зайшли на обїйсте одного господара тай кажут: Добрий вечірь вам, газдику! — Дай Божи вам здоровлє. — А цї знаєте, чього ми до вас загостили? — Кажє газда: Ек скажите, то буду знати. — Ми прийшли до вас, цї би ви нам ни продали троха тої „закришки“, бо чьємо, шьо у вас дуже добра. — Кажє газда: А ви не знаєте, шьо то ни можна, шьо вас можут левізори здібати? — Але ті Гуцули кажут: Будьте спокійні, газдику, ми коби вішли від вас тай можемо спокійно спати; ми в поли дамо собі раду, аби було і кілько левізоріў.

Но позволиў газда їм вибрати собі тїтйону. Кождий вибраў ік найліпшого, поторгували си тай расплатили си і поклали той тїтюн у бисаги. Раненьтьо пустили си они у дорогу. Але одєн Гуцул затримаў си, роскладає ше раз свої бисаги і просит того господаря, аби ему позволиў троха понилу. — На шьож вам попену? — Кажє: То має бути дарунок для левізоріў. — Но, виїшли Гуцули в подвіря і тихонтьо, оглядаючись на ўсі боки, пішли селом. І вішли они в села тай зараз зачєли голоснійше говорити, бо кождий буў в того задоволений, шьо ніхто їх не затримаў. А господар уже не спаў, але ходиў поперед хату і зазираў, цї не ведут до него Гуцулів в тїтйоном. Гуцули увішли уже добрий кавалок, дивє си, ідут два фїанси. Но скочили Гуцули до корча і вирубали собі цїпкі пруги на кабдуки. Надійшли левізори і

в один голос закричали: Стійте! що маєте? — Панчіте солоденьті та дороги, несемо тїтюн. — Знимайте бисаги, покажіт ікий тїтюн. — Но внеў той Гуцул бисаги, што маў попїл, і ровкладає бисаги, аби показати тїтюн. Левізорь наблизвў си до бисагів, а Гуцул ік свисни попилѠм в очі, аж тому сьвіт замерь. А другі Гуцули кинули си на другого левізора, звернули его до землі, везали ему руки і ноги і тими каблуками припняли его так до землі, што він не міг рушити си, тай пішли у другий бїк.

За екис час їде той господар, што у него купили тїтйону, орати і дивит си, а то при доровї на сїножати два фїанси — оден лежит на землі, а другий нїби над ним плачі. Зближїў си господарь, а той, што лежит на землі, каже: Чесний господарю! Виратуй мене з цього. Проклятї Гуцули припняли мене, а мому товаришеви васипали очі попелом, што ни годен на сьвіт си подивити. — Бире господарь, витягає каблукі, піднімає левізора з землі, роввезає ему рутї і ноги, а той вараз такі до него: А тютюн маєш? Тай перешукаў его і знайшов люльку поўну тїтйону. Зараз вінеў в кішенї маленьтю важку і зважїў той тїтюн тай каже собі платити контрабанд. Газда просит си, каже: Та я вас вїзволиў, а ви што? — Він каже: Я маю татє право! — Каже газда: „Пусти собаку в ланца, а він тобі очі відри“ таке і це.

І так — Гуцули висвободили си, а господар упаў у сїтку.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Дмитра Калитчука Антїн Онишук.

## 22. Попелом в очі.

До одного господаря прийшло шос 7 ці 8 Гуцуліў купувати тютюн. Но, купили они шьос по 3 ці 4 швари тай на відходнім кождий узевў собі жминю попелу; бисаги з тютюном на плечі, а попїл у жмени. Ідут они, ідут, але дес перед Косовом на доровї вдїбали їх фїанси тай кождий прискочвў до одного Гуцула тай: Це може тютюн? Це може тютюн? — А гуцули лиш кождий попелом у очі фа! Ая, каже, тютюн... Видиш?! — А тоті зачели очі протирати, а Гуцули тимчасом у ноги. Тай пропало. Е, ті знают рїхтувати!

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антїн Онишук.

## 23. Зловлений тютюнарь.

Ровказают, шо раз ишов гурт, таки добра табора, титинарїв в титинем в поля тай графїли на засїдку. Біда, нима шо робити, разом усї титинарї утїкают. Але одного титинаря, Кїтлерюка малого, имили левїворе екос. А вин, чїм го ймили, кричі на свого дедю, екїй тїкав



з титинем: Ни тікай, дедю, ни тікай, бо я вже у руках! — Але старий ни був дурний, утік, а витак си усї потаїли, хлопчішя забрешкали, тай пропало. Лиш хлопчіше Кітлерюк трохе посидїв, бо ни шав чім платити. А тим другим и волос з голови ни упав.

Зап. у Жабю, Косів. пов., 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

## 24. Пяні тютюнарі.

Вибрало си раз богато Головцив<sup>1)</sup> за титинем, уже таки ни дуже давно, буде тому з вісім років. Ни були то самі Головце, були там Річчєни<sup>2)</sup> и Жєбивце;<sup>3)</sup> я знаю добре, коли то було.

Пишли вни у поле,<sup>4)</sup> тай витив си вернули, тай ни прийшли собі просто, але гайта дале повернули в коршмю на Дубовий у Ріцці пити. Титинь полишєли на царинці коло Василенька, тай пару людий. Пили, шо пили у коршмі, тай пишли пити усї до купи коло бисаг з титинем.

Там зробили великий варвид, нічьом пенї. На то си наднїс шандарь з Жидом из горба, з Лейбов тай зачєв кричєти на Люпайлюкового Леся, єкого пизнав по бесїдї, ци там нима Джїгорука. Але тоти пенї, протопєні,<sup>5)</sup> ни пишли ид шандареви сказати, шо мижи ними нима Джїгорука, але зачєли кричєти: Шо ти там за одєн шандарь? с... матери твоєй, иди суда, подиви си!

Шандарь єк це вчюв, так просто из Жидом ид титинарям, а то шо протопєне, зачєли утікати, навіть и бисаги полишєли. Одного пенєго имив шандарь в руки, а тот пений хлопчіше спудив си шандаря тай розказав гєт за всїх, хто нїс титинь.

Другий дєнь шандарь повишукував собі таких пидздихачїв, шо пишли тай ни одних подурили, кажучї: Ни бийти си ничьо. Приймїт си бисаг своїх з титинем, а вам мало шо буде платити. А єк си ни приймаєте, то вас на вупєр засудє, а тозди ни бийти си, шо вни з вас ни поздерают шкїру.

Ни одєн був такий дурний, шо приймив сї тих бисаг з титинем.

Зачєли свїдчити один на одного. Але були такі, шо си таки ни признали, тай їм ничьо ни було. Тот титинь попривозили до канцелярїї, а там склали ни важєний. Дверї замкли тай лишили титинь пид замком.

Я був бїда, Юдаш. Курити ни курив, але хотїв трохе обмєнчити титиню, аби менчє на платню. Нима єк си до титиню дистати, бо викна тай дверї обзамиканї добре, а я гайта, далї у каглу з хорим, крив комен тай у хату отєк кїт лїау у хату криз комен. Йї, шо я тогди тих

1) Людїй із Голов.

2) З Рїчки-Красноїлї.

3) З Жабя.

4) На доли.

5) Сильно пїанї.

швар<sup>1)</sup> нахапав, давав ва пусто, хто лиш хотів брати. Все си менчило бідним людем. Витак прийшли пани з Коломиї, важили титинь та тегли протокули шох цілий тиждень у капцелярни громадский в Головах. Витак знов тегали людий до Устерік на пошторунок тай там тегли протокули знов, тегли би си їм очі з голови! Тегали навіть таких людий, шо вни ніколи ни ходили за титинем, лиш си їх питали, ци вни ни тегують, ци ти титинарі коли ше ни ходили за титинем. Але ни бий си, ни було дурних, кождий говорив так, аби бідних людий ретувати з біди.

Богато з тих титинарів виловлених платило великі кары, навіть по тристо банок, а хто ни мав чім платити, то мусів сидіти по пару місяців в арештах. Але однако, тот титинь кортєчий, однако тоти титинарі ходе и тепер у поле за титинем, лиш си ліпше сокоте, шо їх вже так май ни лове.

Зап. у Жабю, Косів пов. 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

## 25. Бійка на рожнівським поли.

Зибрало си нас раз за титинем триціть людий з Голов. А з Жебе опередь нас пишло було сорок людий таки за титинем у поле. Набрали Жебивци титиню тай пишли горі, так у купі усі сорок людий. Але за Розновом гет на поли була корьшма камарална. У тий корьшмі був шинкарем Руснак. И бувало, тілько идут титинарі, тілько у тий корьшмі мусє їсти, пити, поночювати. Бо то було на безлюдю, тай було безпечно. А инде ни було де так безпечно. Прийшло сорок Жебивцив до тої корьшми тай зачели там поночювати.

Але лише Жебивце си добре розтабашували, аж у хату нараз напало шість левізорив. Зачела си мотанина, люде ни хотіли виддавати левізором титинь. Господи, — була там страшна бійка. Жебивце убили тогди там двох левізорив и того чоловіка, шинкаря, на смерть. А тоту решту левізорив пофледжіли ни на ске. Того шинкаря убили відий тижунь, шо вин був став по стороні левізорив и кричев на людий. Жебивце вибили там тих левізорив тай сами повтікали всі с титинами горі в Жебе.

Аж ми, саме нас триціть, идемо лише за титинем. Нам люде по дорові кажут: Ігі, куда ви отепер идете? Таже на Рознивским поли вибили Гуцули левізорив, та тепер саме туда ровти ходе та комісії; вертайте си гет, бо вас вилове.

Але ми на то ни турали, лиш таки однако пишли. А тогди стоєло дванаціть левізорив в Снетині на то лиш, шоби нас ловити з титинами. Та лише ми си уповіли на рознивске поле, а то ровта вити з села

<sup>1)</sup> Шнурів.

вали. Така брате, варм'я, до триста народа: Левізорє, шандарі, пани, Жиди, хлопи. Гет усе, що жило, то вирушило у поле. Тай нас задріли, тай таки у крик та за нами! Тай кричют: Агу, Гуцулія! То тоти, що вибили людій на Рознівским поли!

Ни було нам що робити, ми мусіли утікати. Ми утікали, але то си гнала за нами погоня тай старий Медяр ни змих утікати тай имили того Медяра ровтарі, а ми решта утекли. Та витак сидів Медяр арештами дуже довго, аж доків си ни визнало, що то Жебивце вибили левіворив, а ни наші. Господи, ека зза того була біда, протокули, та тєганина! Тепер того нима, що було давно!

Запис. у Головах, Косівського повіта, 1907 р., від Івана Янушевського Петро Шекерик-Доників.

## 26. Вибитий ревізор.

То було і так, шьо левізори перебирали си за Гуцулію тай ішли на контролю. Раз прийшоу до одной хати Гуцул (а то такі буу левізор) тай каже: Газдо, ви би продали тютюну? - А той газда подумау тай каже: А я не знаю, ці то можна цісарську марфу продавати. — Ей, каже, продайте-продайте. — Каже той газда: Зачікайте минутку, а я, каже, порадо си жінтѣ; ек жінтѣ скаже продати, то продам. — І війшоу він на пару минут до хорім тай за чес уходит тай каже: Я можу, каже, вам продати, але уперед розвуйте си. — І той Гуцул розвуу си, а той придивиу си, шьо то ноги білі, панцькі, тай ек узеу бука до рук, ек імиу того Гуцула парити, то той ледви утік.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антін Онищук.

## 27. Перебраний ревізор.

Перебрау си раз левізор за буковинцького Гуцула — гачі мау чирлені тай шепка велика, перекручена назад; у руках мау батіг і бесаги. І вікликау мене з хати тай каже: Кітюну бисте не продали? — Я стау, диулю си на него тай кажу: А то вільно кітюн продавати? — Е, шьо, каже, продайте тай уже. — Я ему кажу: Тепер тютюну не продам, іди, он той богач продаст, він має багато. — Пішоу він туди, а той каже: Я, чоловіче, з роду тютюну не робиу! — тай відослау до Семена. Семена вікликау: Продай кітюну! — Семен ему вініс так скілька папушів. Е, мені, каже, треба багато, з міх. — О, каже, хіба прийдеш на весні. — У Ілі буу, а Іля таки каже: Прийдеш на весні. — Тай потому у весні, квітня, прийшла ціла брика левізоріу; буу і той, шьо буу

перебраний, я пізнаў. Прийшли тай у Семена найшли скрутец, у Лі найшли гілетку, а у Ілі Никиф. найшли піў нануші.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Мих. Фроляка Пав. Антін Онищук.

### 28. Непокірний Циган.

Тут буў Циган, маў куаню, тай они (левізори) его дуже в густа нападали, бо до него сходили си усе люди тай курили тютюн, ніколи они не могли котрого імити, бо наколи прийшли, а той люльку Циганови, а Циган каже: А шьо в мене озмеш, паночьку, ек я не маю нічо? — Тай левізори зробили з ним угоду: Кури, кілько хоч, але аби і люди коло тебе курили, аби ми мали прихід, бо ти, каже, закауєш, а ми не можемо імити ні одного.

Одного разу прийшли они до Цигана, але шос ему не ўгодили, шьо Циган був сердитий тай він гадає: Чикай, меш темити! Тай Циган спантриў, шьо ідут левізори тай він шпуруў на землю розпечене велізо. Як улєкіў левізор, — екис буў чорний, високий — тай питає: Де люлька? — Я не знаю. — Та я видів шос куриў! — Ні, паночтю. — Але левізор скочиў сюди-туди, шукає, ці де ни кинуў люлька тай став на то розпечене велізо так, шьо чобіт спалиў і ногу упік. Злютіў си: Ти Цигане! проклета віро! Чикай, дух кі борше лишит за ці чоботи, ек я кі лишу у супокою!

Запис. в Карлові від Николая Калитчука Антін Онищук.

### 29. Стражники в калабани.

Несли Гуцули тютюн — аж зловили їх фінанси. Гуцулів було де-сїть, а фінансів петь. — Стійте! — кричут фінанси. Але Гуцули не слухают. Ті вабігают їм дорогу тай не пускают далі. Господи, ек Гуцули не покладут тютюн, ек не возьмут сї до фінансів — лєдвн лєдвн два з них утекли в житєм. Решту половили, повезали руки й ноги та вткнули в калабаню. Фінанси почели там захлїпати сї тай вилєти ніяк не могли. Оден з них таки втопив сї, а другі два екос виратували сї (не вараз); але по сій пригоді покинули службу, — тай се, шо вам кажу, оден з них мені сам розказував.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

### 30. Стражник під лєдом.

Ше оден фінанс, шо покинув давно службу, оповідав мєпі таке: Здїбав я рав — каже — Гуцула, шо ніс на кони тютюн. — Стій,

Гуцуле, кажу я йму; в тебе в бесагах тютюн! — Аевже, паничу, тітін! — каже тай до мене. Дес не свиснув, дес не звили сї інші Гуцули — та скрутлями по голові мене. Потім звязали мене, понесли під міст, пробили лід, вихали мене в діру тай пішли далі. На шість під льодом було порожно, бо вода вімерзла і я трохі там помучив сї. На другий день я пішов до дерекції і подекував за службу.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

### 31. Тютюн у полонці.

Даўно, ек то ходили левізори, то мусіў газда, шьо у него найшли, брати той тютюн і нести там, де ему казали. Раз графіло си, шьо у одного газди найшли велику бочиўку, поўну тютюну, тай казали ему нести до міста. Ідут они через ріку, а то зима, лід на ріці. Ідут левізори наперед, а він за ними несе тютюн. На льоду була велика капка, шьо рыбаки прорубали на рибу тай той чоловік нараз похоўз си тай упаў коло тої капки, а кітюн — попід лід... Обернули си левізори, шьо то так гепнуло, дивет си — чоловік упаў, а тютюну уже нема. Де тютюн? Пішоў під лід... Ті зміркували, шьо він їх змудруваў тай пустили.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снят. пов. від Юрка Волощука Н. Ант. Онищук.

### 32. Міцний тютюн.

Несе Гуцул тютюн тай здібає в лісі фінанса. Фінанс був сам, витяг шаблю тай підходить до него на остро. Але й Гуцул не страшків син, мав дубельтове пістоле набите тай не гадає втікати: — Стій, Гуцуле! Шо несеш? — питає фінанс. — Та тітін, пуста тереби-файко! Шо тобі до мене?! — Ти ше питаєш: шо?! Покажуї тютюн! — Колис так до дябла наважив, то ти покажу! Витєг в бесаг скруток — та ек потєгне фінанса по зубах, аж зуби посипали сї на землю. — А моцний? — питає Гуцул — та ше пару разів по зубах.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

### 33. Приємна омаста.

Йшов Гуцул з тютюном тай задрів ревізора тай зачев втікати. Але ревізор друнув за ним, і був би го здогонив, бо Гуцулови було тєжко бічи в повних бесагах. Але на своє шестє Гуцул подібав на дорові велике г...но. Зігнув сї борше, обмастив бесаги г...ном, тай забрав рєшту у пригорщі. Ек надбіг ревізор, тєнув ним йму в лице, лишив

нечисті бесаги серед дороги, — тай далі! Левізор заки обер сї — вже го не видко було. Лявив також бесаги серед дороги, бо си бридив, — тай пішов до дому. А Гуцул перечикав скийс час, потім вернув си, забрав бесаги тай пішов до свого села.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Федора Олекса Іванчук.

### 34 Обгноєні скрутлі.

Оден господарь робив кїтюн і заховаў собі бочку для себе. Але пішоў донос поцерез людей сїльських, шьо у него є кїтюн і прийшли левізори. Але він уже с тим кїтюном зробив дома порядок, шьо ни гаразд так скоро его найти. Він узмиў і тот кїтюн поскручуваў у скрутлі тай кожний скрутель пообліплюваў наоколо товарічим г... і то повикадаў на гній. То було зимі, мороз буў дуже і то вараз з верьха обмерала тай лежит. Прийшли левізори до него і питают си, де той кїтюн? — А він каже: У мене кїтйону нема, я прошу собі шукати. — Но шукали они у хаті, у стодолі і гній перевертали — а не знайшли нічо.

І він тот кїтюн, ек они пішли, то він пообтручеў гній гет, а кїтюн склаў тай маў курити цалий рік. Ше і я того кїтйону курив — привіс мені Іля Уский шість скрутліў.

Запис. в Карлові, Снятинського пов. 1913 р. від Николая Сандуляка Антін Онишук.

### 35. Будьмо собі добрі.

Ішоў Гуцул з тютюном тай трафіло си, шьо надибали его левізори. Кажут левізори: Шьо писеш? — Ой нічо, панчіку солодентей. — Але тоті зревідували тай зачели цотарати си з ним — шьо, каже, то цісарське, то не вільно, то є котрабанд за то, то не вільно. — А Гуцул то усьо слухаў тай іде з ними і усе си питає: То шьо то є, панчіку солодентей, каете контрибуція ікас? — А левізори ему зноў тото віяснюют, шьо то є контрабанд. А він внов си питає. Але уже надійшли они на міст, а Гуцул з моста тютюн боўх! у воду тай каже: То то, панчіку солодентей таке: Контрибуція отуди поплине, а ми собі ігім чесно онтуди, тай бугім собі добрі!

Запис. в Карлові, Снятинського пов. 1913 р. від Николая Калитчука Антін Онишук.

### 36. Тютюн у воді.

Ніс Гуцул тютюн, але здивав его фінанс тай каже: Шо там несеш? — Та тітін, паночку любий! — А то вольно, злодію, тютюн носити?! Ходи во мнов!

Шо мав робити — пішов. Фінанс йде наперед, а Гуцул із задю, але фінанс все зиркає, шоби Гуцул не втік. А Гуцул йде тай збирає каміне тай кидає в бесаги. — Шо робиш, Гуцуле, на шо тобі каміне? — Та, паночку любий, одна бесага тежша, а друга лекша то й докидаю каміня.

Єк прийшли на міст — то Гуцул бесаги в воду, а бесаги тежкі від каміня не пішли за водов. Перейшли міст, фінанс обзирнув си — а в Гуцула бесаг нема! Тай шо мав тепер казати йому?! Пустив Гуцула, бо боев си йти в ним у касарню, шоби встиду не набрати си. А Гуцул вернув си, витег жердков бесаги, висушив в лісі тай вернув у гори смолити.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Олекса Іванчук.

### 37. Біда в воді.

Здибав фінанс Гуцула в тютюном тай каже: Меш, Гуцуле, мати біду! ходи зо мнов! — А я й не знав, паночку, шо буду біду мати!... — каже Гуцул, тай йде за ним. Прийшли над воду, а Гуцул бесаги у воду бебех тай каже: Оттуди, бідо, щезай від нас рщених!

Фінанс скочив у воду, шоби тютюн здогонити, а Гуцул тим чісом пішов собі своїов дорогов.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферякового Ол. Іванчук.

### 38. Тютюн у Прутї.

Прийшли левізори до одного газди, шьо єму не стало до ваги тютюну. А тютюн буў у него під стріхоў і они тот тютюн найшли. Кажут они до того чоловіка: Бери тот кітюн тай неси. — Він узєў тай несе. Але прийшло си на той великий міст на Прутї, а він відивіў си, де велика „бульбона“ (глибока вода) тай скинуў з плечий тот кітюн тай у воду...

А левізори кажут: А ти шьо зробиў? — А він каже: А шьо-ж би? Мені було за кышко нести, то я мусіў собі полекшити: Най се щезає від мене і від вас.

Запис. у Карлові, Снятин. пов. від Николая Семотюка Ант. Онищук.

### 39. Кіш із тютюну.

Люди мали різні способи, аби сховати тютюн перед левізорами. Раз оден чоловік узєў кітюну і скрутиў у таку коўбасу, а вітак обвиваў соломоў і з того зшиваў такий кіш, ік то у нас шили на збіже. Потому собі по кавалку кроїў і куриў.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Михаїла Рошки Ант. Онищук.

#### 40. Бантина з тютюну.

То також так робили: Браў газда тютюн тай клаў у курниці нову бантину, шьо то кури сїдают — тай ту бантину увиваў раз-попри-раз тютюном і вітак по верьха увиваў то личком. Потому то через ніч кури поваляли тай не півзати: бантина тай бантина. А ек схотїў курити, то таку одну бантину собі розвиў і склаў дес у беспечне місце.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Петра Кузика Ант. Онищук.

#### 41. Шнур із тютюу.

Прийшли левізори до одного чоловіка, шо не стало до ваги. Він робїў тютюн, тай они знали, кілько має віддати, но, а ек не стало до ваги, ек віддаваў, то пішли на ревізію. Питают си левізори: Ти сховаў тютюну? — Сховаў! — Кілько? — Каже: тільки, кілько треба ми курити. — А ти знаєш, шьо то не вольно? — Як? Каже: То, аби я робїў коло него тай аби не вольно курити? А це хто таке видїў? — Но, кажут, а деж той тютюн є? — Шукайте собі! — Шукают они усюди, трїсют — нема. Но, каже газда, шьо ми дасте, аби я вам показаў, шьо ви си, каже, дивите на тютюн, а не видите.

Кажут они: Не меш мати жадної кари, лиш покажи. — Тай дали собі руки, аби він показаў. Цовів він їх під саму хату тай каже: Ану, дивїт си ше раз. Диве си они — нема. А то попід стрїху від вугла до вугла прокегнений ніби курмей, а на тім висит шмате.

Але він приступиў до того тай ножем потегне, а курмей на двое тай показує їм: а то тютюн такий здоровий, звитий раз-попри-раз лчком. А Бог би кі побиў, кажут тоти левізори. Оце раз!

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Гафїї Калитчукової Ант. Онищук.

#### 42. Тютюн під оборогом.

Оден чоловік ворогував на другого, тай сей другий довідав си, шо тамтой сховав тютюн, але не знав певно, в котрім місци. Але замельдував таки фїансам — ше ї поклав їм для певности 50 ринських капції,<sup>1)</sup> бо чув напевно, шо его ворїг заховав коло хати цілу бочку тютюну. Фїанси прийшли, шукают в коморї, стодолї, в хатї, в гноу, — але нема! Народу збігло сї з цілого села: Шо то буде?

<sup>1)</sup> Кавції.



Фінанси довго ще шукали, а в кінці пішли до того, що скаржив, ще раз докладно випитати сі. А за той час каже газда до людей: Люди добрі — робіт шо, бо під оборогом в мене повна бочка тютюну! Люди в одній хвили втегли бочку тай скотили у близький потік.

А той, що поклав капцію, вже догадував сі, де тютюн, тай порадив їм шукати ще під оборогом. Фінанси вернули, перешукали довкруги оборога і під оборогом — тай пішли в нічим.

Але той, що під другим яму копав, таки втратив капцію.

Зап. у Тростянці, Снятин. нов. 1910 р. від Петра Марчука Онуфєрякового Ол. Іванчук.

#### 43. Тютюн у загаті.

Раз дали знати, що оден Жид продає простий тютюн. Кажут мені лєвізори: Сєдзені беріт гет! — Полегали они у віз тай казали сі прикрити веренеу тай їхати, шо мож борзо, до коршми.

Приїхали ми там, та два скочили там візитувати, а два кажут: Тепер їхати, шо коні васкочут до другої коршми, аби хто не дау знати.

Приїхали. Шукают. Нема... Кажу я: Ану, переверніт тоту загату. Перевернули, а там мішок тїтюну.

Зап. в Снятині 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

#### 44. Тютюн у потайнику.

Приходить діўчина зі школи і каже: Нене, лєвізори у Николи Семотюка! — А неня добре знали, шьо у коморі стоїт гілетка з кітюном. Дєдє нема дома, мене так само не було дома. Тепер неня берут ту гілетку з комори і несут. У тім страху не знають, шо з ним зробити і носют си в тим тютюном то сюди, то туди. Але буу потайник від бараболь на городі, укритий лабувом, і неня упхали ту гілетку гет у сам конец у той лабув. Уже той тютюн сиретали — уході до хати. Але уході і лєвізори: „Слава Ісусу Христу“ ді „Добрий ден“. Но, є тютюн, вуйно? — Нема! — Чому нема? Має бути! Берут си шукати. Берут, розкидают усе, шукают на полици, берут си до гредок, а далі зачєли стєгати сорочки. Неня си сварє. Кажут: Тихо, бабо! Кажи де тютюн! — Но вішли они до хорім — лїзти на під. Але неня грїли воду, шьо жмיקали сорочкє тай то єк закурило по усім поду! Кажут они: Там пляц, не тютюн. Прикладає оден драбинуї пробує лїзти. Підлїз він, шьо дим ріўно в головоу, каже: Тютюн ту є, а пєякреф! дарма єго достати, баба запалила умисно. — Пішли они до стодоли, до комори — скрізь шукали. Ідут до того потайника, шьо акурат буу тютюн — то їх було трох, то два шукали у стодолі, а третий бере і по снопови відкидає лабув з по-

тайника. Ше маў акурат оден сніц узети, а ці два приходе тай кажут: Ходзь пан! — А то ше оден сніц — тай є тютюн. Ну, послухаў той тай пішли гет; кажут: Ми мусимо по часі прийти, ек она стане топити, бо то там на поді тютюн.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Ілі Семотюка Ант. Онищук.

#### 45. Жидівське щастє.

Ми приїхали до Устя на ревізю. Стою я з кіньми перед коршмоў, а они (левізори) пішли до середини. Жид приймїў їх файно, а сам вібіг тай каже до слуги: Іване, бій сї Бога, іди та в пода кїтюн сховай. — Я сї дивлю, а той в пода та — стоаў на городі лабуз купками там та не там — а він іде та усе ховає шо друга купа. Вішли левізори, кажут: Ану ше у тім лабузі шукаймо! — Я сї дивю, а они усе перевернут акурат ту купку, де нема, а ту, де є тїтюн, то лишеют. Мені так сьмішно, шо гину... Поперевертали тай не найшли.

Запис. в Снятині 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

#### 46. Тютюн під решетом.

Дуже раненько, осінною порою, стояв подільський вуйко на воротах і курив люльку. Але нараз побачив теребилюльку і почав тїкати до хати. Біжить він, як може скоро, а так десять кроків позаду за ним теребилюлька; біжить за ним, аби відобрати кашук з тютюном. Селянин вбігши до сїний, зняв скоренько з кілочка решето, завісив кашук на кілок, прикрив решетом і скочив до хати. За ним вбіг теребилюлька та пів дня шукав за кашуком і вїйт і посїпаки помагали, а не знайшли.

Аж за тиждень оповів селянин вїтоти, як і де він заховав тютюн.

Зап. в Карлові, Снятин. повіта від Ів. Голубовича Ант. Онищук.

#### 47. Молоко у полубічку.

Один чоловік мав у комсрі повен полубічок тютюну. Аж учув, шо в селі є левізори. Виносити тютюн з комори вже не було безпечно — і він взяв, перевернув бочку до гори дном, на перевернене дно насипав файного квасного молока тай пішов до роботи. Левізори прийшли, шукали — шукали в ячменї, в вївсі, навіть в бриндзю запахали шаблю, а до того полубічка, шо в молоком, лише наблизили сї. Файну бочку спрета-листе молока! — кажут тай пішли гет з нічим.

Запис. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Ол. Іванчук.

#### 48 Кислек у коновці.

Раз тріснут у сусіда, а то у хаті коновка тютюну. Шо робити? Але газдиня нагадала си тай борзо кавалок платка тай накрила, а верьх платка насипала кіслеку (квасного молока), накрила кружком тай готово: стоїт коноўка молока.

Прийшли левівори у хату — усьо перетрісли, нема!

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука  
Ант. Онищук.

#### 49. Тютюн у бербеници.

Раз надійшли левівори, а то у одного газди у телетці у „косівці“ (бербениця) тютюн. Шьо робити? Нема де сховати у хаті, а він несе на двір, може би де заховаў, а то уже ідут від сусіда. Шьо робити? Але він борзо бербеницю горі дном тай на кіл — от ік би сушити гілетку... Но, ті прийшли, шукали усьюди, а на ту косіўку і не дивили си.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука  
Ант. Онищук.

#### 50. Капуста на шнурах.

У одного газди в коморі висіло два шнури тютюну. Приходить до него здикутник податковий і сказаў собі отворити комору і записує там річи — кожух, верені і т. и. а той газда зачинає си в ним сварити. Але вдикутник дивит си, а то на стінї висит тютюн. Но, пішоў він на село і так було, шьо здибає двох левіворіў. Каже він: Ідіт-ко ви до того газди, бо у него в за дверми два шнури тютюну. — Тимчасом до того газди приходит его вуйко, а він каже: Оў, то страх! Капусту мавш? — Каже: Є. — Ано, тютюн на бік, а шнури в капустоў на то місце. (А то сушене листя з капусти так насилене, ек тютюн). Закіў они це укінчили, закіў заховали кітюн, а левівори: Славайсу! Проше комору отворити! — Газда отвориў комору, они уході: А пего, каже, нам потрібно. Питає оден: Єст титунь? — Каже: Єст. Тай такі близше тай хап! і каже: Пся креф! Он гадал, же то в титунь, а то капуста. Тай пішли.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Ілі Семотюка Ант. Онищук.

#### 51. Ковбаса замість тютюну.

Я буў у поли, а мені дали знати, шьо в левівори у мене. Я прийшоў: Шьо туй? — Каже жінтя: Були левівори тай увішли у хату, шукали скрізь по полицях, по грєдках, по постели і не внайшли ніц. З

хати пішли до стодоли — нема. Вітак пішли на стайню, на стрих, а на стриху ворохи (купи збіжа); они у тім шибали си, але не найшли нічо. Ше ідут до комори. А там темно, а темно. Але за час каже оден: Проче пана, уже ест! — Но добже. Віносї они того в комори, гадают, шьо найшли скрутель, — а то ковбаса. Но сьміху було в того. Але шукают далі. Прийшли коло карбника — трутили одну загату — нема, другу — нема, а до третої уже не доходили, бо не гаразд (там буў відхід) зайти тай вернули си. А то там акурат буў тютюн схований за тоў третоў загатоў.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. від Николая Семотюка Н. Ант. Онищук.

### 52. Гуцульська породія.

Один Гуцул глип! аж наближуют сї д' його хатї левівори. Левівори вже були недалеко, тай не було вже часу винести торбу тютюну, шо була в хатї. Але Гуцул здогадав сї тай каже жінці: Лігай, жінко, борше на постіль тай роди дитїну! — Жінка лігла, — він повклав їй під голови торбу, ніби полушку, теші наказав заходити сї коло жінки, ніби акушерка, а сам вийшов на двір тай сховав сї. Левівори входї до хати — глип! — тай обернули сї... Перешукали лиш докруги хату тай пішли в ніч.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

### 53. Тютюн у постели.

Раз у Устю надїшли левівори тай трїсут — шукают усюди. Але у одного газди тютюн у хатї... Шьо робити? А той борзо тютюн на постіль тай: Жінтьо, лігай! — Жінтя лігла, він і укриў веренеў: Стогни! Левівори у хату. Жінтя стогне, шьо ніби слаба. Но, шукали усюди, але постіль не кїнули, бо не гаразд.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Гафїї Калитчукової Ант. Онищук.

### 54. Недужий.

Оден чоловік зробиў так: Раз напали левівори тай не нож було сховати тютюну, а він шьо робити? Не мож вінести с хати, а він борзо в себи сорочку тай шгани тай тютюн у постіль, а сам лег верьх того тай качєї си, шьо ніби він васлаб дуже. Прийшли левівори тай кажут: А най-кі, каже, їабел порви! Тай пішли гет.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

### 55. Зогниле тіло.

Надійшли левізори, а жінка зобачила, що нима ек віносити тютюн, а она каже до чоловіка: Ти скидай борзо сорочкью тай лігай на постіль, а я на тебе вісиплю рошину; они будут гадали, што то так тіло угнило, так си звінтуют і підут гет. — І так си стало. Они увішли, а то чоловік на постели голий (задом до гори — додав М. Фр.), а на плечіх гній. То што? — Каже жінтя: Аді слабій... А они обернули си тай пішли гет.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Івана Іванійчука Гр. Ант. Онишук.

### 56. Хитра молодиця.

Найбільше допікали ці левізори нам Карловянам. Ми маємо ґрунт за Прутом. Усі курці мали усе нагію, што левізори чекают у Устю коло коршми Абрамкової. Ми уже знали, што робити: тютюн роздавало си діўчатам або жінтям. Жінте, бувало, знают, де ховати; звичайно привезували собі дуже штучно там, де не вільно шукати. Бувало приходимо до коршми ў Устю, а левізори уже кажут: Добрийдень! — Перетресут усіх, не кажут нічо. Гіўки були уже наўчені дразнити левізоріў, кричють: Пане, шюкай у мене! І сьміют си. — Той подивит си тай каже: Иди до гітка! — Але одного разу дозволиў собі левізор і хотіў зревідувати одну жінтю, котра мала доста тютюну. Але она ік скричела: Хочь набрати у морду!? Ано попробуй! Чік, я тобі сама покажу! І зачала підоймати сорочкю до гори. Левізор засоромив си і утік, а ті в коршми сміели си з него, што їму жінтя коліна показує.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Івана Сандуляка Лук. Ант. Онишук.

### 57. Добрий сховок.

Даўно дуже шукали за простим тютюном тай забрали гет, або карали, як лиш хто доніс, що той має тютюн. Ходили лівізори тай випитували і ревідували. Як ішоў чоловік в люлькоў, то лівізор браў люльку і нюхаў, який той чоловік курит тютюн — чи купований, чи простий. Люди сокотили си дуже. Як надійшоў лівізор, то хто куриў простий тютюн, то люльку шпурит на землю тай подопче ногами. Раз увріла одна жінка, що ідут лівізори, а она — було троха тютюну — а она сховала єго — перепрошаю — межі ноги. Лівізори обшукали тай пішли. А чоловік співає:

Птру-тјон, нтр-утјон!

Дес поділа тјюцн, тјюцн?

А она співає :

Я сховала межі ноги,  
Бо надійшли лівізори.

Зап. в Коломиї 1912 р. від Івана Онищука Антін Онищук.

### 58. Схована люлька.

Кури́в Гуцул люльку, набиту простим тютюном та́й і́зав на кобилі́ в гори. Аж обзирну́в сі́ та́й заздрі́в леві́зора, шо го здогане́в. Гуцул борше́ встав з кобили́, витег з люльки́ цибух, а люльку́ за́пхав кобилі́ в с...ку (ту, шо сце́є) та́й пої́хав далі́. Леві́зор здогонив, та́й каже́: Чека́й, Гуцуле, ти кури́в простий тютю́н! — Шу́кайте, паночку, може́ й кури́в!... — Леві́зор обшука́в го всюди́ — та́й верну́в в ні́чим. А Гуцул́ посе́г в с...ку, витег люльку́, зробив си́ цибух, ваку́рив — та́й пої́хав далі́.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Ол. Іванчук.

### 59. Хитрий гончар.

Буў тут гончар оден та́й маў́ дві́ люльки́ і дво́який тютю́н — простий́ і купова́ний. Бува́ло робит та́й ку́рит простий тютю́н, а як лиш наді́йдут леві́зори, а він ту люльку́ — у глину, а ту дру́гу бере́ і ку́рит.

Зап. в Снятині́ 1913 р. від Олекси Мардеровича Антін Онищук.

### 60. Гість на подушці́.

Зайшов раз фі́нанс до одного́ га́зди та не за́став его́ дома. Жі́нка була́ в ха́ті та́й дуже́ перепудила́ сі́, бо під лі́жком стоя́в ці́лий мішо́к в тютю́ном. Фі́нанс хоті́в сі́сти на лави́цу, але жі́нка ше́ дуже́ перепудила́ сі́, бо в лави́ці́ мож́ було́ заздрі́ти то́й мішо́к, — та́й каже́: Чека́йте, паничу́, не сі́дайте на твёрду́ лаву́; в нас та́кий звича́й, шо гі́сть сі́дав на шос ме́гкого. — Та́й покля́ла на лаву́ грубу́ подушку́, шоби́ він сі́в на ню́, а то́ ддя́того, шоби́ ему́ з висо́ка не видко́ було́, шо в під лі́жком.

Фі́нанс поси́дів, наобзира́в сі́ — та́й пішо́в з ні́чим.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Васи́ля Па́влюка Ол. Іванчук.

### 61. Тютю́н у то́ку.

Прийшли́ леві́зори до одного́ га́зди, а у него́ буў́ тютю́н у то́ку. Не́ було́ уже́ коли́ ховати́, а він́ борзо́ до ха́ти, узев́ подушку́ та́й ті́кав

на городи. А левізори гадали, що він тікає з тютюном, увели си за ним... Левізори добігають — туй-туй іміти, а він подушку на землю, а сам далі... Прибігають они на то місце, де він кинуў то с плечий, а то подушка... Вернули си левізори до хати, а тимчасом жінка сховала тютюн, шо не найшли ані листка.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Івана Іванійчука Гр. Ант. Оницьук.

## 62. Екзекутники.

Оден ґазда лишиў собі доста тютюну затлі собі до куріня, але не ўстиг то ше спретати, надбігають два левізори. Каже він до жінки: Ти ховай зараз тютюн, де можеш, а я беру подушку на плечі і тікаю, аби їх змудрувати! Тай той такі попри фінанси тай далі тікати на город. Левізор один ва ним, а другий такі підбігає. Гадає ґазда: Тот прилишиў си, то коби не вернуў си до хати. Зачеў він тікати від першого до другого так, що і той зачеў бічи за ним. І так бігли чим раз далі і забіг у багно. Фінанси залізли ва ним також, а він удає, що ледво дихає, стаў і дає си ловити. Кажут они: Но, адем ті зловили! — А він вітріщю на них очи тай каже: Пфій! (сплюнув). Ігі! То ви, паничі? А я думаў, що то здикутники ідут по здикуцію, тай бояў сми, аби мені не забрали послідну подушку, тай біг сми, що ледви духу стало.

Заўстидали си фінанси, що їх він так змудруваў тай пішли.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Юрка Волощука Ант. Оницьук.

## 63. Як жінка змудрувала стражників.

Прийшли фінанси до одного ґазди шукати тютюну, але ґазди не було дома. Але вони полівли таки на під тай найшли там цілий мішок тютюну і вносят до хати. — Мете тепер знати, ек ховати тютюн! — кажут до жінки. — Без пару соток кари не обійде си!

Яй, паночку любий, шо-ж ми будем робити! Таже в нас у стайни є ше більше тютюну!.., Шо з нами тепер буде?!

Фінанси моргнули один на другого тай пішли до стайні. А ґаздині, шо топила тоді на хліб, кинула борше мішок з тютюном у піч і заки фінанси дурно перешукували стайню — тютюн увесь згорів. Встид їм стало, шо жінка змудрувала їх таких мудрих — тай пішли без нічого далі.

Зап. у Тростянці, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуфєрякового Ол. Іванчук.

### 64. Спалений тютюн.

Раз прийшли левізори, уже тріснут у сусіда — шьо робити? а тютюн у хаті... Але нім шьо куди, а левізор тут. Але жінтя сплеснула у долоні тай каже: Йой, чоловіче, най тобі Бог заплатит; не казала я тобі сховати? Но то це байка, але кільки у стодолі? — Она то сказала на збитки, а ті далі до стодолі, а там нема ніц... Пішли, тріснут, а жінка сось тютюн, шьо у хаті, вібрала та у піч!... Они вернули си до хати, а то і того нема, бо згоріў.

Зап. в Карлові, Снят. пов. від Михайла Фроляка Ант. Онищук.

### 65. Забутий тютюн.

Прийшли левізори до гавди, а він повів кітюн до маґавину і лшиў на задні лаві за столом 30 папушіў кітюну, бо він не сподіваў си, шьо так нагло, ше в темна, надбігнут левізори. Уході левізори до хати: Слава Ісусу Христу! — Слава на віки! А жінтя палила у печи на хліб. Но надході они д' столови і кажут: От маємо, шьо нам треба. — Жінтя спудила си, каже: Ой забуў чоловік і у хаті троха, але у стодолі так в десіть раз білше! Левізори у той час побігли до стодолі, а жінтя тютюн в лавиці тай у піч. Ті до хати: Де кітюн? — Єкий? — Шьо буў на лаві. — А я знаю... Они си ўзлостили тай пішли.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Семотюка Ілі Ант. Онищук.

### 66. Фальшивий вояк.

На одного чоловіка справели усе, шьо у него є кітюн. Але левізори ходили тай ходили і не могли найти. Шьо робити? Довідали си они, шьо его син є у воську тай оден левізор перебраў си за вояка і прийшоў до того гавди і просит си на ніч. (Ніби він кудис ішоў та посіла ніч). Розбалакали си они і каже тот вояк: Я би так закуриў простого кітюну! — Каже гавда: Є у мене кітюн — і під припічком відмикає ватулу і відтіля вікігає кітюну скруток. Но укришиў він, закурили і вояк дуже собі уподобаў той кітюн. Каже гавда: Натє вам, пані вояк, кілька скрутліў, а це передайте — будьте ласкаві — мому синові. (Бо він казаў, шьо служить разом в его сином). На другий, ці третій день, ек тот вояк пішоў, приходе левізоре тай право до тих стандаріў, віднесли ту ватулу і оден улів туди тай вікер цілу купу кітюну. Але жінтя не дурна була тай каже: Ей, ці лиш то? А кільки є ше у коморі... Пішли они зараз до кожори, а жінтя палила на хліб тай той увес кітюн у піч... Убігают они зноў: Де кітюн, жінтьо? — А Бог знає де...

Полютили си тай пішли.



Запис. в Карлові, Снятинського повіту 1913 р. від Івана Іванійчука Гр. Антін Онищук.

### 67. Псови під хвостом.

Прийшли левівори до господаря на ревізію, але газдів не було дома, лиш були малі діти. Они так файно говорі до дітей: А, де, дітоньки, дедя? — Їти кажут шьо: Дес пішли. — А неня де? — Пішли у місто. — Але питают си так файно (погладили по головці, дали їм по шусці, дали цукру): Їтоньки? Ви не знаєте, дедик курит люльку? — А-як-же! Курит, курит. — А не знаєте ви (каже другий: дамо шє цукру), а не знаєте ви, де дедя поклав тютюн? — Кажє мала дитина: Аді, онди псови під фостом. (А то буў закопаний тютюн під столом і у той час лежаў собі на тім місци пес: дитина — єк дитина — сказала псови під фостом). А они си заўстидали, шьо ніби така мала дитина бере їх на сьміх і забрали си гет. Кажє оден: То сми си допитали!

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Дмитра Кейвана Ант. Онищук.

### 68. Добрий спосіб.

Єк трафило си, шьо прийшли, а на поді буў тютюн, то газдині зараз розкладає огонь у печи тай накидає сьмітя, аби лютий дим дуже тай єк левівор піде на під шукати тютюну, то у ті пітьмі ни годен шукати, бо зачне чихати від диму, заплаче си, тай влзавт борво в поду.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

### 69. Заплачена контрабанда.

То мої деді нибощик ішли до міста — то було перед Великоднем — ішли по паску. Они узели гілетку жита і хотіли продати і купити шеничної муки на паску. Лишень надійшли до Микулинец тай закурили люльку — іде левівор. Но, зачели їх трести тай найшли троха тютюну і шє до того жита, шьо продали, шє два леви мусіли позичити і запла-тили контрабанд.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Семотюка Н. Ант. Онищук.

### 70. Асистент для ревізії.

Єкос таки ни давно надійшли левіворе тай шандарь до нас, а дедя був тогди війтом, тай кажут: Пані вйіте, дайте нам вистенцію, бо ми

дес идемо. — Ни мат дедя шо дієти. — Таже це біда, хло Петре! — каже дедя мині — оце, хло', екас нужда відий направила на когос, сиротиско упале у мізерію, дей ко єго кату! Я тебе пишлю з ними, а ти вже пантруй: Лиш до кого вни хоте ити, а ти так, мо', зроби, аби г...но, а ни титинь найшли. Розумієш? Но то гайда. — Каже витак дедя левізорам: Адї, гезде маєте вдистенцію, мого сына Петра, вин пакріє знає, тай ни бийте си, шо вин вас так ни поведе, шо ви шом чїй найдете.

Ми си вибрали тай пишли: два левізоре, шандарь тай я. Каже до мене обергавзор: Пане Петрунку, будьте так добрим тай поведи нас до Міхайла О..., лиш аби ми зайшли таков дорогов, аби вин нас борони Боже ни повидїв. — Ни бийте си, панове, я вас так поведу, шо нікто вас видїти ни буде. Я тут вукий, ни бийте си, ни жура уже вам за це.

Уни си спустили на мене, а я їх повів такими дорогами, екими я розумів. Пишли ми потоком Гранчівим. Господи! то такі зими у колїно! А я їх веду ледами, прорїзами, дїнницями, бєз дороги, лісом; шо по-стуге, то си лиш фльоцнут — бовтают ногами у водї отєк жеби, то біда шляпаки, ни привиклі ходити такими дорогами, екими я їх повів. Мині ні за шо! Я собі иду, ек на помостах и раз ни впав.

Гадаю, шо добре вас веду, нікто нас ретенно ни вдри — кажу я їм. — Ой аби їх шляк графив, ек ми си намучїли. З роду ше так ни бїдували! — кажут уни мині, а мині так смїшно, шо пукаю.

Приїшли ми вже пид хату Міхайла О... тай є дорїжка поточїнов ид хатї так, шо би нас и тот вчез би ни уздрїв, а ни то Міхайло; але я ни дурний, ни бий си; повів я їх просто в обичь пид хату полем. А то стримко, ек на стїні. Та я вибїх раз-два на ривне ид горї пид хату Міхайлову. Міхайло пилив дрива в жинков передь хати. Я махнув руков у долину у бердо, де си чєповгав левізор в шандарем, кочєючі си отєк клецки; шо пидлїзут, то все урвут, та знов заgrimне у долину. Міхайло вид разу зтемував, чього я махаю. Я вчїв, а то лиш си звирцали у Міхайла у хатї, тай знов зачєли пилити дрива. З гирьков бїдов тоти нехарн повитєгали си з берда на ривне. Шо с того, вни так си намучїли, шо муєїли добру хвилю припочювати, хоть видїли, шо Міхайло на ні си диви.

Приїшли ми до Міхайла, а вин лиш си злодїї крадьма усміхнув ид мині. Я шїпнув єму потихо у вухо: Пишли кого до Фочєря, бо ми там зараз, аби собі мав гадку!

Я вадрїв, а то дївчєнише лиш потєсало просїчним вид Міхайла до Фочєря. Левізор в шандарем анї тої гадки. Вни борше шукают титиню у кождий мишиливцї, де лиш є єкий кутик коло хати. У хатї очї виде, шо був титинь, бо ек ми увїїшли у другу хату, де вни їни сидїли, то так чьоти було титинь, шо ми дихати ни могли; але шо с того, коли

титиню ни було. Левізор в шандарем всеко заходє в Міхайлом, то стра- шет его, то просет, то вифігльовуют, ци би екос си ни присилили за титинь, де вин зхований. Але ни бий си, нима дурних. Єк скінчели ре- візію, а левізор каже Міхайлови: Аби вас Бох побив! Умієте ви добре его носити, шо годі имити тай ліпше ховаєте, шо годі найти. Та же ади- єк чюти в хаті титинем, а его біда має! Ходи пропастями, шо очі ви- лізают тай г...но мож найти!

Найшло би си, пане, але ви ни вмiєте шукати — каже радий Мі- хайло О.

Та ми знаємо, шо ви умiєте красти, тай добре ховати — каже злисно левізор — тай годі вас вишукати, бо всі си знаєте, ек лисі коні.

По ревізії в Міхайла О... пішли ми плаєм просічним до Фочеря. Ни мож знати, шо то за хетрі пся косць титинарі. Маш добрі напрари на них і навіть де схований титинь, є виразно сказано; прийди шукати, смерди там титинем, а однако чорт го має, там нічю ни найдеш! — го- ворив левізор до шандаря. — Я нираз застрічив їх, пане, але мусів уступати, бо угиб бих на місци. Нима навіт бесіди о тим!

Я їх вів просто плаєм до Фочеря, бо знав сми, шо Фочерь уже знає про все тай си розховав.

Приходимо ми до Фочеря, а Фочерь отворєє нам двері на збитки, клонєє си аж до землі левізорови тай каже: Йй паноику мий солодкий та любий, ви си геї троски забарили в ревізію до мене, бо тот титинь, шо я виніє, то вже сми розпродав, а за другим ни ходив. Але прошу у хату, будете шукати, але г...но найдете, ласкавий пане, а ни титинь.

Левізор такий сердитий, шо аж таки ни тріскає, але шо зроби, ні- чю ни мєж найти тай пропало. Шукає левізорь, шандарь, тай я пома- гаю ніби оце чістома, изкризь, наскризь, але титиню нима. Повів Фо- черь шандара тай левізора у толоку; справєє попид дінницї, у смерече тай все в одно каже: Дивіт ци добре, мєє де онтам сховано, — а то нічю туда нима, а вини заєрают, ек дурні изкріє, а то нічю ни видно, а Фочер смієт ци, ек кінь з них.

А я гадаю: Найко я си подивю отут в хлів, що тут є? Вхожу у хлів, глич суда, глич туда, а швара титиню стої у куті на земни. А най те холера зиткне, богдай ти впало чюдо на голов твою дурну, оту довбню, чього оту напасть пусту отут держиш? — гадаю собі: Таже- єк оти бєшести тут си внесут тай це біда зараз готова, паде у нишестє велике! Знаю, шо тут вараз увийдут, а нима де сховати. Хапнув я борше, зверг сардак, тай кожух из себе, а ремінь розперезав; швару на голе тіло пид ремінь, приперезав, убрав си, обшінкав си, ніхто и ни тої гадки на мене. Вибіх я з того хлівця тай си дивю, де уни, аж идут ид хаті тай просто у хлів, а Фочер почьорнів лиш, ек головни зо страхе,

тай нічю ни каже; затетерів ек штуб тай стої. Левізор шукає у хлівці, но таки так, шо го нема. Ни найшов нічю, увийшов у хату, а Фочерь внов повеселів, тай гайда у хату бандики з левізори гнути.

Левізор видпочів трохе, тай смутний идучі вже гет з хати: Ни тїш си так дуже, Дмитруню, бо ми тепер нічю у вас ни найшли, але може чїй Бог даст, шо колис ми вид вас понесим ше єкіс бисаги титиню! — А Фочер на то каже: Ни дай Боже, вже ви ни диждете чїй того. Періш вас до гробу, пане, понесут, ек ви вид мене бисаги з титинем! Є у мене бисаги вид титиню. О ек пожовкли, пане. Тай справеє ти бисаги. Левізор аж собі губи кусає, але нема шо робити. Тай ми пишли, з чїм прийшли.

Видийшли ми добрий кавалок, а я кажу: Я вас прошу вибачети, панове, бо я си мушу лишити тут трохе „за ділі се“. — Лишейте си, ми зачекаємо, кажут уни минї.

Я ек си лишив, то лиш раз шмагнув до Фочеря. Набігаю до него, а вин назадь хати стої. Я си нараз розперезав, а швара титиню лиш льоп на земню, а я сам далї в ноги, бо нема коли.

Прихожу ид левізорею тай идю далї, але вни нічю, анї тої гадки ва мене.

Ни кажут вни вже минї нічю, куда идемо ми, лиш вижу, шо идут дес пид кременицу, бо йдемо туду.

Нараз перелїзали ми з плаю у толоку тай просто до Насташюка. Нараз левізор у мене запитав си: Ци тут сиди Лесь Зел...? — А я ни мав шо вже казати, бо вижу, шо левізор знає, кажу: Тут.

Нараз повернули нинадїю ми до Зел... Олекси. Леса ни було, лиш була Лесиха сама дома. Левізор крикнув отворети кліть. А левізор чїм си уніс у кліть, тим борше ув єкус шкорубарню-бербеницу, а там повно титиню набито. Добру мав поправку злодїй, най го чюдо найде. Виклали тот титинь у бисаги, а то, брате, бисаги ек течїри, аж ми серце си кроїло! Лесиха так приказує, ек за мерцем, — най си пречь каже. Кажу вам, шо би того Бог сїгий тєжко побив, та скарав, котрий зробив ту поправку. Забив бих отак у него ниж, ек у свиню. Забрали ми то все тай гайта далї у дорогу. Левізор таки у нипки скаче, но таки го хороба находи, ни входить ци у шкіру, такий рад.

Принесли ми тот титинь до склепу, зважили там уни собі то, записали, тай пислали до канцелярні громадскої одним чьоловіком, а ми шли далї у ревізію до старого титинаря Кітлеря. Приходимо до Кітлеря, та лише до дверей ити в хату, а стара Кітлериха ид нам до зустріту на двир. Левізор крикнув ва мене: Ловїт єї. — Я кажу: Та ловїм оба! Ми штрикли ва нев, а вна оден скруток титиню запхала в п...ду, а решта пид попрушку; але ек уздрїла, шо ми гезде, а вна причекла, тай нараз

й вп...діла й висела си. А шапдар скричев: Най цу шляк трафи, ходім гет. — Ми пішли, а та далі в титинем; ми зробили ревізію у хаті, але нічого ни найшли.

Лиш Насташюк сиротиско мав великі клопоти тай мусів за пустий бурен пара сот левив заплатити.

Левіворе си забрали, а я си єкос раз дивю, а Фочер лиш приноси мині пив швари титиню в дарунку.

Зап. у Жабю, Косів. пов. 1913 р. Петро Шекирик-Доників.

### 71. Присяжні і левізори.

Мама небішка казали, шьо прийшли левізори до віта тай кажут: Пане віте, ми прийшли на ривізію до села, просимо з нами іги. — І віт і присежні трісут си, шьо село ніц за ту ривізію не знає — де упадут, там найдут і дуже кари будут великі. Але гадают присежні, ек би левізорію вмудрувати. Кажут они: Пане левізор, у сего Воввідки в страшно богато тютюну. — А Воввідка мешкає коло корчми, коло дороги, то людин усьо видко. Прийшли левізори туду і так заўзето шукали, шьо навіть коло виходу домашного, коло карбника, землю перекопували. Отже люди в цілого села ішли до корчми тай виділи, шьо в левізори і кождей газда зараз поцретаў свій кітюн.

Але левізори шукали тай шукали у Воввідки, а далі пішли гет, бо, каже, люди нас виділи в цілого села, то у нікого вже не найдемо. То такого сьміху було, шьо вгадували ту ревізію кілька рік.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Петра Кузика Ант. Онишук.

### 72. Підкиданий тютюн.

Бувало жінтя через день переховує чоловікови люльку, бо ніби жінтю ни гаразд ревідувати. У вечір так дес коло 10—11 години уже усьо легав спати, уже гадає собі газда, шо левізори не прийдут, тай по вечері уже мав лігати тай каже: Дай ко сюди, жінтьо, люльки, най вакуру. — І лишень вакурит, не устигне кілька раз пакнути, а левізор дурькає у вікно. Но зараз увійдут, шукают тай зараз левізор або присежний у хоромах, або шпурит на під скрутец—два тай готово: уже плати контрабанд.

Запис. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онишук.

### 73. Камінь у тютюні.

Я як буў ше кавалером, том возиў нераз тих фінансіў на ревізію. Раз приїхали ми — то у зимі було — і в слід до оденка, а коло оденка

драбина. Шо то є? Пішли они, розкидали оденок і нашли так за піў міха тітюну, але дуже файного.

Гадаю собі: Як би то собі троха узети? Але біда, шо будут ше раз важити. Але я узеву, а там поклау камінь. Прийшло сі, переважуют, важит більше... Диве сі они, а то камінь: Шо за гітько его тут встромив?!

Зап. в Снятині 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

#### 74. Безкарність за тютюн.

Нерав прийдут левізори тай питают: Є тютюн? — Каже чоловік: Шукайте собі! Єк найдете, то буде ваш. — Они шукают, аж сорочки на них змокріют — нема. Потому просет газда, аби сказау, де він має тот тютюн, шьо они хоте видіти ту штуку. Но, тогди газда їм показує тай они уже за то, шьо раді видіти, де він сховау, шьо они не могли найти, то за то не кажут уже нічо.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

#### 75. Хто мастить, той їде.

Бувало збирає си газда у поле орати, досьвіта ніхто би си не сподівау, шьо їх чорт може наднести (левізорів) тай сховає собі дес у віз троха тютюну тай їде. Але на дорозі надбігнут левізори тай перешукают і ек найдут тай ведут до коршми. Газда просит си, шьо ни має при собі, а арендарь каже: От дай, каже, панови кілька левіу тай буде добре; а то і день піде марне, тай клопіт готовий. Тай мусіу зичити, а дати.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

#### 76. Передсвятчні ревізії.

Дауно шьо левізори нашли на людих, то усьо було їх окрім пенсії, шьо побирали з каси. Тому они рабували дуже людий — та підкидали навіть сами тютюн, аби мали дохід. Найбільше они набігали село перед польськими съветами, бо їм треба було грошій на балі, на гуляне. Як у кого нашли тютюн, то зараз вели его до коршми до арендаря; до висших властей не вели нікого, бо хоть газда не мау грошій, то арендарь позичиу ему. То не лиш левізори мали в того дохід, але і Жида, бо зараз ек прийшли, то треба було левізорів напоіти, а ек позичив газда у Жида гроші, то мусіу дати лихву.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

**77. Замість тютюну сировиця.**

Пришов фінанс до села тай захев шукати тютюну тай сировиці. В одного ґавди найшов він в коморі бочку в сировицев, в котрій мекла шкіра на постолі. Фінанс каже до поліцая: Кúшай — чи сіль се, чи що? — Поліцай був добрий в тим ґавдов тай каже: А деж би я пив се, шо ґавди насцели; кушійте ви, паничу!... Фінанс збридив сї тай пішов не кушіючи.

Запис. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка-Ол. Іванчук.

---

---

# Inhalt der I—CXXI Bände DER MITTHEILUNGEN

## DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

— Jahrgang I—XXII.

**Inhalt des I Bandes.** 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

**Inhalt des II Bandes.** 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189

**Inhalt des III Bandes.** 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

**Inhalt des IV Bandes.** 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskij 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

---

BB. IC—C (Inhalts- und Nameeregister) werden später erscheinen.



**Inhalt des V Bandes.** 1. Professor Dr. Emilian Ohonovský, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

**Inhalt des VI Bandes.** 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von \*.\* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

**Inhalt des VII Bandes.** 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskýj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

**Inhalt des VIII Bandes.** 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Proh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

**Inhalt des IX Bandes.** 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskýj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskýj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

**Inhalt des X Bandes.** 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

**Inhalt des XI Bandes.** 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickýj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie. Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

**Inhalt des XII Bandes.** 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

**Inhalt des XIII Bandes.** 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

**Inhalt des XIV Bandes.** 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. M. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4

**Inhalt des XV Bandes.** 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

**Inhalt des XVI Bandes.** 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

**Inhalt des XVII Bandes.** 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

**Inhalt des XVIII Bandes.** 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinškyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

**Inhalt des XIX Bandes.** 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

**Inhalt des XX Bandes.** 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

**Inhalt des XXI Bandes.** 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukovina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerhauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskij (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

**Inhalt des XXII Bandes.** 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

**Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes.** 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

**Inhalt des XXV Bandes.** 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

**Inhalt des XXVI Bandes.** 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

**Inhalt des XXVII Bandes.** 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

**Inhalt des XXVIII Bandes.** 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

**Inhalt des XXIX Bandes.** 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

**Inhalt des XXX Bandes.** 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

**XXXI—XXXII Bände** enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Osterier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnyca bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichnis des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9

**Inhalt des XXXIII Bandes.** 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. \*Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba—III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

**Inhalt des XXXIV Bandes.** 1. \*Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

**XXXV—XXXVI Bände** enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barviňskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, von Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskýj. 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I Verchratskýj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Ἀντίδοχος* (1599)? von Dr. C. Studynskýj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

**Inhalt des XXXVII Bandes.** 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus moderner Kaukasiern, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. \*Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

**Inhalt des XXXVIII Bandes.** 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halyč (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. \*Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. \*Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniß des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

**Inhalt des XXXIX Bandes.** 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit. S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

**Inhalt des XL Bandes.** Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyc'kyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniß der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchrats'kyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41

**Inhalt des XLI Bandes.** 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

**Inhalt des XLII Bandes.** 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryč'kyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie S. 1—50.

**Inhalt des XLIII Bandes.** 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryč'kyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

**Inhalt des XLIV Bandes.** 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrusslichen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniß der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens, von J. Verchrats'kyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

\* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet

**Inhalt des XLV Bandes.** 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie. S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

**Inhalt des XLVI Bandes.** 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens in Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

**Inhalt des XLVII Bandes.** 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie. S. 1—46.

**Inhalt des XLVIII Bandes.** 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Byhelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

**Inhalt des XLIX Bandes.** 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

**Inhalt des L Bandes.** 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

**Inhalt des LI Bandes.** 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žyteckýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislav von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkýj, J. Levyčkýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševská, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

**Inhalt des LII Bandes.** 1. Presburger Congress in Sachen der Bahenbergschen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvińskýj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvińskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyčkýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

**Inhalt des LIII Bandes.** 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

**Inhalt des LIV Bandes.** 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkyj, J. Levyčkyj, J. Lozvnickýj) von Dr J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinickýj, M. Hruševskýj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

**Inhalt des LV Bandes.** 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—skýj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr—skýj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

**Inhalt des LVI Bandes.** Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskýj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinickýj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

**Inhalt des LVII Bandes.** 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kohjivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen“ Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichnis des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

**Inhalt des LVIII Bandes.** 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Froidienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryčkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskýj und Iv. Krevečkyj; b) Aus der Jubiläums Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

**Inhalt des LIX Bandes.** 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskyj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

**Inhalt des LX Bandes.** 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskij und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskij-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

**Inhalt des LXI Bandes.** Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38

**Inhalt des LXII Bandes.** 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskij und M. Hruševskij, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

**Inhalt des LXIII Bandes.** 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

**Inhalt des LXIV Bandes.** 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij, Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

**Inhalt des LXV Bandes.** 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskij, I. Franko, I. Sozańskij, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

**Inhalt des LXVI Bandes.** 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskij, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilyčkyj, mitgetheilt von I. Sozańskij, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševskij, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.



**Inhalt des LXVII Bandes.** 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2 Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung. Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč. J. Hordynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielawicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68

**Inhalt des LXVIII Bandes.** 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropä-Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Saškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveč, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42

**Inhalt des LXIX Bandes.** 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder von P. Kolessa. I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132 S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanskyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie S. 184—212; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Sevěnko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

**Inhalt des LXX Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakevyč, I. Sozanskyj, S. 168—176, 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244

**Inhalt des LXXI Bandes.** 1 Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studie und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, F. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

**Inhalt des LXXII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III, Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenskongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskýj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sobien Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dniester in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnykýj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakovyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

**Inhalt des LXXIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV, Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk. Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislaw, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX. Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakovyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, B. Zaklynskýj, I. Sozanskýj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244.

**Inhalt des LXXIV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskýj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovskýj (mit 2 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV, Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX. Jhrh., von A. Hruševskýj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneč im Alt Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Akten-sammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

**Inhalt des LXXV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskýj, von Michael Hruševskýj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708 Konfiskationen der Guter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskýj, S. 85—95; 5. Befragung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, K. Močulskýj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr. Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynskýj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV. Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248.

**Inhalt des LXXVI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěniczkýj (Schluss folgt), S. 5—33.

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VI—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolesa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskyj, S. 117—142; 6. Au-hilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

**Inhalt des LXXVII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengel's Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko. B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

**Inhalt des LXXVIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševskyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnickýj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

**Inhalt des LXXIX Bandes.** 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk. H. Svěncizkyj, A. Hruševskyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

**Inhalt des LXXX. Bandes.** 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostthor Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskyj S. 19—36; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studvaškyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašivskyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240

**Inhalt des LXXXI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyčkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmyčyčevyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševskyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, V. Barvynskyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomašivskyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

**Inhalt des LXXXII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševskyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyročkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration, S. 30—52; 6. Ivan Žukivskyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten“, mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynskyj, Iv. Špytkovskyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

**Inhalt des LXXXIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1708, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna“, von Ivan Špytkovskyj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj, 1. „Geschichte des ukrainischen Volkes“, von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyčkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

**Inhalt des LXXXIV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyčkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynskyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickij, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko Vovčok's von Basil Domanyčkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zuhryčkyj, M. Hruševskyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

**Inhalt des LXXXV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynskyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskyj, 2. „Ukraine“ von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe des Ministers Florian Ziemiakowski an den Bischof Ivan Stupnyčkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynskyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, B. Domanyčkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—153; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1900, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

**Inhalt des LXXXVI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. I. Isidors Zeit, von Bohdan Bučynskýj (Fortsetzung), S. 5—30; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivskýj (Fortsetzung), S. 31—58; 4. Materialien zur Geschichte der Ukraine im Moskauer „Archiv des Justizministeriums“, von Ivan Džydzora, S. 59—81; 5. Emil Korytko, ein vergessener slavischer Ethnograph, von Ivan Franko, S. 82—122; 6. Alexander Duchnovýč als Dichter, von Ivan Sozanškyj, S. 123—140; 7. Miscellanea, von V. Peretz, B. Ščurat und Z. Kuzela, S. 141—149; 8. Wissenschaftliche Chronik: Zeitschriften im J. 1907, S. 150—212. 9. Bibliographie, S. 213—245; 10. Annoncen, 246—248.

**Inhalt des LXXXVII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Vyhovskýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 5—36; 3. Ein Artilleriechef des ruthenischen Grossfürstentums (aus dem Archiv der Nemyrja's), von Vjačeslav Lypynskýj, S. 37—47; 4. Ein Beitrag zu Ivan's von Vyšnja Leben und Schriften, von Basilius Ščurat, S. 48—63; 5. Einige Dokumente aus dem Huzulenlande aus der zweiten Hälfte des XVIII Jhrh., von Ossyp Makovej, S. 64—69; 6. Ukrainische Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss folgt), S. 70—91; 7. Miscellanea, von I Džydzora, I. Sozanškyj und V. Domanyčkyj, S. 92—101; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für d. J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 102—165; 9. Bibliographie, S. 166—217; 10. Inhaltsverzeichnis des XVII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bb. LXXXI—LXXXVI), S. 218—232; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVI der Mitteilungen (deutsch), S. 233—246; 12. Annoncen, S. 247—248.

**Inhalt des LXXXVIII Bandes.** I. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. II. Metropolit Gregor, von Bohdan Bučynskýj, S. 5—22; 3. Vyhovskýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. III. Puškars Aufstand (Fortsetzung folgt), S. 23—59; 4. Ukrainische Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 51—93; 5. Beiträge zur Geschichte des J. 1848, mitgeteilt von Ivan Franko, S. 94—117; 6. Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien vom J. 1822 his 1853, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 118—150; 7. Miscellanea, von V. Hnatjuk, T. Revakovyč, M. Voznjak, S. 151—180; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Publikationen auf dem Gebiete der ukrainischen und weissrussischen Bibliographie, von Ivan Krevečkyj, S. 181—197; 9. Bibliographie, S. 198—243; 10. Annoncen, S. 244.

**Inhalt des LXXXIX Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Theorie der Literaturgeschichte und ihre Entwicklung, von Ivan Franko, S. 5—45; 3. Vyhovskýj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. IV. Die Union von Hadjač, S. 46—90; 4. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševskýj. 3 Ethnographische Publikationen und Pläne, S. 91—110; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 111—43; 6. Drei Briefe von Vladimir Antonoveryč an Antonius Mioduszewski, S. 144—151; 7. Miscellanea, von T. Revakovyč, I. Sozanškyj und B. Domanyčkyj, S. 152—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908. Ukrainische Zeitschriften, S. 160—183; 9. Bibliographie, S. 184—239; 10. Annoncen, S. 240.

**Inhalt des XC Bandes** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. III. Misael's Brief, von Bohdan Bučynskýj (Schluss), S. 5—24; 3. Materialien zur Geschichte des sozialen und ökonomischen Lebens der trans-borysthenschen Ukraine im XVIII Jhrh., von Viktor Barvinškyj, S. 25—32; 4. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 33—118; 5. Dekanal- und Parochial-Bibliotheken der Peremyšler Diocese, von Michael Zubryčkyj, S. 119—136; 6. Zur Psychologie des Jahres 1848 (Affaire des St. Hošovski), von Ivan Krevečkyj, S. 137—157; 7. Miscellanea, von I Sozanškyj, V. Domanyčkyj und M. Voznjak, S. 158—178; 8. Wissenschaftliche Chronik: Arbeiten der archäologischen Kongresse in Charkiv und Katerynoslav, von M. Zeliznjak, S. 179—212; 9. Bibliographie, S. 213—242; 10. Annoncen, 243—244.

**Inhalt des XCI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897—9 und mitgeteilt von Marko Hruševskýj, S. 5—32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen, von Ivan Krevečkyj, S. 33—94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyčkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95—125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII—IX (Fortsetzung folgt), S. 126—150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Seminars in Lemberg in den J. 1837—1851, von Georg Kmit, S. 151—158; 7. Miscellanea, von I. Pelenškyj, M. Voznjak, M. Zubryčkyj, S. 159—166; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167—203; 9. Bibliographie, S. 204—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

**Inhalt des XCII Bandes.** 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 3. Porträt Mazepas, S. 5—6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševskýj, S. 7—20; 5. Hluchiv und Lehedyn (1708—1709), von Alexander Hruševskýj, S. 21—65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomašivskýj, 66—92; 7. Orlyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93—169; 8. Die Familie Vojnarovskýj in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170—193; 9. Briefe Peters des Grossen an Adam Sienawski, von Stephan Tomašivskýj, S. 194—238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Siegmund Gałecki, mitget. von A. Jensen; h) Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1708 und 1709, mitget. von S. Tomašivskýj; c) Mazepa und die Politik Oesterreichs, mitget. von S. Tomašivskýj, S. 239—245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševskýj, S. 246—248; 12. Annoncen, S. 249—254.

**Inhalt des XCIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz, S. 5—31; 3. Die Leichenklagen und die kirchlich religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickyj, I—III, S. 32—53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj I—III, S. 54—69; 5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko, S. 70—89; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, X—XI, S. 90—131; 7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynskýj, S. 132—157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiełło, von M. Špakovyčkyj, S. 158—169; 9. Bibliographie, S. 170—208; 10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen (BB. LXXX—XCII), S. 209—231; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVII der Mitteilungen (deutsch), S. 232—246; 12. Annoncen, S. 247—252.

**Inhalt des XCIV Bandes.** Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickyj, IV—VI (Schluss), S. 5—39; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXVII—XXX, S. 40—57; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, IV—VI, S. 58—83; 5. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč I—V (Schluss folgt), S. 84—106; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, XII—XV (Schluss folgt), S. 107—161; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, M. Voznjak und T. Revakovyč, S. 162—173; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Geschichte und Soziologie nationaler Kämpfe, von V. Panejko, S. 174—194; 9. Bibliographie, S. 195—249; 10. Annoncen, S. 250—252.

**Inhalt des XCV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak (Schluss folgt), S. 5—29; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXXI, S. 30—53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, VII—VIII, S. 54—82; 5. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 83—106; 6. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 107—154; 7. Miscellanea: Aus jüngster Vergan-

genheit, von Konstantin Syročkyj, S. 155—169; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der letzte Band der „Akta grodzkie i ziemskie“, von Al. Nasarijiv, S. 170—190; 9 Bibliographie, S. 191—243; 10. Annoncen, S. 244.

**Inhalt des XCVI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak, (Schluss), S. 5—32; 3. Zur Geschichte des ukrainischen achtsilbigen Verses, von Theodor Korš, S. 33—40; 4. Der Arianertag zu Kyselin in Volynien im M. Mai 1638 (Beitrag zur Geschichte der Arianer in der Ukraina), von Vjačeslav Lypynskyj, S. 41—57; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki über die „Kolijivščyna“, von Ivan Špytkovskýj, S. 58—93; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, IX—Karte, von Ivan Krevečkyj, S. 94—115; 7. Miscellanea, von I. Krypjakovyč, M. Voznjak u. V. Dorošenko, S. 116—150; 8. Wissenschaftliche Chronik: Denkmäler Makedoniens (N. P. Kondakov, Makedonien, Archäologische Reise) von Konstantin Syročkyj, S. 151—161; 9. Bibliographie, S. 162—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

**Inhalt des XCVII Bandes.** Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskyj I—II, S. 5—25; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768 VI Memoiren des Dominik Zawrocki, von Ivan Špytkovskýj (Schluss), S. 26—73; 4. Legende über die drei Frauennaturen (Ein Beitrag zur Geschichte der Wanderung von Folklore Motiven) von Vladimir Hnatjuk, S. 74—85; 5. Die „Kolijivščyna“ in der polnischen Literatur vor dem J. 1641, von Vassyl Ščurat, S. 86—104; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, Anhang (Materialien), S. 105—154; 7. Miscellanea: Legende von der Zerstörung der Hölle, nach der Starunja-Handschrift aus dem XVIII Jahrh., von Jaroslav Hordynskyj, S. 155—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das Referendar-Gericht u. seine Tätigkeit betreffend die ukrainischen Länder an der Wende des XVI—XVII Jahrh., von Ivan Krypjakovyč, S. 175—188; 9. Bibliographie, S. 189—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

**Inhalt des XCVIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Frage über die Siedlungen der Vjatičen. Einige Bemerkungen aus Anlass neuerer Arbeiten, von Michael Hruševskýj, S. 5—9; 3. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody, von Ivan Sozanskyj, III, S. 10—30; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnykyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse) (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 5. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Fortsetzung folgt); 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, Anhang, S. 75—146; 7. Miscellanea, von W. Ščerbakivskyj, V. Hnatjuk u. Mich Voznjak, S. 147—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus den neueren Publikationen der Bukovina, von Miron Korduba, S. 163—172; 9. Bibliographie, S. 173—239; 10. Annoncen, S. 240—244.

**Inhalt des CI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Sprachlehre des Laurentius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak, S. 5—38; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnykyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse), S. 39—62; 4. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 63—100; 5. „Im eigenen Heim“ (Gemälde von T. Ševčenko), von Konstantin Syročkyj (mit einer Phototypie), S. 101—108; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, I, S. 109—129; 7. Miscellanea, von V. Peretz, I. Lynnyčenko und M. Hruševskýj, S. 130—143; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über unsere Emigration, von Zeno Kusela, S. 144—158; 9. Bibliographie, S. 159—196; 10. Inhaltsverzeichnis XIX Jahrganges der Mitteilungen (BB. CI—CVI), S. 197—222; 11. Inhalt der Bände I—XCVIII der Mitteilungen (deutsch), S. 223—238; 12. Annoncen, S. 239—244.

**Inhalt des CII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Paul Žyteckyj's, von Vladimir Peretz, S. 5—10; 3. Die Sprachlehre des Lauren-

tius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak (Schluss), S. 11—87; 4. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Beiträge zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanskij (Schluss), S. 88—115; 5. Unhegründete Vorwürfe. Ein Beitrag zur Geschichte des „Ruthenischen Instituts“ (Studium ruthenum) an der Lemberger Universität, von Ivan Krevečkyj, S. 116—126; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyc, III—IV, S. 127—147; 7. Miscellanea, von Iv. Špytkovskij, Al. Novyčkyj und S. Tomašivskij, S. 148—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das ethnographische Territorium der ungarischen Ukrainer, von Al. Nasarijiv, S. 165—191; 9. Bibliographie, S. 192—239; 10. Annoncen, S. 240.

**Inhalt des CIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Hypothesen über die Anfänge des slavischen und ukrainisch-ruthenischen Lebens. Kritische Bemerkungen des Michael Hruševskij: Peisker's Theorie über die uralte Knechtschaft der Slaven und die dadurch hervorgerufene Diskussion, S. 5—27; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj's Zeit (Fortsetzung), S. 28—53; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora, S. 54—97; 5. Einiges über die schöpferische Tätigkeit des Malers Tropinjin auf ukrainischem Gebiete, von Konstantin Šyročkyj, S. 98—112; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyc, S. 113—190; 7. Miscellanea, von I. Krypjakovyč, Iv. Franko und P. Smoła, S. 191—204; 8. Wissenschaftliche Chronik: Programme zur Sammlung ukrainischer dialektologischer Eigentümlichkeiten, von Iv. Zilynskyj, S. 205—208; 9. Bibliographie, S. 209—241; 10. Annoncen, S. 242—244.

**Inhalt des CIV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die polemische Literatur des J. 1608. Studie von Cyrill Studynskij (Schluss folgt), S. 5—37; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj. Čapliński und Barabaš, S. 38—72; 4. Ungarisch-ruthenische annalistische Notizen, von J. Bičuk, S. 73—82; 5. Zur Biographie und Charakteristik des Mykola Ustyjanovyč, von J. Hordynskij, S. 83—122; 6. Streitige und dunkle Punkte im Leben des Ossyp Jurij Fedjovyč, von Denys Lukijanovyč, S. 123—173; 7. Miscellanea, von K. Šyročkyj und M. Woznjak, S. 174—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ukrainica in einer russischen Anleitung zur Selbstbildung, von V. Dorošenko, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

**Inhalt des CV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Evangelium von Bučač (palaographische Beschreibung), von Ilarion Svjencickij, S. 5—17; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Schlacht bei Žovti Vody und Korsun, S. 18—49; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydzora (Schluss), S. 50—91; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč, S. 92—115; 6. Über den Begriff der psychologischen Voraussetzung der Gefühle, von Stephan Balej, S. 116—147; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und M. Hruševskij, S. 148—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über ukrainische Emigration, II, von Z. Kusela, S. 175—204; 9. Bibliographie, S. 205—242; 10. Annoncen, S. 243—244.

**Inhalt des CVI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Fragment eines Psalters aus dem XII—XIV Jahrh., von Jaroslav Hordynskij, S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropgialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II, S. 24—40; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyčkyj's Aufenthalt bei Biča Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648, S. 41—76; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveč (Schluss), S. 77—134; 6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej, S. 135—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und I. Krevečkyj, S. 169—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—240; 10. Annoncen, S. 241—244.



**Inhalt des CVII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Jakob Sulhyn's, von Michael Hruševskýj (mit Porträt), S. 5—9; 3. „Ein nichtswürdiger Scherz“, historisches Gedicht aus dem J. 1702, auf historischem Hintergrund erläutert von Ivan Franko, S. 10—33; 4. Zur Geschichte der ukrainischen General-Kanzlei, mitget. von Ivan Džydzora, S. 39—51; 5. Ruthenisches Beigeschützen-Bataillon, 1848—1850, von Ivan Krevečkýj, S. 52—72; 6. Hinter den Redaktions-Kulissen des Wiener „Vistnyk“ und der „Zorja Halyčeka“, mitget. von Michael Woznjak, S. 73—109; 7. Miscellanea, von Iv. Franko, I. Svjencjickyj und M. Zubryčkýj, S. 110—123; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein Beitrag zu Studien über unsere Emigration, III, von Zeno Kusela, S. 129—163; 9. Bibliographie, S. 164—176; 10. Inhaltsverzeichnis zu den Bden CI—CVI der Mitteilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Jahrg XX), S. 197—220.

**Inhalt des CVIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj. III. Die Rolle der Griechen in der Brüderschaft, S. 5—38; 3. „Ein nichtswürdiger Scherz“, historisches Gedicht aus dem J. 1702, auf historischem Hintergrund erläutert von Ivan Franko (Schluss), S. 39—56; 4. Aus dem kulturellen Leben der Ukraine im XVII—XVIII Jahrh., von Michael Woznjak (Schluss folgt), S. 57—102; 5. Aus der Verfassungsgeschichte der Ukraine in der Hetmanenzeit, kritische Beiträge von Nicolaus Vasylenko, S. 103—116; 6. Über die Höhe des Verlags der „Rusačka Dnjistrova“, mitget. von Michael Teršakovč, S. 117—139; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj I. Verchratskýj und M. Vasyļjev, S. 140—157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Arbeiten auf dem Gebiete der Geschichte Galiziens in der 2-ten Hälfte des XVIII Jahrh. (1772—1790), mitget. von Iv. Krevečkýj, S. 158—180; 9. Bibliographie, S. 181—237.

**Inhalt des CIX Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Beitrag zur Kenntnis des Kultes der Vorfahren in der Ukraine, von Chrysanthius Jaščuržynskýj, S. 5—9; 3. Aus dem kulturellen Leben der Ukraine im XVII—XVIII Jahrh., von Michael Woznjak (Schluss), S. 10—38; 4. Aus dem Leben der ukrainischen Geistlichkeit der Lemberger Diözese in der zweiten Hälfte des XVIII Jahrh., von Melanie Bordun (Schluss folgt), S. 39—90; 5. Gregor Ilkevč als Ethnograph, von Andrij Franko (Schluss folgt), S. 91—122; 6. Einer von den Njžyn'ern, mitget. von Michael Hruševskýj, S. 123—125; 7. Miscellanea, von J. Hordynskýj, M. Woznjak und I. Franko, S. 136—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die „Kievskaja Starina“ und ihr Inhaltsverzeichnis, von V. Dorošenko, S. 166—177; 9. Bibliographie, S. 178—227.

**Inhalt des CX Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Ergänzungen und Berichtigungen (Fortsetzung folgt), S. 5—30; 3. Die Čudnover Kampagne im J. 1660, Studien von Vasyļ Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 31—34; 4. Aus dem Leben der ukrainischen Geistlichkeit der Lemberger Diözese in der zweiten Hälfte des XVII Jahrh., von Melanie Bordun, Schluss (Aktenstücke), S. 55—100; 5. Pogodin und Zubryčkýj, von Eustachie Tyšynska, S. 101—122; 6. Gregor Ilkevč als Ethnograph, von Andreas Franko (Schluss folgt), S. 123—156; 7. Miscellanea, von I. Franko, V. Hnatjuk und M. Woznjak, S. 157—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine neue Geschichte der Osmanen, mitget. von A. Kluk, S. 183—192; 9. Bibliographie, S. 193—248.

**Inhalt des CXI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Mitte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj. IV. Materielle Verhältnisse der Mitglieder (Schluss folgt), S. 5—24; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko Nachträge und Berichtigungen, V—XV, S. 25—52; 4. Die Čudnover Kampagne vom J. 1660, Studien von Vasyļ Herasymčuk (Fortsetzung), S. 53—83; 5. Kritische Bemerkungen zu dem Texte der Dichtungen Sevčenko's, von Julian Romančuk (Schluss folgt), S. 84—116; 6. Gregor Ilkevč als Ethnograph, von Andreas Franko (Schluss), S. 117—139; 7. Miscellanea: Aus der Frühzeit der ukrainischen Presse in Galizien, von M. Woznjak, S. 140—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine westeuropäische Ansicht über Osteuropa (K. Dieterich, Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen dargestellt), von M. Fedjuška, S. 160—168; 9. Bibliographie, S. 169—235.

**Inhalt des CXII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Einiges über die Tätigkeit Possevin, von Ivan Franko. Nacht äge und Bericht gungen (Schluss), S. 29—58; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Mitte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj IV. Materielle Verhältnisse der Mitglieder (Fortsetzung), S. 59—73; 4. Die Čudnover Kampagne vom J. 1660, Studien von Vassyl Herasymčuk (Fortsetzung), S. 74—89; 5. Kritische Bemerkungen zu dem Texte der Dichtungen Ševčenko's, von Julian Romančuk Schluss, S. 90—119; 6. Miscellanea, von V. Modzalevskij, J. Hordynskij und Ph. Kolessa, S. 120—138; 7. Wissenschaftliche Chronik: Das alte ukrainische Drama und neuere Forschungen darüber, mitget. von M. Woznjak, S. 139—191; 8. Bibliographie, S. 192—237.

**Inhalt des CXIII Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Geistliche und kirchliche Dichtung in Ost- und West-Europa. Einleitung zu Studien über den „Bohohlasnyk“, von Ivan Franko, S. 5—22; 3. Anfänge der politischen Laufbahn des Ostrij Daškovyč. Aus dem Nachlasse des Bohdan Bučynskij, S. 23—43; 4. Die Čudnover Kampagne vom J. 1660, Studien von Vassyl Herasymčuk (Fortsetzung), S. 44—68; 5. Ein Beitrag zur Geschichte der Verteilung freier Kosakenländereien im XVII Jahrhundert, von Vadim Modzalevskij, S. 69—76; 6. Versuche der Organisierung ruthenischer Nationalgarden in Galizien 1848—1849, von Ivan Krevečkyj, S. 77—146; 7. Miscellanea, von I. Verchratskyj, M. Woznjak und I. Krevečkyj, S. 147—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die letzten Lieferungen der Arbeit von Prof. Žukovyč über die religiösen Verhältnisse im XVII Jahrhundert, von M. Hruševskij, S. 160—167; 9. Bibliographie (Vorgeschichte, Archäologie, Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Rechtskunde, Literatur), S. 168—216; 10. Index zu den Bänden CVII—CXII der „Mitteilungen“ der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Jahrgang XXI, S. 207—229); 11. Inhalt der Bände I—CXII der „Mitteilungen“ (in deutscher Sprache), S. 230—248.

**Inhalt des CXIV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Kirchen im Lande der „Bojken“ (Galiziens und Ungarns, von Vadim Ščerbakivskij (mit 12 Abbildungen), S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Mitte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj IV. Materielle Verhältnisse der Mitglieder (Schluss folgt), S. 25—56; 4. Die Čudnover Kampagne vom J. 1660, Studien von Vassyl Herasymčuk (Schluss folgt), S. 57—80; 5. Die „Alphabetstreit“ im J. 1859, von Ivan Franko (Fortsetzung folgt), S. 81—116; 6. Das Bojkenidiom des Dorfes Bitla, von Hilarion Svjencičkyj, S. 117—153; 7. Miscellanea, von V. Modzalevskij, P. Zajcev, M. Hruševskij, S. 154—161; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der Černyhover Archäologen-Kongress und seine „Trudy“, mitget. von V. Hrebenjak, S. 162—193; 9. Bibliographie (Rezensionen und Referate): Vorgeschichte, Archäologie und Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Literatur, Sprache (Register der besprochenen Publikationen, S. 232), S. 194—233; 10. Von dem Ausschusse der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (in der Angelegenheit der Ševčenko und seiner Zeit gewidmeten Jubiläumspublikationen), S. 234; 11. Annoncen, S. 235—240.

**Inhalt des CXV Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Einige Dokumente und Notizen zu den Zeiten der Großfürsten Svjtrihaľo und Siegesmund Kejstutovyč mitgeteilt von Bohdan Barvinčkyj, S. 5—22; 3. Spuren grossrussischer literarischer Werke über die Florentinische Union, sowie eines offiziellen Dokuments der Moskauer Regierung in der „Geschichte der Synode von Florenz“ aus dem J. 1498, aus dem Nachlasse des Bohdan Bučynskij, S. 23—28; 4. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Mitte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj IV. Materielle Verhältnisse der Mitglieder (Schluss), S. 29—76; 5. Das Wiener gr.-kath. Geistlichenseminar in den Jahren 1852—1855 von Jaroslav Hordynskij, S. 77—130; 6. Der galizische „Alphabetstreit“ im J. 1859, von Ivan Franko (Fortsetzung), S. 131—153; 7. Miscellanea, von V. Herasymčuk, I. Franko, O. Novyčkyj, S. 154—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die letzten Bände des „Südwestrussischen Archivs“ (Архивъ Юго-Западной Россіи), von M. Hruševskij, S. 177—182; 9. Bibliographie (Rezensionen und Referate): Politische und Kulturgeschichte, Literatur, Bibliographie und Bibliothekswesen, soziales und kulturelles Leben, S. 183—240.



**Inhalt des CXVI Bandes.** 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Materialien zur Geschichte der Synoden von 1629 J. mitgeteilt von Ivan Krypjakevyč, S. 5—39; 3. Die Cüdnover Kampagne des J. 1669, Studie von Vassyl Herasymuk (Schluss), S. 40—68; 4. Neue Beiträge zur Verfassungsgeschichte des Hetmanenlandes im XVII—XVIII Jahrh., Bemerkungen von Michael Slabčenko und Nikolaus Vasylenko, S. 69—86; 5. Der Sturm auf das Alphabet in Galizien im J. 1859, von Ivan Franko, S. 87—125; 6. Varianten der Melodien ukrainischer Kobzarsänge („Dumy“), ihre Charakteristik und Gruppierung, Studie von Philaret Kolessa, S. 126—145; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und P. Zytečkyj, S. 166—189; 8. Wissenschaftliche Chronik: Alexander Jablonowski's „Geschichte der Ukraine“, kritische Besprechung von N. Zaliznjak, S. 190—212; 9. Bibliographie (Rezensionen und Referate): Vorgeschichte, Archäologie und Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Philologie, Ethnographie, soziales und kulturelles Leben (Bücherregister siehe S. 261), S. 213—262.

**Inhalt des CXVII und CXVIII Bandes.** 1. Zueignung Ivan Franko S. 1; 2. Zur Frage über den Ursprung des Ukrainischen Volksstammes von Fedor Korš (Moskau), S. 3—7; 3. Spuren der skythischen Kultur in Galizien von Volodymyr Hrebenjak (Lemberg), S. 9—25; 4. Einige Bemerkungen aus dem Gebiete der älteren kirchenslavischen Übersetzung von Vatroslav Jagić (Wien), S. 27—30; 5. Der Chronist Nestor, von Alexej Šachmatov (Petersburg), S. 31—53; 6. Homer in der Halič'schen Chronik, von Bohdan Barvinskij, (Lemberg), S. 55—63; 7. Die ukrainischen Kosaken in den europäischen politischen Plänen um 1620—1630 (mit dem Porträt Cornelis' Haga), von Ivan Krypjakevyč (Lemberg), S. 65—114; 8. Ein Moment bei Zboriv 1649 kritisch beleuchtet, von Stephan Tomašivskij (Lemberg), S. 115—125; 9. „Unter den Schutz des Grossen Kurfürsten“. Zur Politik P. Dorošenko's, von Ivan Krevečkyj (Lemberg), S. 127—137; 10. „Christos paschon“. Lemberger gereimte Dialoge von Vasyly Ščurat (Lemberg), S. 137—178; 11. Aus dem älteren Kulturleben der ungarischen Ruthenen, von Hador Strypškyj (Budapest), S. 179—195; 12. Ein Basilianeropus Unbekannter Beleg der ruthenisch-polnischen Literatur von Alexander Brückner (Berlin), S. 197—206; 13. Zwei Episoden aus der Geschichte des Streites zwischen Gedeon Balahan und der Lemberger Bruderschaft von Fedir Sribnyj (Lemberg), S. 207—214; 14. Kotljarewskyj's Travestierte Aneide von Alfred Jensen (Stockholm), S. 215—225; 15. Ukrainisches Kobzarsänge („Dumy“) von Mykola Sumcov (Charkiv), S. 227—234; 16. Eine verschollene Märchensammlung aus dem ungarischen Ruthenengebiete von Volodymyr Hnatjuk (Lemberg), S. 235—243; 17. Aus den Traumbildern der Menschheit von Jan Baudouin de Courtenay (Petersburg), S. 245—249; 18. Ukrainisches Pamphlet über den Papst aus dem XVI Jhrh. von Mychailo Voznjak (Lemberg), S. 251—268; 19. Aus der Korrespondenz der galizischen Schriftsteller in den sechziger Jahren des XIX Jhrh. von Tytko Revakovyč (Lemberg), S. 269—286; 20. Fedjkyvyč als Abgeordneten kandidat von Jaroslav Hordynskij (Lemberg), S. 287—289; 21. Grundlagen der Wiedergeburt der weissrussischen Literatur von Ilarion Sviencickij (Lemberg), S. 291—301; 22. Volkserzählungen über die Zähmung der bösen Frauen von Jiří Polivka (Prag), S. 303—320; 23. Mädchenmärkte. Ein Beitrag zur ukrainischen Ethnologie von Zenon Kuziela (Czernowitz), S. 321—332; 24. Probe einer Systematik der ukrainischen Dialekte von Ivan Zilynskyj (Lemberg), S. 333—375; 25. Der Vokativ in der ukrainischen Sprache von Euen Tymčenko (Warschau), S. 377—390.

**Inhalt des CXXI Bandes.** 1. De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca — Theol. Dr. Petri Krypjakevyč opus posthumum, S. 1—62; 2. Die galizisch-ruthenische Kirchenmalerei in XV—XVI Jhr. von Ilarion Sviencickij, S. 63—116; 3. Eine polnische Personifikation der Ukraine aus 1644 von Bohdan Barvinskij, S. 117—132; 4. Ein Beitrag zur Kenntnis der nationalen Anschauungen Jakov's Holovačkyj — mitgeteilt von Mychajlo Voznjak, S. 133—172; 5. Totenwache und Leichenspiele in der ukrainischen Begräbnisordnung von Zenon Kuziela, S. 173—224; 6. † Kostj. Mychalčuk S. 225—240.

